

T.C.

Ardahan Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bilim Dalı

SOVYET İDEOLOJİSİ BAĞLAMINDA

KAZAK TÜRKÇESİNDE OLUŞAN

SÖZ VARLIĞI

Necati ÜNLÜCAN

Prof. Dr. Ayabek BAYNİYAZOV

Doktora Tezi

Ardahan, 2023

**SOVYET İDEOLOJİSİ BAĞLAMINDA
KAZAK TÜRKÇESİNDE OLUŞAN
SÖZ VARLIĞI**

Necati ÜNLÜCAN

Prof. Dr. Ayabek BAINIYAZOV

Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bilim Dalı

Doktora Tezi

Ardahan, 2023

KABUL VE ONAY

Necati ÜNLÜCAN tarafından hazırlanan “Sovyet İdeolojisi Bağlamında Kazak Türkçesinde Oluşan Söz Varlığı” başlıklı bu çalışma, 01.08.2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Dr. Öğr. Üyesi Nurgül MOLDALİEVA OROZOBAYEV
(Başkan)

Prof. Dr. Ayabek BAINIYAZOV (Danışman)

Doç. Dr. Ferhat KARABULUT

Doç. Dr. Kenan KOÇ

Dr. Öğr. Üyesi Öner TOLAN

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Mustafa ŞENEL

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Ardahan Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan “**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**” kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / Ardahan Üniversitesi Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. (1)
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 6 ay ertelenmiştir. (2)
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. (3)

01/08/2023

Necati ÜNLÜCAN

“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

(1) Madde 6. 1. Lisansüstü tezle ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.

(2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.

(3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir. Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir. * Tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında zgn olduğunu, Tez Danışmanının **Prof. Dr. Ayabek BAINIYAZOV** danışmanlığında tarafımdan retilildiđini ve Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Necati ÜNLÜCAN

ÖZET

ÜNLÜCAN, Necati. *Sovyet İdeolojisi Bağlamında Kazak Türkçesinde Oluşan Söz Varlığı*, Doktora Tezi, Ardahan, 2023.

Hazırlanan bu çalışmada, “Sovyet İdeolojisi Bağlamında Kazak Türkçesinde Oluşan Söz Varlığı” incelenmiştir. Çalışmanın amacı Sovyet İdeolojisi Bağlamında Kazak Türkçesinde Oluşan Söz Varlığının, *15 Ciltlik Kazak Edebî Dili Sözlüğü* (KEDS) temel kaynak olarak alınarak, tarama yöntemiyle tespit edilmesidir. Tez, 8 ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Kazak Türkleri hakkında bilgi verilmiş, Çarlık rejiminin ve Sovyetlerin Kazakistan’daki dil siyaseti hakkında bilgilendirme yapılmıştır. İkinci bölümde, *Kazak Edebî Dili Tarihi* dönemlere ayrılarak açıklanmıştır. Üçüncü bölümde ise Kazak Edebî Dili Sözlüğü’nden *Sovyet İdeolojisi Bağlamında Kazak Türkçesinde Oluşan Söz Varlığı* olarak tespit ettiğimiz sözcükler tablo şeklinde sütunlar halinde gösterilmiştir. İlk sütunda sıra sayıları, ikinci sütunda Kazak Edebî Dili Sözlüğü’ndeki açıklaması, üçüncü sütunda madde başı olarak alınan sözcüğün açıklamasıyla beraber Latin alfabesiyle transkripsiyonu, dördüncü sütunda ise bu sözcüklerin Türkiye Türkçesindeki karşılıkları verilmiştir. Dördüncü bölümde, tespit edilen sözcüklerin yazılı eserlere yansımalarına yer verilmiştir. Beşinci bölümde ise yardımcı kaynaklardan yararlanarak Sovyet ideolojisi etkisinde oluşan adlandırmalar adlı ana başlığın altında, Sovyet ideolojisi etkisinde oluşan kişi adları ve yer adları alt başlıklarda incelenmiştir. Altıncı bölümde, Kazak Edebî Dili Sözlüğü’nden tespit edilen sözcüklerin sosyal hayata yansımaları beş başlık altında sınıflandırılmıştır. Yedinci bölümde, Sovyet ideolojisi ile oluşan söz varlığının dil incelemesine yer verilmiştir. Bu bölümde, Kazak Türkçesi kökenli Sovyet ideolojisi ile ilgili söz varlığı, Kazak Türkçesine Rusçadan ve Batı dillerinden geçmiş Sovyet ideolojisi ile ilgili alıntı sözcükler, tamlamalarla oluşan söz varlığı olarak isim ve sıfat tamlamasına, deyim, edat ve zarflara yer verilmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise Sovyet ideolojisi ile oluşan söz varlığının oluşumunda eklerin işlevi başlığı altında sözlükten tespiti yapılan türemiş isim, fiil ve sıfatlar aldıkları eke göre sınıflandırılarak gösterilmiştir. Sonuç kısmında genel bir değerlendirme yapılarak çalışma tamamlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Kazak Türkçesi, Sovyet İdeolojisi, Söz Varlığı, Edebî Dil

ABSTRACT

ÜNLÜCAN, Necati. Vocabulary in Kazakh Turkish in the Context of Soviet Ideology, PhD Thesis, Ardahan, 2023.

In this study we have prepared, we have examined the "Vocabulary Formed in Kazakh Turkish in the Context of Soviet Ideology". The aim of our study is to determine the vocabulary formed in Kazakh Turkish in the context of Soviet Ideology by using the 15-volume Kazakh Literary Language Dictionary (KEDS) as the main source. Our study consists of 8 main parts. In the third part, the words that we have determined as the Vocabulary Formed in Kazakh Turkish in the Context of Soviet Ideology from the Kazakh Literary Language Dictionary are shown in columns in the form of a table. The ordinal numbers in the first column, the explanation in the Kazakh Literary Language Dictionary in the second column, the Latin alphabet transcription with the explanation of the word taken as the head of the article in the third column, and the Turkish equivalents of these words in the fourth column are given. In the fourth chapter, the reflections of the determined words on the written works are given. In the fifth chapter, the names of people and places under the influence of the Soviet ideology are examined under the main title of naming under the influence of Soviet ideology, by using auxiliary sources. In the sixth chapter, the social life reflections of the words determined from the Kazakh Literary Language Dictionary are classified under five headings. In the seventh chapter, the language analysis of the vocabulary formed by the Soviet ideology is given. In this section, the vocabulary related to the Soviet ideology originating from Kazakh Turkish, the borrowed words related to the Soviet ideology transferred to Kazakh Turkish from Russian and Western languages, the noun and adjective phrase as the vocabulary formed by phrases, idioms, prepositions and adverbs are included. In the last part of the study, the derived nouns, verbs and adjectives, which were determined from the dictionary under the title of the function of suffixes in the formation of the vocabulary formed with the Soviet ideology, are shown by classifying them according to the suffix they take. In the conclusion part, a general evaluation was made and the study was completed.

Keywords: Kazakh Turkish, Soviet Ideology, Vocabulary, Literary Language

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
KISALTMALAR DİZİNİ	x
TABLolar DİZİNİ	xii
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ	xiii
ÖN SÖZ.....	xiv
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM.....	4
KAZAK TÜRKLERİ ÜZERİNDE RUS ÇARLIĞININ VE SOYVETLERİN DİL SİYASETİYLE İLGİLİ GENEL BİLGİ	4
1.1. KAZAK TÜRKLERİ HAKKINDA BİLGİ.....	4
1.2. RUS ÇARLIĞI'NIN KAZAKİSTAN'DAKİ DİL SİYASETİ	5
1.3. SOVYET SOSYALİST KOMÜNİST PARTİSİ'NİN ULUSAL DİLLER SORUNU	7
1.3. LENİN'İN DİL KONUSUNDAKİ GÖRÜŞLERİ.....	8
1.4. STALİN'İN DİL KONUSUNDAKİ GÖRÜŞLERİ.....	9
1.5. SSCB DÖNEMİNDE KAZAKİSTAN (1920-1991).....	10
1.6. SOVYETLERİN KAZAKİSTAN'DAKİ DİL SİYASETİ	14
1.8. BAĞIMSIZ KAZAKİSTAN'IN DİL SİYASETİ	18
1.7. KAZAKİSTAN'DA ALFABE ÇALIŞMALARI.....	20
2. BÖLÜM.....	24
KAZAK EDEBÎ DİLİNİN OLUŞUM SÜRECİ	24
2.1. XVIII. YÜZYIL KAZAK EDEBÎ DİLİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ ..	24
2.2. XIX. YÜZYILIN İLK YARISINDA EDEBÎ DİLİN SÖZ VARLIĞI	25
2.3. XIX. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA EDEBÎ DİLİN SÖZ VARLIĞI	26
2.3. XIX. YÜZYIL YENİ YAZILI EDEBİYAT DİLİNİN OLUŞUM SÜRECİ	28

2.4. XX. YÜZYILIN BAŞLARINDA KAZAK EDEBÎ DİLİ	30
3.BÖLÜM.....	32
KAZAK EDEBÎ DİLİ SÖZLÜĞÜ'NDEN TESPİT EDİLEN SOVYET İDEOLOJİSİ BAĞLAMINDA SÖZ VARLIĞI.....	32
4. BÖLÜM.....	106
KAZAK EDEBÎ DİLİ SÖZLÜĞÜ'NDE SOVYET İDEOLOJİSİ İLE İLGİLİ SÖZCÜKLERİN YAZILI KAYNAKLARA YANSIMALARI.....	106
4.1. EDEBÎ ESERLERE YANSIMALAR	107
4.2. TARİH KİTAPLARINA, SÖZLÜK, ANSİKLOPEDİK ESERLERE VE DERS KİTAPLARINA YANSIMALAR.....	119
4.3. GAZETE VE DERGİLERE YANSIMALAR	124
5. BÖLÜM.....	130
SOVYET İDEOLOJİSİ İLE OLUŞAN ADLANDIRMALAR.....	130
5.1. SOVYET İDEOLOJİSİ ETKİSİNDE OLUŞAN KİŞİ ADLARI	130
5.2 SOVYET İDEOLOJİSİ ETKİSİNDE OLUŞAN YER ADLARI	134
5.2.1. Yerleşim Yerleri Adlarındaki Sovyet Tesiri	134
6. BÖLÜM.....	141
TESPİT EDİLEN SÖZCÜKLERİN SOSYAL HAYATA YANSIMALARI	141
6.1. EĞİTİM ALANINA YANSIYAN SÖZ VARLIĞI	142
6.2. TARIM ALANINA YANSIYAN SÖZ VARLIĞI	144
6.3. SİYASİ ALANA YANSIYAN SÖZ VARLIĞI	148
6.4. DİNÎ ALANA YANSIYAN SÖZ VARLIĞI	155
6.5. ASKERÎ ALANA YANSIYAN SÖZ VARLIĞI	157
7. BÖLÜM.....	161
SOVYET İDEOLOJİSİ İLE OLUŞAN SÖZ VARLIĞININ DİL İNCELEMESİ	161
7.1. KAZAK TÜRKÇESİ İLE OLUŞAN SÖZ VARLIĞI.....	161
7.2. RUŞÇA VE BATI KÖKENLİ SÖZCÜKLERLE KAZAK TÜRKÇESİNDE OLUŞAN SOVYET İDEOLOJİSİ İLE İLGİLİ SÖZ VARLIĞI.....	172
7.3. TAMLAMALARLA OLUŞAN SÖZ VARLIĞI	185
7.3.1. İsim Tamlamaları ile Oluşan Söz Varlığı.....	185
7.3.2. Sıfat Tamlamaları ile Oluşan Söz Varlığı	191

7.4. KISALTMALARLA OLUŞAN SÖZCÜKLER.....	196
7.5. DEYİMLERLE OLUŞAN SÖZ VARLIĞI.....	197
7.6. EDATLARLA OLUŞAN SÖZ VARLIĞI.....	198
7.7. ZARFLARLA OLUŞAN SÖZ VARLIĞI.....	198
8. BÖLÜM.....	199
SOVYET İDEOLOJİSİ İLE OLUŞAN SÖZ VARLIĞININ OLUŞUMUNDA	
EKLERİN İŞLEVİ.....	199
8.1. TÜREMİŞ İSİMLER	199
8.1.1. İsimden İsim Yapan Yapım Ekleri.....	199
8.2. TÜREMİŞ SIFATLAR	203
8.2.1. İsimden Türemiş Sıfat Yapan +ЛЫ, +ЛІ, +ДЫ, +ДІ, +ТЫ, +ТІ (+lı, +li, +dı, +di, +tı, +ti) Ekleriyle Oluşan Söz Varlığı.....	203
8.2.2. İsimden Türemiş Sıfat Yapan +ШІЛІ, +ШІЛІ (+şıl, +şil) Ekleriyle Oluşan Söz Varlığı	204
8.2.3. İsimden Türemiş Sıfat Yapan +ДАЙ, +ДЕЙ, +ТАЙ, +ТЕЙ (+day, +dey, +tay, +tey) Ekleriyle Oluşan Söz Varlığı.....	205
8.2.4. İsimden Türemiş Sıfat Yapan +ЛЫК, +ЛИК, +ДЫК, +ДИК, +ТЫК, +ТИК (+lıq, +lik, +dıq, +dik, +tıq, +tik) Ekleriyle Oluşan Söz Varlığı.....	206
8.3. TÜREMİŞ FİİLLER	208
8.3.1. İsimden Fiil Yapma Eklerle Yapılan Sözcükler.....	208
8.3.2. Fiilden Fiil Yapma Eklerle Yapılan Sözcükler	210
KAYNAKÇA	218
EK 1. ORJİNALLİK RAPORU FORMU	223
EK 2. ETİK KURUL MUAFİYET İZNİ.....	224
ÖZ GEÇMİŞ.....	225

KISALTMALAR DİZİNİ

Kazak Türkçesi	Türkiye Türkçesi
<i>ағыл., ағылшын тілі</i>	İngilizce
<i>ар., араб тілі</i>	Arapça
<i>ауыс., ауыспалы мағына</i>	mecaz
<i>әдеб., әдебиет</i>	edebiyat
<i>әск., әскери</i>	askerî alan
<i>діни., діни сөз</i>	din ile ilgili
<i>ет., етістік</i>	fiil
<i>жерг., жергілікті сөз</i>	ağız
<i>зат., зат есім</i>	isim
<i>лат., латын тілі</i>	Latince
<i>лингв., лингвистикалық</i>	dil bilimi
<i>кіт., кітаби стиль</i>	kitabî kavram
<i>қараңыз.,</i>	bakınız
<i>терм., термин</i>	terim
<i>тар., тарихи</i>	tarih
<i>нем., неміс тілі</i>	Almanca
<i>ор., орыс тілі</i>	Rusça
<i>совет., советизм</i>	Sovyetlerle ilgili
<i>сөйл., сөйлеу тілі</i>	konuşma dili
<i>сын., сын есім</i>	sıfat
<i>поэт., поэтикалық</i>	şiiir bilgisi

үст., үстөу zarf

экон., экономикалық ekonomi

KEDS., *Қазақ Әдеби Тілінің Сөздігі* (Kazak Edebî Dili Sözlüğü)

KZTS., *Қазақша-түрікше сөздік* (Kazak Türkçesi –Türkiye Türkçesi Sözlüğü)

SSCB., Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

bk. Bakınız

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. Kazak Edebî Dili Sözlüğü’nden Tespit Edilen Sovyet İdeolojisi Bağlamında Söz Varlığı	33
Tablo 2. Sovyet İdeolojisi Etkisinde Oluşan Yer Adları.....	1365
Tablo 3. Sovyet İdeolojisi Etkisinde Oluşan Yer Adları.....	1398

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

Kazak Türkçesindeki söz varlığını gösterirken Kazak Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlüğü'nde kullanılan transkripsiyon alfabesi esas alınmıştır.

Transkripsiyon Alfabesi

№	Kazak Türkçesi	Türkiye Türkçesi	№	Kazak Türkçesi	Türkiye Türkçesi
1.	А а	A a	22.	П п	P p
2.	Ә ә	Ä ä	23.	Р р	R r
3.	Б б	B b	24.	С с	S s
4.	В в	V v	25.	Т т	T t
5.	Г г	G g	26.	У у	-uv /-üv /-v
6.	Ғ ғ	Ğ ğ	27.	Ұ ұ	U u
7.	Д д	D d	28.	Ү ү	Ü ü
8.	Е е	E e	29.	Ф ф	F f
9.	Ё ё	Yo yo	30.	Х х	H h
10.	Ж ж	J j	31.	Һ һ	H h
11.	З з	Z z	32.	Ц ц	Ts ts
12.	И и	-iy/ -iy/ -i	33.	Ч ч	Ç ç
13.	Й й	Y y	34.	Ш ш	Ş ş
14.	К к	K k	35.	Щ щ	Şç şç
15.	Қ қ	Q q	36.	Ъ	Ayırma işareti (')
16.	Л л	L l	37.	Ы ы	I ı
17.	М м	M m	38.	І і	İ i
18.	Н н	N n	39.	Ь	İnceltme işareti (')
19.	Ң ң	Ñ ñ	40.	Э э	E e
20.	О о	O o	41.	Ю ю	Yu yu

ÖN SÖZ

Dünyada geniş bir coğrafi alanda konuşulan Türk Dili, tarihî seyri içerisinde çeşitli sebeplerden dolayı zamanla lehçe, ağız gibi farklı kollara ayrılmıştır. Türk dilinin lehçelerinden biri olan Kazak Türkçesi, 15. yüzyıldan günümüze çoğunluğunun Kazakistan’da varlığını devam ettirdiği Kazak Türklerinin konuştuğu bir lehçesidir. Kazak Türkleri, uzun yıllar çeşitli sebeplerden dolayı farklı ulusların yönetimi altında varlığını sürdürmüş ve 1991 yılında SSCB’nin dağılmasıyla diğer Türk devletleri gibi bağımsızlığını ilan etmiştir.

Uzun yıllar baskı altında kalarak farklı coğrafyalarda gelişimini sürdüren Türk lehçeleri arasında şekil, anlam ve işlev bakımından bazı farklılıklar ortaya çıkmıştır. Sovyet yönetiminin baskıcı tutumu ve dil siyaseti politikalarından dolayı lehçeler arasında yeni sözcükler türetilmiş veyahut başka dillerden yeni sözcükler alınmıştır. Başka dillerin gölgesinde yıllardır gelişimini tamamlayamayan bu lehçeler şimdi, baskı altında geçen yılların bıraktığı izleri silebilmek için aynı dili konuşan diğer milletlerle sıkı bir bağ oluşturma yolunda çaba göstermektedir. Bu sebeple Çağdaş Türk Lehçeleri birbiri ile olan siyasi, sosyal ve kültürel etkileşimlerini artırmıştır. Bu farklılıkların giderilmesi amacıyla lehçelerin incelenmesi, benzer ve farklı yönlerinin ele alınarak aralarındaki ilişkilerin ortaya konması, dilimizin gelişerek güçlenmesi bakımından oldukça önemlidir. Bu düşünceden hareketle Kazak Türkçesinin dilbilgisini kelime türü bakımından daha iyi anlayabilmek, *Kazak Türkçesinde Sovyet İdeolojisi Bakımından Oluşan Söz Varlığı* üzerinde bilgi edinmek isteyenler için hazır kaynak durumuna gelecektir. Böylece ileride yapılacak olan Türk lehçelerindeki benzer çalışmalar için de söz varlığı açısından ilgili alana ve bir sonraki çalışmalara da örnek olacaktır. Tez konusu seçiminden itibaren tezin yazım sürecinde her zaman destek ve katkılarını gördüğüm, önemli uyarıları ile çalışmanın başarılı bir şekilde ilerlemesini sağlayan ve bana yol gösteren tez danışmanım, değerli hocam Prof. Dr. Ayabek BAINIYAZOV’a, her anlamda desteğini esirgemeyen değerli aileme ve dostlarıma sonsuz teşekkürü bir borç bilirim.

Necati ÜNLÜCAN

01.08.2023

GİRİŞ

Söz varlığı, bir dilde var olan sözlerin tümünü kapsar. Dilin tarihine geniş ölçüde ışık tutmakta, yüzyıllar boyunca ortaya çıkan ses, biçim, söz dizimi ve anlam değişikliklerini yansıtmakta, hangi dillerin etkisiyle, değişimlerin nasıl gerçekleştiğini göstermektedir. Bir dildeki sözlerin tamamı, söz ve sözcük hazinesi, söz dağarcığı, sözcük kadrosu kişinin anlama ve anlatma becerilerinin gelişimi için geniş bir söz varlığına sahip olması gerekir. Söz varlığı çalışmaları konusunda önemli isimlerden biri Doğan Aksan'dır. Ülkemizde yapılan söz varlığı çalışmalarının büyük çoğunluğunda Doğan Aksan'ın "Türkçenin Söz Varlığı" adlı eseri referans gösterilmekte ve buradaki sistem esas alınmaktadır. Bu alanda önemli çalışmaları bulunan Aksan, eserinde söz varlığının içerdiği ögeler hakkında şunları söylemiştir, Temel sözcük varlığı, atasözleri, deyimler, ikilemeler, ilişki sözleri (kalıp sözler), kalıplaşmış sözler, terimler, yabancı ve çeviri ögeler vb. (Aksan, 2006. s.26). "Söz varlığı", dil çalışmalarında sıkça ele alınan konulardandır. Dil, dönem, lehçe, eser türü, metin, yazar veya zümre gibi farklı ögelerin söz varlığı üzerine yapılacak incelemelerde sık sık kullanılır (Güven, 2023. s.938).

Dil, varlıklar arasında etkileşimi sağlama ve insanların bilimsel, kültürel öğretilerini sonraki kuşaklara aktarma hususunda önem arz etmektedir. Konuşulan ilk dilin nerede ne zaman konuşulmaya başlandığı konusu, çağdaş anlamda dil biliminin ortaya çıkışından beri tartışılmaktadır. Zira bu tartışmalara, siyasi iktidarlar ve aynı zamanda ideolojiler de dâhil olmaktadır. Çünkü toplum bilincini oluşturmada etkin bir güç olan dil onlara daha cezbedici gelmektedir. Tarihteki değişimlerin, yaklaşımların bilimsel yöntemlerle yaşanmasını engelleyen yönetimler, ideolojiler kendi doğruları doğrultusunda tarihî olayları, kaynakları yok etmekte ve bilimsel olayları gerçeklerden uzaklaştırmaya zorlamaktadırlar. Yönetimlerin kendi ideolojileri doğrultusunda tarihî yorumlamaları, kendi ideolojilerinin ve rejimlerinin yararı için onu gerçeğinden saptırıp insanlara sunmaları geleneği birçok rejimde olduğu gibi Sovyetlerde de ortaya çıkmıştır. İktidarlar bu şekilde dile yaklaşp kendilerine, zaman içerisinde meşruluk zemini ararken ilk planda kendi dillerini, kendilerinin ideolojilerini ve kültürel gelişimini gösteren programlara ağırlık vermektedirler. Zamanla da tarihten meşruluklarına onay alma çerçevesini daha derinlere götürmektedirler. Bu gelişim süreci içerisinde dillerde yaşanan tahribatlar ve rejimlerin merkezileşme politikaları doğrultusunda oluşturulan çalışmaların ulaştığı

boyutlar, birçok ulusu öz kimliğinden ve dilinden uzaklaştırmıştır. Bu tahribatı maruz kalan ulusların kültürlerinde, sosyal yaşamlarında, dillerinde vb. birçok alanda değişimler yaşanmıştır.

Tezin Konusu: Bugüne kadar Türk dilinin lehçeleri ile ilgili çeşitli çalışmalar yapılmıştır ve hâlâ da yapılmaktadır. Yapılan çalışmalarda eski dönemlerden günümüze kadarki hemen hemen bütün Türk lehçeleri sınıflandırılarak karşılaştırılmış, lehçe ve ağızlardan biri veya birkaçı ayrı ayrı araştırılmış ve lehçelerdeki dil sorunları karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Ancak yapılmış bu kadar çalışmaya rağmen hâlâ Türk dilinin üzerinde çalışılmamış konular vardır. Çalışmanın konusunu oluşturan “Kazak Türkçesindeki Sovyet İdeolojisinin Söz Varlığı” üzerinde de bugüne kadar fazla bir çalışma gerçekleşmemiştir. Çalışmada, Kazak Türkçesine Sovyet ideolojisi bağlamında giren sözcüklerin söz varlığı açısından incelemesi çalışılacaktır. Konunun çalışılması teoriye veya uygulamaya, sözcüklerin bulunması adına önemli bir katkısı olacaktır. Yapılan bu çalışmanın daha önce yapılmış çalışmalardan en önemli farkı, Kazak Türkçesine Sovyet ideolojisi bağlamında girmiş sözcüklerin baz alınmasıdır.

Tezin Amacı: 20. yüzyılın başlarında dünyayı derinden sarsan en önemli siyasi olaylardan birisi Rusya’da gerçekleşen 1917 Ekim Devrimi, diğer bir ifadeyle Bolşevik İhtilâli olduğunu söyleyebilir. Konuşma dilinde bu ihtilâlin en önemli neticesi ise 1922 yılında Sovyetler Birliği’nin kurulması olmuştur. Birliğin kurulması, en çok Türk dünyasını etkilemiştir. Rusya’nın hâkim ve kurucu üye sıfatıyla uyguladığı milletler politikası ve bunun başat unsuru olan dil politikası Türk dillerini derinden etkilemiştir. Diğer bir ifadeyle Sovyetler Birliği örneği dile iradi müdahalenin en çarpıcı örneklerini sergilemiştir. Yazı sistemlerinden kelime hazinesine kadar Rusça dışındaki bütün diller bu politikalardan köklü bir şekilde etkilenmiştir. Sovyet dil politikasının da sosyal hayata yansısıyla o sistemi temsil eden birçok sözcüğün Kazak Türkçesi söz varlığına büyük etkisi olmuştur. Bunun sonucu olarak çok fazla sözcük Kazak Türkçesine dâhil olmuştur. Sovyet Birliği’ndeki dil siyasetini anlamak için Sovyet ideolojisinin dayandığı temelleri kısaca incelemek yararlı olacaktır. Bizim de amacımız Sovyet ideolojisi ile ilgili söz varlığını tespit edip ortaya koymaktır.

Tezin Kapsamı ve Sınırları: Taramasını gerçekleştirilen önemli çalışmalardan biri, 15 ciltlik Kazak Edebî Dili Sözlüğü’dür. Bu sözlük, Ahmet Baytursınulı Dil Bilimi Enstitüsü’nün uzun süren çalışmanın sonucunda ortaya koyduğu bir eserdir. Bu sözlük

Kazak Türklerinin bütün sözvarlığını sözcük ve deyim temelinde, çeşitli kaynaklardan taranan örneklerle etraflıca ele almaktadır. Kazak Türkçesindeki söz varlığını ortaya koymanın en başlı şartlarından biri de kaynak taraması yapmaktır. Çalışmada eş zamanlı yöntem kullanarak Kazak Edebî Dili Sözlüğü'nden ve o dönemi temsil eden kaynaklardan Sovyet ideolojisi ile ilgili söz varlığını derleyip anlam bakımından değerlendirilerek sınıflandırılmış ve bölümler halinde çalışmaya eklenmiştir.

1. BÖLÜM

KAZAK TÜRKLERİ ÜZERİNDE RUS ÇARLIĞININ VE SOYVETLERİN DİL SİYASETİYLE İLGİLİ GENEL BİLGİ

1.1. KAZAK TÜRKLERİ HAKKINDA BİLGİ

Geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Türklerin tarih sayfalarındaki durumunu komşuları, karşılaştıkları devletler, siyasi oluşumlar belirlemiştir (Güven, 2021, s.346). Kazak Türklerinin de tam olarak müstakil bir topluluk haline ne zaman geldiği Türkologlar arasında hâlâ tartışılmaktadır. Genellikle Özbek Ebulhayr Han'a tabii olmayan bir grup halkın Çu ve Talas nehirleri arasında hâkimiyet kurmasıyla ortaya çıktıkları kabul edilir (Hitchins, 2002, s.131). Kazak Türklerinin tarihi, Kazakların XV. yüzyılda Özbek Hanı Ebu'l Hayr'a isyanı ile başlatılır. Bazı Moğol kabilelerinin devam eden sürekli saldırıları sonucunda, Özbek Hanlığı zayıflar. Ebu'l Hayr Han'ın bu saldırıları önleyememesi sonucunda, bazı Türkler hanlıktan ayrılarak kuzeye doğru çekilmiştir. *Özbek hanlığından ayrılan Kerey ve Janibek hanlar kuzeye doğru çekilerek farklı boylarla birleşip Çu nehrinin güneyinde Kozı-Bası denilen yerde iki yüz bin civarında halkla günümüz Kazakistan toprakları üzerinde Kazak Hanlığının temellerini atmışlardır. Kazaklar, ilk olarak Batı Yedisu, Çu ve Talas bölgelerini kontrol altına almışlardır. Hanlık, merkezî ve Güney Kazakistan'dan göç edip gelen Kazaklarla bölgenin yerli sakinlerini kaynaştırmıştır* (Doğan ve Erdoğan, 2017, s.79).

Törelerine ve istiklâllerine bağlı olarak hareket eden bu Türklere “Kazak” adı verilmiştir. İdil vadisinden Altaylara kadar uzanan geniş bozkırların hâkimi olan Kazak Türkleri, eski Türk ana yurdu olan bu bölgede uzun bir süre hür olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Kazakların yaşadığı bu bölgeye “Kazakistan” adı verilmiştir. Kazak Türkleri, bu bölgede bulunan bir kısım Sibir ve Moğol asıllı kavimlerle kaynaşarak, onları kendi bünyeleri içerisinde eritmişlerdir. Moğol kabileleriyle birlikte sayıları bir milyonu aşan Kazak Türkleri, XVI. yüzyılda Kasım Han'ın idaresine girerler. XVII. yüzyılda Kasım Han'ın ölümünden sonra Kazak halkının birliği ve düzeni bozulur, yönetime geçen Tevkel Han geniş toprakların idari baskısını hafifletmek amacıyla hanı kendi içlerinde cüzlere ayırmıştır. Kazak halkının etnik bir topluluk olarak tarih sahnesine çıkması ile birlikte Kazak cüzleri; Ulu (Büyük) Cüz, Orta Cüz ve Kişi (Küçük) Cüz de anılmaya başladı (Kesici, 2003, 36). Her cüzün kendi bağımsızlığını korumaya çalışması Kazakları

zayıf düşürür. Bir yandan Kalmuklarla mücadele ederlerken, diğer yandan da Ruslarla mücadeleye girmişlerdir (Alkaya ve Buran, 2013, s.106).

Doğan'a göre, *Kazak Hanları ile Rus Çarları arasında doğrudan temas yapıldığına dair ilk resmî Rus belgeleri XVI. yy'ın sonlarına doğru görülmektedir. Bu belgelerden biri Ruslarla ittifak yapmak ve Rus elçilerini davet etmek maksadıyla Tevekkel Hanın yeğeni Kul Muhammed'i 1594'te Moskova'ya elçi olarak göndermesiyle başladığı görülmektedir* (Doğan, 2011, s.36). 18-19. yüzyıllarında, Condarlar ile yapılan büyük mücadelelerin sonucunda Kazaklar ağır bir yenilgiye uğramıştır. Abılay Han döneminde ise Kazaklar, Çinlilere karşı savunmak amaçlı Rus Çarlığından askeri destek isterler (Omarbekov, 2016, s.11). Bunu fırsata çevirmek isteyen Ruslar gerekli desteği sağlar. Sonraki süreçte yaşanan mücadelelerin sonucunda devletin zayıflaması, Rusların Kazakistan'ı işgalini kolaylaştırır. 1850'li yıllarda Kazakistan topraklarının önemli kısmını kendi idareleri altına alan Ruslar, bu tarihten sonra Kazakistan'ı tamamen işgal etmişlerdir. Kazaklar 1882 yılında tamamen Rus Çarlığı egemenliği altına girmiştir.

1.2. RUS ÇARLIĞI'NIN KAZAKİSTAN'DAKİ DİL SİYASETİ

Çarlık rejimi kontrolüne aldığı Kişi Cüz topraklarını ve yönetimi kontrol altına alabilmek için reformlar gerçekleştirmişti. Halkın ortak hareket etmesini engellemek amaçlı farklı idari yönetimler oluşturarak vilayetlere ayırmıştır. Çar rejimi bu amaçlarını gerçekleştirmek için acele etmeden, hassas davranır. Çarlık, 1731-1822 yıllar arasında hanlık sistemini korudu ve onların aracılığıyla ulusu yönetmiştir. 1822 yılından sonra kontrolü tam anlamıyla ele geçirerek, Küçük Cüz'de hanlığı kaldırdılar, yeni yönetim sistemi geliştirdiler ve Rusya'nın İdare sistemini yerleştirmeye başladılar. 1822-1867 yıllar arasında hanlık kaldırıldı. 1868 yılından itibaren "Yeni Nizam" kuralına göre 1917 yılına kadar işgal edilmiş olan topraklar devlet hazinesinin yerleri olarak ilan edilmişti. 1868 yılında ilan edilen bir fermanla Kazakların yaşadığı Akmolla ve Yedi-Dam (Semipalat) bölgeleri Batı Sibiry Genel valiliğine, Ural ve Torgay bölgeleri ise Orenburg Genel Valiliği'ne başlanmış, daha sonra bütün Kazak toprakları Bozkır Genel Valiliği adı altında toplanmıştır (Adilbayev, 2002, s.68-69).

Adilbayev, Kaufman'dan da alıntı yaparak şunları söylemiştir: *Yapılan çalışmalarla kontrolü ele alan Ruslar daha kalıcı faaliyetler yürütmek ve kalıcı olmak*

için eğitim alanında reformlar yapmaya başlamıştır. “Türkistan valisi K.P. Kaufman, “Ülkeyi manevi yönden sadece ve sadece eğitim fethedebilir. Bunu ne silah ne de kanun yapar. Bunu sadece okul başarabilir” diyerek bu konunun önemine işaret ediyordu (Adilbayev, 2002, s.69). Kazak toprakların işgal edilmesinden sonra bölgede Kazak çocukları için Rus okulları açılmıştır. Kazakları asimile etmek ve dinlerini değiştirme amacını taşıyan bu okullarda eğitim dilinin sadece Rusça olması kararlaştırılmıştır. Ruslar, bu politikaları uzun süre devam etmiştir.

Bölgede eğitim işleri ile ilgili olarak gerçekleştirilen araştırmaların çoğunu Rus misyonerler sürdürmüştür. Bunlar da kendi aralarında sürekli iletişim halindedirler. Yapmış oldukları çalışmalarda yeni metotlar geliştirmişler, bunları da birbirleri arasında paylaşmışlardır. Çalışmalarla alakalı bu yazışmalara örnekleri Egamberdiyev ve Dinasheva şöyle anlatır: *Ostroumov ile İlminskiy’nin aralarındaki yazışmalarda mektep ve medreselerde kullanılan Arap alfabesi (Çağatayca) yerine Kiril harflerinin kullanılması gerektiğine dair düşünceleri izlemek mümkündür (Egamberdiyev ve Dinasheva, 2019, s.668).*

İlminskiy çalışmaları yaparken, Kazakların Rus eğitimcilerden ziyade Kazak eğitimcilere yöneldiğini ve Ruslardan çekindiğini fark etmiştir. Onlara ulaşmak için Kazak bir eğitimciyle çalışmaları yapması gerektiğini düşünmüştür. Bu iş için de Altınsarin’le çalışmaya başlamıştır. Ulusuna son derece bağlı olan Altınsarin, İlminskiy ile Orenburg’da tanışmış ve uzun süre birlikte çalışmıştır. Altınsarin, ilmi seven ve halkının modern dünyaya uyum sağlamasını isteyen bir milliyetçi kişiliktir. İlminskiy de onun bu zaafını zaman zaman kullanmıştır. İlminskiy’nin Kazak Türkçesini ön plana almasının en önemli nedenlerinden biri de Kazakistan topraklarında dini ve ilmi eğitimi verenlerin ağırlıklı Tatar mollalar ve aydınların etkili oluşudur. Kurguladığı yeni sistemle hem onları ortak yazı ve edebî dilden uzaklaştıracak hem de Kazakları daha hızlı kontrol altına alabileceklerdir.

Kazak Türkçesi ders kitaplarının hazırlanması ön hazırlık olarak düşünülmüştür. Bu kitapların iki yıl içerisinde hazır olması ve ders kitapları hazır olana kadar yeni sistemdeki okulların açılmaması gerekmektedir. Okullar açıldıktan sonra Altınsarin’i okuma yazma bilmeyen bir köye gönderilmesi ve orada Altınsarin’in okul açması planlanmıştır. Halk, Kiril alfabesinin kabul edilmesinin Rusların işi olduğunu anlamamalıdır. Bu yüzden bu okulu I. Altınsarin sanki kendisi açmış gibi gözükmeli, ama

Rus idareciler tarafından sürekli kontrol altında tutulmalıdır ve bu gizli olmalıdır (Adilbayev, 2002, s.72).

Belgeler irdelendiğinde, Çarlık rejiminin izledikleri dil politikası Kazak topraklarında çeşitli yöntemlerle uygulanmıştır. Küçük Cüz Hanlığının ortadan kaldırılmasıyla başlatılan değişim politikaları eğitim ve öğretim aracıyla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Çarlık Rusya idarecileri, Kazakların Hristiyan geleneklerini tanıdıkça ve öğrendikçe kendi geleneklerinden uzaklaşacakları olasılığı Kazak kimliğinin iki önemli unsuru olan dil ve din konusunda yoğunlaşmıştır. Misyonerlerin bölgenin irdelenmesi ve buna uygun eylemler gerçekleştirilmesi hususunda öncelik etmeleri anlaşılabilir bir durumdur. Hristiyanlaştırma faaliyetleri Kazak toplumunda beklenen etkiyi göstermemiş aksine toplumun İslam'a olan bağlılığı daha da artmıştır. Dil politikalarındaki faaliyetleri ise kısmen etkili olmuş, uyguladıkları çalışmalar Sovyet döneminde geliştirilerek her Türk boyları için ayrı alfabeler oluşturma temelleri bu dönemde atılmıştır. Konuyla ilgili Güven de şu ifadeleri kullanır: GÜDÜLEN politika gereği boylar arası küçük farklılıkların dahi üzerine gidilip, her boya özgü alfabe geliştirilip, gramer kitapları ve sözlükler hazırlanmıştır (Güven, 2023, s.408).

1.3. SOVYET SOSYALİST KOMÜNİST PARTİSİ'NİN ULUSAL DİLLER SORUNU

Sovyetler Birliği'nin ana temeli olan ve onu yöneten Komünist partinin ideolojisinde ve uygulamasında milliyetler ve millî dil meselesi önemli yer almıştır. Komünist partiye göre her ulusun kendi dili, bu ulusların işçi sınıfını, devrim emekçilerini etrafında toplanmasını sağlayan önemli bir araçtır. Dil aynı zamanda kültür seviyesinin artmasını sağlayan bir mekanizmadır. Kültür seviyesini yükseltme çalışmaları adı altında Rus hâkimiyetini kurmak için de birliği oluşturan farklı ulusların ve onların dillerinin kullanılması yerine, Rus kültürüne ve Rusçaya üstünlük verildiği görülmektedir.

Yasal çerçevede ulusal diller koruma altına alınmıştır. Sosyalist toplumun oluşumu aşamasında halkı bilinçlendirme adına ulusal dillerin önemi ön plandadır. Lakin uygulamada Rusça ön plana çıkmıştır. Uygulamada ulusal dillerin yerine kullanılan Rusça, Sovyet düşüncesini, parti kurallarını, halkların yönetimin yaydığı bilgiler çerçevesinde toplanması ve ideolojik bilgilerin yeni yetişen kuşaklara ulaştırılmasında etkin olmuştur. Dolayısıyla komünizmin oluşturulması, ulusal dillerin kullanılmayışı,

Rus dilinin serbest gelişmesi süreci birbirine bağlı süreçlerdir. Aliyeva'nın ifadelerinde de durum şöyledir: *SSCB'de Komünist Partisi, kuruluş döneminde toplumsal değişim projesini ve komünizm teorisine uygun dil siyasetini birlikte geliştirip gerçekleştirmiştir. Bunun sebebi, bütün farklı milletleri tek bir çatı altına toplayarak tek tarihin, tek kültürün ve tek dilin hedeflenmiş olması idi. Bu da sosyalist kültürü, tarihi, dili, yani Rus kültürü, tarihi, dili oldu. SSCB'nin sosyal politik açıdan gelişmesi için RSDİP (Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi), Çarlık döneminde ezilen, haksızlığa uğrayan milyonlarca işçiyi kullanarak çarlık ve burjuvazi toplumuna karşı mücadeleye yönlendirdi.* (Aliyeva, 2005, s.92). Görüldüğü üzere, Lenin'in siyasi programını belirterek millî sorunların çözümüne önem verdiği ve bu faaliyetlerin Sovyet sisteminin oturmasında önem arz ettiği ifade edilmiştir.

1.3. LENİN'İN DİL KONUSUNDAKİ GÖRÜŞLERİ

Çok milletli bir sistemin parçası olan Sovyetlerde, aynı ve farklı dil aile gruplarından olan uluslar olduğu için çok dilli bir yapıya sahipti. Bu düzen içerisinde farklı alfabeleri kullanan uluslar da bulunmaktaydı. Sovyetler de bu uluslar üzerine yapılan alfabe çalışmalarında bunların çoğunluğuna konuşma dilinde alfabe hazırlanmıştır. Bu süreç yeni değişiklikleri ve gelişmeleri ortaya çıkarmıştır. Aliyeva'ya göre, bu değişme Lenin'in millî siyaseti ile yakından ilgilidir. Şöyle ki Lenin'in millî siyaseti SSCB halkları dillerinin gelişmesinde esas siyasal temel oluşturmuştur. Buna göre de Lenin millî siyasetinde dil meselesinin oluşmasını gözden geçirmek çok önemlidir. Lenin dil meselesine çok büyük siyasal önem vermiştir (Aliyeva, 2005, s.61). Lenin, ulusların dilleri hakkında şöyle der: Milletlerin ve dillerin tam şekilde hukuk eşitliğinin tebliği her bir millette yalnız düzenli demokratik unsurları ayırarak, onları milliyete göre değil, devletin genel düzenini derinden ve ciddi bir biçimde yakınlaştırmak çabalarına göre birleştirir (Lenin eserleri, 1949, s.221). Lenin, Sovyet halkı için hukuksal anlamda olumlu açıklamalar yaparken tek dil anlayışından ise vazgeçmemiştir. Bu söylemleriyle halklara yeni hukuksal haklar verirken, Rusya ne kadar demokratik olsa da ekonomik ihtiyaçlar milletleri bir o kadar çok ticari ilişkiler için en uygun dili öğrenmeye yöneltecektir gibi, Rusçanın da kullanımı ile söylemleri sık sık kullanmıştır (Lenin, 1949, s.423).

Halkların eşitliği, ortak kader, ortak paylaşım gibi söylemlere dillerin eşitliği gibi söylemler yasalar çerçevesinde koruma altına alınsa da bu kurallar birkaç alanda sınırlı kalmaktan öteye gidememiştir. Lenin'in istediği devlet düzenini, bütün milletleri bir çatıda birleştirmek, bu çatı altındaki milletlerin bütün ulusal duygularını ortadan kaldırarak tek Sovyet, sosyalist kültürüne dönüştürmekti. Bunun gerçekleşmesi için de farklı halkları, onların dillerini, kültürlerini, millî özelliklerini araç olarak kullanarak, çizdiği ve ilerlediği siyasette istediği şekle koyarak milliyetler prensibini uygulamıştı. Bunun adına SSCB dışında, literatürde Ruslaştırma denmiştir. Halkların eşitliği, ortak kader, ortak paylaşım gibi söylemlere dillerin eşitliği de eklenmişti. Bunlar yasalar çerçevesinde de koruma altına alındı. Lakin bu kurallar birkaç alanda sınırlı kalmaktan öteye gidemedi. Lenin'in söylemleri yapılması gereken süreci açıklamaktadır. Rusçanın kullanımı tüm Sovyetler ve Sovyet halkları arasında baskın bir duruma yükselmiştir.

1.4. STALİN'İN DİL KONUSUNDAKİ GÖRÜŞLERİ

Stalin'in görüşleri, sözcüklerinin hepsinin dilin söz varlığını oluşturduğu ve iki kısımdan meydana geldiğini düşünmektedir. İlki tarihsel kökene bağlı gerçek söz varlığı diğeri ise söz varlığının içinde olmayan veya dile sonradan dâhil olan sözcüklerdir. Stalin durumu: *Bilindiği gibi dilde olan kelimelerin hepsi dilin söz varlığını oluşturur. Dilin söz varlığında en önemli temel sözlük fonudur, bu onun alt yapısı olan bütün kök kelimeler de bu hazineye dâhildir. Temel sözlük fonu söz varlığından oldukça küçüktür, ama o yüzyıllar boyunca yaşar ve dile yeni kelimeler oluşması için temel olur* sözleriyle açıklamıştır (Stalin, 1953, s.22).

Stalin'in dil siyaseti hakkında Aliyeva da şunları eklemiştir: Stalin söz köklerinin esas söz varlığının temelini oluşturduğunu söylemiş ve böyle bir temele sahip olan esas söz varlığının dilde yeni kelimelerin yaratılması için temel, kaynak olduğunu belirtmiştir (Aliyeva, 2005, s.76). Stalin'in dilciliğe dair eserlerinde, özellikle onun söz varlığında oluşan değişimin, bir taraftan yeni söz ve ifadeler, bir takım söz ve ifadelerin değiştirilmesi ve yeni anlam kazanması, diğer taraftan da eskimiş bazı sözcüklerin kullanımdan çıkarılması şeklinde olduğu anlaşılır. Bunu o, Sovyetlerin izlediği Ruslaştırma siyaseti açısından çözmüştür. Bu durum da ulusların eski sözcüklerinin

sözlükten çıkarılması veya bilim ve teknolojinin gelişmesiyle yeni oluşturulan sözcüklerin ulusal dillere sadece Rusça aracılığıyla oluşturulma siyasetidir.

1.5. SSCB DÖNEMİNDE KAZAKİSTAN (1920-1991)

1917 Ekim devriminden sonra Çarlık Rusya’da hâkimiyet Bolşeviklerin eline geçmiştir. Bolşeviklerin iktidarını tanımayan Beyazlarla Kızıllar arasında Çarlık topraklarında çekişmeler başlamıştır. Kızıllar, diğer halkların desteğini alabilmek için onlara yönelik beyannameler yayınlamıştır. Bu gelişmeler diğer bölgelerde etkili olduğu gibi benzer millî hareketlilik Kazak topraklarında da yaşanmıştır. Alihan Bökeyhan2ın önderliğinde, Orenburg (Orınbor) merkezli Alaş Orda yönetimi kurulmuştur. Bu süreçte, Kazak halkının geleneklerine ve yaşam tarzına uygun sosyal yaşamına uygun kurallar getirilmiştir. Eğitim ve bilim hususunda yapılacak yenilikler tartışılıp ve ilkokullarda eğitimin ana dilde olması kararlaştırılmıştır.

Sovyet idaresinin oluşturulması ve sonrasında ortaya çıkan iç kargaşa yılları, Kazakistan’ı doğrudan etkilemiştir. Kazak yönetimi, bu kargaşa yıllarının ilk zamanlarında Beyazların yanında yer aldığı için Bolşevik yönetimini tanımadılar. Sonraki süreçte ise Kazakların arasında Beyazları destekleyenler olduğu gibi Bolşevikleri de destekleyenler çıkmıştır. Bu da Alaş yönetimi içerisinde bölünmelere neden olmuştur. Hekimoğlu, yaşanan görüş ayrılıklarını şöyle ifade etmiştir: *Yapılan mücadelenin Kazak halkının zararına olduğunu ve bu şekilde başarıya ulaşılamayacağını gören Ahmet Baytursinov önderliğindeki “solcu” kanat Bolşeviklerle iş birliğine girilmesini öngörürken, Alihan Bökeyhanov yönetimindeki “sağcı” kanat mücadeleyi devam ettirmiştir. Kazak Sosyalist “Üç Cüz” partisi ise Bolşeviklerle birlikte Sovyet yönetiminin kurulması yönünde mücadele vermişler ancak onlar, Amiral Kolçak yönetimindeki Bolşevik karşıtı güçler tarafından dağıtılmıştır* (Hekimoğlu, 2012, s.392). Yaşanan iç savaşın sonucunda ise Kızıllar tam hâkimiyeti sağlamıştır.

Sovyetlerin kontrolü ele almasıyla Çarlık rejiminden farklı olarak yeni politikalar ortaya koyarlar. Bu politikalara bakınca, toplumdan destek almak ve tepkilerini çekmemek amacıyla yapıcı ve toplumu kucaklayıcı kurallar olduğu görülmektedir. Kaya, belirlenen temel maddeleri şöyle açıklar, Çarlık Rusya’sından farklı olarak Bolşeviklerin temel amacı Ortodokslaştırma değil, Sovyetleştirme olmuştur. Başka bir deyişle, bu

dönemde amaç, Sovyet tipi bir ulus oluşturmak şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda ulaşılması istenen nihai hedef “Birliği oluşturan halkların her birinin kendi ulusal kimliğini bir kenara bırakıp, Sovyet üst kimliği altında birleşip, Sovyet halkını oluşturmalarıdır”. Söz konusu nihai hedef için izlenen politikaları yedi madde halinde sıralamıştır:

- 1.1920’lerle 1930’ların başında uygulanan yerlileştirme politikaları, yani yerel halktan kişilerin Sovyet idaresi kadrolarına alınması;
- 2.1930’larda ulusal eğitim ve ulusal kadrolara dokunmadan yapılan sosyo-ekonomik dönüşümler;
- 3.Her cumhuriyetin kendi sınırları içinde siyasi ulusçuluk gütmeyen etnodilsel kültürlerin oluşturulması;
- 4.Emperyal merkez-çevre ilişkileri;
- 5.Gelenekçiliğin, yani geleneksel uygulamaların ve toplumsal yapıların ayakta kalması;
- 6.Bölgeciliğin, yani Sovyet yönetimleriyle halk arasında kayırmacılık, himayecilik ve belli ölçülerde ulusal duygular ve ekonomik özgürlükler üzerine kurulu bağların geliştirilmesi;
- 7.Yurtseverlik, yani SSCB’ye bağlı olmak kaydıyla yerel ulusçulukların desteklenmesi (Kaya, 2012, s.363).

Sovyet Cumhuriyetleri’ndeki Sovyet Bolşevik millî politikası, sistemin menfaatlerine önem vermeyi, hayatın her evresinde birlikteliği sağlamayı, milliyetçi ideolojiyi yok etmeyi ve Sovyet düşüncesini aşılarmayı amaçlamıştır.

Arkhyrmatayeva da Goloşyekin tarafından hazırlanan Sovyet ulusal politika alanındaki görevleri maddeler halinde açıklar:

- 1) Kazakistan'da Beş yıllık planlamanın geliştirme ana sektörü, Hayvancılık’tır. SSCB’nin hammadde sorunlarını Kazakistan üzerinde halletmek, a. Kazak atlarının Sovyet askerî hizmetine verilmesi; b. Koyun (yün); c. Verimlilik sığır (et ve süt)
- 2) Köklendirme alanında, Kadrolar eğitimi (ziraatçı, veteriner, paramedik, muhasebeci, kâtip muhasebeci)
- 3) Kültürel geri kalmışlığa karşı mücadele
- 4) Adalet

5) Komünist Partisi'nin Alaş Orda ideolojisi unsurlarını temizlemesi (Arkhyamatayeva, 2021, s.30).

Bolşeviklerin Menşeviklere üstün gelmesiyle, Kazakistan'ın geleceğinde ciddi değişiklikler baş göstermiştir. Kazakların Sovyetlere dâhil olduğu ilk yıllar, büyük felaket dönemidir. Bu buhranlı süreçle ilgili Hekimoğlu şu görüşlere yer vermiştir: *Bu süreçte gerçekleşen Birinci Dünya Savaşı ve onun içinde olan 1916 Türkistan Millî Ayaklanması, ardından Bolşevik Devrimi ve iç savaş Kazak halkını maddi ve manevi açıdan son derece sarsmıştır. Bolşevik güçlerinin Kazak topraklarında idareyi ele aldıktan sonra, halkın elinde kalan son yiyecek maddelerine Kızıl Ordu tarafından el konulması, halkı açlık tehlikesi ile karşı karşıya bırakılmıştır.* (Hekimoğlu, 2012, s.399).

Yeni dönemin ilk yıllarında büyük kıtlıklar yaşanmış, bir de bunun üstüne yaşanan büyük kuraklıktan dolayı felaketler ardı ardına bitmemiştir. Yaşanan felaketi Nurpeyisov da şöyle açıklar: *17 Temmuz 1921 tarihinde Rusya Komünist Partisi Merkezî Komitesi, tüm parti üyelerine açlığın sebeplerini ayrıntılı bir şekilde açıklayan bildiri dağıttı; bu bildiride açlığın sebebi olarak kuraklık değil geçmiş dönem gösterilmiş, köylerin geri kalmışlığının, köy işleri teknolojisinin ve tarımın gelişmesine engel olduğu, bu da beraberinde açlığa neden olduğu belirtilmiştir* (Nurpeyisov, 1972, s.217).

Sovyetlerin uyguladığı politikaların yarattığı felaketleri Gömeç ise şöyle ifade etmektedir: *Komünist sistemin ne kadar güzel olduğunu ispatlayabilmek için birçok yöntem geliştirilmiş ise de bunların hiçbirinde başarı sağlanamadı. İşte buna binaen 1932-1933 yıllarında milyonlarca Kazak Türkü suni açlıkla katledildiler. Binlerce konar-göçer aile zorla kolektif çiftliklerde toplandı. Bölgeler arasında serbest dolaşım yasaklandığından, on binlerce hayvan otlak yokluğundan öldü. Karşı koymaya kalkışanlar “Gerici Baylar” diye suçlandılar* (Gömeç, 2020, s.415). Bu sıkıntılı politikalar Kazak Türklerinin kendilerini hem finansal hem de yaşam standartlarını düzelmesi konusunda olanak sağlamamıştır.

Goloşekin'in Kazakistan topraklarında gerçekleştirmek istediği politikalar maalesef büyük kayıplara neden olmuştur. Yaşanan acıların ve travmaların etkisi uzun yıllarca sürmüştür. Bu kayıpların sayısal rakamlarla yaşanan felaketin boyutlarını Hekimoğlu'nun verilerine göre: *1928 yılında 6.509.000 olan sığır sayısı 1932'de 965.000'e düşmüştü, 3.516.000 attan 1934 yılında 315.000'i kalmıştı, deve sayısı ise 1.042.000'den 1935 yılında 65.000'düştü. Bunlardan daha acısı çok büyük insan kaybı*

yaşanmıştır. Açlık, hastalık, devlet baskısı, siyasi kovuşturma ve sürgünler neticesinde büyük kayıplar yaşanmıştır. 1926 ve 1939 yıllarında yapılan nüfus sayımlarına bakıldığında kayıplar açık bir şekilde görülmektedir. 1926 yılı nüfus sayımı verilerine göre 3.628.000 Kazak'ın yaşadığı kaydedilmişti. 1939 nüfus sayımında ise bu sayı 1.321.000 azalarak 2.307.000'e düştüğünü görmek mümkündür (Hekimoğlu, 2012, s.404).

Lenin'in ölümüyle birlikte tüm Sovyetlerde daha otoriter bir dönemin başladığı bilinmektedir. Sovyetlerin başına geçen Stalin, baskıcı tutumunu tüm Sovyetlerde ve özellikle de Türkistan bölgesinde arttırdığı gözlemlenmektedir. Gömeç de yazısında durumu şöyle ifade etmiştir, *Yönetimin başına geçen Stalin, Sovyet cumhuriyetleri içinde temizlik (Repressiya) hareketi sırasında en fazla kayıp veren bölgelerin başında Kazakistan gelmektedir. 1937-1939 seneleri arasında Kazakistan'daki ulusal ve milli düşünceye sahip kişilerin katledildiğini açıklar.* Ayrıca Gömeç: Bu süreçte 102 bin Kazak Türkü tutuklandığından, bunların 27 bini hemen kurşuna dizildiğini, geri kalanlarının da toplama kamplarında ve hapishanelerde yaşamını yitirdiğini ifade etmiştir (Gömeç, 2020, s.416).

Stalin'in ölümünün ardından yerine gelen Kruşçev döneminde önceye nazaran uygulanan baskıcı politikalar azalmaya başlamıştır. Bu dönemde de bazı tavizler verilmeye başlanmıştır. Bacon, 1950'li yıllardaki durumu şöyle açıklar, Kruşçev, 1954'te Taşkent'te toplanan Sovyet Tarihçileri Konferansı'nda Türklerden millî tarihleriyle ilgili yazdıkları şeylerin inkarını istemiştir ama yeterli görülmemiştir. Halktan gelen baskılar karşısında Kazakistan Eğitim Bakanlığı, orta okullarda Kazak tarihinin okutulmasını kabul etmek zorunda kalmıştır (Bacon, 1978, s.225).

1960-70'li yıllar, Konayev'in dönemine denk gelmektedir. Bu yıllarda Kazakistan'da kültürel etkinlikler artmaya başlamıştır. Açılan yeni kültürel merkezlerle birlikte, en ücra köşelere eğitim amaçlı çok sayıda okullar da açılmıştır. Hekimoğlu da bu dönemde, Kazakistan genelinde yeni basımevleri açıldığını ve gazete, dergi ağının genişletildiğini ifade eder (Hekimoğlu, 2012, s.422).

1985'te Sovyetler Birliği Genel Sekreterliği görevine getirilen Mihail Gorbaçev, "Glastnost ve Pereystroyka" gibi yeni politikalarıyla ciddi sıkıntılar çeken Sovyetlere umut olmaya çalışmıştır. Süreç sırasında Kazakistan'da da bazı değişiklikler yaşanmıştır. Bu politikaların Kazakistan üzerinde yarattığı olgular yeni sıkıntıları ortaya çıkarmıştır.

Hekimoğlu bu süreci şöyle açıklar, *Devletin yeniden yapılandırılması sırasında, 1986 yılının 16 Aralığında Moskova'nın kararıyla G. V. Kolbin atandı. Bu durum, Kazakistan'da özellikle gençlerin büyük tepkisini çekti. Almatı'da bu atamayı protesto eden Kazak gençler sokaklara ve meydanlara çıkarak mitingler düzenledi. Moskova'dan getirilen özel kolluk kuvvetleri demokratik söylemlerle protesto eyleminde bulunan ve hiçbir taşkınlık içine girmeyen Kazak gençlerine dengesiz güç kullanarak onları zorla dağıttı. Olaylar bittikten sonra, Kolbin'in talimatıyla olaylara katılanlar uydurma belgelerle cezalandırılmaya başlandı* (Hekimoğlu, 2012, s.422). Bu süreç, 1989'da Kolbin'in yerine Nursultan Nazarbayev' Kazakistan Komünist Partisi Birinci Sekreterliği görevine getirilmesiyle son bulmuştur. Kolbin döneminde Jeltoksan olayları diye adlandırılan süreç, Kazakistan'ın bağımsızlığa giden yolda tarihe geçen en önemli olaylardan biri olmuştur.

1.6. SOVYETLERİN KAZAKİSTAN'DAKİ DİL SİYASETİ

Dil planlaması, temel bazda toplum arasında dilin işlenmesi, anlaşılmayı artırma ve sorunlarının çözülmesini sağlamak için uygulanabilir. Dil planlaması yazım, dil bilgisi, söz varlığı, anlam özellikleri ile kurgular yapmak, bağlantılar arasında önlemler almak ve genele yaymak manasına gelir. Bütüne bakınca dil planlaması bir toplumun siyasi, mali ve kimlik sorunlarını çözmek için kullanılır.

Doğançay ve Aktuna bu konuda: Dil planlaması genellikle dilin değişme sürecine amaçlı olarak müdahalede bulunmak olarak tanımlanmakta olduğunu söylemektedir (Doğançay ve Aktuna 1995, s.77). Dil planlaması, söylenenlerin dışında dilin gelişimini sürdürmek için de yapılabilir. Böyle durumlarda dil planlamasının amaçladığı ilk şey dilin zenginleştirilmesi ve insanlar tarafından kolayca anlaşılabilmesini sağlamaktır. Bu tür durumlar üniter yapıdaki tek dilli devletlerde gözlemlenmektedir. Bu tür devletlerde dil planlaması devlet adamları ve devlet tarafından özellikle seçilen insanlar tarafından yürütülmektedir. Diğer tarafta ise, devlet kendi toplumunun dilini zenginleştirmeye çalışmaktadır. Bu durumda ise, tamamen farklı olarak dil kurumları devreye girmektedir. Sovyetler de bazı gerçeklerin farkına vararak bu çalışmalarını titizlikle yürütmüştür. Dil kurumları, ulusların dil sorunlarını anlatarak bu tür sorunları çözebilmek için farklı yollar bulmaya çalışmaktadır. Dilin siyasi toplumsallaşmasındaki öneminden dolayı dil

planlaması devletin yasallığını etkilemektedir. Fierman da Sovyet yönetiminin dil planlaması ilgili uyguladığı politikaları şöyle ifade eder: *Dil planlaması özellikle devrim sonrası oluşmuş hükûmetlerde başarıyla yürütülebilmektedir. Çünkü devlet vatandaşlarına kısıtlanmış bilgi sunarak ve dil ile ilgili yasaları yürürlüğe koyarak vatandaşların devletin yasallığına inançlarını artırır* (Fierman 1991, s.19).

Karabulut, dil planlamasını geniş bir ifadeyle şöyle açıklar: *Bir toplum içinde siyasi değişimlerin etkilediği unsurlardan biri de dildir. Bu değişimler dilin gelişimini, toplumlararası uyumu sağlamakla birlikte ayrıştırıcı etki de yapabilmektedir. Siyasi olgulardaki değişim veya ilerleme, bireylerin sergilediği emeği sonuna kadar kullanarak idarenin menfaatleri doğrusunda en üst düzeye çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu sistem ilk olarak dil planlamasını etkilemektedir. Siyasi gelişimin etkili olabilmesi için devletin dil planlama düzenini kontrol edebilecek şekilde kurgulaması gerekmektedir* (Karabulut, 2009, s.73). Görüldüğü üzere Sovyetlerin oluşturmayı amaçladığı toplum yapısına ulaşmak için kültürel ve bilimsel faaliyetler ayrı bir önem arz etmektedir. Bu olgu geçiş döneminde Sosyalist bir toplum oluşturmayı, Temel amaçları eğitim, bilimsel ve kültürel etkinliklerle Sovyet tipi yaratmayı amaçlayıp, nihai hedef olan Komünist topluma ulaşmayı hedeflemişlerdir.

Sovyet bünyesindeki diğer toplumlarda olduğu gibi Kazak toplumunda da önemli değişiklikler olmuştur. Kazak Türklerinin yaşamsal tüm sosyal, kültürel yapısı Sovyetlerin uyguladığı politikalarla büyük değişimlere uğramıştır. Özellikle eğitim ve kültür, Sovyet ideolojisinin tekelinde bir araç haline gelmiş, Sovyet ideoloji sisteminin en etkin olarak faaliyet yürüttüğü alanlar olmuştur. Kazak ulusunu komünizm için uygun bir yöne evirme çabaları, ilk başlarda dönemin ileri gelenleri ve eğitilmiş kişilerin katılımıyla başlanmış sonrasında gelişen süreçle birlikte faaliyetleri topluma yayarak onları ideolojik fikirlerle etkilemiştir. Sovyet ideolojisinin ortaya çıkmasında en etkin kişi olan Lenin, Makyavelist bir düşünceyle hedefe ulaşmada her yol mubahtır anlayışını benimsemiştir. Çarlık rejiminin Ruslaştırma ve Hristiyanlaştırma politikalarını halka hissettirecek bir şekilde yaptıkları için yeterince başarılı olamamışlardır. Karabulut da durumu şöyle ifade eder: *Çarlık rejiminin stratejisindeki bu yanlışları veya eksikliği iyi gören Lenin, söylemlerini ustaca geliştirmiş ve aslında bir çelişki olarak görülen çok devletli tek millet hedefini gerçekleştirmek üzere söylemler geliştirmiştir* (Karabulut, 2009, s.73).

McLeish ise bu hususta: Bu fikriyat çerçevesinde yeni yasalar yürürlüğe girmeye başlamıştır. 1919 yılında çıkan bir yasada “Yaşları 8 ile 50 arasında olan okuryazar olmayan bütün Sovyetler Birliği vatandaşları tercihleri doğrultusunda ana dilinde veya Rusçada okuma ve yazma öğrenmekle yükümlüdür” kararı bulunmaktadır, demektedir (McLeish 1972, s.309).

Lenin, ulusların birlikteliği ve ortak hareket etme çalışmalarını yaparken, Türkistan coğrafyasında ise Rus kültür ve eğitimini yaygınlaştırmak için yeni okullar açtırmıştır. Türk halkları, kısıtlı da olsa açtıkları okullarda kendi eğitim sistemlerini devam ettirebileceğini düşünürken; Lenin, Rusçanın devlet dili olması gerektiğini düşünüyor ve tüm okullarda Rusça öğrenimini zorunlu kılıyordu. Lenin’in bu politikaları Kazakistan’da da yoğun bir şekilde uygulanmaya başlamasıyla birlikte Kazak Türkçesi Rusçanın gerisinde kalmaya başladığı gözlenmektedir. Sovyet rejiminin de ilk andan oluşturduğu çalışmalarla itibaren halk eğitim bölümleri kültürel inşa konusunu ele almaya başlamıştır. Kültürel gelişim arasında cehaleti ortadan kaldırmak için alınacak önlemler özel bir öneme sahiptir. Bu süreçte de planlanan politikalar konusunda önemli ilerlemeler olmuştur.

Boranbayeva süreci alınan kararlarla birlikte şöyle ifade eder: *Kırgızistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Halk Komiserleri Heyetinin 2 Şubat 1921 tarihindeki “Cumhuriyet’in Devlet Organlarında Kazak ve Rus Dillerini Kullanma Konusu” raporunda “Cumhuriyet’in bütün merkezi ve bölgesel kurumları evrak ve ilişkilerini Rus dilinde gerçekleştirecektir”, 5 Nisan 1938’de “Kazak okullarında Rus dilini zorunlu bir dil olarak öğretilcek gibi kararların çıkarıldığını belirtmiştir* (Boranbayeva, 2004, s.25-26). Bu Kararların sonucunda, Kazakistan’daki ulusal okullar, gerici düşüncenin ideolojisinin kaynağı ve çocukları Sovyet ideolojisine karşı eğiten kurum olarak değerlendirilmiş ve sayıları azaltılmıştır.

Sovyetlerin en çok önem verdiği alanlardan biri de eğitimidir. Çünkü yeni yetişecek kuşakların bu ideolojiyi benimsemeleri ve oluşturulmak istenen “Sovyet Tipi” insan karakterinin ortaya çıkartılması ancak eğitimle gerçekleşebilir. Bununla ilgili tüm Sovyetlerde olduğu gibi Kazakistan’da da yeni kararlar alınmıştır. Kazakistan’daki eğitim ile ilgili baz alınan bazı kararları Kınacı şu ifadelerle belirtir: *Eğitim ve Öğretim Bakan Yardımcısı A. Ayupov’un “Cumhuriyetimizdeki Kazak ve diğer ulus dillerinde eğitim vermekte olan okullarda Rus dilini öğretmek” başlıklı konuşma metninde Kazakistan*

Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bölgesel Eğitim Bölümleri Başkanları Heyeti Kararında ek ders kitapları yayınlama, Rusça derslerin sayısını artırma gibi konularda önerilerde bulunulur (Kınacı, 2010, s.1311).

Sovyetlerin uyguladığı kattı ve baskıcı tutumunun etkileri birçok alana yansımıştır. Yaşanan tahribat ile ilgili Kara şöyle der: Kazak Türkleri, ana dilinin yanı sıra, millî tarih şuurundan da koparılmaya çalışıldı. Zaten, Sovyetlerin Rus olmayan milletlerin tarihinin yazılmasında izlediği politika bu milletlerin tarihinin olmadığını ispatlamaya yöneliktir (Kara, 2006, s.28-29).

Durum Gömeç'in ifadelerine göre de şöyledir: *Sovyetlerin uyguladığı sistematik baskı Kazakları milli kimlik ve eğitim sürecinden iyice uzaklaştırır. Alınan yeni kararlar süreci iyice çıkmaza sokar. "13 Ekim 1973'te Yüksek ve Orta Teknik Eğitim Bakanlığının karar ile kabul edilen eğitim program Ruslaştırmanın yeni bir basamağını teşkil etti. Şimdiye kadar ana dilde okutulan dersler de Rusça okutulmaya başlandı* (Gömeç, 2003, s.86). Sürece bakıldığında ana dilde eğitim alanların çoğunluğunun Rusçası zayıf olduğu için yaşadıkları zorluklar, hayatın özellikle resmî dairelerde Rusçanın hâkimiyeti topluma çok zorluk çıkarır. Bundan dolayı aileler de çocuklarının ileride sıkıntı çekmemesi için onları Rusça eğitim veren okullara göndermek zorunda kalır. Gelişen süreç sonrasında okulda, sokakta, parkta hatta aileler arasında da Rusçanın konuşulması artmıştır. Anadilini yeterince öğrenemeyen yeni nesil, önceki kuşaktan onlara çekmesi gereken birçok örf, gelenek ve kültürel aktarımın kesilmesine neden olmuştur.

1986 Jeltoksan olayları, Kazakistan ve Kazak Türkçesi açısından birçok yeniliklere aracı olmuştur. Kınacı durumu, Kazak gençleri, ana dilin kullanım sahasını kontrol altına alan ve anadili sadece dar bir alanda kullanılır duruma düşüren Sovyet yönetimine karşı yapılan ilk kez ciddi tepkilerini gösterirler. Jeltoksan olayları yönetime "Cumhuriyet genelinde Kazak Dilini Öğretmek ve Geliştirmek" kararını çıkartmak zorunda bıraktırır. Boranbayeva da alınan kararlar çerçevesinde çıkartılan yeni yasaları maddeler halinde verir:

- 1) "Cumhuriyet'te Kazak Dilini Öğrenmeyi Geliştirmek Hakkında" Kazakistan Merkez Partisi Kararı (28 Mayıs 1987) tarihinde çıkarıldı.
- 2) Eğitim Bakanlığı tarafından Kazak dili ve edebiyatını okutmakla ilgili 12 standart belgeden oluşan 5 numaralı emir ve öneriler bildirilerini yayınladılar.

3) Bu karardan sonra Rus dilinde eğitim veren çocuk yuvaları ile orta okul (11 yıllık okul) sınıflarında ilk kez Kazak dilinin haftada bir saat okutulmasına karar verildi.

4) İbray Altınсарın Pedagojik İlmî Araştırma Enstitüsü'nde Rus sınıflarında Kazak dilini öğretmek konusuyla ilgilenen özel bir bölüm açıldı.

5) 1988 yılında “Mektep” yayınlarından Rus sınıflarının öğrencileri için ilk kez Kazakça-Rusça Sözlük hazırlandı.

6) Kazakistan Cumhuriyeti genelinde ilk kez Pavlodar, Aktöbe, Taldıkorgan, Arkalık, Oral ve Jambıl şehirlerindeki Pedagojik Enstitülerde Rus sınıfları için Kazak dili uzmanları yetiştirecek fakülte bölümleri açıldı” (Boranbayeva, 2004, s.27).

Gelişen süreçle birlikte 1989 yılında Kazak Dil Kurumu kurulmuş, bağımsızlığın kazanılmasıyla da yeni kurumlar açıp programlar hazırlayarak Kazak Türkçesi daha da yaygınlaştırılmıştır.

1.8. BAĞIMSIZ KAZAKİSTAN’IN DİL SİYASETİ

Jeltoksan olayları Kazakistan’da yarattığı etki yeni bir hareketliliğin başlamasına aracı olmuştur. Kazaklar bu süreçte yeni taleplerde bulunmaya başlamış ve ulusal uyanışın hareketliliği artmıştır. Boranbayeva durumu şu ifadelerle açıklar: *22 Mayıs 1989 tarihinde Kazak Edebiyatı gazetesinde birçok Kazak bilim adamlarının Merkez Komite’ye “Kazak Diline Resmî Dil Statüsü Tanınması”nı isteyen mektubu yayımlandı. 22 Eylül 1989 tarihinde Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin Yüksek Heyeti “Dil Hakkında Kanun” çıkardı. Bu kanunun 1. Maddesinde Kazak diline devletin dili statüsü verildi. Kanunun 10. Maddesinde de “Kazakça, Rusça resmî kurumların iş yerlerinin evrak düzenleme dilidir” denilmiştir. Yani, Kazak dili devlet dili olarak değer kazanmış oldu. Bunun yazında Rus dilinin de resmî dil olarak kullanılması tanındı. Bu kanun tasarısının hayatta aktif bir şekilde uygulanması için 21 Ekim 1989 tarihinde, öncelikle Cumhuriyet genelinde Kazak Dili Kurumu, 1992 yılında ise Uluslararası Kazak Dili Kurumu kuruldu* (Boranbayeva, 2004, s.28).

Kazakistan kurucu Cumhurbaşkanı Nazarbayev, 4 Kasım 1996'da yayımladığı bir bildiriyle, Rusça'yı *Konseptsiya Yazıkovoy Politiki Respubliki Kazakhstan* (Kazakistan

Cumhuriyeti Dil Siyaseti Kavramı) benimsendiğini açıkladı (*Kazakhstanskaya Pravda*, 1996). Nazarbayev'in görüşü, devlet dilinin tüm ulusal ve uluslararası resmî yazışmalarda, etkinliklerde ve başka resmî belgelerde kullanılması gerekiyordu. Devlet dilini bilmek, yeni Kazakistanlı vatansever olmanın bir parçası olarak görülmekteydi. Kazak Türkçesinin, ülke genelinde ortak konuşma dili olabilmesi için hazırlıklar hızla devam etmiştir. Bağımsızlıkla birlikte eğitim sahasında Kazak Türkçesinin kullanım alanı bakımından olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Eğitim alanında yapılan yeni değişikliklerle, Kazakistan'da yaşayan diğer topluluklar, kendi dillerinin yanında Kazak Türkçesini de öğrenmeye başlamışlardır. Kazak Türkçesinin öğretimi, anaokullarında da yaygınlaşır ve devlet dili olarak öğretilir.

Kazak Türkçesine dair devlet tarafından yapılan yasaları ise üç temel döneme ayırmak daha doğru olur. Boranbayeva bu süreci maddeler halinde şöyle belirtmiştir:

1. 1989-1997 arası,

1989 senesinde kabul edilen “Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin Dil Kanunu;

30 Ağustos 1995 tarihinde referandumda kabul edilen Kazakistan Cumhuriyeti'nin Anayasası

Bu Anayasa'nın 7/1 Maddesinde “Kazakistan Cumhuriyeti'nin devlet dili, Kazak dili, resmî dili Rus dilidir.” denilmiştir...

2. 1997-2001 arası,

Kazakistan Cumhuriyeti'nin Diller Kanunu. 17 Temmuz 1997. Bu kanunun temel maddeleri,

4. Madde, Kazakistan Cumhuriyeti'nin devlet dili, Kazak dilidir.

Devlet dili, devletin bütün yerlerinde, toplumsal ilişkilerin bütün sahasında kullanılan yönetim, yasama ve mahkeme işlerini yürütme ve resmî evraklar düzenleme dilidir Kazakistan halkını birleştirmenin en önemli faktörü olarak tanınan devlet dilini öğrenmek her bir Kazakistan Cumhuriyeti vatandaşının görevidir.

Hükûmet veya Devletin Yerel İcra Organları, Kazakistan Cumhuriyetinin devlet dilini geliştirmeye, onun uluslararası saygınlığını güçlendirmeye, Kazakistan Cumhuriyeti'nin bütün vatandaşlarının devlet dilini özgürce ve

ücretsiz öğrenmesinde gereken bütün düzenleyici maddî ve teknik imkânı sağlamaya; Kazakistan dışında bulunan Kazaklara ana dilini koruma ve geliştirmesi için yardım göstermekle görevlidir

5. Madde, Rus dilini kullanma,

Devlet kurumlarında ve yerel yönetim organlarında Rus dili resmî dil olarak Kazak diliyle birlikte kullanılacaktır.

24. Madde, Dil Hakkındaki Kanuna Uymayanların Durumu

Kazakistan Cumhuriyeti'nin Dil Hakkındaki Kanunu'nun çiğnenmesinde kusurlu olan devlet organları, özel şirketlerin başkanları, ayrıca bireyler de Kazakistan Cumhuriyeti Kanunu'na göre sorumlu sayılacaktır. Üst makamdaki kimsenin devlet dilini bilmemesi bahanesiyle vatandaşların isteklerini geri çevirmesi, devlet dilinde ve diğer dillerde hizmet verilecek sahalarda onların kullanılmasına herhangi bir engel oluşturması, Kazakistan Cumhuriyeti kanunlarında gösterilen suçu doğuracaktır (Boranbayeva, 2004, s.29-30).

2001'den bu yana geçen süre içerisinde Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev'in 7 Şubat 2001 tarihindeki No, 550 imzalı kararıyla onaylanan "2001-2010 Yılları Arasında Dillerin Kullanışı ve Geliştirilmesine İlişkin Devlet Projesi"ni hayata geçirmiştir. Bu proje devlet dili, Kazak diliyle birlikte Kazakistan'daki diğer ulusların temsilcilerinin dillerinin gelişmesine destek gösteren kanun taslağı konumundadır. Projenin gerçekleşmesi konusunda Hükûmete her yıl 30 Haziran ile 30 Aralık tarihlerinde Kültür, Medya ve Toplumsal Anlaşma Bakanı değerlendirme yapacaktır. Kazak dilinin devletin dili olarak oturtulmasında bağımsızlığın her yılının büyük payı vardır (Boranbayeva, 2004, s.30). Rusça, halihazırda Kazakistan'da hâlâ etkin bir dil olarak kullanılsa da bağımsızlığın ilk yılları ve daha önceki Sovyet dönemine nazaran egemen dil olma algısı kırılmıştır. Kazak Türkçesi, Kazakistan genelinde son yıllarda özellikle genç kuşak arasında hâkim ve kullanılan dil olsa da Kazakistan yasalarında Kazakistan Cumhuriyetinin resmî dili, Kazak dili ile Rusça eşit olarak korunmaktadır.

1.7. KAZAKİSTAN'DA ALFABE ÇALIŞMALARI

Müstakil Kazakistan topraklarında Kazak toplumunun ilk kullandığı alfabe Arap alfabesi olduğu bilinmektedir. Daha eski dönemlerde kullanılan alfabeleri (Göktürk, Uygur) Kazak toplumunun Kazak adıyla ortaya çıkmadığı genel Türk tarihi içerisinde yer aldığı için onlara çalışmada yer verilmemiştir. Otuzbayeva çalışmalarında Kazakistan'da kullanılan Arap alfabesiyle ilgili şunları der: *Arap yazısıyla ilgili araştırmalarda Arap yazısı “kadim” ve “cedid” olarak ikiye ayrılır. Araştırmacıların belirttiğine göre “kadim” yazı sistemine XVI-XVII yy. arasındaki tarihî belgeler Türk halklarının ortak çalışmaları, “cedid” yazı sistemine ise Türkistan ualayatı, Dala ualayatı gibi ilk Kazak gazetelerinde kullanılan yazı sistemleri girer. Kadim yazı sistemi özelliği ünlü seslerin harf ile değil, fatha “fetha”, damma “damme”, kesra “kesre” harekeleriyle belirtilmesidir* (Otyzbayeva, 2014, s.112).

Kazakların kullandıkları ilk alfabenin Arap alfabesi olduğu bilinmektedir. Kutalmış, Kazakların, Arap alfabesini 4 farklı imlâ formatında kullandığını gözlemlemiştir:

1. Çağatayca örneğinde yazılan en eski Arap harfli Kazakça metinlerin Osmanlı üslubunda kaleme alındığı söylenebilir; Kazak sultanı Ebulhayr'ın Rus çarına yazdığı mektup örneğinde bu açıkça görülmektedir. Kazaklar birinci sırada Arap harfli olup Tatarca ve Çağataycada kullanılan, Kazakçanın telaffuzunu aksettirmeyen bir alfabe kullanmışlardır.
2. Bunun yanında Kazakçanın fonetik değerlerini kısmen aksettiren bir alfabe ile karşılaşılır
3. Yine Arap harflerini kullanan ve aynen İlminskiy'nin yaptığı gibi Kazak telaffuzunu yansıtan konuşulduğu gibi yazılan (msl. jas < yaş; akşa < akça vb.) fakat oldukça az sayıda matbu eserde uygulanan bir alfabe kullanılmıştır.
4. Usûl-i savtiye metodu ile basılan eserlerde de yukardaki hususiyetler kısmen kullanılmıştır (Kutalmış, 2004, s.5).

O dönemde, Latin alfabesine planlı bir geçişin sağlanması amacıyla kongreler ve toplantılar yapılmaktadır. Bunlar arasında en önemlisi 1926 yılında Bakü'de düzenlenen Türkoloji Kongresidir. Kongrede muhtar Türk bölgelerinin ve Cumhuriyetlerinin önemli yetkilileriyle SSCB Bilimler Akademisi üyeleri, Almanya, Türkiye ve Macaristan'dan birçok Türkolog ve bilim insanları da kongrede hazır bulunur. Kongrede bu talebe karşı çıkanlar olsa da oy çokluğuyla bütün Türk halklarının Arap alfabesinden Latin alfabesine

geçmesi kararıyla sonuçlanır. Bu süreçte Kazakistan'da da gerekli hazırlıkların yapılmasından sonra 7 Ağustos 1929'da SSCB bilim akademileri, Yeni Kazak alfabesinin kullanımı ile ilgili kararı onaylanarak Kazakistan resmî olarak Latin alfabesinin kullanımına başlar. Bundan sonra süreç de Kiril alfabesine geçiş dönemidir. Saduakasov, bu geçiş dönemini şu ifadelerle açıklar: *1930 yılına kadar Latin alfabesine geçişi tamamlayan Sovyet hükûmeti 1936-1940 yılları arasında Sovyetler Birliği'ndeki bütün halkların dillerinin Kiril alfabesine geçiş reformunu hazırlar ve bu süreç bizzat Moskova kontrolü altında yürütülür. Kazak SSC Yüksek Kurulu 10 Kasım 1940'da düzenlenen V. Oturumun kararıyla Kazak alfabesini Kiril alfabesi temelinde tekrar düzeltme çalışmaları başlar* (Saduakasov, 2012, s.136). Sonuç itibarıyla 1930'lu yıllarda Kazakistan'da Latin alfabesine geçiş büyük oranda tamamlanmıştır.

Kazak Türklerinin kısa süre içerisinde üç alfabe değiştirmişlerdir. Aytbayulı da Kazak Türklerinin kısa süre içerisinde yaşadığı sık alfabe değişimi hakkında şu ifadeleri kullanmıştır: *Kısa bir zaman içinde üç kez okur yazar üç kez de bilgisizliği (cahilliği) başından geçiren halkımızın kaderine bakınız. Akıl süzgecinden geçirirsek bütün bunların hepsi o dönemdeki "parçala-yönet" politikasının sonuçları olduğu görülmektedir. Bir zamanlar bizim halkımız Arap alfabesini kendi tabiatına olarak benimsemeye çalışırken birden gündeme Latin alfabesi geldi. Sovyetler Birliği'nin "Ortak Payda" siyaseti adı altında yatan Ruslaştırma politikaların amacını hemen farkedendenler de oldu farkedemeyenler de* (Aytbayulı, 1998, s.7-8).

1940 yılı, Sovyetlerde yeni bir sürecin başlangıcı olarak görülebilir. Sovyet toprakları içindeki bütün Türk halkları, alınan kararlar Kiril alfabesini kullanmaya başlamıştır. Kiril alfabesine geçiş ve zorunlu eğitimle Kazakların okur-yazarlık oranı artmış, Rusçanın birçok alanla kullanılma oranında da artmış gözlemlenmiştir. Buna paralel olarak da ve Kazak Türkçesine, Rusçadan çok sayıda sözcük de girmiştir. 1945 sonrasında ise Stalin'in ve Sovyetlerin katı politikalarıyla Rus dil ve kültürü, Kazak Türklerine yoğun bir şekilde dayatılmıştır. Kazak Türklerinin özellikler bağımsızlıklarının ilk yıllarındaki sosyo-kültürel görüntüsü, Sovyetlerin 1945 sonrası uyguladığı planlama ve uygulamalarının sonucudur.

Bağımsızlıkla birlikte Kazakistan'da alfabe tartışmaları yeniden canlanmıştır. Dünya'ya ve Türk Dünyasına entegre olma, Rus sömürge zihniyetinden kurtulma ve Latin alfabesine geçerek bağımsızlığı tam olarak hissetme düşüncesi doğmuştur. Bununla

alakalı Kazak dilcileri birçok çalışma gerçekleştirmiştir. 14 Aralık 2012’de Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev’in “Kazakistan 2050” Stratejisi ile ilgili halka seslenişinde 2025 yılında Kazak Kiril alfabesinin Latin Kazak alfabesine geçileceği hususunda kesin hükümlerini bildirmiştir.

Kazakistan’da Sovyetlerin hâkimiyeti ile birlikte ülke genelinde Sovyet insanı yaratma çalışmaları uygulanmıştır. Bunların en temeli eğitim haliyle de dil ve alfabe bu politikaların uygulanması adına en çok değişimine uğrayan alanlar olmuştur. Halkın doğrudan Kiril alfabesine geçirilmesi sıkıntı yaratabileceği öngörüldüğünden dolayı bu süreci Latin alfabesi üzerinden gerçekleştirmişlerdir. 1926 yılında gerçekleştirilen Bakü Türkoloji kurultayından sonra yapılan çalışmalar sonucu 1929 yılında Latin alfabesi kullanımına başlanmıştır. 1938 yılında alınan bir kararla Kazak okullarında Rusçanın öğretilmesi mecburi olmuş aynı zamanda, Kazak tarih, dil vb. bilimsel eserler üzerine yapılan çalışmalar Rusça metinler halinde hazırlanmıştır. 1940 yılında ise Sovyetler zorunlu olarak alfabe değişikliğine gidip Kazakistan’da Kiril alfabesine geçilmiştir. Alfabelerin bu şekilde değiştirilişi bazı sıkıntılara yol açmıştır. Öncelikle bu alfabelerdeki değişim iletişim sorunu ortaya çıkarmıştır. Bu alfabelerle eğitim alan genç kuşağın sürdürülebilir bir gelişim sağlanması yavaşlatılmıştır.

“Tındavsız bolsa söz jetim, izdevsiz bolsa kız jetim.” Dinleyicisi olmayan söz yetim, arkasında ana-babası olmayan kız yetimdir. Kazak atasözü (Qazaq Adebiyetiniñ Tarihı. III. 2000, s.356).

2. BÖLÜM

KAZAK EDEBÎ DİLİNİN OLUŞUM SÜRECİ

Yazılı edebî dil, tek tek boyların ve yöresel dillerin değil, genel kabul gören millî dilin toprağından doğan bir olgudur. Yöresel bir ağzın varlığı yazılı dilin de hemen ortaya çıkması anlamına gelmez. Yazı ve edebî dilin tam olarak oluşması zaman alan bir süreçtir ve oturması için de belli bir sürenin geçmesi gerekir. Bu hususa genel olarak bakıldığında dil tarihi ile edebiyat tarihinin her zaman birlikte yürümesi olanaksızdır. Kazak edebî diliyle alakalı farklı görüşler olsa da genel ağır bakış Kazak edebî dili başlangıç noktasını 18. yüzyıl olarak almak daha doğru olur.

Kazak dilcilerinin ortak görüşü olarak Kazak edebî dilinin gelişim sürecini 18. yüzyıldan başlatmışlardır. Bu süreç hakkında tanınmış Kazak dilcilerinden Mavlen Balakayev, Rabiga Sızdıkova ve Erbol Janpeyisov'un *Kazak Edebî Dilinin Tarihi* ve yine Rabiga Sızdıkova'nın kendi çalışması olan *Kazak Edebî Dilinin Tarihi* adlı eserlerine başvurulmuştur.

Kazaklar, Kıpçak Türkleri arasında yer alan bir boydur. Kazak uzmanlar da Kazak Türkçesini tarihlendirirken kendilerini Kıpçak Türkçesi içerisinde sınıflandırmaktadırlar. Yapılan çalışmalarda, bazı tarihî Türk devletlerinde Kıpçak Türkçesi ile ilgili örnekler bulunmaktadır. Örneğin; *Altın Orda (XIII-XV) dönemine ait bir dizi edebî mirasın Oğuz-Kıpçak veya Kıpçak, Oğuz dillerinin özelliği olduğu kabul edilmektedir. Bunlardan biri "Muhabbet-nâme" (XIV. asır), diğeri ise "Gülistan"dır. "Muhabbat-name" Harezmi tarafından 1352'de Sırderya'nın aşağı kesimleri boyunca yazılmıştır* (Balakayev, Sızdıkova ve Janpeyisov, 1968, s.9). Bu eserlerin dili Kıpçak Türkçesine dayansa da o dönemde Oğuzlarla Kıpçakların iç içe yaşamalarından dolayı eserlerde Oğuz Türkçesi unsurların yer aldığı görülmektedir. 14. yüzyılda, Mısır'da hâkimiyet kuran Memlûk devletinin kurucularının, yöneticilerin ve askerî idarenin ağırlıklı olarak Kıpçak Türklerinden oluştuğu bilinmektedir.

2.1. XVIII. YÜZYIL KAZAK EDEBÎ DİLİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

Edebiyat araştırmacıları, 18. yüzyılın Kazak edebî dilini incelerken Kazak halkının dış düşmanlarına karşı sergiledikleri mücadelede halkın önderleri olan *Abılay Han*, *Karakerey Kabanbay Batır*, *Kanjiğalı Bögenbay Batır*, *Şakşak Jenibek Batır*, *Oljabay* ve

Ötegen Batır vb. gibi kahramanlar hakkında söylenen tarihî şiirlerin, destanların ve hikayelerin dili üzerinde çalışmışlardır. Sızdıkova, geriye dönük bunların tarihî bir yazılı eser olmadığından dolayı dil tarihini incelemek açısından 18. yüzyılın edebî dilinin örnekleri olarak kabul etmediğini ifade etmiştir. Onun da nedeni bu tür halk edebiyatı eserlerinin çağımızda bile söylenen birçok versiyonu olduğundan ve söylenen dönemin dilene uyarlandığı hususu üzerine durmuştur (Sızdıkova, 1993, s.126-127). Biz de buradan şu sonuca varabiliriz. 19. yüzyıla kadarki süreçteki Kazak akınlarının şiirleri, aytış (atışma) geleneği, destanlar ve hikayeler yazılı edebiyata geçmediğinden ve konuşma diline daha yakın olmasından dolayı Kazak Türklerinin edebî dilinin başlangıç noktası olarak kabul görmemiştir.

2.2. XIX. YÜZYILIN İLK YARISINDA EDEBÎ DİLİN SÖZ VARLIĞI

Mahambet (1804-1846), Şerniyaz (1817-1881), Şoje (1808-1895), Duvlat (1802-1871), Şortanbay (1818-1881), Baytok, Januzak vb. gibi yazarı belli olan folklordan ayrılan sözlü edebiyat unsurları 19. yüzyılın ilk yarısında da devam etmiştir (Balakayev, Sızdıkova & Janpeyisov, 1968, 38).

Araştırmacılar, 19. yüzyılda yaşamış ünlü Kazak şairlerinden Mahambet Ötemisulı şiirlerinin söz varlığı üzerine şu ifadelerle yer vermişlerdir: *19. yüzyılın 60'lı ve 70'li yıllarından önceki Kazak edebî dilinin söz varlığı, o dönemin edebiyatının içeriği ve temasıyla doğrudan ilgilidir. Savaş motifli kurgu, 19. yüzyılın ilk yarısının Kazak edebî dilinin karakteristik özelliklerinden biri olduğu gibi, bu dönemin söz varlığında da savaşçı grubu ön plana çıkmaktadır. Mahambet'in eserlerinde savaş, Ruslara karşı bağımsızlık mücadelesi ile ilgili söz varlığı önemli bir yer tutması doğal ve anlaşılır bir olgudur. Her şeyden önce, birçok silah ismi vardır. Birçok sözcük, o isyan sırasındaki askerî teçhizatın isimleriydi. Halen kullanılmakta olan mızrak, kılıç, tüfek ve yayların isimleridir* (Balakayev, Sızdıkova ve Janpeyisov, 1968, s.39-40). Görüldüğü gibi Mahambet'in şiirlerinde silahlar da sıklıkla kullanılmıştır ve o dönemin mermilerle ateşlenen silah türlerinin Kazak Türkçesi isimleri bulunur.

19. yüzyıl başlarında edebî dilin söz varlığına İslam aracılığı ile Kazak Türkçesine geçen Arapça ve Farsça sözcükler de bulunmaktadır. Bu alıntı sözcükler, Kazak Türklerinin söyleyiş tarzına uydurularak asimile edilmiş sözcüklerdir. Örneğin,

Mahambet'in şiirlerinde Kazak Türkçesine daha önce girmiş ve Kazak Türkçesi özellikleri alan dinî terimli sözcükler az da olsa bulunmaktadır. Bu alıntı Arapça ve Farsça unsurlar çok fazla olmayıp genel olarak halkın konuştuğu dilde şekillenmiştir. Bunlar “mektup, kalem, mürekkep, mola” gibi sözcükleridir. Fakat Duvlat ve Şortanbay gibi şairlerin şiirlerinde ise Arapça ve Farsça sözcükler, örneğin gazap (acı), gaqıl (akıl), gadil (hak), gadget (alışkanlık) vb. aslına yakın söylenmiştir.

Görüldüğü gibi, XIX. yüzyılda Arapça ve Farsça sözcükler hem aslına yakın hem de konuşma diline uyarlanmış şekilde kullanılmıştır.

XIX. yüzyılın ilk döneminde Kazak edebî dilinde Rusça sözcükler çok az yer almıştır. Ticaretin oldukça gelişmesi ve şehirlerin kurulması nedeniyle giren Rusça kelimeler, o dönemin insanların konuşma dilinin bir parçası olsa da günlük hayata ilişkin kullanılan sözcükler değildir. Araştırmacılara göre, Rusça sözcükler ilk defa o dönemde Kazak Türkçesine girmeye başlamıştır. Rusça sözcükler, Kazaklar arasında Hanlık idaresinin kaldırılmasından sonra yeni idari ve yapılanmayla ilgili olarak *болыс* /vali/, *старшын* /başçavuş/, *сот* /mahkeme/, ticaretle ilgili olarak *самаяыр* /semaver/, *кiр* /kantar, terazi taşı/, *нiркәшiк* /ulak/, Rus askerlerinin gelmesiyle *солдам* /asker/ gibi sözcükler girmiştir. Bu yeni sözcükler yazı ile değil, konuşma diliyle Kazak Türkçesine girmiştir (Balakayev, Sızdıkova ve Janpeyisov, 1968, s.49).

2.3. XIX. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA EDEBÎ DİLİN SÖZ VARLIĞI

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Kazak halkı, Rus kültürü ve eğitimi ile yakınlaşmaya başlamıştır. Orınbor, Ombi, Troitsk, Ural, Kazalı, Perovsk ve Torgay şehirlerinde Kazak çocuklar için Rus-Kazak okulları açılmıştır. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Kazakistan'da yaklaşık 100 adet iki sınıflı ve bir sınıflı bölge okulu açılmış ve buralarda yaklaşık 4.000 çocuk eğitim görmüştür. Kazak dilinde ilk basın ajansları ve kitap yayıncılığı bu dönemde ortaya çıkmıştır. Bu da yeni bir yazılı Kazak edebiyatını ortaya çıkmasına vesile olmuştur (Balakayev, Sızdıkova ve Janpeyisov, 1968, s.58).

XIX. yüzyılın ikinci yarısı, dil öğretimi amacıyla Kazak Türkçesi ile ilgili konuşma kılavuzları ve iki dilli Rusça-Kazakça sözlüklerin çokça yayımlandığı bir dönemdir. Sızdıkova'nın eserinde, 40'a yakın sözlüğün olduğu hakkında bilgi verilmiştir (Sızdıkova, 1993, s.303). Bu da Çarlık Rusya'sının Kazak Türkleri arasında bölgeyi

tanımak, kendi politikalarını uygulamak ve bölgede hâkim güç olabilmek için Rusçayı yayma çabaları bu nedenlerden kaynaklanmış olabilir. Pek çok metin kitabının sonunda, metinde geçen kelimeleri içeren sözlükler vardır.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında, Kazak Türkçesinin söz varlığı pek değişmemiştir. Önceki dönemde bahsedildiği gibi üç gruptan oluşmuştur. İlki, Kazak dilinin ana ortak söz varlığı, ikinci grupta Arapça ve Farsça sözcükler, üçüncü grupta ise Rusça sözcükler vardır. Bu dönemde yaşanan yenilikler dilde de gerçekleşmiştir. Kazak edebî dilinin gelişmesinin, özellikle eğitim ve pedagojik tarzının ortaya çıkmasının tek nedeni buydu. XIX. yüzyılın son yıllarında Çarlık hükûmetinin sömürge politikasına uygun olarak Müslüman okullarının sayısı önemli ölçüde azaltılmış, devletin eğitim kurumları artırılmıştır. Bu faaliyetlerin uygulanmasında ilk Kazak eğitimcisi olan Ibray Altınsarin'in rolü özeldir. Kazak edebî dilinde, eğitimle ilgili birçok kitap ve yazma eserler ortaya koymuştur. Bu eserlerin bazıları da edebî dille yazılmıştır. Örneğin, Altınsarin'in 1879 yılında *Qazahskaya Hrestomatiya* (Kazak Hrestomatyası) ve *Naçalnoye Rukovodstvo K Obuçeniyu Kazahov Russkomu Yazıku* (Kazaklara Rus Dilini Öğretmenin Başlangıç Kursu) adlı ders kitapları yayımlanmıştır (Bayniyazov ve Bayniyazova, 2014, s.87).

Bu dönemde, Rusça sözcüklerin Kazak edebî diline önemli ölçüde girmeye başladığı gözlemlenmiştir. Daha önce de bahsettiğimiz gibi Rusça sözcükler hayatın çeşitli alanlarını kapsıyordu. Örneğin, *сүез* /kurultay/, *закон* /kanun/, *ояз* /1. Eyalet. 2. Sancak beyi/, *болыс* /vali/, *старшын* /başçavuş/, *поштабай* /postacı/, *көпес* /tüccar/, *ніпкәшік* /ulak/ vb. sözcüklerdir (Balakayev, Sızdıkova ve Janpeyisov, 1968, s.68). Bu sözcüklerin de Rusça imlâsından uzaklaşıp Kazak Türkçesi söylenişine uygun telaffuz edilip yazıldığı gözlemlenmiştir.

XIX. yüzyıl ikinci yarısında Kazak edebî dilinde Arapça ve Farsça etkilerin önceki dönemlere göre çok daha fazla olduğu da görülmüştür. Araştırmacılara göre buna da birkaç faktör neden olmuştur. İlki İslam dinin Kazak toplumu arasında daha çok yayılmasıdır. İkinci olarak da İslam'la ilgili araştırmalarda belirli bir canlanmanın eğitim ve kültürde yaşanmasıdır. Üçüncüsü ise, edebiyat temsilcilerinin çoğunluğunun Müslüman okuryazar olmasıdır ve hatta bunların Arapça ve Farsça bilmeleridir. Bu nedenlerle Arapça ve Farsçadan o dönemin edebî diline *заясар* /kevser/, *насихат* /nasihat/, *мехнат* /mihnet, zorluk/, *уәж* /bahane, mazeret/, *қаһар* /qahır, öfke/, *ләззат*

/lezzet/ *пәруана* /pervane/, *сүннет* /sünnet/, *парыз* /farz/, *парасат* /feraset/, *парық* /fark/, *мәжбүр* /mecbur/, *үмбет* /ümmet/, *ірәкәт* /rekat/, *үзір* /özür/, *баден* /beden/, *ғасыл* /gasıl/, *перизат* /perizat/, *нәубат* /felaket, afet/, *ғану ету* /affetmek, bağışlamak/, *хақ* /hak/, *диуан* /divan/, *қиямет* /kıyamet/, *махшар* /mahşer/, *ризық* /rızık/, *пани* /fani/, *ғаранат* /arafat/, *ықырам* /ikram/, *кәусер* /kevser/, *ыждуһам* /içtihat/, *жаһам* /cihat/ örneklerdeki gibi birçok yeni tür sözcükler girmiştir (Balakayev, Sızdıkova ve Janpeyisov, 1968, s.70-71).

Ayrıca bu dönemde Kazak Türkçesinde XIX. yüzyıldan itibaren *Kitabî Dil* tabiri kullanılmaya başlanmıştır. Kazak Türkçesinden örnekler toplayan ve dili inceleyen bir Rus bilim adamı olan V. V. Radlof, o dönemde Kazak edebiyatının iki gruba ayrıldığını, bir grubun edebiyatı saf Saray dilinde Kazak Türkçesini esas alan sözlü örneklerden oluştuğunu, diğerinin ise kitap olarak basılmış Kazak dilbiliminde *Kitabî Dil* adıyla bilinen ve İslam'ın etkisiyle ortaya çıkan dini edebiyatın dilidir. Bu edebiyat ağırlıklı olarak İslam'ın esaslarını açıklayan, vaaz eden, Hazreti Muhammed ve dönemin sahabelerinden bahseden, İslam dini için cihat eden kişileri anlatan tercüme eserlerden ve kısa öykülerden oluşmuştur (Balakayev, Sızdıkova ve Janpeyisov, 1968, s.83).

2.3. XIX. YÜZYIL YENİ YAZILI EDEBİYAT DİLİNİN OLUŞUM SÜRECİ

“Yeni Kazak Edebî Dili” veya “Yeni Kazak Yazılı Edebiyatı” olarak adlandırılan bu dönemi, XIX. yüzyılın önemli isimlerinden Abay Kunanbayulı ve Ibray Altınсарın'ın eserlerine tekabül eden demokratik, gerçekçi edebiyatın ortaya çıkışıyla bağlantılı olarak oluştuğu görüşü modern Kazak dilbiliminde kabul görmüştür. Bu da Kazak edebî dilinin Ekim devriminden önce oluştuğunu kanıtlamaktadır. Kazak dilbilimcileri, edebî dilin başlangıç tarihini tespit etmenin zor olduğunu vurgulamış ve şu görüşte bulunmuşlardır: *Kazak edebî dilinin tarihini Ekim Devrimi ile başlanması gerektiğini söyleyenler de bulunmaktadır. Bu konuda farklı görüşlerin varlığı, herkesin edebî dil anlayışının farklı olmasından ve edebî dil ile edebî olmayan dil ayrımı yapılmamasından kaynaklanmaktadır. Edebî dilin başlangıç tarihini tespit etmenin zor olduğu da doğrudur* (Balakayev, Sızdıkova ve Janpeyisov, 1968, s.7).

Abay'ın şiirleri üzerinde incelemelerde bulunan bilim adamı Muhtar Avezov, Kazak yazılı edebiyatını kaliteli bir üst düzeye çıkaranlardan Abay ve Ibray'ın yerlerinin önemli

olduğunu ve “Kazak Edebî Dilinin Yeni Dönemi” olarak kabul edilmesinin görüşlerini şöyle sıralanmıştır:

1. O dönemde Kazak toplumu ve düşüncesi, yeni bir edebiyat akımını ve demokratik yönde eleştirel gerçekçilik edebiyatını doğurdu. Bu içerik edebiyatı, kendisine hizmet eden dilin yeni yöntemlerini ve biçimlerini talep etti. Böylece dil başka bir aşamaya ve döneme geçmiştir. Bu yüzden Abay ve Ibray, modern Kazak edebiyatının kurucuları olarak da adlandırılabilir.
2. Bu süreçte edebiyat türleri de artmıştır. Önceleri ağırlıklı olarak şiir ve resmî yazışmalar ele alınırken bu dönemde ise bilimsel, eğitici yayımlar ve toplum bilimci edebiyat türleri ön planda olmuştur.
3. Edebî eserlerin ilk örnekleri Ibray ve Abay tarafından yazılmıştır. Ibray’ın Kazak çocukları için yazdığı ders kitapları ve Abay’ın şiirleriyle birlikte, edebî dilin faaliyet alanı, muhtevası ve mahiyeti genişlemiş ve yazı edebî dilin özellikleri önemli bir konuma gelmiştir.
4. Kurgu geniş ölçüde gelişmiş ve sanatsal nesir türleri bu dönemde ortaya çıkmıştır. "Abay, kendi tarzında, modern Kazak dünyasının tüm sosyal, tarımsal, entelektüel, dilsel ve sanatsal yönlerini eserlerinde ele almıştır.
5. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Kazak dilinin gelişmesi için gerekli tüm koşullar oluşturulmuştur. Böylece Kazak edebî dilinin modern ulusal yazısı, Abay ve Ibray ile şekillenmeye ve önem kazanmaya başlamıştır (Balakayev, Sızdıkova ve Janpeyisov, 1968, s.87-88).

Yeni yazılı edebî dil, kendisinden önce gelen edebî dilin tüm unsurlarını kullandığından, eski dönemin sözcüksel katmanlarını ve bunların tüm yan değerlerin özelliklerini de almıştır. Ayrıca insan ve toplum doğasının çeşitli yönlerinin derinlemesine betimlenmesinden dolayı önceki edebî dilde olmayan pek çok isim eklenmiştir. Dil bilimciler bu çeşitliliğin; Kazak Türkçesi, Arapça, Farsça ve Rusça sözcük dağarcığından oluştuğunu belirtmektedir (Balakayev, Sızdıkova ve Janpeyisov, 1968, s.88). Bu süreçte, daha önceki dönemlerden farklı olarak Kazak edebî dilinde Rusça sözcüklerin kullanımı artmıştır. Bunun önünü açan en önemli şey ise matbaanın Kazak topraklarında kullanılmaya başlanmasıdır. Araştırmacılar “Дала уалаятның газеті” adlı gazetede Kazakça karşılıkları olmayan Rusça sözcükler tercüme edilmediğini ve olduğu gibi kullanıldığı söylemişlerdir. Bu ilkelerin, yeni yazılı edebiyatın önemli

temsilcileri olan Abay ve Ibray'ın eserlerinde de yer aldığı belirtilmiştir (Balakayev, Sızdıkova ve Janpeyisov, 1968, s.91).

Bu dönemde Arapça ve Farsça sözcükler Kazak Türkçesi karşılıkları olmasına rağmen daha çok orijinaline yakın ya da Kazak Türkçesi söylenişleriyle kullanılmıştır. Dil bilimciler yeni yazılı edebî dildeki Arapça ve Farsça söz varlığını da üç gruba ayırmaktadır. Bunlar; *İlk grupta Kazak edebî diline, hatta konuşma diline çoktan girmiş sözcükler* (өмір /ömür/, есен /sağ salim, esen/, қадір /kadir/ vb.) ikincisi, *nadiren kullanılan ancak halkın aşına olduğu eski edebî dilde kullanılan sözcükler* (еждинат /ecdat/, мекһат /mihnet, zorluk/, хадис /hadis/, маһрұм /mahrum/, vb.) ve *üçüncü olarak da doğrudan ödünç alınmış ve yalnızca yazılı edebiyat yazarlarının dilinde bulunmuş sözcüklerdir* (Balakayev, Sızdıkova ve Janpeyisov, 1968, s.94).

2.4. XX. YÜZYILIN BAŞLARINDA KAZAK EDEBÎ DİLİ

Bu dönemde Kazakistan topraklarında eğitim faaliyetleri, kültür ve sanat etkinlikleri canlanmıştır. Araştırmacılarında belirttiği gibi: *xx. yüzyılın başlarında Semey, Kızıljar, Kostanay, Kızılorda, Torgay gibi bir dizi şehirde yeni Rus ve Kazak okulları açılmıştır* (Balakayev, Sızdıkova ve Janpeyisov, 1968, s.104). Bu dönemde Kazak Türkçesini kullanan yeni yayınevleri de kurulmuştur. XX. yüzyılın başlarında Kazakistan'daki siyasi ve sosyal durum, genel kültürel gelişim, edebiyatın gelişmesi, eğitimin gelişmesi, yayıncılık sektörü önemli ilerlemeler gerçekleştirmiştir. Yaşanılan bu gelişmeler de Kazak edebî dilinde önemli gelişmeleri sağlamıştır.

XX. yüzyılın başındaki edebiyat temsilcileri, Rus edebiyatının önemli isimleriyle yakından tanışmışlardır. Eski geleneksel Orta Asya edebî sanat dili de bu dönemde kullanılmaya devam etmiştir. Bunun yanı sıra XX. yüzyılın başlarında Rus etkisiyle Kazak halkının siyasi ve sosyal hayatında, bilim ve genel kültürde, sanat ve eğitimin çeşitli alanlarında meydana gelen değişimler, yazılı edebî dilde yeni kavramlar, terimler ve çeviri alternatiflerin de ortaya çıkmasına neden olmuştur (Balakayev, Sızdıkova ve Janpeyisov, 1968, s.108).

Bu dönem, basın organlarının sayısının da arttığı bir dönemdir. Siyasal ve toplumsal uyanışın, bilimsel ve kültürel gelişmenin ve özellikle Rusçanın etkisinin arttığı bu dönemde, Kazak edebî dilinin gelişmesinde Kazak aydınlarının yayımladığı *Aykap*

dergisinin özel bir yeri vardır. Aykap dergisi, Troitsk şehrinde 1911-1915 yılları arasında yayımlanmıştır. Derginin kurucusu ve editörü M. Seralindir. *Aykap* dergisinin içeriği bakımından neleri kapsadığını ve dergide nelerin olduğunu araştırmacılar şöyle açıklar, Aykap'ta tarih, etnografya, arkeoloji, coğrafya ve birçok bilim dallarıyla ilgili materyaller yayınlanmıştır. Bunların yanında Rusça siyasi ve sosyal içerikli edebiyat ve sanat eserlerinin çevirileri ve Kazak Türkçesiyle yazılmış eserler, nesir örnekleri, şiir çeşitlerinin yer almıştır (Balakayev, Sızdıkova ve Janpeyisov, 1968, s.129).

3.BÖLÜM

KAZAK EDEBÎ DİLİ SÖZLÜĞÜ'NDEN TESPİT EDİLEN SOVYET İDEOLOJİSİ BAĞLAMINDA SÖZ VARLIĞI

Çalışmanın bu kısmında on beş ciltlik Kazak Edebî Dili Sözlüğü'nden Sovyet ideolojisi bağlamında tespit edilen söz varlığı yer almaktadır. Burada bulunan sözcükler sözlükte “Sovyet” olarak belirtilen sözcükler ve o sözcüklerle ilgili tamlamalar ve deyimlerden oluşmaktadır. Çalışmada tespit edilen sözcükler, Kazak Edebî Dili Sözlüğü'ne sadık kalınarak ilk sütunda, alfabetik sıraya göre sıra numaraları verilmiştir.

İkinci sütunda, sözcüğün Kazak Türkçesindeki orijinal nüshası, sözcüğün hangi sözcük türüne ve hangi bilim alanına ait olduğunu gösteren kısaltmalar verildikten sonra sözcüğün tam açıklaması ve cilt, sayfa numarası gösterilmiştir, **Авторитарлық зат. саяси.** Билікке, беделге сөзсіз мойынсұнуға негізделгендік (KEDS. 2011, c.1. s.51).

Üçüncü sütunda, tespit edilen sözcüklerin Latin alfabesiyle transkripsiyonu verilmiştir, **Авторитарлық зат. саяси.** Biylikke bedelge sözsiz moyınsunuvğa negizdelgendik (KEDS. 2011, c.1. s.51).

Dördüncü sütunda da madde başı olarak alınan sözcüklerin Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarımı yapılmıştır, **Otoriter olma isim. siyasi.** Güç ve otoriteye koşulsuz itaat etme (KEDS. 2011, c.1. s.51).

Tespit edilen madde başlarından bazıları tek sözcükten oluşmuştur, **Bolşevik Rus. isim. sovyet. tarih.** Bolşevizm yolunu tutan, destekleyen, komünist (KEDS. 2011, c.3. s.474). Bazı madde başları da bu sözcüklerin ek almış şeklidir, **Bolşeviklen- fiil. sovyet.** Bolşeviklik yolunu seçme, Bolşevizme teslim olma (KEDS. 2011, c.3. s.475); **Bolşeviklendir- fiil. sovyet.** Bolşevik olma, Bolşevizm yolunu tutma (KEDS. 2011, c.3. s.475).

Aşağıdaki tabloda Sovyet ideolojisi ile ilgili sıfat ve isim tamlamaları da yer almıştır. Tamlamaların ilk unsurunun baş harfi büyük harfle verilmiş diğer unsurları ise küçük harfle devam etmiştir, **Köy meclisi sovyet. tarih.** Sovyetler dönemindeki köylü işçilerin başındaki idarecilerinin yerel yönetim yeri (KEDS. 2011, c.2. s.217); **Dönüşümlü flama sovyet.** Sovyet hükûmeti sırasında sosyal işlerde vb. yarışmalarda kazananlara verilen ödül (KEDS. 2011, c.2. s.234).

Madde başlarını seçerken Sovyet ideolojisi bağlamında kısaltılmış sözcüklere de yer verilmiştir, **Атқом** *зам. тар. совет. Атқару комитеті* (KEDS. 2011, с. 2. s.103). / **Атқом** *исим. тарих. совет. Yürütme komitesi* (KEDS. 2011, с. 2. s.103).

Üzerinde çalışılan sözlükte Madde başı olarak alınan kısaltmaların taşıdığı anlamlarının tam açılımı da verilmiştir, **Атқару комитеті** *совет. Кеңес өкіметі тұсында аудандық, облыстық және т.б. жергілікті биліктің орындаушы органы* (KEDS. с.2. s.105). / **Yürütme komitesi** *sovyet. Sovyetler Birliği sırasında, il, ilçe vb. yerel bölgelerin yönetim yürütme organı* (KEDS. 2011, с.2. s.105).

Tespit edilen sözcüklerin konuşma dilindeki nüshalarının da sözlükte yer aldığı görülmüştür, **Болшевик** *Rus. isim. sovyet. тарих. Болшевик* *рус. Bolşevizm yolunu tutan, destekleyen, komünist* (KEDS. 2011, с.3. s.474); **Balşabek** *исим. совет. konuşma dili. bk. Болшевик* (KEDS. 2011, с.2. s.695); **Balşebek** *Rus. тарих. совет. konuşma dili. Болшевик* (KEDS. 2011, с.3. s.168).

Tablo 1. Kazak Edebî Dili Sözlüğü'nden Tespit Edilen Sovyet İdeolojisi Bağlamında Söz Varlığı

1	Авторитарлық <i>зам. саяси. Билікке, беделге сөзсіз мойынсұнуға негізделгендік</i> (KEDS. 2011, с.1. s.51).	Avtoritarlıq <i>zat. sayasi. Biylikke bedelge sözsiz moyınsunuvğa negizdelgendik</i> (KEDS. 2011, с.1. s.51).	Otoriter olma <i>исим. siyasi. Güç ve otoriteye koşulsuz itaat etme</i> (KEDS. 2011, с.1. s.51).
2	Агрожәрдем <i>зам. совет. Ауылшаруашылығы мәселелері жөнінде берілетін жәрдем</i> (KEDS. 2011, с.1. s.56).	Agrojärдем <i>zat. sovet. Avılsharuvaşılıǵı мәseleleri jöninde beriletin järдем</i> (KEDS. 2011, с.1. s.56).	Tarım yardımı <i>исим. sovyet. Tarımsal konularda yapılan yardım.</i> (KEDS. 2011, с. 1.s.56).
3	Актив [<i>лат. activus</i>] <i>зам. совет. Белгілі бір ұйымның, мекеменің белсенді мүшелерінің</i>	Aktiv (<i>Lat. Aktivus</i>) <i>zat. sovet. Belgili bir uyımnıñ, mekemeniñ belsendi мүşeleriniñ</i>	Aktif [<i>latin. activus</i>] <i>исим. sovyet. Belirli bir organizasyonun, kurumun aktif üyelerinden olуşan</i>

	тобы, озат бөлігі (KEDS. 2011, с. 1. s.206).	tobı, ozat böligi (KEDS. 2011, c.1. s.206).	bir grup (KEDS. 2011, c.1. s.206).
4	Активист <i>зат. совет.</i> Қоғамдық-саяси ұйымдардың алдыңғы қатарлы белсенді мүшесі (KEDS. 2011, c.1. s.207).	Aktivist <i>zat. sovet.</i> Qoғamdıq-sayasiy uyımdardıñ aldınǵı qatarlı belsendi müşesi (KEDS. 2011, c.1. s.207).	Aktivist <i>isim. sovyet.</i> Sosyal ve siyasi organizasyonların önde gelen aktif üyeleridir (KEDS. 2011, c.1. s.207).
5	Ана даңқы ордені <i>тар. совет.</i> Кеңес дәуірі тұсындағы көп бала өсірген аналарға берілетін, үш дәрежелі орден (KEDS. 2011, c.11. s.737).	Ana dañqı ordeni <i>tar. sovet.</i> Keñes дәviri tusındaǵı köp bala ösirgen analarǵa beriletin, üş дәrejeli orden (KEDS. 2011, c.11. s.737).	Şöhretli ana madalyası <i>tarih. sovyet.</i> Sovyet döneminde çok çocuk doğuran annelere verilen üç seviyeli bir ödül (KEDS. 2011, c.11. s.737).
6	Антипартиялылық <i>зат. совет.</i> Партияға қарсылық (KEDS. 2011, c.1. s.517).	Antipartiyalılıq <i>zat. sovet.</i> Partiyaǵa qarsılıq (KEDS. 2011, c.1. s.517).	Antipartilik (Parti karşıtlığı) <i>isim. sovyet.</i> Partiya qarşı gelen, parti qarşıtı (KEDS. 2011, c.1. s.517).
7	Антиреволюцияшыл <i>сын. саяси. совет.</i> Төңкеріске көрсетілген қарсылықты жақтаушы (KEDS. 2011, c.1. s.517).	Antirevolyutsiyaşıl <i>сын. sayasi. sovet.</i> Töñkeriske körsetilgen qarsılıqtı jaqtavşı (KEDS. 2011, c.1. s.517).	Devrim karşıtlığı <i>sıfat. siyasi. sovyet.</i> Devrime, devrim fikrinin gerçekleşmesine karşı olma (KEDS. 2011, c.1. s.517).

8	Артель <i>зат. тар. совет.</i> Шаруашылықты оңтайлы етіп ұйымдастыру үшін біріккен, тең құқылы адамдар ұйымы (KEDS. 2011, с.1. s.652).	Artel <i>зат. тар. совет</i> Şarvaşılıqtı oñtaylı etip uyımdastıruv üşin birikken teñ quqlı adamdar uyımı (KEDS. 2011, с.1. s.652).	Artel <i>isim. tarih.</i> sovyet. Ekonominin optimal organizasyonu için birleşmiş kişilerin oluşturduğu kurum (KEDS. 2011, с.1. s.652).
9	Артельдес <i>зат.</i> Бір артельде бірге жұмыс істейтін (KEDS. 2011, с.1. s.652).	Arteldes <i>зат.</i> Bir artelde birge jumıs isteytin (KEDS. 2011, с.1. s. 652).	Artelli <i>isim.</i> Bir artelde beraber çalışanlar (KEDS. 2011, с.1. s.652).
10	Артельдес- <i>ет. тар.</i> Артель болып бірігу, бірлесу (KEDS. 2011, с.1. s.652).	Arteldes- <i>ет. тар.</i> Artel bolıp birigüv, birlesüv (KEDS. 2011, с.1. s.652).	Arteldes- <i>fiil. tarih.</i> Kurumlaşmak, artel olarak birleşmek, bir araya gelmek (KEDS. 2011, с.1. s.652).
11	Артельдестір- <i>ет. совет.</i> Артельдерге біріктіру (KEDS. 2011, с.1. s.652).	Arteldestir- <i>ет. совет.</i> Artelдерге biriktirüv (KEDS. 2011, с.1. s.652).	Kurumsallaştır- <i>fiil.</i> sovyet. Artellere biriktirmek (KEDS. 2011, с.1. s.652).
12	Артельдестіру <i>Артельдестір-</i> етістігінің қимыл атауы (KEDS. 2011, с.1. s.652).	Arteldestiruv Arteldestir- etistiginiñ qiymıl atavı (KEDS. 2011, с.1. s.652).	Artelleştirmek Artelleştirme- fiilinin eylem adıdır (KEDS. 2011, с.1. s.652).
13	Атком <i>зат. тар. совет.</i> Атқару комитеті (KEDS. 2011, с. 2. s.103).	Atkom <i>зат. тар. совет.</i> Atqaruv komiteti (KEDS. 2011, с. 2. s.103).	Atkom <i>isim. tarih.</i> sovyet. Yürütme komitesi (KEDS. 2011, с. 2. s.103).
14	Атқару комитеті <i>совет.</i> Кеңес өкіметі тұсында	Atqaruv Komineti <i>совет.</i> Keñes ökimeti	Yürütme komitesi <i>sovyet.</i> Sovyetler

	аудандық, облыстық және т.б. жергілікті биліктің орындаушы органы (KEDS. 2011, с.2. s.105).	tusunda avdandıq, oblistıq jäne t.b. jergilikti biyliktiñ orındavşı organı (KEDS. 2011, с.2. s.105).	Birliğı döneminde, il, ilçe vb. yerel bölgelerini yönetim yürütme organı (KEDS. 2011, с.2. s.105).
15	Ауатком <i>зат. совет.</i> Аудандық атқару комитеті (ұйым, мекеме) (KEDS. 2011, с.2. s.145).	Avatkom <i>zat. sovet.</i> Avdandıq atqaruv komiteti (uyım, mekeme) (KEDS. 2011, с.2. s.145).	Avatkom <i>isim.</i> <i>sovyet.</i> İlçe yürütme komitesi (kurul, kuruluş) (KEDS. 2011, с.2. s.145).
16	Ауком <i>зат. тар. совет.</i> Аудандық комитет; сонда істейтін адамдар (KEDS. 2011, с.2. s.157).	Avkom <i>zat. tar. sovet.</i> Avdandıq komitet; sonda isteytin adamdar (KEDS. 2011, с.2. s.157).	Avkom <i>isim. tarih.</i> <i>sovyet.</i> İlçe komitesi; orada çalışan kişiler (KEDS. 2011, с.2. s.157).
17	Аукомол <i>зат. тар. совет.</i> Аудандық комсомол комитеті (KEDS. 2011, с.2. s.157).	Avkomol <i>zat. tar. sovet.</i> Avdandıq komsomol komiteti (KEDS. 2011, с.2. s.157).	Avkomol <i>isim. tarih.</i> <i>sovyet.</i> İlçe komsomol komitesi (KEDS. 2011, с.2. s.157).
18	Аупартком <i>зат. совет.</i> Аудандық партия комитеті (ұйым) (KEDS. 2011, с.2. s.173).	Avpartkom <i>zat. sovet.</i> Avdandıq partiya komiteti (uyım) (KEDS. 2011, с.2. s.173).	Avpartkom <i>isim.</i> <i>sovyet.</i> İlçenin parti komitesi (kurul) (KEDS. 2011, с.2. s.173).
19	Ауыл кеңес <i>совет.</i> Ауылдың әкімшілік басқарушы органы (KEDS. 2011, с.2. s.215).	Avıl keñes <i>sovet.</i> Avıldın äkimşilik basqaruvşı organı (KEDS. 2011, с.2. s.215).	Köy konseyi <i>sovyet.</i> Köyün idari yönetim organı (KEDS. 2011, с.2. s.215).

20	Ауыл совет тар. 1. Еңбекшілер депутаттарының ауылдық кеңесі. 2. Ауылдық кеңес бастығы (KEDS. 2011, с.13. s.224).	Avıl sovet tar. 1. Eñbekşiler deputattarınıñ avıldıq keñesi. 2. Avıldıq keñes bastıǵı (KEDS. 2011, с.13. s.224).	Köy meclisi tarih. 1. Köylü işçi temsilcileri konseyi 2. Köyün meclis başkanı (KEDS. 2011, с.13. s.224).
21	Ауыл ұя тар. совет. Кеңестік кезеңдегі ауылдық партия ұйымы (KEDS. 2011, с.2. s.215).	Avıl uya tar. sovet. Keñestik kezeñdegi avıldıq partiya uyımı (KEDS. 2011, с.2. s.215).	Köy yuvası, köy evi tarih. sovyet. Sovyet dönemindeki köylerin parti kurumu (KEDS. 2011, с.2. s.215).
22	Ауылдық кеңес совет. тар. Кеңестік кезеңдегі ауылдағы еңбекшілер депутаттарының жергілікті үкімет орны (KEDS. 2011, с.2. s.217).	Avıldıq keñes sovet. tar. Keñestik kezeñdegi avılдағы еñбекшілер deputattarınıñ jergilikti ükimet ornı (KEDS. 2011, с.2. s.217).	Köy meclisi sovyet. tarih. Sovyetler dönemindeki köylü işçilerin başındaki idarecilerinin yerel yönetim yeri (KEDS. 2011, с.2. s.217).
23	Ауылдық кеңес [совет] ағасы тар. совет. Ауылдағы еңбекшілер депутаттарының жергілікті үкімет орнының басшысы (KEDS. 2011, с.2. s.217).	Avıldıq keñes (sovet) aǵası tar. sovet. Avılдағы еñбекшілер deputattarınıñ jergilikti ükimet ornınıñ başsısı (KEDS. 2011, с.2. s.217).	Köy meclisi başkanı tarih. sovyet. Köydeki işçi milletvekillerinin yerel yönetim başkanı (KEDS. 2011, с.2. s.217).
24	Ауылдық кеңес хатшысы тар. совет. Кеңес өкіметі тұсындағы ауылды басқарушы ұйымның жетекшісі, кеңес хатшысы (KEDS. 2011, с.2. s.217).	Avıldıq keñes hatşısı tar. sovet. Keñes ökimeti tusındaǵı avıldı basqaruvşı uyımınıñ jetekşisi, keñes hatşısı (KEDS. 2011, с.2. s.217).	Köy meclisi sekreteri tarih. sovyet. Sovyet hükûmeti döneminde köyü yöneten kurumun başkanı, sovyet sekreteri

			(KEDS. 2011 c.2. s.217).
25	Ауылдық комитет Ауылды жердегі әкімшілік басқару ұйымы (KEDS. 2011, c.2. s.217).	Avıldık komitet Avıldı jerdegi äkimşilik basqaruv uyımı (KEDS. 2011, c.2. s.217).	Köy komitesi Köylü yerlerde muhtar yönetim kurumu (KEDS. 2011, c.2. s.217).
26	Ауылдық-селолық сын. тар. совет. Ауыл мен селоға тән; ауылды және селолы жердегі (KEDS. 2011, c.2. s.218).	Avıldıq-selolıq sın. tar. sovet. Avıl men seloğa tән; avıldı jäne selolı jerdegi (KEDS. 2011, c.2. s.218).	Köylü ve kasabalı sıfat. tarih. sovyet. Köy ile kasabaya ait; köylük ve kasabalık yerlerle ilgili (KEDS. 2011, c.2. s.218).
27	Ауылшаруашылығын коллективтендіру [Ауылшаруашылығын ұжымдастыру] тар. совет. КСРО-да ұсақ, жеке қожалықтарды ұйымдастыру, біріктіру арқылы ауылшаруашылығын мемлекет мүддесіне толық бағындырып қайта құру (KEDS. 2011, c.2. s.219).	Avılşaruvaşılığın kollektivtendirüv (Avılşaruvaşılığın ujımdastıruv) tar. sovet. KCPO-da usaq jeke qojalıqtardı uyımdastıruv, memleket müddesine tolıq bağındırıp qayta quruv (KEDS. 2011, c.2. s.219).	Tarımın kolektifleştirilmesi / köyün kolektifleştirilmesi tarih. sovyet. SSCB’de tarımın yeniden örgütlenmesi, küçük, özel çiftliklerin örgütlenmesi ve birleştirilmesi yoluyla devletin çıkarlarına tam bağılılık (KEDS. 2011, c.2. s.219).
28	Ауыспалы вымпел совет. Кеңес өкіметі тұсында социалистік еңбекте және т.б. жарыста озып шыққан	Avıspalı vıympel sovet. Keñes ökimeti tusında sotsiyalistik eñbekte jäne t.b. jarısta ozıp ujımğa beriletin vıympel	Dönüşümlü flama sovyet. Sovyet hükûmeti döneminde sosyal işlerde vb. yarışmalarda

	ұжымға берілетін вымпел (KEDS. 2011, с.2. s.234).	(KEDS. 2011, с.2. s.234).	kazananlara verilen ödül (KEDS. 2011, с.2. s.234).
29	Ауыспалы қызыл ту тар. совет. Кеңестік құрылыстағы еңбекті ұйымдастырудың бір тәсілі ретінде жарыста жеңіске жеткен ұжымға, жеке адамдарға ертеректе беріліп келген жүлде (KEDS. 2011, с.2. s.235).	Аvispalı kızıl tuv tar. совет. Кеңестік қurılıстағы еңбекті uyımdastırudıñ bir täsili retinde jarısta jeñiske jetken ujımğa, jeke adamdarğa erterekte berilip kelgen jülde (KEDS. 2011, с.2. s.235).	Dönüşümlü kızıl bayrak tarih. совет. Sovyetlerin kuruluşunda çalışmayı teşvik etmek için emeği geçen kuruma, kişilere verilen ödüdür (KEDS. 2011, с.2. s.235).
30	Әйел тендігі совет. қоғ.-саяси. Кеңес өкіметі тұсында көп әйел алушылыққа, қалыңмалға, әмеңгерлік сияқты т.б. дәстүрлі қазақ қоғамындағы әйелге қатысты салттарға қарсы, әйелдің қоғамдық өмірге ерлермен бірдей араласуын насихаттауға негізделген қоғамдық-құқықтық мәселе (KEDS. 2011, с.2. s.394).	Äyel tendigi совет. қоғ.-саяси. Кеңес ökimeti tusında köp äyel aluvşılıqqa, qalıñmalğa, ämeñgerlik siyaqtı t.b. дәстүрлі qazaq қоғамындағы äyelge qatıstı salttarğa qarsı, äyeldin қоғамдық өмірге erlermen birdey aralasuvın nasihattavğa neğizdelgen қоғамдық-quqıqtıq мәsele (KEDS. 2011, с.2. s.394).	Kadın eşitliğı совет. sosyal-siyasi. Sovyet döneminde çok eşlilik, başlık parası, kumalık vb. geleneksel Kazak toplumundaki kadınlarla ilgili, kadınların sosyal yaşama erkeklerle eşit katılımının desteklenmesine dayanan sosyo-hukuki bir konu (KEDS. 2011, с.2. s.394).
31	Әскери коммунизм тар. совет. Кеңес үкіметінің 1918-1920 жылдардағы	Äskeriy kommunizm tar. совет. Кеңес ükimetiniñ 1918-1920	Askerî komünizm tarih. совет. Sovyetler

	азамат соғысы кезінде бірыңғай еңбек, өнеркәсіп өндірісі мен еңбек бөлінісін орталықтан басқарып, артылған өнімді мемлекетке өткізуге міндеттеген экономикалық саясаты (KEDS. 2011, с.8. s.87).	jıldардағы azamat soğısı kezinde birinğay eñbek, önerkäsip öndirisi men eñbek bölینisin ortalıqtan basqarıp, artılğan önimdi memleketke ötkizüvge mindettegen ekonomikalıq sayasatı (KEDS. 2011, с.8. s.87).	hükûmetinin 1918- 1920 tarihlerindeki iç savaş sırasında tüm çalışma, endüstriyel ürünleri ile çalışma durumlarını merkezden yöneterek, fazla ürünleri devlete devretmeyi amaçlayan ekonomik siyaset (KEDS. 2011, с.8. s.87).
32	Бай-кулак <i>зат. совет.</i> Қазан төңкерісінен кейінгі кезеңде үстем тап ретінде қаралған ауқатты, дәулетті әлеуметтік топ (KEDS. 2011, с.2. s.582).	Bay-kulak <i>zat. sovet.</i> Qazan möñkerisinen keyingi kezeñde üstem tap retinde qaralğan avqattı, dävletti älevmettik top (KEDS. 2011, с.2. s.582).	Zengin, varlıklı <i>isim.</i> <i>sovyet.</i> Ekim devriminden sonraki dönemde zengin, varlıklı kimselere verilen ad (KEDS. 2011, с.2. s.582).
33	Бай-құлақ <i>зат. совет.</i> Қазан төңкерісінен кейінгі кезеңде үстем тап ретінде қаралған ауқатты, дәулетті әлеуметтік топ (KEDS. 2011, с.2. s.582).	Bay-qulaq <i>zat. sovet.</i> Qazan möñkerisinen keyingi kezeñde üstem tan retinde qaralğan avqattı, dävletti älevmettik top (KEDS. 2011, с.2. s.582).	Zengin, varlıklı <i>isim.</i> <i>sovyet.</i> Ekim devriminden sonraki dönemde zengin, varlıklı kimselere verilen ad (KEDS. 2011, с.2. s.582).
34	Байшыл <i>сын. совет.</i> Байлардың сойылын соғушы, байды жақтаушы (KEDS. 2011, с.2. s.607).	Bayşıl <i>сын. совет.</i> Baylardıñ soyılın soğuvşı, baydı jaqtavşı (KEDS. 2011, с.2. s.607).	Zengin yanlısı <i>sıfat.</i> <i>sovyet.</i> Zenginleri savunan, onların gözüne girmeye çalışan (KEDS. 2011, с.2. s.607).

35	Байшыл буржуазияшыл сын. <i>совет.</i> Қанаушы таптың мүддесін қорғаушы, байды жақтаушы (KEDS. 2011, с.2. s.607).	Bayşıl burjuvaziyaşıl <i>sin. sovet.</i> Qanavşı taptıñ müddesin qorğavşı, baydı jaqtavşı. (KEDS. 2011, с.2. s.607).	Zengin, Burjuva yanlısı sıfat. sovyet. Sömürücü sınıfın çıkarlarının savunucusu, zenginlerin destekçisi (KEDS. 2011, с.2. s.607).
36	Байшылдық зат. совет. Байдың мүддесін қорғаушылық, байды жақтаушылық (KEDS. 2011, с.2. s.607).	Bayşıldық zat. sovet. Baydıñ müddesin qorğavşılıq, baydı jaqtavşılıq (KEDS. 2011, с.2. s.607).	Zengin taraftarlıǵı <i>isim. sovyet.</i> Zenginin çıkarlarını savunan, zenginleri destekleyen kimse (KEDS. 2011, с.2. s.607).
37	Байшыл-ұлтшыл зат. совет. Кеңес өкіметі тұсындағы үстем тап жаршысы, ұлттық мүддені кеңес өкіметі мүддесінен жоғары қоюшы, соның жоғын жоқтаушы (KEDS. 2011, с.2. s.607)	Bayşıl-ultşıl zat. sovet. Keñes ökimeti tusındaǵı üstem tap jarşısı, ulttıq müddeni keñes ökimeti müddesinen joǵarı qoyuvşı, sonıñ joǵın joqtavşı (KEDS. 2011, с.2. s.607).	Zengin, milliyetçi yanlısı isim. sovyet. Sovyet hükûmeti dönemindeki varlıklı derebeyleri, millî çıkarları Sovyet hükûmeti çıkarlarından yüksek tutan, onları savunan kimseler (KEDS. 2011, с.2. s.607).
38	Бақылау комиссиясы Белгілі ұйым не мемлекет атынан бақылау жүргізетін комиссия (KEDS. 2011, с.2. s.641).	Bakılav komissiyası Belgili uyım ne memkelet atınan baqılav жүргізетін komissiya	Kontrol komisyonu Belirli bir kuruluşu veya devleti denetleyen bir

		(KEDS. 2011, c.2. s.641).	komisyon (KEDS. 2011, c.2. s.641).
39	Балалар коммунасы <i>тар. совет.</i> Кеңес үкіметінің алғашқы жылдарында панасыз балаларды тәрбиелеу мақсатымен құрылған мекеме (KEDS. 2011, c.8. s.86).	Balalar kommunası tar. sovet. Кеңес үкіметінің алғашқы жылдарында панасыз балаларды тәрбиелеу мақсатымен құрылған мекеме (KEDS. 2011, c.8. s.86).	Çocuklar komünü tarih. sovyet. Sovyet hükûmetinin ilk yıllarında evsiz çocukları eğitime amacıyla kurulan kurum (KEDS. 2011, c.8. s.86).
40	Балшабек <i>зат. совет. сөйл.</i> Большевик (KEDS. 2011, c.2. s.695).	Balşabek zat. sovet. söyl. Bolşevik (KEDS. 2011, c.2. s.695).	Balşabek isim. sovyet. konuşma dili. Bolşevik (KEDS. 2011, c.2. s.695).
41	Батыр ана ордені <i>тар. совет.</i> Кеңес дәуірі тұсындағы Отан қорғаудағы ерекше ерлігі үшін әйелдерге берілетін орден (KEDS. 2011, c.11. s.737).	Batır ana ordeni tar. sovet. Кеңес дәуірі тұсындағы Отан қорғавдағы ерекше ерлігі үшін әйелдерге берілетін орден (KEDS. 2011, c.11. s.737).	Kahraman ana madalyası tarih. sovyet. Sovyetler döneminde Vatani savunmada özel kahramanlığı için kadınlara verilen madalya (KEDS. 2011, c.11. s.737).
42	Батыр қала <i>сов.</i> Ұлы Отан соғысында неміс-фашист басқыншыларымен шайқаста халқы ерлік, қаһармандық көрсеткен қалаларға берілген жоғары атақ (KEDS. 2011, c.3. s.114).	Batır kala sov. Ulu otan soğısında nemis-faşist basqınşılarıмен şayqasta halqı erlik, qaharmanlıq körsetken qalalarğa berilgen joғarı ataq (KEDS. 2011, c.3. s.114).	Kahraman şehir sovyet. Ulu Vatan savaşında Alman faşist işgalcileriyle savaşta halkı için, kahramanlık gösteren şehirlere verilen yüksek rütbedir

			(KEDS. 2011, c.3. s.114).
43	Батырақком <i>зат. совет.</i> XX-ғасырдың 20-30 жылдардағы Кеңес үкіметі тұсындағы кедейлерден құралған қоғамдық ұйым, батырақтар комитеті (KEDS. 2011, c.3. s.117).	Batıraqkom <i>zat. sovet.</i> XX-ғасырдың 20-30 жылдардағы Кеңес үкіметі тұсындағы кедейлерден құралған қоғамдық ұйым, батырақтар комитеті (KEDS. 2011, c.3. s.117).	Irgatlık, Rençberlik <i>isim. sovyet. XX.</i> yüzyılın 20-30'lu yıllarındaki Sovyet hükûmeti döneminde fakirlerin bir araya gelmesiyle ortaya çıkan kamu kurumu, rençberler komitesi (KEDS. 2011, c.3. s.117).
44	Бәлшебек <i>ор. тар. совет. сөйл.</i> Большевик (KEDS. 2011, c.3. s.168).	Bälşebek <i>or. tar. sovet. söyl.</i> Bolşevik (KEDS. 2011, c.3. s.168).	Balşebek <i>Rus. tarih. sovyet. konuşma dili.</i> Bolşevik (KEDS. 2011, c.3. s.168).
45	Бейнеткер <i>тар. совет. поэт.</i> Әлеуметтік ахуалы төмен, саяси биліктен шеттетілген қара жұмысшы, жалшы сияқты т.б. қоғамдық топтардың қабаты (KEDS. 2011, c.3. s.209).	Beynetker <i>tap. sovet. poet.</i> Älevmettik ahvalı tömen, sayasiy biylikten şettetilgen qara jumıssı, jalşı siyaqtı t.b. қоғамдық топтардың қабаты (KEDS. 2011, c.3. s.209).	Zorluk gören tarih. <i>sovyet. şiir.</i> Sosyal durumu düşük, siyasi yönetimden dışlanan kara işçi, köle gibi vb. toplumsal grubun üyeleri (KEDS. 2011, c.3. s.209).
46	Бесжылдық <i>зат. совет.</i> Халық шаруашылығының бес жыл ішіндегі жоспары (KEDS. 2011, c.3. s.292).	Besjıldıq <i>zat. sovet.</i> Halıq şarvaşılığınıñ bes jıl işindegi josparı (KEDS. 2011, c.3. s.292).	Beş yıllık isim. <i>sovyet.</i> Halk (tarım) işletmeciliğinin beş yıllık planı (KEDS. 2011, c.3. s.292).
47	Бірінші интернационал <i>тар. сов.</i>	Birinşi internatsiyonal <i>tar. sov.</i>	Birinci uluslararası tarih. sovyet.

	1864 ж. К. Маркс негізін қалаған, пролетариаттың тарихтағы тұңғыш бұқаралық халықаралық революциялық бірлестігі (KEDS. 2011, с.7. s.313).	1864 j. K. Marks negizin qalağan, proletariyattıñ tarihtaǵı tuñǵısh buqaralıq halıqaralıq revolyutsiyalıq birlestigi (KEDS. 2011, c.7. s.313).	1864'de K. Marks temelini kurduǵu proletaryanın tarihteki ilk kamu uluslararası devrim birliǵı (KEDS. 2011, c.7. s.313).
48	Большевизм <i>ор. зат. сов. саяси.</i> Ресейдегі пролетариаттың революциялық қозғалысындағы теориясы мен тактикасын белгілейтін Лениндік ілім, Ленинизм (KEDS. 2011, с.3. s.474).	Bolşevizm <i>rus. isim.</i> sovyet. siyasi. Reseydegi proletariyattıñ revolyutsiyalıq qozǵalıсындаǵı teoriiyası men taktikasın belgileytin Lenindik ilim, Leninizm (KEDS. 2011, c.3. s.474).	Bolşevizm <i>Rus. isim.</i> sovyet. siyasi. Rusya'daki devrimci harekette proletaryanın teori ve taktiklerini tanımlayan Leninist doktrin, Leninizm (KEDS. 2011, c.3. s.474).
49	Большевик <i>ор. зат. сов. тар.</i> Большевизм жолын ұстаушы, соны жақтаушы, коммунист (KEDS. 2011, с.3. s.474).	Bolşevik <i>ор. зат. сов. тар.</i> Bolşevizm jolın ustavşı, sonı jaqtavşı, kommunist (KEDS. 2011, c.3. s.474).	Bolşevik <i>Rus. isim.</i> sovyet. tarih. Bolşevizm yolunu tutan, destekleyen, komünist (KEDS. 2011, c.3. s.474).
50	Большевиктен- <i>ет. сов.</i> Большевиктік жолға түсу, большевизмге берілу (KEDS. 2011, с.3. s.475).	Bolşevikten- <i>ет. сов.</i> Bolşeviktik jolǵa túsuv, bolşevizmge beriluv (KEDS. 2011, c.3. s.475).	Bolşeviklen- <i>fiil.</i> sovyet. Bolşeviklik yolunu seçmek, Bolşevizme teslim olmak (KEDS. 2011, c.3. s.475).
51	Большевиктендір- <i>ет. сов.</i> Большевик ету, большевизм жолына	Bolşeviktendir- <i>ет. сов.</i> Bolşevik etuv, bolşevizm	Bolşeviklendir- <i>fiil.</i> sovyet. Bolşevik olmak, bolşevizm

	түсіру (KEDS. 2011, с.3. s.475).	jolına түsirüv (KEDS. 2011, с.3. s.475).	yolunu tutmak (KEDS. 2011, с.3. s.475).
52	Большевиктендіру <i>сов.</i> Большевиктендір- етістігінің қимыл атауы (KEDS. 2011, с.3. s.475).	Bolşeviktendirüv <i>sov.</i> Bolşeviktendir- etistiginiñ qimıl atavı (KEDS. 2011, с.3. s.475).	Bolşeviklendirmek <i>sovyet.</i> Bolşevikleştirme- eyleminin adıdır (KEDS. 2011, с.3. s.475).
53	Большевиктену <i>сов.</i> Большевиктен- етістігінің қимыл атауы (KEDS. 2011, с.3. s.475).	Bolşeviktenüv <i>sov.</i> Bolşevikten- etistiginiñ qimıl atavı (KEDS. 2011, с.3. s.475).	Bolşeviklenmek <i>sovyet.</i> Bolşevik olma- eyleminin adıdır (KEDS. 2011, с.3. s.475).
54	Большевиктік <i>сын. сов.</i> Большевикке тән, большевикке қатысты (KEDS. 2011, с.3. s.475).	Bolşeviktik <i>син. сов.</i> Bolşevikke tән, bolşevikke qatıstı (KEDS. 2011, с.3. s.475).	Bolşeviklik <i>sıfat.</i> <i>sovyet.</i> Bolşeviğe ait, Bolşevikliğe özel (KEDS. 2011, с.3. s.475).
55	Большевикше <i>үст. сов.</i> Большевик тәрізденіп, большевикке ұқсап (KEDS. 2011, с.3. s.475).	Bolşevikşe <i>üst. сов.</i> Bolşevik tәrizdenip, bolşevikke uksap (KEDS. 2011, с.3. s.475).	Bolşevik gibi <i>zarf.</i> <i>sovyet</i> Bolşeviği andırıp, Bolşeviğe benzeyen (KEDS. 2011, с.3. s.475).
56	Бригадир [<i>нем.</i> <i>Briquadier</i>] <i>зат. совет.</i> Бригада бастығы, топты ұйымдастырушы, басқарушы (KEDS. 2011, с.3. s.582).	Brigadir (<i>нем.</i> <i>brigadier</i>) <i>зат. sovet.</i> Brigada bastıǵı, toptı uyımdastıruvşı, basqaruvşı (KEDS. 2011, с.3. s.582).	Yönetici (<i>Almanca</i> <i>briquadier</i>) <i>isim.</i> <i>sovyet.</i> Ekip yöneticisi, grubu organize eden, yönetici (KEDS. 2011, с.3. s.582).

57	Бригадирлік <i>зат.</i> Бригадир болушылық, соның міндетін атқарушылық (KEDS. 2011, с.3. s.583).	Brigadirlik <i>зат.</i> Brigadir boluvshılıq, sonıñ mindetin atqaruvshılıq (KEDS. 2011, с.3. s.583).	Yöneticilik <i>isim.</i> Yönetici olan, görevlerini yerine getiren (KEDS. 2011, с.3. s.583).
58	Броненосец <i>ор. зат. әск.</i> <i>совет.</i> Қару-жарақ таситын құрышпен қапталған, артиллериясы бар үлкен соғыс кемесі (KEDS. 2011, с.3. s.586).	Bronenosets <i>ор. зат. әск.</i> <i>soviet.</i> Qaruv-jaraq tasiytın qurışpen qaptalğan, artilleriyası bar ülken soğıs kemesi (KEDS. 2011, с.3. s.586).	Bronenosets (Zırhlı gemi) <i>Rus. isim.</i> <i>askerî. sovyet.</i> Silah taşıyan kurşunla kaplanmış, topçu birliğı olan büyük savaş gemisi (KEDS. 2011, с.3. s.586).
59	Буденновка <i>ор. зат. сов.</i> Пионерлердің азамат соғысы кезіндегі қызыл әскер солдатының баскиімі тәрізді матадан тігілген шлемі (KEDS. 2011, с.3. s.598).	Budennovka <i>ор. зат.</i> sov. Pioneerlerdin azamat soğısı kezindegi qızıl äsker soldatının baskiyimi tärizdi matadan tigilgen şlemi (KEDS. 2011, с.3. s.598).	Budennovka (Miğfer) <i>Rus, isim,</i> <i>sovyet.</i> İç savaş sırasında Kızıl Ordu askerinin başlıklarına benzer kumaştan yapılmış öncülerin kullandığı miğfer (KEDS. 2011, с.3. s.598).
60	Волисполком <i>зат.</i> <i>совет.</i> Болыстық атқару комитеті (KEDS. 2011, с.4. s.236).	Volispolkom <i>зат. совет.</i> Bolıstıq atqaruv komiteti (KEDS. 2011, с.4. s.236).	Volispolkom <i>isim.</i> sov. Valilik yürütme komitesi (KEDS. 2011, с.4. s.236).
61	Ғылыми социализм <i>совет.</i> Капитализмді құлатып, оның орнын басатын осындай қоғам	Ғылыми sotsiyalizm <i>soviet.</i> Kapitalizmdi qulatıp, onıñ ornın basatın osınday qoғam	Bilimsel sosyalizm <i>sovyet.</i> Kapitalizmi deviren ve onun yerine geçen böyle bir

	орнату туралы ілім (KEDS. 2011, с.13. s.290).	ornatuv tuvralı ilim (KEDS. 2011, с.13. s.290).	toplumun kurulması hakkında doktrin (KEDS. 2011, с.13. s.290).
62	Даңқ ордені <i>тар. совет.</i> Отан соғысында ерлігімен көзге түскен жауынгерлер мен офицерлерге берілетін үш дәрежелі орден (KEDS. 2011, с.11. s.737).	Dañq ordeni <i>tar. sovet.</i> Otan soğısında erligimen közge түскен javingerler men ofitserlerge beriletin üş дәrejeli orden (KEDS. 2011, с.11. s.737).	Devlet nişanı <i>tarih.</i> <i>sovyet.</i> Vatan savaşında (2. Dünya Savaşı) kahramanlığıyla göze giren askerler ile subaylara verilen üç dereceli madalya (KEDS. 2011, с.11. s.737).
63	Дружина <i>зат. совет,</i> Ерікті түрде ұйымдасқан жасақ, отряд (KEDS. 2011, с.4. s.746).	Drujina <i>zat. sovet.</i> Erikti türde uyımdasqan jasaq, otryad (KEDS. 2011, с.4. s.746).	Drujina (Gönüllü birlik) <i>isim. sovyet.</i> Gönüllerden oluşан müfreze, birlik (KEDS. 2011, с.4. s.746).
64	Егіс бригадасы <i>совет.</i> Негізінен егін шаруашылығымен айналысатын адамдар тобы (KEDS. 2011, с.3. s.582).	Egis brigadası <i>sovet.</i> Negizinen egin şarvasılığimen aynalısatin adamdar tobı (KEDS. 2011, с.3. s.582).	Tarım ekibi <i>sovyet.</i> Esas olarak tarımla uğraşан bir grup insan (KEDS. 2011, с.3. s.582).
65	Екінші интернационал <i>тар. совет.</i> 1889 жылы Парижде Социалистік партиялардың халықаралық бірлестігімен құрылған	Ekinşi internatsiyonal <i>tar. sovet.</i> 1889 jılı Parijde Sotsiyalistik partiyalardıñ halıqaralıq birlestigimen qurılğan	İkinci uluslararası <i>tarih. sovyet.</i> 1889'da Sosyalist Partilerin biraraya gelmesiyle Paris'te kurulan ikinci

	интернационал (KEDS. 2011, с.7. s.313).	internatsiyonal (KEDS. 2011, с.7. s.313).	uluslararası (KEDS. 2011, с.7. s.313).
66	Екпінді (1) зат. совет. Кеңестік құрылыс тұсында еңбек ұжымдары, жұмысшы, еңбекшілер арасындағы социалистік жарыстың жеңімпаздары (KEDS. 2011, с.5. s.182).	Ekpindi (1) zat. sovet. Keñestik qurılıs tusında eñbek ujımdarı, jumıssı, eñbekşiler arasındağı sotsiyalistik jarıstıñ jeñimpazdarı (KEDS. 2011, с.5. s.182).	Öncü, önder (1) isim. sovyet. Sovyet döneminde emek kolektifleri, işçiler, emekçiler arasındaki sosyalist rekabetin kazananları (KEDS. 2011, с.5. s.182).
67	Екпінді (2) сын. ауыс. <i>совет.</i> Алдыңғы қатарлы, озат, озық (KEDS. 2011, с.5. s.183).	Ekpindi (2) sin. avis. <i>sovet.</i> Aldıñğı qatarlı, ozat, ozıq (KEDS. 2011, с.5. s.183).	Öncü, önder (2) <i>sıfat. mecaz. sovyet.</i> Öncü, başarılı, kazanan (KEDS. 2011, с.5. s.183).
68	Екпінді бригада совет. Кеңестік өкіметі тұсындағы барлық жағынан жоспар мен міндеттемені орындауда, техниканы жете меңгеруде, өндірістік еңбек тәртібін сақтауда – алдыңғы қатарлы бригада (KEDS. 2011, с.5. s.183).	Ekpindi brigada sovet. Keñestik ökimeti tusındağı barlık jağınan jospar men mindettemeni orındavda, tehnikanı jete meñgerüvde, öndiristik eñbek tärtibin saqtavda – aldıñğı qatarlı brigada (KEDS. 2011, с.5. s.183).	Öncü ekip sovyet. Sovyet hükûmeti döneminde her bakımdan plan ve yükümlülüklerin yerine getirilmesinde, üretim disiplininin sürdürülmesinde ön saflarda yer alan ekip (KEDS. 2011, с.5. s.183).
69	Екпінді құрылыс совет. Тез қарқынмен салынатын құрылыс (KEDS. 2011, с.5. s.183).	Ekpindi qurılıs sovet. Tez qarqınmen salınatın qurılıs (KEDS. 2011, с.5. s.183).	Hızlı kurulan yapı <i>sovyet.</i> Hızlıca inşa edilen yapı (KEDS. 2011, с.5. s.183).
70	Екпінді міндеттеме <i>совет.</i> Социалистік	Ekpindi mindetteme <i>sovet.</i> Sotsiyaliystik	İlerleme taahhüdü <i>sovyet.</i> Sosyalist

	құрылыс жүйесінде жоғары нәтижеге қысқа мерзімде жеткізу жоспарланған міндеттеме (KEDS. 2011, с.5. s.183).	qurılıs jüyesinde joғarı nätijege qısqa merzimde jetkizüv josparlanған mindetteme (KEDS. 2011, с.5. s.183).	sistem inşaaasında büyük sonuçlar elde etmek için kısa vadede alınan taahhüt (KEDS. 2011, с.5. s.183).
71	Екпінділік <i>зат. совет.</i> Екпінді адамға тән қасиет; озаттық (KEDS. 2011, с.5. s.183).	Ekpindilik <i>zat. sovet.</i> Ekpindi adamğa tән qasiyet; ozattıq (KEDS. 2011, с.5. s.183).	Verimli olma <i>isim. sovyet.</i> Çalışkan ve başarılı ve önde olma (KEDS. 2011, с.5. s.183).
72	Еңбек армиялары <i>тар. совет.</i> Соғыс жағдайымен әскери тәртіпті сақтай отырып, құрылыста, шаруашылық саласында істеген 1920-21 жылдардағы Советтік Россияда болған армия (KEDS. 2011, с.5. s.305).	Eñbek armiyaları <i>tar. sov.</i> Soğıs jağdayımen әскериy tärtipti saqtay otırıp, qurılıста, шаруваşıлық саласында istegen 1920-21 jıldardaғы Sovettik Rossiyada bolған armiya (KEDS. 2011, с.5. s.305).	İşçi ordusu <i>tarih. sovyet.</i> Savaş durumuyla ordu disiplini koruyarak, inşaatta, ekonomik alanlarda çalışan 1920-21 tarihlerinde Sovyet Rusya'sındaki ordunun adı (KEDS. 2011, с.5. s.305).
73	Еңбек екпіндісі <i>совет.</i> Социалистік жарыс нәтижесінде қарқынды еңбегі мен жоспарды мерзімінен бұрын немесе артығымен орындағаны үшін берілетін құрметті атақ (KEDS. 2011, с.5. s.183).	Eñbek екpindisi <i>sovet.</i> Sotsiyalistik жарıs nätijesinde qarqındı eñbegi men jospardı merziminen burın nemese artıғımen orındaғанı үшін beriletin qurmetti атаq (KEDS. 2011, с.5. s.183).	İş önderi <i>sovyet.</i> Sosyalist rekabetin bir sonucu olarak sıkı çalışma ve planın erken yerine getirilmesi için verilen onursal ünvan (KEDS. 2011, с.5. s.183).

74	Еңбеккүн <i>зат. тар. сов.</i> 1. Ұжымдық шаруашылықтағылардың тапқан табысының күнге шаққандағы мөлшері. 2. Ұжымшардағы (колхоздағы) күнделікті бітірген еңбектің бағамы (KEDS. 2011, с.5. s.312).	Eñbekkün <i>zat. tar. sov.</i> 1. Ujımdıq шаруашılıқтағılardıñ тапқан tabısınıñ күнге шаqqандағı mөлшері. 2. Ujımşardaғı (kolhozdaғı) күndelikti bitirgen eñbektiñ baғamı (KEDS. 2011, с.5. s.312).	Emek günü <i>isim, tarih. sovyet.</i> 1. Kolektif işletmelerin kazancının günlere dağılan gelir miktarı. 2. Kolektifteki (köydeki) her gün yapılan işin raporu (KEDS. 2011, с.5. s. 312).
75	Еңбекші <i>зат. 1. совет.</i> Пайдалы еңбек етіп, жұмыс істеп күн көретін қалың бұқара халық. 2. Еңбексүйгіш, еңбекшіл, бейнетқор (KEDS. 2011, с.5. s.313).	Eñbekşi <i>zat. 1. sovet.</i> Paydalı eñbek etip, jumıs istep kün köretin qalıñ buqara halıq. 2. Eñbeksüygiş, eñbekşil, beynetqor (KEDS. 2011, с.5. s.313).	Emekçi <i>isim. 1. sovyet.</i> Faydalı iş yapıp, çalışarak geçinen alt tabaka. 2. Çalışkan, işini yapan, emekçi (KEDS. 2011, с.5. s.313).
76	Еңбекші қауым Еңбекші бұқара (KEDS. 2011, с.5. s.314).	Eñbekşi qavım Eñbekşi buqara (KEDS. 2011, с.5. s.314).	Emekçi halk Emekçi topluluk (KEDS. 2011, с.5. s.314).
77	Еңбекші ел Еңбек адамдары, еңбекпен шұғылданатын көпшілік (KEDS. 2011, с.5. s.314).	Eñbekşi el Eñbek adamdarı, eñbekpen şuğıldanatın köpşilik (KEDS. 2011, с.5. s.314).	Emekçi halk Emek insanları, emekle uğraşan herkes (KEDS. 2011, с.5. s.314).
78	Еңбекшілер қаласы Жұмысшылар қаласы (KEDS. 2011, с.5. s.314).	Eñbekşiler qalası Jumıssılar qalası (KEDS. 2011, с.5. s.314).	Emekçiler şehri İşçiler şehri (KEDS. 2011, с.5. s.314).
79	Еңбекші халық [бұқара] Материалдық-	Eñbekşi halıq [buqara] Materiyaldıq-ruhaniy	Emekçi halk

	рухани игілік жасаушы қауым, қоғам мүшелері (KEDS. 2011, с.5. s.314).	iygilik jasavşı qavım, qoғam müşeleri (KEDS. с.5. s.314).	Maddi ve manevi iyilik yapan toplum ve toplum üyeleri (KEDS. с.5. s.314).
80	Еңбекшіл <i>сын.</i> Еңбексүйгіш, еңбекқұмар, бейнетқор. (KEDS. с.5. s.314).	Eñbekşil <i>sin.</i> Eñbeksüygіш, eñbekqumar, beynetqor. (KEDS. 2011, с.5. s.314).	Çalışmayı seven <i>sıfat.</i> Çalışkan, emeği seven kimse (KEDS. 2011, с. 5. s.314).
81	Еңбекшілдік <i>зат.</i> Еңбексүйгіштік, еңбекқұмарлық, бейнетқорлық (KEDS. 2011, с.5. s.314).	Eñbekşildik <i>zat.</i> Eñbek süygіstik, eñbek qumarlıq, beynetqorlıq (KEDS. 2011, с.5. s.314).	Çalışkan olma <i>isim.</i> Çalışmayı seven, çalışkan, emekçi (KEDS. 2011, с.5. s.314).
82	Еңбекшілік <i>сын.</i> Еңбекшіге тән (KEDS. 2011, с.5. s.314).	Eñbekşilik <i>sin.</i> Eñbekşige tән (KEDS. 2011, с.5. s.314).	Çalışkanlık <i>sıfat.</i> İşçiye ait (KEDS. 2011, с.5. s.314).
83	Еңбек Ері <i>тар. совет.</i> Еңбектегі үздік табысы үшін берілген құрметті атақ (KEDS. 2011, с.5. s.329).	Eñbek eri <i>tar. sovet.</i> Eñbektegi üzdik tabısı үшін berilgen qurmetti атақ (KEDS. 2011, с.5. s.329).	Emek kahramanı <i>tarih. sovyet.</i> Emekteki başarısı için verilen onur, ünvan (KEDS. 2011, с.5. s.329).
84	Еңбек қызыл ту ордені <i>тар. совет.</i> Социалистік құрылысқа сіңірген ерекше еңбегі үшін Совет азаматтары мен мекеме, ұйымдарға берілетін орден (KEDS. 2011, с.11. s.737).	Eñbek qızıl tuv ordeni <i>tar. sovet.</i> Sotsiyalistik qurılısqa siñirgen erekşe eñbegi үшін Sovet azamattarı мен mekeme, uyımdarға beriletin orden (KEDS. 2011, с.11. s.737).	Emek kıızıl bayrak madalyası <i>tarih.</i> sovyet. Sovyet vatandaşlarına, kurumlarına ve örgütlerine sosyalist inşaasına özel katkılarından dolayı

			verilen ödül (KEDS. 2011, c.11. s.737).
85	Жарыс зат. сов. Кеңес өкіметі тұсында еңбек өнімділік арттыру мақсатында еңбек ұжымы немесе оның мүшелері арасында жұлде алу үшін өткізілетін өзара сайыс, бәсеке, сын шарасы (KEDS. 2011, c.6. s.136).	Jaris zat. sov. Keñes ökimeti tusında eñbek önimdilik arttırıw maqsatında eñbek ujımı nemese onıñ müşeleri arasında jülde aluv üşin ötkiziletin özara sayıs, bāseke, sın şarası (KEDS. 2011, c.6. s.136).	Yarış isim. sovyet. Sovyet yönetimi altında verimliliği artırmak için personel veya üyeleri arasında yapılan yarışmalar, rekabet, ödül yarışmaları (KEDS. 2011, c.6. s.136).
86	Жарыс туы сов. Кеңес өкіметі тұсында еңбек ұжымдары арасында еңбек өнімділігін арттыру мақсатындағы өткізілетін бәсекеден озып шыққан ұжымға салтанатты түрде табыс етілетін жеңіс белгісі ретіндегі ту (KEDS. 2011, c.6. s.137).	Jaris tuı sov. Keñes ökimeti tusında eñbek ujımdarı arasında eñbek önimdiligin arttırıw maqsatındaǵı ötkiziletin bāsekedен ozip şıqqan ujımǵa saltanattı türde tabıs etiletin jeñis belgisi retindegi tuv (KEDS. 2011, c.6. s.137).	Yarışma tuǵu sovyet. Sovyet rejimi altında işçi kolektifleri arasında üretkenliği artırmak için rekabeti aşan takıma törenle verilen bir zafer bayrağı (KEDS. 2011, c.6. s.137).
87	Жас ұлан сов. КСРО кезінде 12-18 жас аралығындағы жеткіншектердің идеологиялық ұйым мүшесі, пионер (KEDS. 2011, c.14. s.706).	Jas ulan sov. KSRO kezinde 12-18 jas aralıǵındaǵı jetkinşekterdiñ ideologiyalıq uyım мүшеси, piyoner (KEDS. 2011, c.14. s.706).	Genç, yetişkin sovyet. SSCB döneminde 12-18 yaş arası gençlerin ideolojik örgütünün bir üyesi, bir öncü, piyoner (KEDS. 2011, c.14. s.706).

88	Жеңіс ордені <i>тар.</i> Әскери қолбасшыларға жауапты операцияларды батыл шешкендігі үшін берілетін үш дәрежелі жоғары орден (KEDS. 2011, с.11. s.738).	Jeñis ordeni <i>tar.</i> Äskeriy qolbaşşılarğa javaptı operatsiyalardı batıl şeşkendigi üşin beriletin üş дәrejeli joғarı orden (KEDS. 2011, с.11. s.738).	Zafer madalyası <i>tar.</i> Askerî operasyonları cesurca çözen komutanlara verilen üç seviyeli yüksek ödül (KEDS. 2011, с.11. s.738).
89	Жоғарғы кеңес <i>совет</i> КСРО ыдырағанға дейін ең жоғары заң шығарушы орган (KEDS. 2011, с.7. s.617).	Joғarǵı keñes <i>sovet.</i> KSRO ıdıraǵanǵa deyin eñ joғarı zañ şıǵaruvşı organ (KEDS. 2011, с.7. s.617).	Üst meclis <i>sovyet.</i> SSCB daǵılana kadar en yüksek yasa çıkaran organ (KEDS. 2011, с.7. s.617).
90	Жолдастық сот <i>совет.</i> Әртүрлі жат қылық, әрекеттерді жолдастар құзырына салатын талқы (KEDS. 2011, с.6. s.474).	Joldastıq sot <i>sovet.</i> Ärtürli jat qılıq, әreketterdi joldastar quzırına salatın talqı (KEDS. 2011, с.6. s.474).	Yoldaşlık dava <i>sovyet.</i> Farklı yakışsız işleri, yoldaşlar arasında cezalandırmak için deǵerlendirme (disiplin kurulu) (KEDS. 2011, с.6. s.474).
91	Жоспарлама <i>зам. сов.</i> Құрылыстарда, үлкен кәсіпорындарда күнбе-күнгі жұмыс барысын қадағалап, бағыт-бағдарын белгілейтін, көбіне жұмыс басталар алдында болатын қысқа түрдегі мәжіліс (KEDS. 2011, с.6. s.500).	Josparlama <i>zat. sov.</i> Qurılıstarda, ülken kәsiporındarda күnbe-küngi jumıs barısın qadaǵalap, baǵıt-baǵdarın belgileytin, köbine jumıs bastalar aldında bolatın qısqa türdegi мәjilis (KEDS. 2011, с.6. s.500).	Planlama <i>isim. sov.</i> İnşaatlarda, büyük işletmelerde, günlük işleri izleyen ve genellikle işe başlamadan önce yönü belirleyen kısa bir toplantı (KEDS. 2011, с.6. s.500).

92	Жоспарлаушы зат. сов. Жоспар жасаушы (KEDS. 2011, с.6. s.500).	Josparlavşı zat. sov. Jospar jasavşı (KEDS. 2011, с.6. s.500).	Planlayıcı isim. sovyet. Planlamacı (KEDS. 2011, с.6. s.500).
93	Жоспарлы экономика сов. КСРО-да және басқа да «социалистік» деп аталған елдерде қолданылған экономикалық жүйені ұйымдастыру тәсілі, материалдық қорлар, мемлекет меншігі болып есептелген, барлық кәсіпорындардың экономикалық қызметін директивалық жоспарлау, басқару және бақылау арқылы бағытталып, үйлестіріліп отыру (KEDS. 2011, с.6. s.500).	Josparlı ekonomika sov. KSRO-da және басқа да «sotsiyalistik» деп аталған elderde qoldanılған ekonomikalıq jüyenі uyımdastıruv täsili, materiyaldıq qorlar, memleket menşigi bolıp esep telgen, barlıq käsiporındardıñ ekonomikalıq qızmetin diyrektivalıq josparlav, basqaruv және baqılav arqılı bağıttalıp, üylestirilip otıruv (KEDS. 2011, с.6. s.500).	Planlı ekonomi sovyet. SSCB ve başka “Sosyalist” adlandırılan ülkelerde kullanılan ekonomik sistemi organize yöntemi, maddi dernekler, devlete ait olarak kabul görülmüş tüm birliklerin ekonomik hizmetlerini politika planlaması, yönetim ve kontrol yoluyla koordine etme (KEDS. 2011, с.6. s.500).
94	Жұмысшы қауым тар. совет. Жұмысшылар тобы, табы (KEDS. 2011, с.9. s.504).	Jumışşı qavım tar. sovet. Jumışşılar toбі, tabı (KEDS. 2011, с.9. s.504).	İşçi sınıfı tarih. sovyet. İşçiler sınıfı (KEDS. 2011, с.9. s. 504).
95	Ильич шамы совет. Электр шамы (KEDS. 2011, с.15. s.232).	İliç Şamı sovet. Elektr şamı (KEDS. 2011, с.15. s.232).	İliç mumu (lambası) sovyet. elektrik lambası (KEDS. 2011, с.15. s.232).

96	Империализм [Лат. İmperialisme] <i>зат. тар. саяси. 1. совет.</i> Маркстік-лениндік ілім бойынша, ірі монополиялардың өктемдігімен, шикізат көздерімен өндірістік аймақтары басқа территориялар мен елдерді отарлау үшін ірі капиталистік елдер арасындағы күреспен сипатталып, осының нәтижесінде әлемді қайта бөлу мақсатындағы бітпейтін агрессиялық соғыстарға әкелетін капитализмнің соңғы және жоғарғы сатысы. 2. <i>совет.</i> Капитализмнің соңғы даму сатысындағы мемлекеттер (KEDS. 2011, с.7. s.255).	İmperiyaliyzm [Lat. <i>İmperialisme</i>] <i>зат. тар. саяси. 1. совет.</i> Markstik-lenindik ilim boyınша, iri monopolialardıñ ökte mdigimen, şiykizat közderimen öndiristik aymaqtarı basqa territoriyalar men elderdi otarlav үшін iri kapitalistik elder arası ndağı kürespen siypattalıp, osınıñ nätijyesinde әлемdi qayta bölüv maqsatındağı bitpeytin agressiyalıq soğıstarğa äkeletin kapitalizmniñ soñğı jäne joғarғı satısı. 2. <i>совет.</i> Kapitalizmniñ soñğı damuv satısındağı memleketter (KEDS. 2011, с.7. s.255).	Emperyalizm (Latin İmperialisme) <i>іsim. тарих. siyasi. 1. sovyet.</i> Marksist-Lenin biliminde, büyük tekellerin müdahalesiyle sanayi bölgeleri, diğer bölgelerin ve ülkelerin sömürgeleştirilmesi için büyük kapitalist ülkeler arasındaki mücadele ile karakterize edilen hammadde kaynakları, bunların sonucunda, dünyayı yeniden dağıtmak için sonsuz saldırganlık savaşlarına yol açan kapitalizmin son ve en yüksek aşamasıdır. 2. <i>sovyet.</i> Kapitalizmin son gelişme aşamalarındaki ülkeler (KEDS. 2011, с.7. s.255).
97	Империалист <i>зат. совет.</i> Империализм саясатын қолдаушы,	İmperiyalist <i>зат. совет.</i> İmperiyalizm sayasatın qoldavşı, sonı iske	Emperyalist <i>іsim. sovyet.</i> Emperyalizm siyasetini

	соны іске асырушы (KEDS. 2011, с.7. s.256).	asıruvşı (KEDS. 2011, с.7. s.256).	destekleyen, onun uygulayan kimseler (KEDS. 2011, с.7. s.256).
98	Империалистік <i>сын. сов.</i> Империализмге қатысты, соларға тән (KEDS. 2011, с.7. s. 256).	İmperiyalistik <i>sin. sov.</i> İmperiyalizmge qatıstı, solarga tән (KEDS. 2011, с.7. s. 256).	Emperyalistlik <i>sıfat.</i> sovyet. Emperyalizme ait olan (KEDS. 2011, с.7. s. 256).
99	Интернационал [<i>лат.</i> <i>intematio, inter-аралық,</i> <i>natio-ұлт</i>] <i>зам. совет. 1.</i> Халықаралық саяси бірлестік, саяси партиялардың және қозғалыстардың одағы. 2. <i>тар. совет.</i> Халықаралық пролетариат гимні (KEDS. 2011, с.7. s.313).	İternatsiyonal [<i>лат.</i> <i>intematio, inter-аралық,</i> <i>natio-ult</i>] <i>zat. совет. 1.</i> Halıqaralıq sayasiy birlestik, sayasiy partiyalardıñ jäne qozğalistardıñ odağı. 2. <i>tar. совет.</i> Halıqaralıq proletariyat gimni (KEDS. 2011, с.7. s.313).	Uluslarası (<i>Latin.</i> <i>intematio, inter-arası,</i> <i>natio-ulus</i>) <i>isim.</i> sovyet. 1. Uluslararası siyasi birlik, siyasi partilerin ve hareketlerin birliğı. 2. <i>tarih. sovyet.</i> Uluslararası proleterya marşı (KEDS. 2011, с.7. s.313).
100	Интернационалды <i>сын.</i> <i>совет.</i> Көп ұлтты (әр түрлі халқы бар) (KEDS. 2011, с.7. s.313).	İternatsiyonaldı <i>sin.</i> <i>совет.</i> Köp ulttı (är türlü halqı bar) (KEDS. 2011, с.7. s.313).	Uluslararasılı <i>sıfat.</i> sovyet. Çok uluslu (farklı halkları olan) (KEDS. 2011, с.7. s.313).
101	Интернационалдық <i>сын. совет. 1.</i> Көп ұлттық. 2. Достық, туыстық, бауырмалдық (KEDS. 2011, с.7. s.314).	İternatsiyonaldıq <i>sin.</i> <i>совет. 1.</i> Köp ulttıq. 2. Dostıq, tuvıstıq, bavırmaldıq (KEDS. 2011, с.7. s.314).	Uluslararasılık <i>sıfat.</i> sovyet. 1. Çok ulusluluk. 2. Dostluk, akrabalık, kardeşlik (KEDS. 2011, с.7. s.314).

102	Интернационалдық күн <i>экон. Халықаралық күн</i> (KEDS. 2011, с.7. s.314).	İternatsiyonalıq күн <i>экон. Halıqaralıq күн</i> (KEDS. 2011, с.7. s.314).	Uluslararasılık gün <i>ekonomi. Uluslararası gün</i> (KEDS. 2011, с.7. s.314).
103	Интернационализм <i>[лат. internationis, inter-аралық, natio-ұлт] зат. тар. совет. Марксизм-ленинизм теориясымен практикасына негізделген еңбекшілердің ұлтаралық, және халықаралық бірлестігінің идеологиясы мен саясаты, коммунизм идеологиясының негізгі принциптерінің бірі</i> (KEDS. 2011, с.7. s.314).	İternatsiyonalizm <i>[лат. internationis, inter-аралық, natio-ұлт] зат. тар. совет. Марксизм-ленинизм теориясымен практикасына негізделген еңбекшілердің ұлтаралық, және халықаралық бірлестігінің идеологиясы мен саясаты, коммунизм идеологиясының негізгі принциптерінің бірі</i> (KEDS. 2011, с.7. s.314).	Enternasyonalizm <i>(latin internationis, inter, aralık, natio, ulus) isim. tarih. sovyet. Marksizm-Leninizm teorisi ile pratiğinin temelinde işçilerin milletler arası ve uluslararası birliğinin ideolojisi ile siyaseti, komünizm ideolojisinin temel ilkelerinden biri</i> (KEDS. 2011, с.7. s.314).
104	Интернационализмдер <i>зат. совет. лингв.</i> Халықаралық лексика (KEDS. 2011, с.7. s.315).	İternatsiyonalizmder <i>зат. совет. lingv.</i> Halıqaralıq leksika (KEDS. 2011, с.7. s.315).	İternasyonalizmler <i>isim. sovyet. dil bilimi. Uluslararası kelime bilgisi</i> (KEDS. 2011, с.7. s.315).
105	Интернационалист <i>зат. совет. тар.</i> Интернационализмді қуаттаушы, жақтаушы (KEDS. 2011, с.7. s.315).	İternatsiyonalist <i>зат. совет. тар.</i> İternatsiyonalizmdi quvattavşı, jaqtavşı (KEDS. 2011, с.7. s.315).	İternasyonalist <i>isim. sovyet. tarih.</i> İternasyonalizmi destekleyen, güç veren kimseler (KEDS. 2011, с.7. s. 315).

106	Интернационалистік <i>сын. совет. тар.</i> Интернационалиске тән (KEDS. 2011, с.7. s.315).	İternatsiyonalistik <i>sin. совет. тар.</i> İternatsiyonaliske tән (KEDS. с.7. s.315).	İternasyonalistlik <i>sıfat, sovyet. tarih.</i> İternasyonalistliğe ait (KEDS. с.7. s.315).
107	Интернационалшы <i>сын.</i> <i>сөйл.</i> Интернационалист (KEDS. с.7. s.315).	İternatsiyonalşı <i>sin.</i> <i>сөйл.</i> İternatsiyonalist (KEDS. 2011, с.7. s.315).	İternasyonalistçi <i>sıfat. konuşma dili.</i> İternasyonalist yanlısı (KEDS. 2011, с.7. s.315).
108	Исламшылар <i>зат.</i> <i>совет.</i> Исламшылар (KEDS. 2011, с.7. s.353).	İslamşılar <i>zat. совет.</i> İslamşıldar (KEDS. 2011, с.7. s.353).	İslamcılar <i>isim.</i> <i>sovyet.</i> Din yanlısı, dinî yönetim isteyenler (KEDS. 2011, с.7. s.353).
109	Исламшылдар <i>зат.</i> <i>совет.</i> Кеңестік кезеңде ұлтшыл, түрікшіл, халық жаулары ретінде айыпталған мұсылман зиялылары (KEDS. 2011, с.7. s.353).	İslamşıldar <i>zat. совет.</i> Keñestik kezeñde ultşıl, türikşil, halıq javları retinde ayıptalğan musılman ziyalıları (KEDS. 2011, с.7. s.353).	İslamcılar <i>isim.</i> <i>sovyet.</i> Sovyet dönemlerinde milliyetçi, Türkçü, vatan hainleri olarak suç yiyen Müslüman aydınları (KEDS. 2011, с.7. s.353).
110	Исламшылдық <i>зат.</i> <i>совет.</i> Кеңестік кезеңде «халық жаулары» ретінде айыпталған мұсылман зиялыларына таңылған жала (KEDS. 2011, с.7. s.353).	İslamşıldıq <i>zat. совет.</i> Keñestik kezeñde “halıq javları” retinde ayıptalğan musılman ziyalılarına tañılğan jala (KEDS. 2011, с.7. s.353).	İslamcılık <i>isim.</i> <i>sovyet.</i> Sovyet döneminde “halk düşmanı” ilan edilen Müslüman aydınlарına atılan iftira (KEDS. 2011, с.7. s.353).

111	Кәмпеске <i>ор. зат. тар.</i> Кеңестік өкімет қаулысы бойынша, бай-құлақ, қанаушы тап деген ат тағылған ел арасындағы ауқатты әлеуметтік топ өкілдерінің жекеменшік мүлкін зорлықпен мемлекет пайдасына алу ісі (KEDS. 2011, с.7. s.481).	Kämpeske <i>ор. зат. тар.</i> Кеңестік өкімет қавлусы бойынша, bay-qulaq, qanavşı tap deġen at taġılġan el arasындаġı avqattı älevmettik top ökilderiniñ jekemenşik mülkin zorlıqpen memleket paydasına aluv isi (KEDS. 2011, с.7. s.481).	Haciz işlemi, el koyma <i>Rus. isim. tarih.</i> Sovyet yönetimi kararıyla zenginlerin, üst sınıf tabaka olarak adlandırılan halk arasındaki varlıklı kişilerin özel mülkiyetini zorla kamulaştırma işi (KEDS. 2011, с.7. s.481).
112	Кәмпескеле- <i>ет. тар.</i> Кеңестік өкімет қаулысы бойынша, бай-құлақ, қанаушы тап деген ат тағылған ел арасындағы ауқатты әлеуметтік топ өкілдерінің жекеменшік мүлкін зорлықпен мемлекет пайдасына алу (KEDS. 2011, с.7. s.481).	Kämpeskele- <i>ет. тар.</i> Кеңестік өкімет қавлусы бойынша, bay-qulaq, qanavşı tap deġen at taġılġan el arasындаġı avqattı älevmettik top ökilderiniñ jekemenşik mülkin zorlıqpen memleket paydasına aluv (KEDS. 2011, с.7. s.481).	Haciz etmek fiil. <i>tarih.</i> Sovyet yönetimi kararıyla zenginlerin, üst sınıf tabaka olarak adlandırılan halk arasındaki varlıklı kişilerin özel mülkiyetini zorla kamulaştırmak (KEDS. 2011, с.7. s.481).
113	Кәмпескелен- <i>ет. тар.</i> Кеңестік өкімет қаулысы бойынша, бай-құлақ, қанаушы тап деген ат тағылған ел арасындағы ауқатты әлеуметтік топ	Kämpeskelen- <i>ет. тар.</i> Кеңестік өкімет қавлусы бойынша, bay-qulaq, qanavşı tap deġen at taġılġan el arasындаġı avqattı älevmettik top	Haciz edilmek fiil. <i>tarih.</i> Sovyet yönetimi kararıyla zenginlerin, üst sınıf tabaka olarak adlandırılan halk

	өкілдерінің жекеменшік мүлкін зорлықпен мемлекет пайдасына алынуы (KEDS. 2011, с.7. s.481).	ökilderiniñ jekemenşik mülkin zorlıqpen memleket paydasına alınuvı (KEDS. 2011, с.7. s.481).	arasındaki varlıklı kişilerin özel mülkiyetini zorla kamulaştırması (KEDS. 2011, с.7. s.481).
114	Кәмпескелеу Кәмпескеле- етістігінің қимыл атауы (KEDS. 2011, с.7. s.481).	Kämpeskelev Kämpeskele- etistiginin qıymıl atavı (KEDS. 2011, с.7. s.481).	Haciz etme tarih. Haciz etmek fiilinin eylem adıdır (KEDS. 2011, с.7. s.481).
115	Кеңес заманы тар. сов. Кеңес өкіметінің дәуірлеп тұрған кезі; 1917-1987 жылдар аралығы (KEDS. 2011, с.7. s.67).	Keñes zamanı tar. sov. Keñes ökimetiniñ дәvirlep turğan kezi; 1917-1987 jıldar aralıǵı (KEDS. 2011, с.7. s.67).	Sovyet dönemi tarih. sovyet. Sovyet hükûmetinin zirvede olduǵu dönem; 1917-1987 tarihleri arasındaki dönem (KEDS. 2011, с.7. s.67).
116	Кеңес Одағы Коммунистік партиясы <i>тар. совет.</i> Бұрынғы КСРО-дағы теориялық негізі маркстіл-лениншіл ілім болып саналатын, түпкі мақсаты коммунизм құру болып белгіленген билеуші саяси партия (KEDS. 2011, с.7. s.617).	Keñes Odaǵı Kommunistik partıyası <i>тар. совет.</i> Buringı KSRO-daǵı teorialıq negizi markssıl-leninşil ilim bolıp sanalatın, tüpki maqsatı kommunizm quruv bolıp belgilengen biylevşi sayasi partiya (KEDS. 2011, с.7. s.617).	Sovyetler Birliǵı Komünist partisi <i>tarih. sovyet.</i> Eski SSCB’deki teorik temel Marksist-Leninci bilim olarak sayılan, ama asıl amacı komünizm kurma olarak işaretilenen yönetici siyasi parti (KEDS. 2011, с.7. s.617).

117	Коллективтен- <i>em. тар. совет.</i> Жеке шаруалардың коллективтік шаруашылыққа, колхозға бірігуі (KEDS. 2011, с.8. s.70).	Kollektivten- <i>et. тар. совет.</i> Жеке шаруалардың коллективтік шаруашылыққа, колхозға birigüvi (KEDS. 2011, с.8. s.70).	Kolektiflen- <i>fiil. tarih. sovyet.</i> Bireysel çiftçilerin kolektif çiftliklere, kolhozlara birleşmesi (KEDS. 2011, с.8. s.70).
118	Коллективтендір- <i>em. тар. совет.</i> Жеке шаруаларды коллективтік шаруашылыққа, колхозға біріктіру арқылы ауылшаруашылығын өзгерту, жаңа коллективтік шаруашылық орнату (KEDS. 2011, с.8. s.70).	Kollektivtendir- <i>et. тар. совет.</i> Жеке шаруаларды коллективтік шаруашылыққа, колхозға biriktirüv арқылы avılsharuvashılığın özgertüv, jaña kolektivтік шаруашылық орнатув (KEDS. 2011, с.8. s.70).	Kolektiflendir- <i>fiil. tarih. sovyet.</i> Bireysel çiftçileri kolektif çiftliklere, kolhozlara birleştirilmesi ile köy işletmeciliğini değıstirme ve kolektif işletmesini gerçekteşirme (KEDS. 2011, с.8. s.70).
119	Коллективтендіру <i>тар. совет.</i> Коллективтендіретістігінің қимыл атауы (KEDS. 2011, с.8. s.70).	Kollektivtendiruv <i>тар. совет.</i> Kollektivtendiretistiginiñ qimıl atavı (KEDS. 2011, с.8. s.70).	Kolektifleştirmek <i>tarih. sovyet.</i> Kolektifleştirme-fiilinin eylem adıdır (KEDS. 2011, с.8. s.70).
120	Коллективтендіріл- <i>em. тар. совет.</i> Жеке шаруаларды коллективтік шаруашылыққа біріктіру арқылы жаңа коллективтік шаруашылықтың	Kollektivtendiril- <i>et. тар. совет.</i> Жеке шаруаларды коллективтік шаруашылыққа biriktirüv арқылы jaña kolektivтік шаруашылықтың орnatıluvı (KEDS. 2011, с.8. s.71).	Kolektiflendiril- <i>fiil. tarih. sovyet.</i> Bireysel çiftçileri kolektif çiftliklerle birleştirerek yeni kolektif çiftliklerin kurulması (KEDS. 2011, с.8. s.71).

	орнатылуы (KEDS. 2011, c.8. s.71).		
121	Коллективтену Коллективтен- етістігінің қимыл атауы (KEDS. c.8. s.71).	Kollektivtenüv Kollektivten- etistiginiñ qıymıl atavı (KEDS. 2011, c.8. s.71).	Kolektiflenmek Kolektiflen- fiilinin eylem adıdır (KEDS. 2011, c.8. s.71).
122	Коллективтес- em. тар. <i>совет. Жеке шаруалардың коллективтік шаруашылыққа, колхозға бірігуі (KEDS. 2011, c.8. s.71).</i>	Kollektivtes- et. тар. <i>sovet. Jeke шаруалardıñ kolektivtik шаруашılıqqa, kolhozğa birigüvi (KEDS. 2011, c.8. s.71).</i>	Kolektifleş- fil. <i>tarih. sovyet. Bireysel çiftliklerin kolektif çiftliği ve kolhozla birleşmesi (KEDS. 2011, c.8. s.71).</i>
123	Коллективтестіп- em. тар. совет. Жеке шаруаларды коллективтік шаруашылыққа, колхозға біріктіру арқылы ауылшаруашылығын өзгерту, жаңа коллективтік шаруашылық орнату (KEDS. 2011, c.8. s.71).	Kollektivtestir- et. тар. совет. Жеке шаруаларды коллективтік шаруашılıqqa, kolhozğa biriktirüv арқылы авылшаруашılıғın өзгертüv, jaña kolektivtik шаруашılıq ornatur (KEDS. 2011, c.8. s.71).	Kolektifleştir- fil. <i>tarih. sovyet. Bireysel çiftçileri kolektifleştirilmiş çiftliklerle ve kolhozlarla birleştirerek köy çiftliklerinin idari yapısını değıstirme, yeni kolektif çiftlikler kurma (KEDS. 2011, c.8. s.71).</i>
124	Коллективті сын. тар. совет. Ұжымдасқан, біріккен (KEDS. 2011, c.8. s.71).	Kollektivti sın. тар. совет. Ujımdasqan, birikken (KEDS. 2011, c.8. s.71).	Kolektifli sıfat. tarih. sovyet. Kolektifli olan, birleşik (KEDS. 2011, c.8. s.71).

125	Коллективтік <i>сын. тар. совет.</i> Ұжымдық, ұжымға тән, ұжымға қатысты (KEDS. 2011, с.8. s.71).	Kollektivтік <i>sin. tar. sovet.</i> Ujımdıq, ujımğa tән, ujımğa qatıstı (KEDS. 2011, с.8. s.71).	Kolektiflik <i>sıfat. tarih. sovyet.</i> Kolektif kuruluna ait (KEDS. 2011, с.8. s.71).
126	Коллективтік мердігерлік әдіс <i>тар. совет.</i> Жұмысшылардың еңбек ұжымдарын ұйымдастыру және ынталандыру әдісі (KEDS. 2011, с.8. s.71).	Kollektivтік merdigerlik ädis <i>tar. sovet.</i> Jumıssılardıñ eñbek ujımdarın uyımdastıruv jäne ıntalandıruv ädisi (KEDS. 2011, с.8. s.71).	Toplu sözleşme yöntemi <i>tarih. sovyet.</i> Çalışanları organize etme ve motive etme yöntemleri (KEDS. 2011, с.8. s.71).
127	Колхоз <i>зат. тар. совет.</i> Ұжымшар (KEDS. 2011, с.8. s.75).	Kolhoz <i>zat. tar. sovet.</i> Ujımşar (KEDS. 2011, с.8. s.75).	Kolhoz <i>isim. tarih. sovyet.</i> Kolhoz, Sovyetler Birliği döneminde köylülerin ortak olarak çalıştıkları tarım işletmesi (KEDS. 2011, с.8. s.75); (KZTS. 2021, 400).
128	Колхоз базары <i>совет.</i> Ауылшаруашылығының артық өнімдерін сататын орын (KEDS. 2011, с.2. s.570).	Kolhoz bazarı <i>sovet.</i> Avılşarvaşılıǵınıñ artıq önimderin satatın orın (KEDS. 2011, с.2. s.570).	Kolhoz pazarı <i>sovyet.</i> Çiftliğin fazla tarım ürünlerinin satıldığı yer (KEDS. 2011, с.2. s.570).
129	Колхоз бастығы <i>совет.</i> Ұжымдық шаруашылықтың	Kolhoz bastıǵı <i>sovet.</i> Ujımdıq шаруашılıqtıñ töreǵası, basqarması (KEDS. 2011, с.3. s.76).	Kolhoz başkanı <i>sovyet.</i> Kolektif çiftlik yönetim kurulu

	төрағасы, басқармасы (KEDS. 2011, с.3. s.76).		başkanı (KEDS. 2011, с.3. s.76).
130	Колхозаралық сын. Ұжымшар арасындағы (KEDS. 2011, с.8. s.75).	Kolhozaralıq sin. Ujımşar arasındağı (KEDS. 2011, с.8. s.75).	Kolhozlararası sıfat. Kolektifler (kolhozlar) arası (KEDS. 2011, с.8. s.75).
131	Колхоздан- et. тар. <i>совет.</i> Бірлескен шаруалардың коллективтік шаруашылыққа біріктірілуі (KEDS. 2011, с.8. s.75).	Kolhozdan- et. tar. <i>sovet.</i> Birlesken şaruvalardıñ kollektivtik şaruvaşılıqqa biriktirilüvi (KEDS. 2011, с.8. s.75).	Kolhozdan- fiil. <i>tarih. sovyet.</i> Ortak çiftçilerin kolektif çiftliklerine dâhil olması, onların entegrasyonu (KEDS. 2011, с.8. s.75).
132	Колхоздастыр- et. тар. <i>совет,</i> Бірлескен шаруаларды коллективтік шаруашылыққа біріктіру (KEDS. 2011, с.8. s.75).	Kolhozdandır- et. tar. <i>sovet.</i> Birlesken şaruvalardı kollektivtik şaruvaşılıqqa biriktirüv (KEDS. 2011, с.8. s.75).	Kolhozlaştır- fiil. <i>tarih. sovyet.</i> Ortak çiftçileri, kolektif çiftliklerine dâhil etmek (KEDS. 2011, с.8. s.75).
133	Колхоздандыру Колхоздандыр- етістігінің қимыл атауы (KEDS. 2011, с.8. s.75).	Kolhozdandıruv Kolhozdandır- etistiginiñ qıymıl atavı (KEDS. 2011, с.8. s.75).	Kolhozlaştırmak Kolhozlaştır- fiilinin eylem adıdır (KEDS. 2011, с.8. s.75).
134	Колхоздандырыл- et. <i>тар. совет.</i> Бірлескен шаруалардың коллективтік шаруашылыққа біріктірілуі (KEDS. 2011, с.8. s.75).	Kolhozdandırıl- et. tar. <i>sovet.</i> Birlesken şaruvalardıñ kollektivtik şaruvaşılıqqa biriktirilüvi (KEDS. 2011, с.8. s.75).	Kolhozlaştırıl- fiil. <i>tarih. sovyet.</i> Ortak çiftçileri kolektif çiftçiliğe dâhil etmek (KEDS. 2011, с.8. s.75).

135	Колхоздану Колхоздан- етістігінің қимыл атауы (KEDS. 2011, с.8. s.75).	Kolhozdanuv Kolhozdan- etistiginiñ qiymlı atavı (KEDS. 2011, c.8. s.75).	Kolhozlaşmak Kolhozdan- fiilinin eylem adıdır (KEDS. 2011, c.8. s.75).
136	Колхоздас- <i>ет. тар.</i> <i>совет.</i> Бірігіп колхоз болып ұйымдасу (KEDS. 2011, с.8. s.75).	Kolhozdas- <i>et. tar.</i> <i>sovet.</i> Birigip kolhoz bolıp uyımdasuv (KEDS. 2011, c.8. s.75).	Kolhozlaş- <i>fiil. tarih.</i> <i>sovyet.</i> Kolektif çiftlik olarak birlikte örgütlenme (KEDS. 2011, c.8. s.75).
137	Колхоздастыр- <i>ет. тар.</i> <i>Совет.</i> Бірлескен шаруаларды коллективтік шаруашылыққа біріктіру (KEDS. 2011, с.8. s.75).	Kolhozdastır- <i>et. tar.</i> <i>sovet.</i> Birlesken şaruvalardı kollektivtik şaruvaşılıqqa biriktirüv (KEDS. 2011, c.8. s.75).	Kolhozlaştır- <i>fiil. tarih. sovyet.</i> Ortak çiftçilerin kolektif çiftlikte birleştirmek (KEDS. 2011, c.8. s.75).
138	Колхоздастыру Колхоздастыр- етістігінің қимыл атауы (KEDS. 2011, с.8. s.75).	Kolhozdastıruv Kolhozdastır- etistiginiñ qiymlı atavı (KEDS. 2011, c.8. s.75).	Kolhozlaştırmak Kolhozlaştır- fiilinin eylem adıdır (KEDS. 2011, c.8. s.75).
139	Колхоздасушы <i>сын. тар. совет.</i> Колхозға мүше болып кіруші (KEDS. 2011, с.8. s.75).	Kolhozdasuvşı <i>син. тар. совет.</i> Колхозға мүше болıp kirüvşı (KEDS. 2011, c.8. s.75).	Kolhoz üyesi <i>сифат. tarih. sovyet.</i> Kolhoza üye olan birey (KEDS. 2011, c.8. s.75).
140	Колхозды <i>сын. тар. совет.</i> Колхоздасқан, колхоз болып ұйымдасқан (KEDS. 2011, с.8. s.75).	Kolhozdı <i>син. тар. совет.</i> Kolhozdasqan, kolhoz bolıp uyımdasqan (KEDS. 2011, c.8. s.75).	Kolhozlu <i>сифат. tarih. sovyet.</i> Kolhozlaşmış olan, kolhoz olarak organize edilen (KEDS. 2011, c.8. s.75).
141	Колхозды ауыл <i>тар. совет.</i> Ұжымдық	Kolhozdı avıl <i>тар. совет.</i> Ujımdıq şarvaşılıqqa	Kolhozlu köy <i>тarih. sovyet.</i> Kolektif

	шаруашылыққа біріктірілген, кеңес өкіметі тұсындағы шағын елді мекен (KEDS. 2011, с.2. s.216).	biriktirilgen keñes ökimeti tusındaǵı shaǵın eldi meken (KEDS. 2011, с.2. s.216).	işçilerinin bir yere toplandıǵı Sovyet dönemi sırasındaki küçük kasaba (KEDS. 2011, с.2. s.216).
142	КОЛХОЗДЫҚ <i>сын. тар. сов.</i> Колхозға тән, колхозға қатысты (KEDS. 2011, с.8. s.76).	Kolhozдық <i>сын. тар. сов.</i> Kolhozǵa tән, kolhozǵa qatıstı (KEDS. 2011, с.8. s.76).	Kolhozlu <i>sıfat. tarih. sovyet.</i> Kolhoza ait, kolhozla ilgili (KEDS. 2011, с.8. s.76).
143	Колхозшылық <i>зат. тар. совет.</i> Колхозға мүше болушылық (KEDS. 2011, с.8. s.76).	Kolhozshılıq <i>зат. тар. совет.</i> Kolhozǵa мүше boluvshılıq (KEDS. 2011, с.8. s.76).	Kolhozculuk <i>isim. tarih. sovyet.</i> Kolhoza üye olma (KEDS. 2011, с.8. s.76).
144	Комиссар [франц. commissaire] <i>зат. тар. совет.</i> XX. ғасырдың басында мемлекеттен қоғамдық-саяси немесе әкімшілік шаралар жүргізуге арнайы өкілдік алған басшы, қызмет бабындағы адам, лауазымшы (KEDS. 2011, с.8. s.82).	Komissar [frants. commissaire] <i>зат. тар. совет.</i> XX. ғасырдың басында мемлекеттен қоғамдық-саяси немесе әкімшілік шаралар жүргізүвге арнайы өкildik алған басшы, қызмет babındaǵı адам, lavazımshı (KEDS. 2011, с.8. s.82).	Komiser (Fransızca Komiser) <i>isim. tarih. sovyet.</i> XX. yüzyılın başlarında, sosyo-politik veya idari faaliyetleri yürütmek için devletten özel bir temsil alan bir liderlik görevini yapan kişi (KEDS. 2011, с.8. s.82).
145	Комиссариат [франц. commissariat] <i>зат.</i> Мемлекеттік және әкімшілік мекемелердің жиынтық аты (KEDS. 2011, с.8. s.83).	Komissariyat [frants. commissariat] <i>зат.</i> Memlekettik және әкімшілік mekemelerdiñ jıyıntıq atı (KEDS. 2011, с.8. s.83).	Komiserlik (Fransızca komissariat) <i>isim.</i> Devlet ve idari kurumların toplu adı

			(KEDS. 2011, c.8. s.83).
146	Коммуна [франц. commune] <i>зат. тар.</i> <i>совет.</i> 1920-30 жылдардағы ауылшаруашылығын ұжымдастыру қозғалысының бір түрі (KEDS. 2011, c.8. s.86).	Kommuna [frants. commune] <i>зат. тар.</i> <i>sovyet.</i> 1920-30 yıllарında tarımın kollektifleştirilmesi hareketinin bir türüdür (KEDS. 2011, c.8. s.86).	Komüne (Fransızca Kommune) <i>isim тар.</i> <i>sovyet.</i> 1920-30 yıllарında tarımın kollektifleştirilmesi hareketinin bir türüdür (KEDS. 2011, c.8. s.86).
147	Коммунист <i>зат. тар.</i> <i>совет.</i> Коммунистік партияның мүшесі (KEDS. 2011, c.8. s.88).	Kommunist <i>зат. тар.</i> <i>sovet.</i> Kommunistik partiyaniñ müşesi (KEDS. 2011, c.8. s.88).	Komünist <i>isim. tarih.</i> <i>sovyet.</i> Komünist partisinin üyesi, komünizm yanlısı (KEDS. 2011, c.8. s.88).
148	Коммунистік <i>сын. тар.</i> <i>совет.</i> Коммуниске тән, коммуниске қатысты (KEDS. 2011, c.8. s.88).	Kommunistik <i>сын. тар.</i> <i>sovet.</i> Kommuniske tән, kommuniske qatıstı (KEDS. 2011, c.8. s.88).	Komünistlik <i>sıfat. tarih. sovyet.</i> Komünizme ait, komünizmle bağlantılı (KEDS. 2011, c.8. s.88).
149	Коммунистік партия 1. Әлемнің бірқатар елдерінде құрылған марксшіл-саяси ұйымдардың ортақ атауы. 2. <i>тар. совет.</i> Коммунизм құруды мақсат етіп, марксшіл-лениншіл ілімді негізге алған, әр тарихи кезеңді	Kommunistik partiya 1. Älemniñ birqatar elderinde qurılğan marksshil-sayasiy uyımdardıñ ortaқ atavı. 2. <i>тар. sovet.</i> Kommunizm quruvdı maqsat etip, marksshil-leninşil ilimdi negizge alğan, әr tarihiy kezeñdi	Komünist parti 1. Dünyanın birçok ülkesinde kurulmuş marksist-siyasi toplulukların ortak adıdır. 2. <i>tarih. sovyet.</i> Eski SSCB'de Marksist- Leninist doktrine dayalı komünizm yaratmayı

	айқындайтын бағдарламалары болған, ұйымдық құрылысы жарғысында көрініс тапқан бұрынғы КСРО- дағы билеуші партия (KEDS. 2011, c.8. s.88).	ayқыndaytın bağdarlamaları bolğan, uyımdıq qurılısı jarǵısında körinis tapqan buringı KSRO-daǵı biylevši partiya (KEDS. 2011, c.8. s.88).	amaçlayan iktidar partisi (KEDS. 2011, c.8. s.88).
	Коммунисте ұст. Коммунист сияқты, коммуниске ұқсап (KEDS. 2011, c.8. s.88).	Kommunisşe üst. Kommunist siyaqtı, kommuniske uqsap (KEDS. 2011, c.8. s.88).	Komünist gibi zarf. Komünist gibi, komüniste benzeyen (KEDS. 2011, c.8. s.88).
150	Комплексті бригада <i>совет.</i> Мамандығы әртүрлі, бірақ өндіріс процестері арқылы бір- бірімен байланысты адамдардан құралған кешенді топ (KEDS. 2011, c.3. s.582).	Komplekssti briga <i>sovet.</i> Mamandığı ärtürli, biraq öndiris protsesteri arqlı bir birimen baylanıstı adamdardan quralǵan keşendi top (KEDS. 2011, c.3. s.582).	Kompleks ekibi <i>sovyet.</i> Farklı uzmanlıklara sahip, ancak üretim süreçleriyle birbirine bağlı grup (KEDS. 2011, c.3. s.582).
151	Комсомол зат. тар. <i>совет.</i> Кеңес өкіметі кезінде Кеңестік Социалистік Республикалар Одағында құрылған жастардың қоғамдық-саяси ұйымы. (KEDS. 2011, c.8. s.99).	Komsomol zat. tar. <i>sovet.</i> Keñes ökimeti kezinde Keñestik Sotsiyalistik Respublikalar Odaǵında qurılǵan jastardıñ qoǵamdıq-sayasiy uyımı (KEDS. 2011, c.8. s.99).	Komsomol isim. <i>tarih. sovyet.</i> Sovyet döneminde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliǵi'nde kurulan gençlerin sosyo- politik örgütlenmesi (KEDS. 2011, c.8. s.99).

152	Комсомол жастар бригадасы [комсомол жастар фермасы] тар. совет. КСРО кезіндегі комсомол қатарына өткен, он жылдық мектепті бітірген жастардан ерікті, еріксіз түрде бригада, ферма түрінде жасақталған, негізінен ауылшаруашылық жұмыстарын атқаратын жастар тобы (KEDS. 2011, с.8. s.99).	Komsomol jastar brigadası [komsomol jastar ferması] tar. sovet. KSRO kezindegi komsomol qatarına ötken, on jıldık mektepti bitirgen jastardan erikti, eriksiz türde brigada, ferma türinde jasaqталған, negizinen avılşaruvaşılıq jumıstarın atqaratın jastar tobtı (KEDS. 2011, с.8. s.99).	Komsomol gençler ekibi (komsomol gençler çiftliği) tarih. sovyet. SSCB dönemindeki komsomol örgütüne dâhil olmuş, on yıllık okuldan mezun olmuş gençlerden gönüllü, gönülsüz olarak oluşturulan ekip, asıl olarak köy çiftliği işçilerini yürüten gençler grubu (KEDS. 2011, с.8. s.99).
153	Комсомол комитеті тар. совет. Комсомол жұмысын басқаратын жергілікті ұйым (KEDS. 2011, с.8. s.99).	Komsomol komiteti tar. sovet. Komsomol jumısın basqaratın jergilikti uyım (KEDS. 2011, с.8. s.99).	Komsomol komitesi tarih. sovyet. Komsomol işini yöneten, yerli kurum (KEDS. 2011, с.8. s.99).
154	Комсомол ұйымы тар. совет. Комсомол жастардың басын қосатын орган (KEDS. 2011, с.8. s.99).	Komsomol uyımı tar. sovet. Komsomol jastardıñ basın qosatın organ (KEDS. 2011, с.8. s.99).	Komsomol örgütü tarih. sovyet. Komsomol örgütüne dâhil olan gençleri birleştiren kurum (KEDS. 2011, с.8. s.99).
155	Комсомолдай сын. тар. совет. Комсомол сияқты,	Komsomolday sın. tar. sovet. Komsomol siyaqtı,	Komsomol benzeri sıfat. tarih. sovyet. Komsomol gibi,

	комсомол тәрізді (KEDS. 2011, с.8. s.99).	komsomol tärizdi (KEDS. 2011, с.8. s.99).	komsomola benzeyen (KEDS. 2011, с.8. s.99).
156	Комсомолдық сын. тар. совет. Комсомол мүшесіне тән, комсомол мүшесіне қатысты (KEDS. 2011, с.8. s.100).	Komsomoldıq sın. tar. sovet. Komsomol müşesine tән, komсомol müşesine qatıstı (KEDS. 2011, с.8. s.100).	Komsomollu sıfat. tarih. sovyet. Komsomol üyesine ait, komсомol üyesine benzeyen (KEDS. 2011, с.8. s.100).
157	Комсомолдық жолдама тар. совет. Белгілі бір тапсырманы, жұмысты атқаруға ерікті, еріксіз түрде жіберілетін комсомол жастарға берілетін жолдама (KEDS. 2011, с.8. s.100).	Komsomoldıq joldama tar. sovet. Belgili bir tapsırmanı, jumıstı atqaruvğa erikti, eriksiz türde jiberiletin komсомol jastarğa beriletin joldama (KEDS. 2011, с.8. s.100).	Komsomol görevi tarih. sovyet. Belirli bir görevi, işi yapmaya gönüllü, gönülsüz şekilde gönderilen komсомol gençlere verilen görev (KEDS. 2011, с.8. s.100).
158	Комсомолец зат. тар. совет. Комсомол мүшесі (KEDS. 2011, с.8. s.100).	Komsomolets zat. tar. sovet. Komsomol müşesi (KEDS. 2011, с.8. s.100).	Komsomol isim. tarih. sovyet. Komsomol üyesi (KEDS. 2011, с.8. s.100).
159	Комсорг зат. тар. совет. Белгілі бір ұжымдағы, мекемедегі комсомол ұйымының секретарі (KEDS. 2011, с.8. s.100).	Komsorg zat. tar. sovet. Belgili bir ujımdağı, mekemedegi komсомol uyımınıñ sekretari (KEDS. 2011, с.8. s.100).	Komsorg isim. tarih. sovyet. Belirli bir kolektifteki, kuruldaki komсомol kurumunun sekreteri (KEDS. 2011, с.8. s.100).

160	Комсостав <i>ор. зат. тар.</i> <i>совет.</i> Команда беруші құрам (KEDS. 2011, с.8. s.122).	Komsostav <i>or. zat. tar.</i> <i>sovet.</i> Komanda berüvşi quram (KEDS. 2011, с.8. s.122).	Komtakımı <i>Rus.</i> <i>isim. tarih. sovyet.</i> Komuta bölümü (KEDS. 2011, с.8. s.122).
161	Конфеске <i>зат. тар.</i> <i>совет.</i> қараңыз. Кәмпеске (KEDS. 2011, с.8. s.126).	Konfeske <i>zat. tar. sovet.</i> <i>qaranız.</i> Kämpeske (KEDS. 2011, с.8. s.126).	Konfeske <i>isim. tarih.</i> <i>sovyet. bk.</i> Haciz etme, et koyma (KEDS. 2011, с.8. s.126).
162	Конфескеле - <i>ет. тар.</i> <i>совет.</i> қараңыз. Кәмпескеле- (KEDS. 2011, с.8. s.126).	Konfeskele - <i>et. tar.</i> <i>sovet. qaranız.</i> Kämpeskele- (KEDS. 2011, с.8. s.126).	Konfeskele- <i>fiil.</i> <i>tarih. sovyet. bk.</i> Haciz etmek (KEDS. 2011, с.8. s.126).
163	Конфескелен- <i>ет. тар.</i> <i>совет.</i> қараңыз. Кәмпескелен- (KEDS. 2011, с.8. s.126).	Konfeskelen- <i>et. tar.</i> <i>sovet. qaranız.</i> Kämpeskelen- (KEDS. 2011, с.8. s.126).	Konfeskelen- <i>fiil.</i> <i>tarih. sovyet. bk.</i> Haciz edilmek (KEDS. 2011, с.8. s.126).
164	Конфескелеу Конфескеле- етістігінің қимыл атауы (KEDS. 2011, с.8. s.126).	Konfeskelev Konfeskele- etistiginiñ qıymıl atavı (KEDS. 2011, с.8. s.126).	Konfeskelemek Haciz etmek fiilinin eylem adı (KEDS. 2011, с.8. s.126).
165	Конфиска <i>зат. тар.</i> <i>совет.</i> қараңыз. Кәмпеске (KEDS. 2011, с.8. s. 127).	Konfiska <i>zat. tar. sovet.</i> <i>qaranız.</i> Kämpeske (KEDS. 2011, с.8. s. 127).	Konfiska <i>isim. tarih.</i> <i>sovyet. bk.</i> Haciz etme, el koyma (KEDS. 2011, с.8. s. 127).
166	Конфискала- <i>ет. тар.</i> <i>совет.</i> қараңыз. Кәмпескеле- (KEDS. 2011, с. 8. s. 127).	Konfiskala- <i>et. tar.</i> <i>sovet. qaranız.</i> Kämpeskele- (KEDS. 2011, с. 8. s. 127).	Konfiskala- <i>fiil.</i> <i>tarih. sovyet. bk.</i> Haciz etmek (KEDS. 2011, с. 8. s. 127).

167	Конфискация [лат. <i>confiscatio</i>] <i>зат. тар.</i> совет. Кәмпескелеу (XX ғасырдың 20-жылдарындағы Кеңес өкіметі әкімшілік органдарының уәкілі немесе сот шешімінің келісімімен іске асырған ірі меншік иесінен басы бүтін дүниесін күшпен тәркілеп айыру процесі) (KEDS. 2011, с.8. s.127).	Konfiskatsiya [lat. <i>confiscatio</i>] <i>зат. тар.</i> совет. Kämpeskelev (XX-ғасырдың 20-жылдарындағы Кеңес өкіметі әкімшілік органдарының уәкілі немесе сот шешімінің келісімімен іске асырған ірі меншік иесінен басы бүтін дүниесін күшпен тәркілеп айыруv protsesi) (KEDS. 2011, с.8. s.127).	Konfiskatsya (latin. <i>konfiskatio</i>) isim. <i>тарих. совет.</i> Haciz etmek (XX. yüzyılın 20. yıllarındaki Sovyet hükûmeti idari organlarının vekili veya mahkeme kararıyla yapılan zenginlerin bütün mal varlığına zorla el koyma süreci) (KEDS. 2011, с.8. s.127).
168	Конфиске <i>зат. тар.</i> совет. қараңыз. Кәмпеске (KEDS. 2011, с.8. s.128).	Konfiske <i>зат. тар. совет.</i> <i>qaranız.</i> Kämpeske (KEDS. 2011, с.8. s.128).	Konfiske <i>isim. tarih.</i> <i>sovyet. bk.</i> Haciz etme el koyma (KEDS. 2011, с.8. s.128).
169	Конфискеле- <i>ет. тар.</i> совет. қараңыз. Кәмпескеле- (KEDS. 2011, с.8. s.128).	Konfiskele- <i>ет. тар.</i> совет. <i>qaranız.</i> Kämpeskele- (KEDS. 2011, с.8. s.128).	Konfiskele- <i>fiil.</i> <i>тарих. совет. bk.</i> Haciz etmek (KEDS. 2011, с.8. s.128).
170	Конфискелен- <i>ет. тар.</i> совет. қараңыз. Кәмпескелен- (KEDS. 2011, с.8. s.128).	Konfiskelen- <i>ет. тар.</i> совет. <i>qaranız.</i> Kämpeskelen- (KEDS. 2011, с.8. s.128).	Konfiskelen- <i>fiil.</i> <i>sovyet. bk.</i> Haciz edilmek (KEDS. 2011, с.8. s.128).
171	Конфискелеу Конфискеле- етістігінің қимыл атауы (KEDS. 2011, с.8. s.128).	Konfiskelev Konfiskele- etistiginiñ qıymıl atavı (KEDS. 2011, с.8. s.128).	Konfiskelemek Haciz etmek fiilinin eylem adıdır (KEDS. 2011, с.8. s.128).
172	Кооператив	Kooperativ	Kooperatif

	[лат. cooperatio] зат. <i>тар. совет.</i> Тұтыну кооперациясының дүкені (KEDS. 2011, с. 8. s.134).	[lat. cooperatio] зат. тар. <i>sovet.</i> Tutinuv kooperatsiyasınıñ dükeni (KEDS. 2011, с. 8. s.134).	(Latin kooperatio) <i>isim. tarih. sovyet.</i> Tüketici kooperatif mağazası (KEDS. 2011, с. 8. s.134).
173	Кубик зат. әск. совет. 1943 жылға дейін Кеңес Армиясының кіші командалық құрамының нысанды киімінің жағасына тігілген төртбұрыш пішінді айырым белгісінің атауы (KEDS. 2011, с.8. s.410).	Kubik зат. әск. sovet. 1943 jılğa deyin Keñes Armiyasınıñ kişi komandalıq quramınıñ nıсандı kiyiminiñ jaғасына tigilgen törtburış pişindi ayırım belgisiniñ atavı (KEDS. 2011, с.8. s.410).	Küp isim. askerî. <i>sovyet.</i> 1943'e kadar Sovyet Ordusunun alt rütbeli askerî kadronun üniformasının yakasına dikilen kare şeklindeki amblemin adı (KEDS. 2011, с.8. s.410).
174	Күміс медаль совет. <i>пед.</i> Кеңестік білім беруде он жылдық мектепті екі «4» бағасымен үздік бітіргені үшін берілетін күміс қосып жасалған медаль (KEDS. 2011, с.8. s.485).	Kümis medal sovet. ped. Keñestik bilim berüvde on jıldıq mektepti eki «4» baғasıмен üzdik bitirgeni үшін beriletin kümis qosıp jасаpған medal (KEDS. 2011, с.8. s.485).	Gümüş madalya <i>sovyet. pedagogoji.</i> Sovyet eğitiminde on yıllık mektep sistemini iki tanesi “iyi”, diğер notları “pekiyi” ile bitirdiği için verilen ve gümüş katılarak yapılmış takdir madalyası (KEDS. 2011, с.8. s.485).
175	Күнделік жоспар тар. <i>совет.</i> Жұмысшының бір күнге жоспарлаған міндеті (KEDS. 2011, с.8. s.515).	Kündelik jospar тар. <i>sovet.</i> Jumışşıınıñ bir küнге josparлаған mindeti (KEDS. 2011, с.8. s.515).	Gündelik plan tarih. <i>sovyet.</i> İşçilerin bir günlük planları (KEDS. 2011, с.8. s.515).

176	Күнделік норма тар. <i>совет. Жұмысшының бір күнде орындауға тиісті нормасы KEDS. 2011, с.8. s.515).</i>	Kündelik norma tar. <i>sovet. Jumışşınıñ bir күнде orındavğa tiyisti norması KEDS. 2011, c.8. s.515).</i>	Gündelik (günlük) norm tarih. sovyet. İşçinin bir günlük yapacağı plan KEDS. 2011, c.8. s.515).
177	Қазақ ауылын кеңестендіру тар. <i>совет. Қазан төңкерісінен кейін қазақ ауылдарында жүргізілген саяси-әлеуметтік шара KEDS. 2011, с.8. s.732).</i>	Qazaq avılın Keñestendirüv tar. <i>sovet. Qazan töñkerisinen keyin qazaq avıldarında жүргizilgen sayasiy-älevmettik şara KEDS. 2011, c.8. s.732).</i>	Kazak köyünü Sovyetlendirme tarih. sovyet. Ekim devriminden sonra Kazak köylerinde yürütülen siyasi sosyal etkinlik KEDS. 2011, c.8. s.732).
178	Қарақағаз зат. совет. тар. 1941-1945 жылдардағы Ұлы Отан соғысы кезінде майданда қайтыс болған жауынгердің отбасына жіберілген қаралы хабар жазылған хаттың ел ішіндегі аты (KEDS. 2011, с.9. s.326).	Qaraqağaz zat. sovet. tar. 1941-1945 jıldardağı Ulı Otan soğısı kezinde maydanda qaytıс bolğan javıngerdiñ otbasına jiberilgen qaralı habar jazılğan hattıñ el işindegi atı (KEDS. 2011, c.9. s.326).	Kara kağıt isim. sovyet. tarih. 1941-45 tarihlerinde Ulu vatan savaşı sırasında savaştа ölen askerin ailesine gönderilen kara haber yazılmış mektubun halk arasındaki adı (KEDS. 2011, c.9. s.326).
179	Қаралы қағаз [хат, хабар] совет. Қарақағаз (1941-1945 жылдардағы Ұлы Отан соғысында майдандағы жауынгердің өлгендігі жайлы жазылған қағаз) (KEDS. 2011, с.9. s.337).	Qaralı qağaz [hat, habar] sovet. Qaraqağaz (1941-1945 jıldardağı Ulı Otan soğısında maydandağı javıngerdiñ ölgendigi jaylı jazılğan qağaz) (KEDS. 2011, c.9. s.337).	Karalı kağıt (mektup, kara haber) sovyet. Kara haber (1941-45 tarihlerindeki Ulu Vatan savaşıна savaştaki askerin ölümü hakkında

			yazılan rapor) (KEDS. 2011, c.9. s.337).
180	Қоғамдық таратушы <i>совет.</i> Еңбек ұжымдарында баспасөзге жазылу ісін қоғамдық негізде жүргізетін адам (KEDS. 2011, c.9. s.631).	Qoғamdıq taratuvşı <i>sovet.</i> Eñbek ujımdarında baspasözge jazıluv isin qoғamdıq negizde jürgizetin adam (KEDS. 2011, c.9. s.631).	Toplumsal dağıтıcı <i>sovyet.</i> Kolektiflerde, iş yerlerinde basın aboneliği işini yürüten bir kişi (KEDS. 2011, c.9. s.631).
181	Қосшы ұйымы тар. <i>совет.</i> Кеңес өкіметі орнағаннан кейін ауылды жерде алғаш ұйымдасқан кедей шаруалар ұйымы (KEDS. 2011, c.10. s.140).	Qosşı uyımı tar. совет. Keñes ökimeti ornağannan keyin avıldı jerde alğash uyımdasqan kedey şaruvalar uyımı (KEDS. 2011, c.10. s.140).	Hızmet kurulu tarih. <i>sovyet.</i> Sovyet iktidarının kurulmasından sonra köydeki yoksul köylülerin ilk örgütlü kurulu (KEDS. 2011, c.10. s.140).
182	Қосымша демалыс <i>совет.</i> КСРО-ның еңбек туралы Заңдар кодексіне сәйкес жыл сайын берілетін негізгі демалыстан тыс демалыс (KEDS. 2011, c.10. s.146).	Qosımşa demalıс совет. KSRO-nıñ eñbek tuvralı Zañdar kodeksine säykes jıl sayın beriletin negizgi demalıstan tıs demalıс (KEDS. 2011, c.10. s.146).	Ek izin совет. SSCB İş Kanunu maddelerine göre her sene verilen temel izine ek olarak verilen izin (KEDS. 2011, c.10. s.146).
183	Құрмет белгісі тар. <i>совет.</i> Кеңес Одағы кезеңіндегі белгілі саладағы жемісті еңбегі үшін үкімет тарапынан берілетін атақ, орден (KEDS. 2011, c.10. s.412).	Qürmet belgisi tar. совет. Keñes Odağı kezeñindegi belgili saladağı jemisti eñbegi üşin ükimet tarafınan beriletin ataқ, orden	Şeref nişanı tarih. <i>sovyet.</i> Sovyetler Birliğı döneminde belirli bir alanda verimli çalışma için hükûmet tarafından verilen ünvan, nişan

		(KEDS. 2011, c.10. s.412).	(KEDS. 2011, c.10. s.412).
184	Құрмет белгісі ордені <i>тар. совет.</i> Бейбіт өмірдегі ерекше еңбегі үшін жеке адамдар мен ұжымдарға берілетін орден (KEDS. 2011, c.11. s.738).	Qurmet belgisi ordeni <i>tar. sovet.</i> Beybit ömirdegi erekşe eñbegi үшін жеке адамдар мен ұжымдарға берілетін орден (KEDS. 2011, c.11. s.738).	Saygı nişanı ödülü <i>tarih. sovyet.</i> Günlük yaşamda çok emek verdiği için özel kişiler ile kurullara verilen ödül (KEDS. 2011, c.11. s.738).
185	Құрмет грамотасы <i>тар. сов.</i> Кеңес Одағы кезеңіндегі республиканың ғылым-білім, өндіріс, мәдениет, ауылшаруашылығы салаларына сіңірген ерекше еңбегі үшін берілетін ресми мақтау қағазы (KEDS. 2011, c.10. s.413).	Qurmet gramotası tar. sov. Keñes Odağı kezeñindegi respublikanıñ ғılım-bilim, öndiris, мәдениyet, avılsharuvaşılıǵı salalarına siñirgen erekşe eñbegi үшін берілетін ресми мақтау қағазы (KEDS. 2011, c.10. s.413).	Onur belgesi tarih. sovyet. Sovyetler Birliǵi döneminde cumhuriyetin gelişmesinde bilim ve eğitim, sanayi, kültür ve tarım alanlarındaki için verilen resmî takdir belgesi (KEDS. 2011, c.10. s.413).
186	Құрмет тақтасы <i>тар. совет.</i> Көтермелеу ретінде еңбек ардагерлерінің атын жазатын, суреттерін ілетін тақта (KEDS. 2011, c.10. s.413).	Qurmet taqtası tar. sovet. Kötermelev retinde eñbek ardagerleriniñ atın jazatın, suvretterin iletin taqta (KEDS. 2011, c.10. s.413).	Onur tahtası tarih. sovyet. Teşvik olarak, üstün yararlılık gösteren gazilerinin isimlerini ve resimlerini içeren bir duvar panosu (KEDS. 2011, c.10. s.413).
187	Құрметті атақ <i>тар. совет.</i> Кеңес Одағы дәуірі кезеңіндегі Совет	Qurmetti ataq tar. sovet. Keñes Odağı дәviri kezeñindegi Sovet	Onursal rütbe tarih. sovyet. Sovyetler Birliǵi döneminde

	Одағының Батыры, Социалистік Еңбек Ері сияқты ең жоғарғы ресми атақ (KEDS. 2011, с.10. s.415).	Odağınıñ Batırı, Sotsialistik Eñbek Eri siyaqtı eñ joğarǵı resmiy ataq (KEDS. 2011, с.10. s.415).	verilen Sovyetler Birliǵı Kahramanı, Sosyalist Emek Kahramanı gibi en yüksek resmî ünvanlar (KEDS. 2011, с.10. s.415).
188	Құрылысшы <i>зат. тар. совет.</i> Белгілі бір қоғамға қызмет етуші, соған үлес қосушы (KEDS. 2011, с.10. s. 440).	Qurılısşı <i>zat. tar. sovet.</i> Belgili bir qoǵamǵa qızmet etüvşi, soǵan üles kosuvşı (KEDS. 2011, с.10. s. 440).	İnşaatçı <i>isim. tarih.</i> sovyet. Belirli bir topluma hizmet eden ve onlara katkıda bulunan kimse (KEDS. 2011, с.10. s. 440).
189	Құрылысшылар бригадасы Құрылысшы мамандардан құрылған топ (KEDS. 2011, с.3. s.582).	Qurılısşılar brigadası Qurılısşı mamandardan qurılǵan top (KEDS. 2011, с.3. s.582).	İnşaatçılar ekibi İnşaat uzmanlarından oluşan bir ekip (KEDS. 2011, с.3. s.582).
190	Қызыл сын. Қызыл әскер (KEDS. 2011, с.10. s.599).	Qızıl sın. Qızıl äsker (KEDS. 2011, с.10. s.599).	Kızıl sıfat. Kızıl asker (KEDS. 2011, с.10. s.599).
191	Қызыл армия <i>әск. тар. совет.</i> Қызыл әскер (KEDS. 2011, с.1. s.634).	Qızıl armiya äsk. tar. sovet. Qızıl äsker (KEDS. 2011, с.1. s.634).	Kızıl ordu ask. tarih sovyet. Kızıl asker. SSCB ordusunun adı (KEDS. 2011, с.1. s.634).
192	Қызыл армия совет. Кеңес өкіметінің әскери	Qızıl armiya sovet. Keñes ökimetiniñ äskeri	Kızıl ordu sovyet. Sovyetler hükûmetinin askerî

	құрылымы (KEDS. 2011, c.10. s.501).	құрылымы (KEDS. 2011, c.10. s.501).	япысы (KEDS. 2011, c.10. s.501).
193	Қызыл әскер совет. Кеңес үкіметі тұсындағы жұмысшылар мен шаруалардың қарулы күші (KEDS. 2011, c.2. s.489).	Qızıl äsker sovet. Кеңес үкіметі тұсындағы жұмысшылар мен шаруалардың қарулы күші (KEDS. 2011, c.2. s.489).	Kızıl asker sovyet Sovyet hükûmeti dönemindeki işçi ve çiftçilerin silahlı kuvvetleri (KEDS. 2011, c.2. s.489).
194	Қызыл әскер совет. 1. Жұмысшы-шаруалар өкіметінің Қарулы Күштері мен оның шағын бөлімшесі. 2. Қызыл Армияның қатардағы жауынгері (KEDS. 2011, c.10. s.501).	Qızıl äsker sovet. 1. Жұмысшы-шаруалар өкіметінің Қарулы Күштері мен оның шағын бөлімшесі. 2. Қызыл Армияның қатардағы жауынгері (KEDS. 2011, c.10. s.501).	Kızıl ordu askeri sovyet. 1. İşçi Partisi Hükûmetinin Silahlı Kuvvetleri ve onun alt birimi. 2. Kızıl Ordu'nun özel askeri (KEDS. 2011, c.10. s.501).
195	Қызыл бұрыш сов. Мекеме жанында мәдени-ағарту, саяси сауаттандыру жұмыстарын жүргізуге арнайы жабдықталған бөлме (KEDS. 2011, c.4. s.9).	Qızıl burış sov. Mekeme yanında мәдени-ағарту, sayasi savattandıruv жұмыстарын жүргізүге арнайы жабдықталған бөлме (KEDS. 2011, c.4. s.9).	Kızıl köşe sovyet. Kurumda kültürel, eğitimsel ve politik eğitim için özel olarak donatılmış oda (KEDS. 2011, c.4. s.9).
196	Қызыл гвардия тар. совет. Контрреволюция мен ақ гвардияшыларға қарсы күресу үшін алғаш 1917 жылы ұйымдасып, кейін 1918 жылдың 23 февралінде құрылған Қызыл Армияның негізі	Qızıl gvardiya tar. sovet. Kontrevolutsiya мен ақ гвардияшыларға қарсы күресу үшін алғаш 1917 жылы ұйымдасып, кейін 1918 жылдың 23 февралінде құрылған Қызыл Армияның негізі болған	Kızıl muhafız tarih. sovyet. İlk olarak 1917'de devrime karşı ve Beyaz muhafızlara karşı savaşmak için örgütlenen ve daha sonra 23 Şubat 1918'de Kızıl

	болған жұмысшылардың қарулы отряды (KEDS. 2011, с.10. s.501).	jumışşılardıñ qaruvlı otryadı (KEDS. 2011, с.10. s.501).	ordu'nun temelini oluşturan silahlı bir işçi müfrezesi (KEDS. 2011, с.10. s.501).
197	Қызыл жалау [қызыл ту] <i>совет.</i> Қан түсті ту (Кеңес өкіметінің мемлекеттік туы) (KEDS. 2011, с.10. s.502).	Qızıl jalav [qızıl tuv] <i>sovet.</i> Qan tüsti tuv (Keñes ökimetiniñ memlekettik tuvı) (KEDS. 2011, с.10. s.502).	Kızıl bayrak sovyet. Kan rengi bayrak. (Sovyetler hükûmetinin devlet bayrağı) (KEDS. 2011, с.10. s.502).
198	Қызыл империя <i>газет.</i> жағымсыз. 1917 жылы Ресейдегі Қазан төңкерісінен кейін құрылған Совет Одағы деп аталған тоталитарлық держава (KEDS. 2011, с.7. s.256).	Qızıl imperiya gazet. jağımsız. 1917 jılı Reseydegi Qazan tönkerisinen keyin qurılğan Sovet Odağı dep atalğan totalitarlıq derjava (KEDS. 2011, с.7. s.256).	Kızıl imparatorluk gazete. olumsuz. 1917 tarihinde Rusya'daki Ekim ihtilalinden sonra kurulan Sovyetler Birliği adlı totaliter güç (KEDS. 2011, с.7. s.256).
199	Қызыл керуен <i>совет.</i> Көпшілік арасында саяси жұмыс жүргізу үшін арнайы жабдықталған жылжымалы күшкөлік (KEDS. 2011, с.10. s.502).	Qızıl kerüven sovet. Köpşilik arasında sayasiy jumıs жүргizüv үшін arнайı jabdıqtalğan jıljımalı küşkölik (KEDS. 2011, с.10. s.502).	Kızıl kervan sovyet. Kitleler arasında siyasi çalışma yürütmek için özel olarak donatılmış bir mobil araç (KEDS. 2011, с.10. s.502).
200	Қызыл мүйіс <i>сөйл.</i> совет. қараңыз. Қызыл бұрыш (KEDS. 2011, с.11. s.383).	Qızıl müyis söyl. sovet. qarañız. Qızıl burış (KEDS. 2011, с.11. s.383).	Kızıl köşe cümle. sovyet. bk. Kızıl köşe (KEDS. 2011, с.11. s.383).

201	Қызыл отар совет. Бұрынғы Кеңес өкіметінің үстемдік саясаты (KEDS. 2011, с.10. s.504).	Qızıl otar sovet. Buringı Keñes ökimetiniñ üstemdik sayasatı (KEDS. 2011, с.10. s.504).	Kızıl sömürü sovyet. Eski Sovyet hükûmetinin sömürge siyaseti (KEDS. 2011, с.10. s.504).
202	Қызыл отау совет. Көпшілік мәдени-ағарту мекемесі (KEDS. 2011, с.10. s.504).	Qızıl otav sovet. Köpşilik мәдени-ағартув мекемеси (KEDS. 2011, с.10. s.504).	Kırmızı otağ sovyet. Çoklu kültürel eğitim kurumu (KEDS. 2011, с.10. s.504).
203	Қызыл тақта совет. Құрмет тақтасы (KEDS. 2011, с.10. s.505).	Qızıl taqta sovet. Qurmet taqtası (KEDS. 2011, с. 10. s.505).	Kızıl tahta sovyet. Onur tahtası (KEDS. 2011, с. 10. s.505).
204	Қызылізшілер зат. совет. Революция мен азамат, Отан соғыстарының ардагерлері туралы мәлімет жинаушылар немесе тұрған жеріне байланысты тарихи мәліметтер іздеп, жинаумен шұғылданатын жастар тобы (KEDS. 2011, с.10. s.513).	Qızılızşiler zat. sovet. Revolutsiya men azamat, Otan soğıstarınıñ ardagerleri tuvralı мәлімет jiynavşılar nemese turğan jerine baylanıstı tarihiy мәліметтер izdep, jiynavmen şuğıldanatın jastar tobı (KEDS. 2011, с.10. s.513).	Kızıl izciler isim. sovyet. Devrim ile iç savaş ve vatan savaşının gazileri hakkında belge toplayan veya yaşadığı yerlere göre tarihî belgeler arayıp, toplamakla uğraşan gençler grubu (KEDS. 2011, с.10. s.513).
205	Ленин ордені тар. совет. Социалистік құрылыстағы аса зор еңбектері үшін азаматтармен аудан, облыс, республика т.б. берілетін ең жоғарғы	Lenin ordeni tar. sovet. Sotsiyalistik qurılıstağı asa zor еңбектері үшін azamattarmen avdan, oblıs, respublika t.b. beriletin ең joғarğı	Lenin madalyası tarih. sovyet. Sosyalimin oluşumunda başarılı çalışmalarından dolayı vatandaşlara, ilçe, il veya

	үкімет ордені (KEDS. 2011, c.11. s.738).	ükimet ordeni (KEDS. 2011, c.11. s.738).	cumhuriyetlere verilen en yüksek madalya (KEDS. 2011, c.11. s.738).
206	Мәңгі өшпес от <i>совет.</i> Ұлы Отан соғысында қаза тапқан жауынгерлердің құрметіне жанып тұратын шырақ (KEDS. 2011, c.12. s.264).	Mäñgi öšpes ot <i>sovet.</i> Ulı Otan soğısında qaza tapqan javıngerlerdiñ qurmetine janıp turatın şıraқ (KEDS. 2011, c.12. s.264).	Ebedi sönmeyen ateş <i>sovyet.</i> Büyük Vatan savaşında vefat eden askerlerin anısı için sürekli yanan ateş (KEDS. 2011, c.12. s.264).
207	Мектеп-Коммуна <i>зат. тар. совет.</i> Мектеп-интернат (KEDS. 2011, c.11. s.171).	Mektep-Kommuna <i>зат. тар. совет.</i> Мектеп-интернат (KEDS. 2011, c.11. s.171).	Okul-Komünü <i>isim. tarih. sovyet.</i> Мектеп-интернат (yatılı okul) (KEDS. 2011, c.11. s.171).
208	Метрика <i>зат. совет.</i> Туылғандығы жөніндегі куәлік, туу туралы куәлік (KEDS. 2011, c.11. s.214).	Metrika <i>зат. совет.</i> Tuıılğandıǵı jönindegi küvälik, tuvuv tuvralı küvälik (KEDS. 2011, c.11. s.214).	Doğum belgesi <i>isim. sovyet.</i> Bebeğin doğduğunu ispatlayan belge, doğum belgesi (KEDS. 2011, c.11. s.214).
209	Мойынтақ <i>зат. [нем. Halstuch] совет.</i> Пионерлер тағатын үш бұрышты қызыл мата (KEDS. 2011, c.11. s.267).	Moyıntaq <i>зат. [нем. halstuch] совет.</i> Piyonerler tağatın üş burıştı qızıl mата (KEDS. 2011, c.11. s.267).	Atkı <i>isim. Almanca “halstuch”.</i> sovyet. Piyonerlerin taktıǵı üç köşeli kıızıl kumaş (KEDS. 2011, c.11. s.267).
210	Национализация <i>[франц. nationalisation] зат. тар. совет.</i> Өндіріс құралдары мен	Natsiyonaliyzatsiya <i>[frants. nationalisation] зат. тар. совет.</i> Öndiris quraldarı men	Millileştirme <i>(fransızca ulusalcılık) isim, tarih. sovyet.</i> Üretim ve teçhizat,

	жабдықтарын, жерді, байланыс құралдарын, жеке адамдардың және жекеменшіктік бірлестіктердің меншігін мемлекет меншігіне көшіру шаралары (KEDS. 2011, с.11. s. 505).	jabdıqtarın, jerdi, baylanıs quraldarın, jeke adamdardıñ jäne jekemenşıktik birlestikterdiñ menşıgin memleket menşıgine köşirüv şaraları (KEDS. 2011, c.11. s.505).	arazi, iletişim, şahısların ve özel birliklerin mülkiyetinin devlet mülkiyetine devredilmesine yönelik önlemler (KEDS. 2011, c.11. s.505).
211	Национализацияла- <i>ет.</i> <i>тар.</i> <i>совет.</i> Жекеменшікті мемлекет меншігіне айналдыру (KEDS. 2011, с.11. s.505).	Natsiyonalizatsiyala- <i>et.</i> <i>tar.</i> <i>sovet.</i> Jekemenşıkti memleket menşıgine aynaldırıv (KEDS. 2011, c.11. s.505).	Millileştirilme- <i>fiil.</i> <i>tarih.</i> <i>sovyet.</i> Mülkiyetin devlet mülkiyetine dönüştürülmesi (KEDS. 2011, c.11. s.505).
212	Национализациялан- <i>ет.</i> <i>тар.</i> <i>совет.</i> Жекеменшіктің мемлекет меншігіне айналдырылуы (KEDS. 2011, с.11. s.505).	Natsiyonaliyzatsiyalan- <i>et.</i> <i>tar.</i> <i>sovet.</i> Jekemenşıktiñ memleket menşıgine aynaldırılıvı (KEDS. 2011, c.11. s.505).	Millileştirilen- <i>fiil,</i> <i>tarih.</i> <i>sovyet.</i> Özel mülkiyetin devlet mülkiyetine dönüştürülmesi (KEDS. 2011, c.11. s.505).
213	Национализациялау Национализацияла- етістігінің қимыл атауы (KEDS. 2011, с.11. s.505).	Natsiyonaliyzatsiyalav Natsiyonalizatsiyala- etistiginiñ qıymıl atavı (KEDS. 2011, c.11. s.505).	Millileştirmek Millileştirme- fiilinin eylem adı (KEDS. 2011, c.11. s.505).
214	Нормировщик <i>зат. сов.</i> Норма кесуші,	Normirovtşik <i>zat. sov.</i> Norma kesüvşi,	Planlayıcı <i>isim.</i> <i>sovyet.</i> Çalışma

	нормалаушы (KEDS. 2011, c.11. s.570).	normalavşı (KEDS. 2011, c.11. s.570).	ölçüsünü belirleyen kişi (KEDS. 2011, c.11. s.570).
215	Норымда- <i>ет. жерг. совет.</i> Нормалау, нормамен беру (KEDS. 2011, c.11. s.570).	Norımda- <i>et. jerg. sovet.</i> Normalav, normamen berüv (KEDS. 2011, c.11. s.570).	Normalle- <i>fiil. yerel söz. sovyet.</i> Çalışma ölçüsünü, oranını belirlemek (KEDS. 2011, c.11. s.570).
216	Одақ <i>зат. совет. тар.</i> Кеңес еліндегі мемлекеттік бірлік (KEDS. 2011, c.11. s.609).	Odaq <i>zat. sovet. tar.</i> Keñes elindegi memlekettik birlik (KEDS. 2011, c.11. s.609).	Birlik <i>isim. sovyet. tarih.</i> Sovyetlere dâhil olan ülkeler birliği (KEDS. 2011, c.11. s.609).
217	Одақ Советі <i>совет.</i> КСРО Жоғарғы Кеңесінің тең құқықты екі палатасының бірі (KEDS. 2011, c.11. s.610).	Odaq Soveti <i>sovet.</i> KSRO Joғarǵı Keñesiniñ teñ quqıqtı eki palatasınıñ biri (KEDS. 2011, c.11. s.610).	Birlik Sovyeti <i>sovyet.</i> SSCB Yüksek Meclisinin eşit derecesindeki iki meclisinden biri (KEDS. 2011, c.11. s.610).
218	Одақтас республикалар <i>совет.</i> Өзара тең құқықтық негізінде КСРО құрамына бірлескен социалистік федерацияның жоғарғы формасы (KEDS. 2011, c.11. s.610).	Odaqtas respublikalar <i>sovet.</i> Özara teñ quqıqtıq negizinde KSRO quramına birlesken sotsiyalistik federatsiyanıñ joғarǵı forması (KEDS. 2011, c.11. s.610).	Birlik ülkeler <i>sovyet.</i> Karşılıklı olarak eşit bir yasal temelde SSCB içerisinde yer alan sosyalist federasyonun en yüksek yapısı (KEDS. 2011, c.11. s.610).
219	Одақтас Совет Республикасы <i>совет. тар.</i> Кезінде КСРО-ға біріккен жұмысшылар	Odaqtas Sovet Respublikası <i>sovet. tar.</i> Kezinde KSRO-ǵa birikken jumıssılar men	Sovyetler Birliǵı Cumhuriyeti <i>sovyet. tarih.</i> Zamanında SSCB'ye baǵlı olan

	мен шаруалардың тәуелсіз социалистік мемлекеті (KEDS. 2011, с.11. s.610).	şaruvalardıñ tävelsiz sotsiyaliystik memleketi (KEDS. 2011, c.11. s.610).	işçi ve köylülerin bağımsız sosyalist devleti (KEDS. 2011, c.11. s.610).
220	Одақтық <i>сын. совет. тар.</i> Кеңестер Одағы көлеміндегі, одаққа тән, соған қатысты (KEDS. 2011, с.11. s.610).	Odaqtiq <i>sin. sovet. Tar.</i> Keñester Odağı kölemindegi, odaqqa tән, soğan qatıstı (KEDS. 2011, c.11. s.610).	Birlik'le ilgili <i>sıfat. sovyet. tarih.</i> Sovyetler Birliği seviyesinde olan, birliğe özgü (KEDS. 2011, c.11. s.610).
221	Октябрь Революциясы ордені <i>тар. совет.</i> Бейбіт еңбектің озаттары мен жоғары көрсеткішке жеткен ұйым, мекемеге берілетін орден (KEDS. 2011, с.11. s.738).	Oktyabr Revolyutsiyası ordeni <i>tar. sovet. Beybit</i> eñbektiñ ozattarı men joғarı көrsetkişke jetken uyım, mekemege beriletin orden (KEDS. 2011, c.11. s.738).	Ekim Devrimi madalyası <i>tarih. sovyet. Barış</i> döneminde başarılı insanlar ile iyi sonuçlara ulaşan kurul ve kurumlara verilen devlet nişanı (KEDS. 2011, c.11. s.738).
222	Оңшыл <i>сын. совет. саяси.</i> Саяси кертартпалықты қолдайтын реакцияшыл (KEDS. 2011, с.11 s.696).	Oñşıl <i>sin. sovet. sayasi.</i> Sayasi kertartpalıqtı qoldaytın, reaksiyaşıl (KEDS. 2011, c.11 s.696).	Sağcı <i>sıfat. sovyet. siyasi.</i> Siyasi gericiliği destekleyen, karşı gelen (KEDS. 2011, c.11 s.696).
223	Оңшылдан- <i>ет. қог. саяси.</i> Саясатта оңшыл (реакцияшыл, консервативтік) көзқараста болу жағына ауысу (KEDS. 2011, с.11 s.696).	Oñşıldan- <i>et. qoғ. sayasiy.</i> Sayasatta oñşıl (reaktiyaşıl, konservativtik) közqarasta boluv jaғına avısuv (KEDS. 2011, c.11 s.696).	Sağcı olmak <i>fiil. toplum. siyasi.</i> Siyasette düzene karşı gelen (gerici, muhafazakar) bir yaklaşıma geçmek

			(KEDS. 2011, c.11 s.696).
224	Оңшылдану Оңшылдан- етістігінің қимыл атауы (KEDS. 2011, c.11 s.696).	Оңşıldanuv Oñşıldan- etistiginiñ qiymlı atavı (KEDS. 2011, c.11 s.696).	Sağcı Olmak Sağcı olma- fiilinin eylemi (KEDS. 2011, c.11 s.696).
225	Оңшылдау сын. Саяси кертартпалау, реакцияшылдау (KEDS. 2011, c.11. s.696).	Оңşıldav sin. Sayasi kertartpalav, reaksiyaşıldav (KEDS. 2011, c.11. s.696).	Sağcı yanlısı sıfat. Siyasi kutuplaşmaya, gericiliğe eğilimli olan (KEDS. 2011, c.11. s.696).
226	Оңшылдық зат. Саяси кертартпалық, реакцияшылдау (KEDS. c.11. s.696).	Оңşıldıq zat. Sayasi kertartpalıq, reaksiyaşıldav (KEDS. c.11. s.696).	Sağcılık isim. Siyasi gericilik, yobazlık (KEDS. c.11. s.696).
227	Орақ-балға зат. тар. <i>совет.</i> Шаруа мен жұмысшының одағын білдіретін КСРО гербіндегі белгі (KEDS. 2011, c.11. s.718).	Оraq-balğa zat. tar. <i>sovet.</i> Şaruva men jumışsınıñ odağın bildiretin KSRO gerbindegi belgi (KEDS. 2011, c.11. s.718).	Orak ve çekіç isim. <i>tarih. sovyet.</i> Çiftçiler ve işçiler birliğini temsil eden SSCB amblemindeki işaret (KEDS. 2011, c.11. s.718).
228	Орталық комитет [Орталық партия комитеті, КПСС Орталық Комитеті] <i>тар. совет.</i> КСРО коммунистік партиясының мемлекеттік, одақтық дәрежедегі жоғарғы	Ortalıq komitet [Ortalıq partiya komiteti, KPSS Ortalıq Komiteti] <i>tar. sovet.</i> KSRO kommunistik partiyasınıñ memlekettik, odaqtıq дәрежедегі joғarғı organı (KEDS. 2011, c.12. s.14).	Merkez komitesi (Merkez parti komitesi, SSKP Merkez komitesi) <i>tarih. sovyet.</i> SSCB komünist partisinin devlet, cumhuriyetler birliğinin en üst

	органы (KEDS. 2011, c.12. s.14).		organı (KEDS. 2011, c.12. s.14).
229	Отан соғысы ордені <i>тар. совет.</i> Отан соғысында ерлік көрсеткен жауынгерлер мен офицерлерге берілетін екі дәрежелі орден (KEDS. 2011, c.11. s.738).	Otan soğısı ordeni tar. совет. Otan soğısında erlik körsetken javingerler men ofitserlerge beriletin eki дәрежелі orden (KEDS. 2011, c.11. s.738).	Vatan savaşı madalyası tarih. совет. Vatan savaşında kahramanlık gösteren askerler ile subaylara verilen iki dereceli devlet nişanı (KEDS. 2011, c.11. s.738).
230	Отан үшін тар. совет. Ұлы Отан соғысы жылдарындағы жауынгерлер мен тыл еңбеккерлерінің өмірін, еңбегін, жанын, ең қымбат құндылықтарын Отанның игілігі мен амандығына арнадым деген мағынада айтылған ұран сөз (KEDS. 2011, c.15. s.98).	Otan үшін tar. совет. Ulı Otan soğısı jıldarındağı javingerler men tıl eñbekkerleriniñ ömirin, eñbegin, janın, eñ qımbat qundılıqtarın Otannıñ iygiligi men amandıǵına arnadım degen maǵınada ayılǵan uran söz (KEDS. 2011, c.15. s.98).	Vatan için tarih. совет. Ulu Vatan savaşı (2. Dünya Savaşı) sırasında ordu ile cephe gerisindeki çalışanların emeǵini, hayatını, en önemli deǵerlerini vatan uǵruna her şeyini adadıǵı anlamındaki slogan (KEDS. 2011, c.15. s.98).
231	Өзара сын. тар. совет. Коммунистік партия мүшелерінің, мекеме қызметкерлерінің бет-жүзге қарамай мінін айтатын сыны (KEDS. 2011, c.13. s.506).	Özara sın. tar. совет. Komunistik partiya müşeleriniñ, mekeme qızmetkerleriniñ bet-jüzge qaramay minin aytatın sını (KEDS. 2011, c.13. s.506).	Karşılıklı (eleştiri) tarih. совет. Komünist parti üyelerine ve kurum çalışanlarına ayırım yapmadan eleştiri yapılan toplantıdır (KEDS. 2011, c.13. s.506).

232	Өзара сын тар. сов. Ұжым мүшелерінің бірінің кемшілігін бірі көрсететін жолдастық сыны (KEDS. 2011, с.12. s.85).	Özara sın tar. sov. Ujım müşeleriniñ biriniñ kemşiligin biri körsetetin joldastıq sını (KEDS. 2011, с.12. s.85).	Karşılıklı eleştiri tarih. sovyet. Çalışanların birbirinin eksik yanlarını söyleyen dostça eleştiri (KEDS. 2011, с.12. s.85).
233	Өндірістік бригада совет. Жазғы демалыс кезінде өндірісте жұмыс істеу үшін мектеп оқушыларынан құралған топ (KEDS. 2011, с.3. s.582).	Öndiristik brigada sovet. Jazğı demalıс kezinde öndiriste jumıs istev üşin mektep okuvşılariнан quralğan top (KEDS. 2011, с.3. s.582).	Üretim ekibi sovyet. Yaz tatillerinde üretimde çalıştırılmak için okul öğrencilerinden oluşturulan grup (KEDS. 2011, с.3. s.582).
234	Партия, совет органдары тар. совет. Совет үкіметінің жергілікті және жоғарғы басқару жүйесі, әкімшілік және партия орындары (KEDS. 2011, с.11. s.731).	Partiya, Sovet organdarı tar. sovet. Sovet ükimetiniñ jergilikti jäne joğarğı basqaruv jüyesi, äkimşilik jäne partiya orındarı (KEDS. 2011, с.11. s.731).	Parti, Sovyet organları tarih. sovyet. Sovyet hükûmetinin yerel ve üst yönetim sistemi, idari ve parti yerleri (KEDS. 2011, с.11. s.731).
235	Партбилет зат. тар. сов. Коммунистік Партияның мүшесі екенін растау үшін сол партияның мүшелеріне берілетін құжат, партия білеті (KEDS. 2011, с.12. s.313).	Partbilet zat. tar. sov. Kommunistik Partiyaniñ müşesi ekenin rastav üşin sol partiyaniñ müşelerine beriletin qujat, partiya bileti (KEDS. 2011, с.12. s.313).	Parti bileti isim. tarih. sovyet. Komünist Parti üyelerine Komünist Parti üyesi olduklarını kanıtlamak için verilen belge (KEDS. 2011, с.12. s.313).

236	Парторг <i>зам. сов.</i> Кеңес өкіметі кезіндегі партия мекемесінің саяси басшысы, партия жетекшісі (KEDS. 2011, с.12. s.316).	Partorg <i>zat. sov.</i> Кеңес өкіметі кезіндегі партия мекемесінің саяси басшысы, партия жетекшісі (KEDS. 2011, с.12. s.316).	Partorg <i>isim. sovyet.</i> Sovyetler hükûmeti dönemindeki parti kurulunun siyasi yöneticisi, parti sorumlusu (KEDS. 2011, с.12. s.316).
237	Педагогикалық кеңес <i>совет.</i> Мектеп, техникум, училищелердегі коллективті басқару және сол мекемелерінің маңызды мәселелерін кеңеске салып, шешіп отыратын басқару орны (KEDS. 2011, с.12. s.346).	Pedagogikalıq keñes <i>sovet.</i> Mektep, tehnikum, učilişçelerdegi kollektivti basqaruv jäne sol mekemeleriniñ mañızdı мәселелерін кеңеске салып, шешіп отыратын басқару орны (KEDS. 2011, с.12. s.346).	Pedagogjik meclis <i>sovyet.</i> Okul, teknik okul, meslek liselerinde toplu yönetim ve bu kurumların önemli konularının tartışıldığı ve çözüme kavuşturulduğu yönetim yeri (KEDS. 2011, с.12. s.346).
238	Пионер [франц. pionnier] <i>зам. совет.</i> КСРО кезіндегі Бүкіл одақтық балалар пионер ұйымының мүшесі (KEDS. 2011, с.12. s.367).	Pioner [Frants. Pionnier] <i>zat. sovet.</i> KSRO kezindegi Bükil odaqtıq balalar piyoner uyımınıñ мүшесі (KEDS. 2011, с.12. s.367).	Piyoner (Öncü, Önder) [Fransızca Pionnier] <i>isim.</i> sovyet. SSCB döneminde tüm Cumhuriyetlerdeki çocuk öncü birliği üyesi (KEDS. 2011, с.12. s.367).
239	Пионер бөлмесі <i>совет.</i> Мектепте пионерлерге арналып, тиісті құралдармен	Piyoner bölmesi <i>sovet.</i> Mektepte piyonerlerge арналып, тиісті құралдармен	Piyoner odası <i>sovyet.</i> Okulda piyonerler için özel donatılmış oda (KEDS. с.3. s.550).

	жабдықталған бөлме (KEDS. с.3. s.550).	bölme (KEDS. с.3. s.550).	
240	Пионер лагері <i>совет.</i> Мектеп пионерлері үшін арнайы жолдамамен баратын тынығу орны (KEDS. 2011, с.10. s.649).	Piyoner lageri <i>sovet.</i> Mektep piyonerleri үшін arnayı joldamamen baratın tınıǵuv ornı (KEDS. 2011, с.10. s.649).	Piyoner kampı <i>sovyet.</i> Piyonerler için özel izin belgesiyle gidilen tatil yeri (KEDS. 2011, с.10. s.649).
241	Председатель <i>ор. зат.</i> <i>совет.</i> 1. Мемлекеттік аппарат, кейбір мекемелер мен ұйымдардың бастығы, басшысы. 2. Жиналысты, мәжілісті басқару үшін сайланатын адам, төраға (KEDS. 2011, с.12. s.391).	Predsdatel <i>ор. zat.</i> <i>sovet.</i> 1. Memlekettik apparat, keybir mekemeler men uyımdardıñ bastıǵı, başsısı. 2. Jiynalıstı, mäjilisti basqaruv үшін saylanatın adam, töraǵa (KEDS. 2011, с.12. s.391).	Yönetici <i>Rusça, isim.</i> <i>sovyet.</i> 1. Devlet yetkilileri ile bazı kurum ve kuruluşların yöneticisi, başkanı. 2. Toplantıyı, meclisi yönetmek için atanan kişi, başkan (KEDS. 2011, с.12. s.391).
242	Председательдік <i>зат.</i> Председатель болушылық (KEDS. 2011, с.12. s.392).	Predsdateldik <i>zat.</i> Predsdatel boluvşılıq (KEDS. 2011, с.12. s.392).	Predstedatellik <i>isim.</i> Başkanlık yapma durumu (KEDS. 2011, с.12. s.392).
243	Пролетар <i>зат. сөйл.</i> <i>совет.</i> Пролетариат (KEDS. 2011, с.12. s.399).	Proletar <i>zat. söyl. sovet.</i> Proletariyat (KEDS. 2011, с.12. s.399).	Proletar <i>isim.</i> <i>konuşma dili. sovyet.</i> Proletarya (KEDS. 2011, с.12. s.399).
244	Пролетариат <i>зат.</i> <i>совет.</i> Буржуазиялық қоғамдағы жалдамалы, қаналушы жұмысшы табы (KEDS. 2011, с.12. s.400).	Proletariyat <i>zat. sovet.</i> Burjuvaziyalıq qoǵamdaǵı jaldamalı, qanaluvşı jumıssı tabı (KEDS. 2011, с.12. s.400).	Proletaryat <i>isim.</i> <i>sovyet.</i> Burjuva toplumunda ücretli, sömürülen işçi sınıfı (KEDS. 2011, с.12. s.400).

245	Рабфак <i>зат. тар. совет.</i> Совет өкіметінің алғашқы жылдарында жұмысшы және кедей шаруа жастарын жоғары оқу орындарына даярлау үшін арнайы ашылған, жалпы орта білім беретін оқу орны (KEDS. 2011, с.12. s.433).	Rabfak <i>зат. тар. совет.</i> Sovet ökimetiniñ alğaşqı jıldarında jumıssı jäne kedey şaruva jastarın joğarı oquv orındarına dayarlav üşin arnayı aşılgan, jalpı orta bilim beretin oquv ornı (KEDS. 2011, с.12. s.433).	Rabfak <i>isim. tarih. совет.</i> Sovyet hükûmetinin ilk dönemlerinde işçi ile fakir çalışan gençleri yüksek okullara hazırlamak için özel açılmış, orta eğitim veren okul (KEDS. 2011, с.12. s.433).
246	Радиокомитет [<i>Лат. Radiare – сәуле шығару, франц. Comite - тапсыру</i>] <i>зат. тар. совет.</i> Радиохабарларды таратып отыратын орталық мекеме (KEDS. 2011, с.12. s.437).	Radiyokomitet [<i>Lat. Radiare – sävle şığaruv frants. Comite - tapsıruv</i>] <i>зат. тар. совет.</i> Radio habarlardı taratıp otıratın ortalıq mekeme (KEDS. 2011, с.12. s.437).	Radyokomite (<i>Lat. Işık Saçma, Fransızca- Görevlendirme</i>) <i>isim. tarih. совет.</i> Radyo haberlerini yayan merkez kurumu (KEDS. 2011, с.12. s.437).
247	Райком <i>зат. тар. совет.</i> Аудандық партия комитеті (KEDS. 2011, с.12. s.443).	Raykom <i>зат. тар. совет.</i> Avdandıq partiya komiteti (KEDS. 2011, с.12. s.443).	Raykom <i>isim. tarih. совет.</i> İlçe parti komitesi (KEDS. 2011, с.12. s.443).
248	Репорт [<i>франц. rapport</i>] <i>зат. тар. совет.</i> Міндетті жұмыстың біткені жөнінде жоғары орынға яки бастыққа жазбаша немесе ауызша тапсырылатын мәлімдеме (KEDS. 2011, с.12. s.450).	Raport [<i>frants. rapport</i>] <i>зат. тар. совет.</i> Mindetti jumıstıñ bitkeni jöninde joğarı orınğa yakiy bastıqqa jazbaşa nemese avızşa tapsırılattın мәлімдеме (KEDS. 2011, с.12. s.450).	Rapor (<i>Fransızca Rapor</i>) <i>tarih. совет.</i> Mutlak işin bittiği hakkında yukarıya yani başkana yazılı veya sözlü verilen rapor (KEDS. 2011, с.12. s.450).

249	Революцияшыл сын. <i>совет.</i> Революция жолын қуған, төңкерісшіл (KEDS. 2011, с.12. s.464).	Revolyutsiyaşıl sın. <i>sovet.</i> Revolyutsiya jolın quvğan, tönkerisşil (KEDS. 2011, с.12. s.464).	Devrimci sıfat. <i>sovyet.</i> Devrim yolunu takip eden, devrimci (KEDS. 2011, с.12. s.464).
250	Революцияшылдық <i>зат. совет.</i> Революция жолын қуушылық, төңкерісшілдік (KEDS. 2011, с.12. s.464).	Revolyutsiyaşıldық зат. <i>sovet.</i> Revolyutsiya jolın quvuvşılıq, tönkerisşildik (KEDS. 2011, с.12. s.464).	Devrimcilik isim. <i>sovyet.</i> Devrim yolunu takip eden kimse, devrimci olma durumu (KEDS. 2011, с.12. s.464).
251	Саяси информация сов. Қандай да бір ұжым не мекемеде қоғамдық, өмірде болып жатқан саясат туралы хабар (KEDS. 2011, с.7. s.328).	Sayasi informatsiya sov. Qanday da bir ujım ne mekemede qoғamdıq, ömirde bolıp jatqan sayasat tuvralı habar (KEDS. 2011, с.7. s.328).	Siyasi bilgi sovyet. Herhangi bir iş yerinde veya kurumda toplumda olup biten siyasi gelişmeler hakkında verilen haber (KEDS. 2011, с.7. s.328).
252	Совдеп зат. тар. совет. Жұмысшы шаруа және солдат депутаттарының советі деген сөздің орысша қысқарған түрі (KEDS. 2011, с.13. s.223).	Sovdep зат. тар. совет. Jumıssı şaruva jäne soldat deputattarınıñ soveti degen sözdiñ orısşa qısqaғan türi (KEDS. 2011, с.13. s.223).	Sovdep isim. tarih. <i>sovyet.</i> İşçi, köylü ve asker vekilleri meclisi kelimesinin Rusça kısaltması (KEDS. 2011, с.13. s.223).
253	Совет зат. тар. 1. КСРО мемлекеті мен өкімет органы. 2. Кеңес, коллегиялық орган. (KEDS. 2011, с.13. s.224).	Sovet зат. тар. 1. KSRO memleketi men ökimet organı. 2. Keñes, kollegiyalıq organ (KEDS. 2011, с.13. s.224).	Sovyet isim. tarih. 1. SSCB ülkeleri ile hükûmet kurumu. 2. Meclis, danışma kurulu (KEDS. 2011, с.13. s.224).

254	Совет Армиясы <i>әск. тар. совет.</i> Кеңес Одағының Қарулы күштері (KEDS. 2011, с.1. s.634).	Sovet Armiyası <i>әsk. tar. совет.</i> Кеңес Одағының Қарулы күштері (KEDS. 2011, с.1. s.634).	Sovyet ordusu <i>asker. tarih. sovyet.</i> Sovyetler Birliği Silahlı kuvvetleri (KEDS. 2011, с.1. s.634).
255	Совет информбюросы <i>тар. совет.</i> Кеңес ақпараттық бюросы (1941-1945 жж. Ұлы Отан соғысы жылдары халыққа майдандағы жағдай туралы хабар жеткізіп, таратушы ақпараттық орган) (KEDS. 2011, с.7. s.329).	Sovet informbyuroсі <i>tar. совет.</i> Кеңес ақпараттық byurosı (1941-1945 жж. Ұлы Отан соғысы жылдары халыққа майдандағы жағдай туралы хабар жеткізіп, таратушы ақпараттық орган) (KEDS. 2011, с.7. s.329).	Sovyet haber yayma merkezi <i>tarih. sovyet.</i> Sovyet haber yayma merkezi (1941-1945 2. Dünya Savaşı sırasında halka savaşтаki durum hakkında haber ulaştırıp onu yayan bilgi organı) (KEDS. 2011, с.7. s.329).
256	Совет мемлекеті <i>тар.</i> Социалистік революцияның жеңуші және пролетариат диктатурасы орнауы нәтижесінде туған жұмысшылар мен шаруалардың дүние жүзіндегі тұңғыш социалистік мемлекеті (KEDS. 2011, с.13. s.224).	Sovet memleketi <i>tar.</i> Sotsiyalistik revolyutsiyanıñ jeñüvші және proletariyat diktaturası ornavı nәtiyesinde tuvған jumıssılar men шаруалardıñ дүние жүзіндегі туңғыш sotsiyalistik memleketi (KEDS. 2011, с.13. s.224).	Sovyet ülkeleri <i>tarih.</i> Sosyalist devrimin zaferi ve proletarya diktatörlüğünün kurulması sonucunda işçi ve köylülerin kurduğu dünyanın ilk sosyalist devleti (KEDS. 2011, с.13. s.224).
257	Совет Одағының Батыры <i>совет.</i> Ұлы Отан соғысындағы жеке	Sovet Odağıның Batırı <i>совет.</i> Ұлы Отан соғысындағы жеке адамның	Sovyetler Birliği'nin Kahramanı <i>sovyet.</i> 2. Dünya Savaşı'nda

	адамның мемлекет алдындағы ерекше ерлігі, асқан батырлық істері үшін берілген жоғары атақ (KEDS. 2011, с.3. s.114).	erekşe erligi, asqan batırlıq isteri үшін berilgen joғarı атақ (KEDS. 2011, с.3. s.114).	bireylerin olağanüstü kahramanlık gösterdiği için onlara verilen yüksek bir ünvan (KEDS. 2011, с.3. s.114).
258	Совет үкіметі орнады <i>тар. совет. Жұмысшы табы жеңіске жетіп, үкімет басына келді (KEDS. 2011, с.11. s.745).</i>	Sovet ükimetі ornadı <i>tar. sovet. Jumıssı tabı jeñiske jetip, ükimet basına keldi (KEDS. 2011, с.11. s.745).</i>	Sovyet hükûmeti geldi tarih. sovyet. <i>İşçi sınıfı kazanarak, hükûmetin başına geldi (KEDS. 2011, с.11. s.745).</i>
259	Совет үкіметін орнату <i>тар. сов. Жұмысшы табы үкімет басына келетін басқару формасын жасау (KEDS. 2011, с.11. s.747).</i>	Sovet ükimetin ornativ <i>tar. sov. Jumıssı tabı ükimet basına keletin basqaruv formasın jasav (KEDS. 2011, с.11. s.747).</i>	Sovyet hükûmetini yerleştirme tarih. sovyet. <i>İşçi sınıfının hükûmeti yönettiği bir hükûmet biçimi yaratmak (KEDS. 2011, с.11. s.747).</i>
260	Советтендіруші зат. <i>тар. Кеңес құрылысын қалыптастырушы (KEDS. 2011, с.13. s.224).</i>	Sovettendirüvşi zat. tar. <i>Keñes qurılısın qalıptastıruvşı, Keñes ökimetin ornativşı (KEDS. 2011, с.13. s.224).</i>	Sovyetleştirme görevini yapan isim. tarih. Sovyet <i> yapısının şekillendiricisi, Sovyet hükûmetinin kurucusu (KEDS. 2011, с.13. s.224).</i>
261	Советтендіріл- et. тар. <i>Кеңестік жүйеге көшірілу (KEDS. 2011, с.13. s.224).</i>	Sovettendiril- et. tar. <i>Keñestik jüyege köşirilüv (KEDS. 2011, с.13. s.224).</i>	Sovyetleştiril- fiil. tarih. Sovyet <i> sistemine geçirilmek (KEDS. 2011, с.13. s.224).</i>

262	Советтендірілу Советтендіріл- етістігінің қимыл атауы (KEDS. 2011, с.13. s.224).	Sovettendiriluv Sovettendiril- etistiginiñ qiymlı atavı (KEDS. 2011, с.13. s.224).	Sovyetleştirilme Sovyetleştiril- fiilinin eylem adı (KEDS. 2011, с.13. s.224).
263	Советтену тар. Советтен- етістігінің қимыл атауы (KEDS. 2011, с.13. s.224).	Sovettenüv tar. Sovetten- etistiginiñ qiymlı atavı (KEDS. 2011, с.13. s.224).	Sovyetleşmek tarih. Sovyetleş- fiilinin eylem adı (KEDS. 2011, с.13. s.224).
264	Советтік сын. Кеңес үкіметі құрылысына тән, кеңес өмір салтына қатысты (KEDS. 2011, с.13. s.224).	Sovettik sın. Кеңес үкіметі қурылысына тән, кеңес өмір салтына қатысты (KEDS. 2011, с.13. s.224).	Sovyetlik sıfat. Sovyet hükûmeti yapısına ait, Sovyet yaşam tarzı ile ilgili (KEDS. 2011, с.13. s.224).
265	Советшіл сын. тар. Кеңес өкіметіне шын берілген, Кеңес өкіметін жақтайтын (KEDS. 2011, с.13. s.224).	Sovetşil sın. tar. Кеңес өкіметіне шын берілген, Кеңес өкіметін жақтайтын (KEDS. 2011, с.13. s.224).	Sovyet yanlısı sıfat. tarih. Sovyet hükûmetini içten seven, Sovyet hükûmetini savunan kimse (KEDS. 2011, с.13. s.224).
266	Совхоз зат. тар. Озат техникамен жабдықталған, өндірістік құрал-жабдықтары мен өндірілген өнім мемлекеттік меншік болып табылатын кеңестік шаруашылық кәсіпорын (KEDS. 2011, с.13. s.224).	Sovhoz zat. tar. Озат техникamen jabdıqtalğan, öndiristik qural-jabdıqtarı men öndirilgen önim memlekettik menşik bolıp tabılattın keñestik şaruvaşılıq kәsiporın (KEDS. 2011, с.13. s.224).	Sovhoz isim. tarih. İleri teknoloji ile donatılmış, üretim ekipmanı ile üretilen ürünlerin devletin malı olduğu Sovyet işletme sistemidir (KEDS. 2011, с.13. s.224).

267	Соғыс комиссары <i>тар. совет.</i> КСРО-дағы жергілікті әскери басқару органының өкілі (KEDS. 2011, с.8. s.82).	Soğıs komissarı <i>tar. sovet.</i> KSRO-dağı jergilikti äskeriý basqaruv organınıñ ökili (KEDS. 2011, с.8. s.82).	Savaş komiseri <i>tarih. sovyet.</i> SSCB'deki yerel askerî yönetimin temsilcisi (KEDS. 2011, с.8. s.82).
268	Соғыс комиссариаты <i>тар. совет.</i> КСРО-дағы жергілікті әскери басқару органы (KEDS. 2011, с.8. s.83).	Soğıs komissariyatı <i>tar. sovet.</i> KSRO-dağı jergilikti äskeriý basqaruv organı (KEDS. 2011, с.8. s.83).	Savaş komiserliği <i>tarih. sovyet.</i> SSCB'deki yerli askerî yönetim organı (KEDS. 2011, с.8. s.83).
269	Социалды [<i>лат. socialis</i>] <i>сын. сөйл. совет.</i> Социалистік (KEDS. 2011, с.13. s.290).	Sotsiyaldı [<i>lat. socialis</i>] <i>син. сөйл. совет.</i> Sotsiyalistik (KEDS. 2011, с.13. s.290).	Sosyalist (<i>latin. socialis.</i>) <i>sıfat. konuşma dili. sovyet.</i> Sosyalistik (KEDS. 2011, с.13. s.290).
270	Социалдық <i>сын. совет. сөйл.</i> Социалистік (KEDS. 2011, с.13. s.290).	Sotsiyaldıq <i>син. совет. сөйл.</i> Sotsiyalistik (KEDS. 2011, с.13. s.290).	Sosyalistlik <i>sıfat. sovyet. konuşma dili.</i> Sosyalistik (KEDS. 2011, с.13. s.290).
271	Социализацияла- <i>ет. совет.</i> Пролетариат диктатурасы жағдайында меншікті жалпы қоғамдық, социалистік меншікке айналдыру (KEDS. 2011, с.13. s.290).	Sotsiyalizatsiyala- <i>et sovet.</i> Proletariyat dikturası jağdayında menşikti jalpı qoğamdıq, sotsiyalistik menşikke aynaldıruv (KEDS. 2011, с.13. s.290).	Sosyalistleşme- <i>fiil sovyet.</i> Proletarya diktatörlüğü durumunda mülkiyeti kamusal, sosyalist mülkiyete dönüştürmek (KEDS. 2011, с.13. s.290).
272	Социализациялау Социализацияла-	Sotsiyalizatsiyalav Sotsiyalizatsiyala-etistiginiñ qiyımıl atavı	Sosyalistleşmek Sosyalizleşme-fiilinin eylem adıdır

	егістігінің қимыл атауы (KEDS. 2011, c.13. s.290).	(KEDS. 2011, c.13. s.290).	(KEDS. 2011, c.13. s.290).
273	Социализм [лат. <i>socialisme</i>] зат. совет. Өндірістік қатынастарының негізгі өндіріс құрал-жабдықтары қоғамдық меншікте болатын қоғамдық құрылыс (KEDS. 2011, c.13. s.290).	Sotsiyalizm [лат. <i>socialisme</i>] lat. совет. Өндірістік қатынастарының негізгі өндіріс құрал-жабдықтары қоғамдық меншікте болатын қоғамдық құрылыс (KEDS. 2011, c.13. s.290).	Sosyalizm (latin. <i>socialisme</i>) isim. совет. Üretim ilişkilerinin ana üretim ekipmanının kamu mülkiyetinde olduğu kamu yapısı (KEDS. 2011, c.13. s.290).
274	Социализм орнады тар. совет. Барлық экономикалық ресурстар мемлекеттің меншігінде болатын, әлеуметік топтар арасында теңдік бар қоғамдық құрылысқа қол жеткізілді (KEDS. 2011, c.11. s.745).	Sotsiyalizm ornadı тар. совет. Barlıq ekonomikalıq resurstar memlekettiñ menşiginde bolatın, älevmetik toptar arasında teñdik bar qoğamdıq qurılısqa qol jetkizildi (KEDS. 2011, c.11. s.745).	Sosyalizm geldi (yerleşti) tarih. совет. Tüm devletin ekonomik kaynakları sosyal gruplar arasında eşitliğini sağlandığı bir sosyal yapıya ulaşılmıştır (KEDS. 2011, c.11. s.745).
275	Социалист зат. совет. Социализмді жақтаушы, социалистік партия мүшесі (KEDS. 2011, c.13. s.290).	Sotsiyalist zat. совет. Sotsiyalizmdi jaqtavşı, sotsiyalistik partiya müşesi (KEDS. 2011, c.13. s.290).	Sosyalist isim. совет. Sosyalizmi destekleyen, sosyalist parti üyesi (KEDS. 2011, c.13. s.290).
276	Социалистік сын. совет. Социализм негізінде орнығып, жүзеге асқан, социализмге тән, социализмге тиісті (KEDS. 2011, c.13. s.290).	Sotsiyalistik sın. совет. Sotsiyalizm negizinde ornıǵıp, jüzege asqan, sotsiyalizmge tән, sotsiyalizmge tiyisti	Sosyalistlik sıfat. совет. Sosyalizm temelinde yerleşen, gerçekleşen, sosyalizme ait olan

		(KEDS. 2011, c.13. s.290).	(KEDS. 2011, c.13. s.290).
277	Социалистік жарыс <i>сов.</i> Жалпы еңбек өнімділігін арттырып, шаруашылықты нығайту мақсатында еңбек ұжымдары немесе ұжым мүшелері арасында өткізілетін бәсекелестік, арнайы шара, алдыңғы қатарлы еңбек әдісі (KEDS. 2011, c.6. s.137).	Sotsiyalistik jarıs <i>sov.</i> Jalpy eñbek önimdiligin arttırıp, шаруашılıqtı nıǵaytuv maqsatında eñbek ujımdarı nemese ujım müşeleri arasında ötkiziletin bāsekelestik, arnayı şara, aldınǵı qatarlı eñbek ädisi (KEDS. 2011, c.6. s.137).	Sosyalistlik yarıs <i>sovyet.</i> Genel çalışma üretkenliğini arttırmak ve ekonomiyi güçlendirmek için çalışma kolektifleri veya kolektif üyeleri arasında geçen rekabet, özel etkinlik ve gelişmiş çalışma yöntemi (KEDS. 2011, c.6. s.137).
278	Социалистік меншік <i>совет.</i> Социалистік құрылысқа, мемлекет қазынасына тән меншік (KEDS. 2011, c.11. s.187).	Sotsiyalistik menşik <i>sovet.</i> Sotsiyalistik qurılısqa, memleket qazinasına tән menşik (KEDS. 2011, c.11. s.187).	Sosyalist mülkiyet <i>sovyet.</i> Sosyalist yapıya, devlet hazinesine ait mülkiyet (KEDS. 2011, c.11. s.187).
279	Социалистік реализм <i>әдеб. совет.</i> Социалистік құрылыстың шындығын бейнелейтін және коммунистік, гуманистік рухта тәрбелеуді мақсат ететін әдебиет пен өнердегі көркемдік әдіс (KEDS. 2011, c.12. s.460).	Sotsiyalistik realizm <i>ädeb. sovet.</i> Sotsiyalistik qurılıstıñ şındıǵın beyneleytin jäne kommunistik, gumanistik ruhta tärbelevdi maqsat etetin ädebiyet pen önerdegi körkemdik ädisi (KEDS. 2011, c.12. s.460).	Sosyalist realizm <i>edebiyat. sovyet.</i> Sosyalist yapının gerçeklerini betimleyen ve komünist, insanı hümanist ruhla eğitmeyi amaçlayan edebiyat ile sanat yöntemi (KEDS. 2011, c.12. s.460).

280	Съезд зат. тар. совет. Кеңес одағы коммунистік партия депутаттарының әлеуметтік, қоғамдық, экономикалық, мәселелерді қарайтын, талқылайтын, шешетін құрылтайы (KEDS. 2011, с.13. s.450).	Sezd zat. tar. sovet. Keñes odağı kommunistik partiya deputattarınıñ älevmettik, qoğamdıq, ekonomikalıq, мәselelerdi qaraytın, talqılaytın, şeşetin qurıltayı (KEDS. 2011, с.13. s.450).	Kongre isim. tarih. sovyet. Sovyetler Birliğı Komünist Partisi milletvekillerinin sosyal, kamusal ve ekonomik sorunları gözden geçiren, tartışan ve çözen kongresi (KEDS. 2011, с.13. s.450).
281	Сынақ мерзімі совет. Совет адамының бейнесіне нұқсан келтіретін, жаман дағдысымен көзге түскен жұмысшы, қызметкерге ұжым тарапынан берілетін байқау мерзімі (KEDS. 2011, с.13. s.511).	Сынақ merzimi совет. Sovet adamınıñ beynesine nuqsan keltiretin, jaman dağdısimen közge tüsken jumısşı, qızmetkerge ujım tarapınan beriletin bayqav merzimi (KEDS. 2011, с.13. s.511).	Deneme süresi sovyet. Sovyet insanının yüzüne leke getiren, kötü alışkanlıklarıyla göze çarpan işçi veya görevlilere kurum üyeleri tarafından verilen gözlem sürecidir (KEDS. 2011, с.13. s.511).
282	Тапғас бауыр кіт. сов. Хал-ахуалы, мүдде-мұқтажы ортақ, өзінің әлеуметтік жігінің өкілі (KEDS. 2011, с. 3. s.117).	Taptas bavır kit. sov. Hal-ahvalı müdde muqtajı ortaқ, öziniñ älevmettik jiginiñ ökili (KEDS. 2011, с.3. s.117).	Сınıftaş kardeş kitap, sovyet. Durumu, çıkarları ortak ve kendi sosyal sınıfından olan (KEDS. 2011, с.3. s.117).
283	Темір тұлпар бейн. совет. 1. Трактор туралы.	Temir tulpar beyn. совет. 1. Traktor tuvralı.	Demir tulpar mecazi. sovyet. 1. Traktör ile ilgili. 2. Taşıtlarla

	2. Көлік туралы (KEDS. 2011, с.14. S.115).	2. Kölik tuvralı (KEDS. 2011, с.14. s.115).	іlgili (KEDS. 2011, с.14. s.115).
284	Тимуршы <i>зат. тар. сов.</i> Мұқтаждарға көмек көрсететін, қайырымды іс істейтін пионерлер отрядының мүшесі (KEDS. 2011, с.14. s.181).	Timurşı <i>zat. tar. sov.</i> Muqtajdarğa kömek körsetetin, kayırımdı is isteytin piyonerler otryadınıñ мүшесі (KEDS. 2011, с.14. s.181).	Timurcu <i>isim. tarih. sovyet.</i> İhtiyaç sahiplerine yardım eden, hayırlı iş yapan piyonerler kurumunun üyesi (KEDS. 2011, с.14. s.181).
285	Тимур командасы <i>тар. совет.</i> Үлкендерге, мүмкіндігі шектеулі адамдарға қамқорлық жасау, көмектесу мақсатында құрылған адамдар тобы (KEDS. 2011, с.8. s.76).	Timur komandası <i>tar. sovet.</i> Ülkenderge, mümkindigi şektevli adamlarğa qamqorlıq jasav, kömektesüv maqsatında qurılğan adamlar toбі (KEDS. 2011, с.8. s.76).	Timur takımı <i>tarih. sovyet.</i> Yaşlılara, engellilere bakmak ve yardım etmek amacıyla kurulan yardım grubu (KEDS. 2011, с.8. s.76).
286	Төртінші интернационал <i>тар. совет.</i> 1938 ж. Парижде Л. Д. Троцкийдің қолдауымен құрылған коммунистік партиялардың халықаралық бірлестігі (KEDS. 2011, с.7. s.313).	Törtinşi internatsiyonal <i>tar. sovet.</i> 1938 j. Parijde L. D. Trotskiydiñ qoldavımen qurılğan kommunistik partiyalardıñ halıqaralıq birlestigi (KEDS. 2011, с.7. s.313).	Dördüncü uluslararası <i>tarih. sovyet.</i> 1938 yılında Paris'te, L. D. Troçki'nin desteğiyle kurulan Uluslararası Komünist Partiler Birliği (KEDS. 2011, с.7. s.313).
287	Трактор бригадасы <i>совет.</i> Тракторшылардан құралған топ (KEDS. 2011, с.3. s.582).	Traktor brigadası <i>sovet.</i> Traktorşılardan quralğan top (KEDS. 2011, с.3. s.582).	Traktör ekibi <i>sovyet.</i> Traktör sürücülerinden oluşан

			grup (KEDS. 2011, c.3. s.582).
288	Тың жерші <i>зат. тар. сов.</i> Тың жерді игеруші (KEDS. 2011, c.14. s.560).	Tıñ jerşı <i>zat. tar. sov.</i> Tıñ jerdi iygerüvşı (KEDS. 2011, c.14. s.560).	Bakir toprakçı <i>isim. tarih. sovyet.</i> Bakir toprakları işleme projesine dâhil olan kişi (KEDS. 2011, c.14. s.560).
289	Уәкіл <i>[ар.] зат. тар. совет.</i> Белгілі бір мекеменің, ұйымның атынан іс атқаруға өкілдік алған, сенім білдірілген адам (KEDS. 2011, c.14. s.654).	Väkil <i>[ar.] zat. tar. sovet.</i> Belgili bir mekemeniñ, uyımnıñ atınan is atqaruvğa ökindik alğan, senim bildirilgen adam (KEDS. 2011, c.14. s.654).	Vekil <i>(ar.) isim. tarih. sovyet.</i> Bir kurumun, kurulun adına hareket etmeye çalışan yetkili, vekil (KEDS. 2011, c.14. s.654).
290	Указ <i>зат. тар. совет.</i> Өкіметтің жоғарғы органы қабылдайтын, заң жүзінде күші бар қаулы, жарлық (KEDS. 2011, c.14. s.656).	Ukaz <i>zat. tar. sovet.</i> Ökimettiñ joğarğı organı qabıldaytın, zañ jüzinde küşi bar qavlı, jarlıq (KEDS. 2011, c.14. s.656).	Kararname <i>isim. tarih. sovyet.</i> Devletin en üst organı tarafından alınan ve kanun hükmünde kararname, kararlar (KEDS. 2011, c.14. s.656).
291	Ұжымшар <i>зат. совет.</i> Кеңес өкіметі тұсында құрылған ұжымдық шаруашылық нысандарының бірі (KEDS. 2011, c.14. s.680).	Ujımşar <i>zat. sovet.</i> Keñes ökimeti tusında qurılğan ujımdıq şaruvaşılıq nısandarınıñ biri (KEDS. 2011, c.14. s.680).	Kolektif işletme <i>isim. sovyet.</i> Sovyet hükûmeti döneminde kurulan kolektif işletmelerden biri (KEDS. 2011, c.14. s.680).

292	Ұлтшыл <i>сың. сов.</i> Әсіре ұлтшылдықты жақтаушы, соның сойылын соғушы, өз ұлтын тәкаппарлықпен басқа ұлттан артық көруші, өзге ұлтты кемсітуші (KEDS. 2011, с.14. s.718).	Ułtşıl <i>sin. sov.</i> Äsire ultşıldıqtı jaqtavşı, sonıñ soyılın soğuvşı, öz ultın tākapparlıqpen basqa ulttan artıq körüvşı, özge ulttı kemsitüvşı (KEDS. 2011, с.14. s.718).	Миллиетçi <i>sıfat.</i> sovyet. Aşırı milliyetçiliğın destekçisi, kendi milletini kibirli bir şekilde diğер milletlerden üstün gören ve diğер milletlere karşı ayrımcılık yapan biri (KEDS. 2011, с.14. s.718).
293	Ұлтшылдық <i>зат.</i> қоғ.саяси. совет. Кеңестік идеология бойынша ұлттар арасындағы алауыздықты насихаттайтын, еңбекшілер мүддесіне жат буржуазиялық идеология мен саясат (KEDS. 2011, с.14. s.719).	Ułtşıldıq <i>zat. qoğ.</i> sayasi. sovet. Keñestik ideologiya boyınşa ulttar arasındağı alavızdıqtı nasiyhattaytın, eñbekşiler müddesine jat burjuvaziyalıq ideologiya men sayasat (KEDS. 2011, с.14. s.719).	Миллиетçilik <i>isim.</i> toplumsal. siyasi. sovyet. Sovyet ideolojisinde, işçilerin çıkarlarına aykırı olarak etnik bölünmeleri yayan burjuva ideolojisi ve siyaseti (KEDS. 2011, с.14. s.719).

294	Ұлы Октябрь социалистік революциясы <i>тар. сов.</i> Россияда пролетариат диктатурасын орнатқан тарихтағы алғашқы социалистік төңкеріс (KEDS. 2011, с. 14. s.720).	Ulı Oktyabr Sotsiyalistik Revolyutsiyası <i>tar. sov.</i> Rossiyada proletariyat diktaturasın ornatqan tarihtaǵı alǵashqı sotsiyalistik tōñkeris (KEDS. 2011, c.14. s.720).	Büyük Ekim Sosyalist Devrimi <i>tarih. sovyet.</i> Rusya’ya proletarya diktatörlüğünü getiren tarihteki ilk sosyalist devrim (KEDS. 2011, c.14. s.720).
295	Ұлы Отан соғысы <i>тар.</i> 1941-1945 жылдарда КСРО-ның фашистік басқыншыларға қарсы жүргізген, кеңес халқының жеңіспен аяқтаған Отан қорғау соғысы (KEDS. 2011, с. 14. s.720).	Ulı Otan Soǵısı <i>tar.</i> 1941-1945 jıldarda KSRO-nıñ faşistik basqınshılarga qarsı jürgizgen, keñes halkınıñ jeñispen ayaqtaǵan Otan qorǵav soǵısı (KEDS. 2011, c. 14. s.720).	2. Dünya Şavaşı (Ulu Vatan Savaşı) <i>tarih.</i> 1941-1945 yıllarında SSCB tarafından faşist işgalcilere karşı verilen Anavatanı koruma savaşı, Sovyet halkının zaferiyle sonuçlandı (KEDS. 2011, c. 14. s.720).
296	Ұлы Отан соғысының, ардагері <i>совет.</i> 1941-1945 жылдарда фашистік басқыншыларға қарсы жүргізілген тан қорғау соғысына қатысқан адам (KEDS. 2011, с. 14. s.720).	Ulı Otan soǵısın, ardageri <i>sovet.</i> 1941-1945 jıldarda faşistik basqınshılarga qarsı jürgizilgen Otan qorǵav soǵısına qatısқан адам (KEDS. 2011, c. 14. s.720).	2. Dünya Savaşı Gazisi (Ulu Vatan Savaşının gazoni) <i>sovyet.</i> 1941-1945 yılları arasında işgalcilere karşı yürütülen mücadelede vatan uğruna savaşıп asker, Gazi (KEDS. 2011, c. 14. s.720).

297	Ұя зат. совет. Партия, комсомол комитеттерінің бастауыш ұйымы (KEDS. 2011, с.14. s.790).	Uya zat. sovet. Partiya, komsomol komitetteriniñ bastavış uyımı (KEDS. 2011, с.14. s.790).	Yuva isim. sovyet. Parti ve gençlik kolu olan komsomol komitelerinin en alt kurumu (KEDS. 2011, с.14. s.790).
298	Үшінші интернационал тар. совет. Комитерн, негізі 1919 ж. Мәскеуде қаланған, өзін бірінші және екінші интерноционалдардың тарихи мұрагері санаған, коммунистік партиялардың халықаралық бірлестігі (KEDS. 2011, с.7. s.313).	Үшінші internatsiyonal tar. sovet. Komitern, negizi 1919 j. Mäskevde qalanğan, özin birinşi және екінші internotsiyonaldardıñ tarihiy murageri sanağan, kommunistik partiyalardıñ halıqaralıq birlestigi (KEDS. 2011, с.7. s.313).	Үчүңсү uluslararası тарих. sovyet. Komintern, temeli 1919'da Moskova'da kurulmuş olup, kendilerini birinci ve ikinci uluslararasıнын tarihî mirasçısı olarak görmüş, uluslararası komünist partileri birliğidir (KEDS. 2011, с.7. s.313).
299	Халықтар достығы ордені тар. совет. Халықтар арасындағы ынтымақ үшін күресушілер мен социалистік қоғамды дамытудағы қосқан үлесі үшін жеке адамдарға және ұйым, мекемелерге берілетін жоғары награда (KEDS. 2011, с.11. s.738).	Halıqtar dostıǵı ordeni tar. sovet. Halıqtar arasındaǵı ıntımaq üşin küresüvşiler men sotsiyalistik qoǵamdı damıtuvdaǵı qosqan ülesi üşin jeke adamdarǵa және uyım, mekemelerge beriletin joǵarı nagrada (KEDS. 2011, с.11. s.738).	Halklar dostluǵı madalyası тарих. sovyet. Halklar arasındaki birlik için mücadele eden ve sosyalist toplum gelişimindeki verdiği katkı için özel kişilere, kurul ve kurumlara verilen yüksek devlet nişanı (KEDS. 2011, с.11. s.738).

300	Халық жасақшылары <i>сов.</i> Қоғамдық тәртіпті бұзушылармен күресуші ерікті ұйымның мүшелері (KEDS. 2011, с.6. s. 151).	Halıq jasaqşıları <i>sov.</i> Qoғamdıq tǎrtipti buzuvşılarmen küresüvşi erikti uyımnıñ müşeleri (KEDS. 2011, с.6. s. 151).	Halk müfrezeleri <i>sovyet.</i> Kamu düzenini ihlal edenlerle mücadele etmek için gönüllü olan kişilerin oluşturduğu örgütün üyeleri (KEDS. 2011, с.6. s. 151).
301	Халық комиссары <i>тар. совет.</i> КСРО-да министрліктер құралғанға дейін Халық комиссариаттарын басқарған үкімет мүшелері (KEDS. 2011, с.8. s.82).	Halıq komissarı <i>tar. sovet.</i> KSRO-da ministrlikter quralğanğa deyin Halıq komissariattarın basqarğan ükimet müşeleri (KEDS. 2011, с.8. s.82).	Halk komiseri <i>tarih. sovyet.</i> SSCB'de bakanlıklar kurulmadan önce Halk Komiserliklerine başkanlık eden hükûmet üyeleri (KEDS. 2011, с.8. s.82).
302	Чемпион [<i>ағыл. Champion</i>] <i>совет.</i> Сынға түскен бәсекелерде үздік нәтиже көрсетіп, маңдайалды атанған жеңімпаз (KEDS. 2011, с.15. s.179).	Çempion [<i>ағыл. champion</i>] <i>sovet.</i> Sınğa tüsken bāsekelerde üzdik nātiyje körsetip, mañdayaldı atanğan jeñimpaz (KEDS. 2011, с.15. s.179).	Şampiyon (<i>İngilizce şampiyon</i>) <i>sovyet.</i> Yarışmalara katılan müsabakalarda en iyi netice gösteren ve başarılı olan kişi (KEDS. 2011, с.15. s.179).
303	Юбиляр <i>зат. сов.</i> Юбилейі, мерейтойы өткізіліп отырған жеке адам не бір мекеме, ұйым (KEDS. 2011, с.15. s.808).	Yubilyar <i>zat. sov.</i> Yubileyi, mereytoıy ötkizilip otırğan jeke adam ne bir mekeme,	Yubilyar (yıl dönümü) <i>isim. sovyet.</i> Yıl dönümü, doğum günü kutlaması yapılan kişi

		уым (KEDS. 2011, с.15. s.808).	veya kolektif (KEDS. 2011, с.15. s.808).
304	Юридикалық [лат. <i>juridicus</i>] сын. совет. Құқыққа қатысты (KEDS. 2011, с.15. s.810).	Yuridikalıq [лат. <i>juridicus</i>] sın. sovet. Quqıqqa qatıstı (KEDS. 2011, с.15. s.810).	Yasallık (latin. <i>juridicus</i>) sıfat. sovyet. Kanunla ilgili, hukuksal (KEDS. 2011, с.15. s.810).
305	Ячейка зат. сөйл. сов. Бастауыш партия, комсомол ұйымдарының алғашқы кездегі аты (KEDS. 2011, с.15. s.814).	Yañeyka зат. söyl. sov. Bastavış partiya, komsomol uyımdarınıñ alğashqı kezdegı atı (KEDS. 2011, с.15. s.814).	Yañeyka (Alt kurul) isim. konuşma dili. sovyet. Alt partinin ve komsomol örgütlerinin kuruluş aşamasındaki ilk adı (KEDS. 2011, с.15. s.814).

4. BÖLÜM

KAZAK EDEBÎ DİLİ SÖZLÜĞÜ'NDE SOVYET İDEOLOJİSİ İLE İLGİLİ SÖZCÜKLERİN YAZILI KAYNAKLARA YANSIMALARI

Sovyet döneminde, yazılan eserler Sosyalist realizm çizgisinde yazılmıştır. O dönemdeki sansür yazarları sürekli denetim altında tutmuştur. Merkez Komünist Partisi'nin sansürle ilgili siyaseti hakkında Bainiyazov şöyle demiştir; *Parti kendi politikasını sürdürebilmek için Proleter yazarlardan istifade etmiştir. Onların ağzından sansür aracılığı ile milli ruhta eserler veren aydınların “halk düşmanı, Japon ajanı” gibi suçlamalarla tutuklanmasına, sürülmesine temel hazırlamıştır. Bazı Proleter yazarlar, sansürü düşmanını yok etme, çekememezlik, kıskançlık aleti olarak da kullanmıştır. Aydınları “milliyetçilikle” suçlamış ve eserlerini Sovyet ideolojisine aykırı diye yasaklamıştır* (Bainiyazov, 2018, 580).

Sosyalist realizmde, edebiyat, sanat eserleri ve sürekli yayın organları salt propoganda aracı haline gelmiştir. Bununla ilgili Özdemir'in eserinde şu ifadeler yer almaktadır; *Sosyalistik realizm, 1934 yılında Sovyetler Birliği'nin resmî edebiyat yöntemi olarak kabul edilmiştir... Sovyet edebiyat biliminde sosyalistik realizm bir “edebî akım” (Rusça течение, Kazakça ағым) veya “edebî hareket” değildir, “edebî yöntem” diğer bir ifadeyle “eleştiri yöntemi”dir. Nitekim Kazakça kaynaklarda sosyalistik realizm “Keñes дәwirindeki әдебиеттің көркемдік әдісі” (Sovyet dönemi edebiyatının estetik yöntemi) şeklinde açıklanmıştır* (Özdemir, 2016, 36).

Kazak Edebî Dili Sözlüğü'nden tespit ettiğimiz sözcüklerin kullanım alanları bakımından birçok alana yansydıkları tespit edilmiştir. Bu yansımalar, sözlükte tespit edilen sözcüklerle birlikte de verilmiştir. Bizler de bu bölümde tespit ettiğimiz sözcüklerin hangi alanda ve kaynaklarda yer aldığını işlemiş bulunmaktayız. Çalışmada tespit ettiğimiz sözcüklerin orijinal Kazak Türkçesi kısımları ve Türkiye Türkçesine aktarımları yer almıştır. Bu bölümde, Sovyet ideolojisi ile ilgili sözcüklerin yazılı kaynakların diline yansımalarını aşağıdaki alt başlıklar halinde incelenmiştir, *Edebî Eserlere Yansımalar, Tarih ve Ders Kitaplarına, Sözlük, Siyasi ve Ansiklopedik Eserlere Yansımalar, Gazete ve Dergilere Yansımalar*.

4.1. EDEBÎ ESERLERE YANSIMALAR

Muhtar Kul-Muhammed'e göre, Kazak Edebî Dili Sözlüğü'ne binden fazla Kazak yazarın 2,500'den fazla eserinden 25 bine yakın örnek cümleler alınmıştır (Kul-Muhammed, 2011, 820). Bu bölümde, tespit ettiğimiz bazı Sovyet ideolojisi ile oluşmuş söz varlığı aşağıdaki yazarların eserlerinden alınmıştır. Edebî eserlerden alınan örnek cümlelerden anlaşılıyor ki, genelde Sovyet döneminde yayımlanan eserlerde Sovyet edebiyatına uygun, uygulanan sansürden kaynaklı tek taraflı Sovyetlerin tutunduğu ideolojiyi övücü, geleneksel, tarihsel ve eski kültürel bağları eleştiren söylemler kullanılarak eserler yazıldığı gözlemlenmiştir. İncelenen sözlükte tespit edilen bütün söz varlıklarına çeşitli kaynaklardan birçok örnek getirilmiştir. Burada, sınırlı sayıda edebiyata yansıyan cümle örneklerini aslına yakın bir şekilde Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Vurgulamak istenilen sözcüğü siyah punta ile verilmiştir.

Артель (Artel) *sözcüğü ile ilgili örnekler,*

Бұл, біз сияқты жұмысшылар артелінің әні. Ес білгеннен бері құлақтан кеткен емес, бұл бір ән (Ә. Сәрсенбаев, Толқында.) Bu bizim gibi bir işçi artelinin şarkısı. Kendimi bildiğimden beri unutmadığım, böyle bir şarkı (Ä. Sarsenbayev, Tolqında) (KEDS. 2011, c.1. s.652).

Атком (Yürütком) *sözcüğü ile ilgili örnekler,*

Басқа әңгімелеріңді қоя тұрсаңдар да болады, - деп, әлгі сары жігіт - болыстың атком ағасы ескертін өтті (Б. Майлин, Шығ.). Başka konuşmalarını durdurabilirsiniz, diye şu sarışın oğlan- Valinin atkom (yürütme komitesi) başkanını uyardı (B.Maylin, Şıǵ.). (KEDS. 2011, c.2. s.103).

Атқару комитеті (Yürütme komitesi) *sözcüğü ile ilgili örnekler,*

Мұндағы үкімет мекемелеріндегі жолдастар тарапынан атқару комитетке ұсынған мынау список бар (І. Жансүгіров, Әңгім.). “Buradaki hükûmet kuruluşundaki yoldaşlar tarafından yürütme komitesine önerdiğimiz bu liste vardır” (I. Jansügirov, Äñgim.). (KEDS. 2011, c.2. s.105).

Ауком (Avkom) sözcüğü ile ilgili örnekler,

*Осындай зиянкесті көре алмаған, Ауданның **аукомдерін** істен алды. Сұмдарға, зиянкеске берілгенді, әшкере, қара бет қып соттап салды (С. Сейфуллин, Өлеңд.)*

Bu kadar zararı göremeyen, ilçenin avkomlarını (ilçe komitesi) işten attı. Nankörlere, zıyan edenlere verileni, ifşa ederek, yüzünü kara çıkarıp hapsettiler (S. Seyfullin, Öleñd.) (KEDS. 2011, c.2. s.157).

Аупартком (Avpartkom) sözcüğü ile ilgili örnekler,

Аупарткомның өткен бюросында егінді бөлектеп жинаудың барысы туралы мәселе қаралды (Ә. Нұршайықов, Тың астығы). Avpartkom'un (ilçe parti komitesi) geçen bürosunda hasadı ayrı ayrı toplama esnası hakkında konuya değinmiştir (A. Nurşayıkov, Tıñ astıǵı) (KEDS. 2011, c.2. s.173).

Ауыл кеңес (Köy meclisi) sözcüğü ile ilgili örnekler,

*Ол шалбарының қалтасынан шүберек дорбаға салынған **ауыл кеңес** мөрін алып, алақанында салмақтайды (К. Оразалин, Көктем). О pantolonunun cebinden kumaş torbaya konulan köy meclis mührünü alıp avucunda ağırlığını tartıyordu (K. Orazalin. Köktem) (KEDS. 2011, c.2. s.215).*

Ауылдық комитет (Köy komitesi) sözcüğü ile ilgili örnekler,

*Ақтар Жайық жағасындағы көп поселкелер мен сан ауылдардың **ауылдық, поселкелік комитеттерін** таратып, басшыларын ұстап, атып, қырып-жойып, апсап еткеннен кейін де екі айдай уақыт өтті (Х. Есенжанов, Ақ Жайық).* Beyazların, Yayık ırmağı kıyısındaki birçok yerleşim yeri ve çok sayıda köyün kırsal ve köy komitelerini dağıtmasının, liderlerini öldürmesinin, kurşuna dizmesinin, katletmesinin ve hapse atmasının üzerinden iki ay geçti (H. Esenjanov, Aq Jayık) (KEDS. 2011, c.2. s.217).

Ауыспалы қызыл ту (Dönüşümlü kızıl bayrak) sözcüğü ile ilgili örnekler,

*Біздің смена жеңіс вахтасында тұрып, **ауыспалы қызыл туды** қолдан шығармай келеді (Ә. Сатыбалдиев, Ақмарал). Vardiyamız zafer nöbetindeyken dönüşümlü kızıl bayrağı hiç bırakmıyor (Ä. Satıbaldiyev, Akmaral). (KEDS. 2011, c.2. s.235).*

Балалар коммунасы (Çocuklar komünü) sözcüğü ile ilgili örnekler,

Мені әкем қыстың басында Ақмешіт қаласындағы «жетім балалар коммунасы» аталатын үйге апарып, орналастырмақ боп аттанды (С. Мұқанов, Мөлдір махабб.) Kışın başında babam beni Akmesicit şehrinde "yetimler komünü" denilen bir eve götürüp oraya yerleştirdi (S. Mukanov, Möldir mahabb.) (KEDS. 2011, c.8. s.86).

Байшыл-ұлтшыл (Zengin ve milliyetçi yanlısı)

Байшыл ұлтшылдар пікірлерін бүркенишекті түрде өткіземіз деп тырысқанмен, совет әдебиетінің бағытындағылар олардың бет пердесін тез сыпырды (С. Мұқанов, Есею жыл.). Zengin ve milliyetçi yanlıları fikirlerini gizlemeye çalışsalar da Sovyet edebiyatına yönelenler onların maskelerini hemen çıkardılar (S. Mukanov, Eseyu yıl.) (KEDS. 2011, c.2. s.607).

Балшабек (Bolşevik)

Түбінде қазақ ел болатын болса, балшабектердің арқасында болады (Ж. Аймауытов, Шығ.) Sonunda Kazak, ülke olacaksa bu Bolşevikler sayesinde olacaktır (J. Aymavıtoy, Şığ.) (KEDS. 2011, c.2. s.695).

Батырақком (İrgatlık, Rençberlik) sözcüğü ile ilgili örnekler,

Сауат ашу Танабайға өте-мөте керек еді, қанша дегенмен батырақкомның мүшесі зой (Ш.Аймауытов, Қош бол) Eğitim almak Tanabay'a çok ama çok gerekiyordu, ne de olsa o rençberler üyesidir (Ş. Aymavıtoy, Koş bol) (KEDS. 2011, c.3. s.117).

Большевик (Bolşevik) sözcüğü ile ilgili örnekler,

Демек, большевиктердің пайымдаулары нағыз өмірдің өз көрінісінен туындамайды, «таптық сұраныстардан» туындайды (М. Шоқай, Таңд.). Bu nedenle, Bolşeviklerin görüşleri gerçek hayatın görünümünden değil, "sınıf taleplerinden" kaynaklanmaktadır (M. Şokay. Tañd.) (KEDS. 2011, c.3. s.474).

Екпінді (Öncü, Önder) sözcüğü ile ilgili örnekler,

*Коммунистік Жастар одағы қай жұмыста болса да өзінің көмегін көрсететін, өзінің инициативасын, бастамасын көрсететін **екпінді** топ болуға тиіс (Ш. Өтепов, Ғани.)* Komünist Gençlik Birliği, her türlü çalışmada emeğini esirgemeyen, kendi inisiyatifini, önceliğini gösteren aktif bir ekip olmalı (Ş. Öteпов, Ǵani.) (KEDS. 2011, c.5. s.183).

Жарыс туы (Үағырма туǵу) *sözcüǵü ile ilgili örnekler,*

*Завод коммунистік еңбек коллективі атағын алу үшін, содиалистік **жарыс туын** жоғары көтеруде (Қ.Серікбаев, Қастек) Fabrika, Komünist emek kolektifi nvanı için sosyalist rekabet bayraǵını yükseltiyor (Q. Serikbayev, Qastek) (KEDS. 2011, c.6. s.137).*

Ильич шамы (İліс mumu, lambası) *sözcüǵü ile ilgili örnekler,*

Тұңғыш рет біздің алыс колхозда, жанды солай Ильич шамы - электр (Ж. Молдаǵалиев, Таңд.). İlk kez bizim uzak kolhozlarda elektrikli İliс mumu (lambası) yandı (J. Moldaǵaliyev, Taңd. Şıǵ.) (KEDS. 2011, c.15. s.232).

Импералист (Emperyalist) *sözcüǵü ile ilgili örnekler,*

*Менің көз алдымда қанаǵыш **импералистермен** күресіп, бостандық жолында қан кешкен, азаттыққа ұмтылған елдер өтті (С. Мұқанов, Таңд.) Gözümün önünden sömürücü emperyalistlere karşı savaşan, özgürlük yolunda kan döken, özgürlük mücadelesi veren ülkeler geçti. (S. Muqanov, Taңd.) (KEDS. 2011, c.7. s.256).*

Исламшылар (İslamcılar) *sözcüǵü ile ilgili örnekler,*

*Жергілікті ұлт байлары, саудагерлер, ишан, молдалар, түрікшілер, **исламышылар**, алашордашылар революцияны жергілікті ұлт буржуазиясының мүддесіне пайдаланғысы келді (Ш. Өтепов, Ғани.). Yerli halkın zenginleri, tüccarlar, şeyh, molla, Türkşüler, İslamcılar, Alaşordacılar devrimi yerli burjuvazinin çıkarları için kullanmak istedi (Ş. Öteпов, Ǵani.) (KEDS. 2011, c.7. s.353).*

Исламшылдық (İslamcılık) *sözcüǵü ile ilgili örnekler,*

*Өйткені олар түрікшілдік пен **исламшылдықтан** орыстарға, орысшылдыққа қарсы ұлтшылдық негіздерін көретін еді (М. Шоқай, Таңд.) Zira onlar Türkşüлік ve*

İslamcılıkla Ruslara, Ruslaştırmaya karşı milliyetçiliğin temelini savunuyorlardı (M. Şokay, Tañd.) (KEDS. 2011, c.7. s.353).

Кеңес үкіметі (Sovyet hükûmeti) sözcüğü ile ilgili örnekler,

Баланы оқуға жіберу керек. Бар уайымы үкіметтің мойнында болады. Кеңес үкіметі қор қылмайды (Т. Ахтанов, Боран). Çocuğu okula göndermek gerek. Bütün yükümlülük hükûmetin omuzlarında olacak. Sovyet hükûmeti yetiştirir (T. Ahtanov, Boran) (KEDS. 2011, c.7. s.617).

Колхоз (Kolhoz) sözcüğü ile ilgili örnekler,

Кеше кешке колхоз басқармасында ұзақ бір жиналыс болған (Ғ. Орманов, Жүрек). Dün akşam kolhoz yönetiminde uzun bir toplantı vardı (Ğ. Ormanov, Jürek) (KEDS. 2011, c.8. s.75).

Колхоздандырыл- (Kolhozlaştırıl-) sözcüğü ile ilgili örnekler,

1930 жылдың есеп-санағын алғанда, Қазақстанды алсақ, сол жылы жеке шаруаларының 64 проценті колхоздандырылған (С.Мұқанов, Есею жыл). 1930'da hesap sayımını aldıklarında, Kazakistan'ı baz alırsak, o sene bireysel çiftçilerin % 64'ü kolhozlaştırılmıştır (S. Muqanov, Eseyu jıl) (KEDS. 2011, c.8. s.75).

Коммунист (Komünist) sözcüğü ile ilgili örnekler,

Коммунист сәулетті болашақ жолында аянбай күресуді өз өмірінің бар мәні - деп, терең сезінген адам (Б. Мәдиев, Өлендер) Komünist, aydınlık gelecek yolunda yorulmadan mücadele etmeyi yaşamın anlamı, diye yürekten hisseden kişidir (B. Madiyev, Ölender) (KEDS. 2011, c.8. s.88).

Коммунистік қоғам (Komünist toplum) sözcüğü ile ilgili örnekler,

Партияның ең жоғарғы мақсаты коммунистік қоғам орнату (Б.Мәдиев, Өлендер) Partinin nihai hedefi komünist bir toplum kurmaktır (B. Madiyev, Ölender) (KEDS. 2011, c.8. s.88).

Комсомол (Komsomol) sözcüğü ile ilgili örnekler,

Санаторийде үш **комсомол** мүшесі бар екен (Е.Оразақов, Дәрігер). Sanatoryumda üç komsomol üyesi varmış (E. Orazaqov, Däriger) (KEDS. 2011, c.8. s.99).

Комсомолдық (Komsomolluk) *sözcüğü ile ilgili örnekler,*

Комсомолдық және партиялық саяси оқу жастардың білімін жетілдіріп, санасезімін кеңейтті (Т. Бейісқұлов, Әкелер). Komsomol ve parti hakkında siyasi eğitim verilmesi, gençlerin eğitimini geliştirip, şuur ve bilinçlerini açtı (T. Beyisqulov, Äkeler) (KEDS. 2011, c.8. s.100).

Қаралы қағаз (Karalı kağıt, Mektup, haber) *sözcüğü ile ilgili örnekler,*

Ол емес нағыз ауыры, (Оны да көзің көрмесін!) Үйіңе бір күн, бауырым, **Қаралы қағаз** келмесін! (С. Жиенбаев, Таңд.) O değil asıl acı, (Gözlerin onu da görmesin!) Evine bir gün kardeşim, kara kağıt gelmesin! (S. Jiyeñbayev, Tañd.) (KEDS. 2011, c.9. s.337).

Құрмет белгісі (Şeref nişanı) *sözcüğü ile ilgili örnekler,*

Рас, мынау еңбек қызыл ту және **Құрмет белгісін** жылқы баққаным үшін алғанмын (С. Бақбергенев, Қарға там) Doğrudur, bu Emek Kızıl Bayrak ve Şeref nişanını yılkı sürüsüne çobanlık ettiğim için almıştım (S. Baqbergenov, Qarğa tam.) (KEDS. 2011, c.10. s.412).

Құрметті атақ (Onursal rütbe) *sözcüğü ile ilgili örnekler,*

Ұрмашқа Совет Одағының Батыры деген ең **құрметті атақ** берілді (Ә.Әлішев, Батыр бол). Urmaş’a Sovyetler Birliği’nin Kahramanı onursal ünvanı verildi (Ä. Älişev, Batır bol.) (KEDS. 2011, c.10. s.415).

Қызыл армия (Kızıl ordu) *sözcüğü ile ilgili örnekler,*

Мұзды Мұхиттан басталып Қара теңізге дейін созылған майданда біздің айбынды **Қызыл Армия** жаудың жанталасқан шабуылдарына асқан батырлықпен күшті соққы беріп жатыр (Қ. Сәтбаев, Қазақст.). Buzlu Okyanus’tan Karadeniz’e uzanan cepheде, güçlü Kızıl Ordumuz, düşman saldırısına karşı büyük bir cesaretle vuruyor (Q. Sätpayev, Qazaqst.) (KEDS. 2011, c.1. s.634).

Қызыл гвардия (Kızıl Muhafızlar) *sözcüğü ile ilgili örnekler,*

Совет мүшелері өзімізді қызыл гвардия деп жарияладық және отряд ұйымдастыру ісіне кірістік (С. Сейфуллин, Тар жол.) Meclis üyeleri kendimizi kızıl ordu diye adlandırdık ve bir müfreze düzenlemeye başladık (S. Seyfullin. Tar jol.) (KEDS. 2011, c.4. s. 272).

Қызыл империя (Kızıl emperyalizm) сөзсүгі ile ilgili örnekler,

Түркістанға орыс қызыл империясының улы тырнақтары, міне, осылайша батырылды (М. Шоқай. Таңд.) Rus Kızıl İmparatorluğu'nun zehirli pençeleri, işte Türkistan'a böyle batırıldı (M. Şoqay, Tañd.) (KEDS. 2011, c.7. s.256).

Қызыл отар (Kızıl sömürü) сөзсүгі ile ilgili örnekler,

Өзбекстанды және бүкіл Түркістанды Мәскеудің қызыл отарына айналдыру үшін болып отыр деп қарайды (М. Шоқай, Таңд.). Özbekistan'ı ve tüm Türkistan'ı Moskova'nın kızıl kolonisi haline getirmek için yapıldığı düşünülüyor (M. Şoqay Tañd.) (KEDS. 2011, c.10. s.504).

Мәңгі өшпес от (Ebedi sönmeyen ateş) сөзсүгі ile ilgili örnekler,

Тәрде белгісіз солдаттың моласы, оның басында Даңқ ескерткіші орнатылған. Оның түбінде өшпейтін мәңгі от жанып тұр (К. Тоқаяев, Көмескі.). Belirsiz bir askerin mezarı, onun yanı başına da onur anıtı yerleştirilmiş. Onun dibinde sönmeyen ebedi ateş yanıyor (K. Toqayev, Kömeski.) (KEDS. 2011, c.12. s.264).

Национализациялау (Millileştirmek) сөзсүгі ile ilgili örnekler,

Ленин Риддер кәсіпорындарын национализациялау туралы ұсыныс жасады (Ж. Ыбыраев, Алтай.). Lenin, Ridder işletmelerinin kamulaştırılmasını önerdi (J. Ibrayev, Altay.) (KEDS. c.11. s.505).

Ленин ордені (Lenin madalyası) сөзсүгі ile ilgili örnekler,

Қазақстандағы қаһармандық іс өзіне лайық жүлде алды, республика Ленин орденімен наградталды (З. Қабдолов, Сыр.). Kazakistan halkı çok çalışmasından dolayı hak ettiği ödülü almıştır; Cumhuriyet'e Lenin madalyası verildi (Z. Qabdolov, Sır.) (KEDS. 2011, c.11. s.738).

Оңшыл (Sağcı, Siyaset yanlısı) sözcüğü ile ilgili örnekler,

Мен оған бетің бар, жүзің бар демей, «Сен оңшылсың, байшылсың, біздің ішімізде жүрген жегі құртсың!» - дедім (Б.Майлин, Шығ.). Ben ona yüzün var demeden, Sen sağcısın, zengini seven, içimizi kemiren kurtsun! dedim! (B. Maylin, Şığ.) (KEDS. 2011, c.11 s.696).

Орақ-балға (Orak ve çekiç) sözcüğü ile ilgili örnekler,

Оның көз алдына Совет үкіметінің мөріндегі күн астында айқасқан орақ-балғаның суреті елестеді (С. Сейфуллин, Шығ.). Onun gözünün önüne Sovyetler Birliği'nin mühründeki güneş altında çapraz şekilde duran orak ve çekiç'in resmi geldi (S. Seyfullin, Şığ.) (KEDS. 2011, c.11. s.718).

Отан соғысы ордені (Vatan savaşı madalyası) sözcüğü ile ilgili örnekler,

Сол жақ төсінде Ленин ордені, жауынгерлік Қызыл Ту ордендерінің, Отан соғысы орденінің колодкалары қадалған (Ө. Қанахин, Бәйшешек.). Sol yakasına Lenin madalyası, askerî Kızıl bayrak madalyaları ve Vatan savaşı madalyası takılmıştır (Ö. Qanahin, Bäuşeşek.) (KEDS. 2011, c.11. s.738).

Отан үшін (Vatan için) sözcüğü ile ilgili örnekler,

Отан үшін жан құрбан, - дей берді ол күбірлеп (Қ. Жапсарбаев, Сөйле.). O mırıldanarak, Vatanım için canım feda, deyivermişti (Q. Japsarbayev, Söyle.) (KEDS. 2011, c.15. s.98).

Партия, совет органдары (Parti, Sovyet organları) sözcüğü ile ilgili örnekler,

Партия, совет органдары оның еңбегін жоғары бағалады (Т. Нұртазин, Ауыл). Parti, Sovyet organları, onun çalışmasına değer verdi (T. Nurtazin, Avıl.) (KEDS. 2011, c.11. s.731).

Парторг (Partorg) sözcüğü ile ilgili örnekler,

Иә, сол Алакөзов осы совхозға парторг болып келген (С. Жүнісов, Жапанда.). Evet, o Alaközov, bu sovhoza partorg (parti sorumlusu) olarak gelmiş (S. Jünisov, Japanda.) (KEDS. 2011, c.12. s.316).

Пролетар (Пролетар) sözcüğü ile ilgili örnekler,

*Дәуір келед! Дәуір келед! – Өндірісті қайта құрар. Жаңа өмірдің, иесі өзі - Озат ойлы **пролетар!** (Ә. Сәрсенбаев, Отан таңы.). Dönem geliyor! Dönem geliyor! Sanayi tekrar kuruluyor. Yeni yaşamın sahibi başarılı bir proletarya geliyor! (Ä. Särsenbayev, Otan tanı.) (KEDS. 2011, c.12. s.400).*

Райком (Raykom) sözcüğü ile ilgili örnekler,

*Кең отырып кеңесейік, келесі жексенбі күні **райкомға** келіңіз (Ә. Әбішев, Ғаламат.). Detaylı görüşelim, haftaya pazar ilçe komitesine gelin (Ä. Äbişov, Ǵalamat.) (KEDS. 2011, c.12. s.443).*

Революцияшыл (Devrimci) sözcüğü ile ilgili örnekler,

*Павловтың бұрынғы **революцияшыл** қауымы бұл күнде көп ілгері басып, өзгеріп, өрлеп кеткен (М. Әуезов, Шығ.). Pavlov'un eski devrimci toplumu bugünlerde ilerleyerek, деғишмиш, geliшмишлерdir (М. Ävezov, Шығ.) (KEDS. 2011, c.12. s.464).*

Совет (Sovyet) sözcüğü ile ilgili örnekler,

*М. Әуезовтің, С. Мұқановтың, Ғ. Мұстафиннің, тағы басқаларының шығармалары бүкіл көп ұлтты **совет** жұртышылығынан жақсы баға алғандығын айта аламыз (Ғ. Мүсирепов, Суреткер). М. Ävezov'un, S. Muqanov'un, Ǵ. Mustafin'in ve başkalarının eserleri bütün çok uluslu Sovyet halkından iyi yorumlar aldıklarını söyleyebiliriz (Ǵ. Müsirepov, Suretкер) (KEDS. 2011, c.13. s.224).*

Советтен- (Sovyetleşmek) sözcüğü ile ilgili örnekler,

*Ауылды қазір **советтенді** деп айтуға болады (Ғ. Мұстафин, Дауыл.) Köyler için, artık Sovyetleştirildi diyebiliriz (Ǵ. Mustafin, Davıl.) (KEDS. 2011, c.13. s.224).*

Советтендіру (Sovyetleştirmek) sözcüğü ile ilgili örnekler,

*Жиымасынышы жылдары ауылды **советтендіру** тап жігін ашу ұранын көтерді партия (Ғ. Мұстафин, Ой әуен.). Parti üyeleri 20'li yıllarda köyleri Sovyetleştirme ve*

sınıf ayırımını belirleme sloganını gündeme getirdi (Ğ. Mustafin, Oy även.) (KEDS. 2011, c.13. s.224).

Советтік (Sovyetlik) sözcüğü ile ilgili örnekler,

Мәжит партия қатарына кірмегенмен, идеялық жағынан ол таза советтік адам болатын (С. Мұқанов, Есею жыл.). Macit, parti üyeliliğine girmese bile, fikir açısından tamamen Sovyet insanıydı (S. Muqanov, Eseyu yıl.) (KEDS. 2011, c.13. s.224).

Советшіл (Sovyet yanlısı) sözcüğü ile ilgili örnekler,

Ал өзі сөзде советшіл, істе қиянатшыл (Ғ. Мұстафин, Көз көрген.). Fakat kendisi sözde Sovyetçi, aslına dönünce haindir (Ğ. Mustafin, Köz көрген.) (KEDS. 2011, c.13. s.224).

Совет үкіметін орнату (Sovyet hükûmetini yerleştirme) sözcüğü ile ilgili örnekler,

Ол Жетісуда Совет өкіметін орнату жолындағы күреске белсене қатысты (Қ. Әміров, Өшп. жұлдыз). O, Jetisu'da Sovyet hükûmetini kurma yolundaki mücadeleye aktif bir şekilde katılır (Q. Ämirov, Öşp. juldız) (KEDS. 2011, c.11. s.747).

Совет армиясы (Sovyet ordusu) sözcüğü ile ilgili örnekler,

Жау айбынды Совет Армиясының алдында тізе бүкті. Біз жеңдік, жау жеңілді (Қ. Қайсенов, Жаутылы.). Düşman, Güçlü Sovyet ordusunun karşısında diz çöktüler. Biz kazandık, düşman yenildi (Q.Qaysenov, Javtıly). (KEDS. 2011, c.1. s.634).

Совет Одағының батыры (Sovyetler Birliği'nin kahramanı) sözcüğü ile ilgili örnekler,

Төлеген Тоқтаровқа СССР Жоғарғы Советі Президиумының Указы бойынша Совет Одағының Батыры атағы берілді (Ә. Нұршайықов, Батыр.). Tölegen Toqtarov, SSCB Yüksek Meclis Başkanlığı Kararnamesi ile Sovyetler Birliği Kahraman'ı ünvanına layık görüldü (Ä. Nurşayıqov. Batır.) (KEDS. 2011, c.3. s.114).

Социализм (Sosyalizm) sözcüğü ile ilgili örnekler,

Социализм тұсында да тәртіп, заң бар жолдас Щербакөв (Ғ.Мұстафин, Қарағанды.). Sosyalizm döneminde de düzen ve yasa vardır, yoldaş Şerbakov (Ğ. Mustafin, Qarağandı.) (KEDS. 2011, c.13. s.290).

Социалистік (Sosyalistlik) sözcüğü ile ilgili örnekler,

*Партия мен үкіметіміз қазақ даласында **социалистік** мал шаруашылығын өркендетуді міндет етіп қойды (Қ. Досқалиев, Қаһарман.). Partimiz ve hükümetimiz Kazak bozkırında sosyalist işletmeye dayalı hayvancılığı geliştirmeyi görev edinmiştir (Q. Dosqaliyev, Qaharman.) (KEDS. 2011, c.13. s.290).*

Съезд (Kongre) sözcüğü ile ilgili örnekler,

*Жездем тіпті өзгермеген, баяғыша көрікті, Колхозшылар **съезіне** делегат боп келіпті (М. Шаханов, Ғасырлар.). Eniştem hiç değişmemiş eskisi gibi yakışıklı, Kolhozcular kongresine temsilci olarak gelmiş (M. Şahanov, Ğasırlar.) (KEDS. 2011, c.13. s.450).*

Указ (Kararname, Karar) sözcüğü ile ilgili örnekler,

*СССР Жоғарғы Советі Президиумының 1944 жылғы 21 февральдағы **Указы** бойынша аға сержант Сұлтан Баймағамбетовке қаза тапқаннан кейін Совет Одағының Батыры атағы берілді (С.Сейітов, Сөз сұра.). SSCB Yüksek Meclis Başkanlığı'nın 21 Şubat 1944 tarihli kararına göre başçavuş Sultan Baymağambetov'a, vefatından sonra Sovyetler Birliği kahraman'ı ünvanı verilmiştir (S. Seyitov, Söz sura.) (KEDS. 2011, c.14. s.656).*

Халық комиссары (Halk Komiseri) sözcüğü ile ilgili örnekler,

*Қазақ әйелдерінен Сәрби Ықтысамова тұңғыш **халық комиссары** болды (Б. Бөлтірікова, Аяулы жандар.). Kazak kadınlarından Särbi İqtisamova ilk halk komiseri olur (B. Böltirikova, Ayavlı jandar.) (KEDS. 2011, c.8. s.82).*

Ячейка (Үәсейка, Alt kurul) sözcüğü ile ilgili örnekler,

Мына біреуді сізге парт ячейканың хатшысы беріп еді, - деп Железнов конверт ұсынды (С.Мұқанов, Шығ.). İşte bunu size parti alt kurulunun sekreteri vermişti, diyerek Jeleznov eline zarf tutuşturdu (S. Muqanov, Şığ.) (KEDS. 2011, c.15. s.814).

4.2. TARİH KİTAPLARINA, SÖZLÜK, ANSİKLOPEDİK ESERLERE VE DERS KİTAPLARINA YANSIMALAR

Ferhat Karabulut, Sovyet ideolojisinin ders kitaplarına yansımaları ile ilgili şöyle demiştir: *Ders kitaplarında, arkadaşlık, yardımlaşma, çalışkanlık, sevgi, dostluk gibi genel insan tabiatına ve ahlakına uygun olayların anlatıldığı parçaların yanında; okulu, sınıfı, doğayı, doğadaki canlıları, doğadaki hayatı (kolhoz başta olmak üzere) anlatan parçalar da önemli bir yer tutmaktadır* (Karabulut 2009, 80). Biz de Kazakistan'da Filoloji Fakültesi üniversite öğrencileri için hazırlanan "Kazak Edebî Dilinin Tarihi" (1968) adlı ders kitabında seçilen örnek cümlelerin Sovyet zamanını yansıtan örneklerden oluştuğunu gözlemlemiş bulunmaktayız. Örneğin, *Бауыржан – коммунист партиясының рухында тәрбиеленген совет адамы, білімді интеллигент.* (Bavırjan, Komünist Partisinin eğitim tedrisatından geçmiş Sovyet adamı ve aydın bir kişidir). *Отан үшін!* (Vatan için!). *Ал, жолдастар!* (Hadi, Yoldaşlar!) *Жойылсын, жауыздар!* (Kahrolsun, düşmanlar!). *Ленин туын берік ұстаңдар, жолдастар!* (Lenin bayrağını sağlam tutun, yoldaşlar!). (Balakayev, Sızdıkova & Janpeyisov, 1968, 209).

Bu bölümde, incelenen Kazak Edebî Dili Sözlüğü'nden tespit edilen bazı Sovyet ideolojisi ile oluşmuş söz varlığının tarih kitaplarına (*ҚССР тарихы – Kazak SSC tarihi*), (*Партия тарихы – Parti Tarihi*), ansiklopedilere (*ҚСЭ – Kazak Sovyet Ansiklopedisi*), (*ҚҰЭ – Kazakistan Ulusal Ansiklopedisi*), (*Қазақ өнері энцикл. – Kazak Sanatı Ansiklopedisi*), çeşitli sözlüklere (*Саяси түсіндірме сөздік. – Siyasi Açıklamalı Sözlük*), ders kitaplarına (*Психология - Psikoloji, Жалпы биология – Genel Biyoloji*) ve siyasi (*В. И. Ленин, Шығ. – V.İ. Lenin Eserleri, Марксистік филол. – Marksist Felsefe*) eserlere nasıl yansıdığını gösteren örnek cümleler ele alınmıştır. Örnek cümlelerden anlaşılıyor ki, Sovyet ideolojisini övmenin yanında Merkez Komünist Partisinin tarihi, faaliyetleri (ödül verme, özel günleri kutlama vb.) ve işleyişi hakkında da bilgiler verilmiştir.

Антиреволюциялық (Antidevrimsellik) sözcüğü ile ilgili örnekler,

Бұл антиреволюциялық схеманың түп тамыры пролетариаттың шаруалар жөніндегі басшылық рөлін теріске саю еді (Партия тарихы.). "Bu devrim karşıtı şemanın kökeni, proletaryanın köylülerle ilgili yöneticilik yapamayacaklarını belirtmektir" (Partiya tarihi.) (KEDS. 2011, c.1. s.517).

Ғылыми социализм (Bilimsel sosyalizm) сөзсүгү ile ilgili örnekler,

Ғылыми социализм дегеніміз - капитализмді, оның даму заңдарын терең талдаудың нәтижесі (Марксистік филос.). Bilimsel sosyalizm, kapitalizmi, onun gelişim sürecini ayrıntılı inceleme sonucudur (Marksistik filos.) (KEDS. 2011, c.13. s.290).

Еңбек қызыл ту ордені (Kızıl bayrak işçi ödülü) сөзсүгү ile ilgili örnekler,

Еңбек Қызыл Ту ордені 1928 жылы белгіленді (ҚСЭ.). Emek Kızıl Bayrak madalyası 1928'den itibaren verilmeye başlandı (QSE.) (KEDS. 2011, c.11. s.737).

Жеңіс ордені (Zafer madalyası) сөзсүгү ile ilgili örnekler,

Жеңіс ордені 1943 жылы белгіленді (ҚСЭ.). Zafer madalyası, 1943'ten itibaren verilmeye başlandı (QSE.) (KEDS. 2011, c.11. s.738).

Жоспарлы экономика (Planlı ekonomi) сөзсүгү ile ilgili örnekler,

Алайда КСРО құрылғаннан бастап ыдырағанға дейінгі аралықтағы жоспарлы экономика саясаты, сайып келгенде, ел экономикасының жоспарлы түрде бірқалыпты ырғақпен дамуын қамтамасыз ете алмайтындығын көрсетті (ҚҰЭ.) Ancak SSCB'nin kuruluşundan çöküşüne kadar geçen süreçte uygulanan planlı iktisat politikası, sonuç itibarıyla ülke ekonomisinin planlı ve istikrarlı gelişiminin sağlanamadığını göstermiştir (QUE.) (KEDS. 2011, c.6. s.500).

Империализм (Emperyalizm) сөзсүгү ile ilgili örnekler,

Империализ - капитализмнің монополиялық сатысы, өйткені нақ монополиялардың үстемдік етуі оның экономикалық мәнін құрайды (ҚҰЭ.). Emperyalizm, kapitalizmin tekелci bir aşamasıdır; çünkü tekellerin egemenliği onun ekonomik özüdür (QUE.) (KEDS. 2011, c.7. s.255).

Интернационал (Uluslarası) сөзсүгү ile ilgili örnekler,

1943 ж. мамырда II-дүниежүзілік соғыстың қызған шағында Коминтерн атқару комитетінің Президиумы Коммунистік интернационалды тарату жөнінде шешім қабылдады (Саяси түсінд. Сөздік.). Mayıs 1943'te 2. Dünya Savaşı'nın en

қауішмалы дөнемінде Коминтерн Үрүтме Комитеси Бақканлығы, Комүнист Ентнаسیونал'и фешетме карары алды (Сiyаси Түсінд. Сөздик) (KEDS. 2011, с. 7. s.313).

Империалистік (Emperyalistlik) сөзсүгү иле илгили өрнеклер,

Жаңа үкімет, бұрынғы үкімет сияқты, империалистік үкімет – бақайшағына дейін империалистік үкімет (В. И. Ленин, Шығ.) Yeni hükûmet, eski hükûmet gibi, emperyalist hükûmet, tepeden tırnağına kadar emperyalist bir hükûmettir (V. İ. Lenin Şıǵ.) (KEDS. 2011, с.7. s.256).

Интернационалдык тәрбие (Uluslararası eǵitim) сөзсүгү иле илгили өрнеклер,

Егер біз социализмге адал боламыз десек, біз бұқара арасында қазірден бастап интернационалдык тәрбие жүргізуге тиісніз (В.И. Ленин, Шығ.) Eğer biz sosyalizme sadık kalacaksak, halk arasında bugünden başlayıp uluslararası bir eǵitim yürütmemiz gerekir (V. İ. Lenin, Şıǵ.) (KEDS. 2011, с.7. s.314).

Кеңес өкіметі (Sovyet hükûmeti) сөзсүгү иле илгили өрнеклер,

1991 ж. КСРО-ның ыдырауына байланысты орталық Кеңес өкіметі құлады (ҚҰӘ.). 1991'de SSCB'nin daǵılmasıyla merkez Sovyet hükûmeti yıkılmıştır (QUE.) (KEDS. 2011, с. 7. s.617).

Кеңес одағының батыры (Sovyetler Birliǵi'nin kahramanı) сөзсүгү иле илгили өрнеклер,

Кеңес Одағының Батыры атағы берілгендерге Ленин ордені, «Алтын Жұлдыз» медалі және КСРО Жоғарғы Кеңесі Президиумының грамотасы тапсырылады (ҚҰӘ.). Sovyetler Birliǵi'nin kahraman'ı ünvanını alanlara Lenin ödülü, Altın Yıldız madalyası ve SSCB Yüksek Meclis Başkanlığı'nın takdiri verildi (QUE.) (KEDS. 2011, с. 7. s. 617).

Кеңес Одағы Коммунистік партиясы (Sovyetler Birliǵi Komünist partisi) сөзсүгү иле илгили өрнеклер,

Кеңес Одағы Коммунистік партиясының 23-27 съездері әр 5 жыл сайын өткізіліп тұрды (ҚҰӘ.). Sovyetler Birliği Komünist partisinin 23.-27. kongreleri her 5 senede bir gerçekleştirilmiştir (QUE.) (KEDS. 2011, c. 7. s. 617).

Коммунистік (Komünistlik) *sözcüğü ile ilgili örnekler,*

Совет адамдарының еңбекке коммунистік көзқарасын тәрбиелеу коммунистік моральды тәрбиелеумен тығыз байланысты (Қ. Жарықбаев, Психология) Sovyet halkının çalışma konusundaki komünist tutumunu geliştirmek, Komünist ahlakın geliştirilmesiyle yakından ilgilidir (K. Jarıkbayev, Psikologiya) (KEDS. 2011, c.8. s.88).

Коммуна (Komüne) *sözcüğü ile ilgili örnekler,*

Қазақстанда Совет өкіметінің нығая дәуірінде ең тұңғыш коллективтік шаруашылықтар ең алдымен коммуна түріндегі шаруашылықтар пайда болды (ҚССР тарихы) Kazakistan'da Sovyet hükûmeti'nin gelişim döneminde ilk kolektif işletmeler önce komün şeklindeki işletmeler olarak ortaya çıkmıştır (KSCB tarihi) (KEDS. 2011, c. 8. s.86).

Қызыл отау (Kızıl otağ) *sözcüğü ile ilgili örnekler,*

Қызыл отау басшылары Республика Оқу халық комиссариатының саяси-ағарту Бас басқармасына есеп беріп отырады (Қазақ өнері энцикл.). Kızıl otağ yöneticileri, Cumhuriyet halk eğitim komiserliği'nin Siyasi Eğitim Genel Müdürlüğü'ne rapor verir (Qazaq öneri enstik.) (KEDS. 2011, c.10. s.504).

Революцияшыл (Devrimci) *sözcüğü ile ilgili örnekler,*

Жазушы-философ және революцияшыл демократ А.И. Герцен жаратылыс ғылымдарының XIX-ғасырда фактілер жинаудағы зор табыстарын атап көрсетті (Жалпы биология). Filozof yazar ve devrimci demokrat A.İ. Gertsen, yaradılış bilimlerinin 19. yüzyıldaki deliller toplamadaki başarılı çalışmalarından bahseder (Jalpi biologiya) (KEDS. 2011, c.12. s.464).

Одақ (Birlik) *sözcüğü ile ilgili örnekler,*

Советтік Социалистік Республикалар Одағы жеріарындағы тұңғыш социалистік держава (ҚСЭ). Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, дүныadaki ilk sosyalist ülkedir (QSE) (KEDS. 2011, c.11. s.609).

Одақтас Совет Республикасы (Sovyetler Birliği Cumhuriyetleri) сөзсүгү ile ilgili өрнеклер,

Одақтас Совет Республикасы СССР Конституциясының 14-нші бабында көрсетілген правоарын жүзеге асырады (ҚСЭ). Sovyet Cumhuriyetleri Birliği, SSCB Anayasasının 14. maddesinde belirtilen hakları gerçekleştirir (QSE) (KEDS. 2011, c.11. s.610).

Октябрь Революциясы ордені (Ekim Devrimi madalyası) сөзсүгү ile ilgili өрнеклер,

Октябрь Революциясы ордені 1967 жылы белгіленді (ҚСЭ). Ekim Devrimi madalyası, 1967’de verilmeye başlandı (QSE) (KEDS. 2011, c.11. s.738).

Пролетариат (Proletaryat) сөзсүгү ile ilgili өрнеклер,

Шаруалар пролетариаттың басшылығымен гана помещиктер жерін өздеріне ала алады (КПСС тарихы). İşçiler, proletaryanın yönetimiyle arazi sahiplerinin toprağını kendilerine alabilirler (QPSS Tarihi) (KEDS. 2011, c. 12. s. 400).

Соғыс комиссары (Savaş komiseri) сөзсүгү ile ilgili өрнеклер,

1918 жылы, январьда, Аманкелді Иманов Торғай уезінің соғыс комиссары болып тағайындалды (ҚССР тарихы). Ocak 1918’de, Amankeldi İmanov Torgay ilinin savaş komiseri olarak tayin edilmiştir (QSSP tarihi) (KEDS. 2011, c.8. s.82).

Социализм (Sosyalizm) сөзсүгү ile ilgili өрнеклер,

Социализм дегеніміз - коммунизмнің төменгі сатысы, социализм тікелей капитализмнен туады да, онда ескі қоғамның кейбір белгілері әлі де сақталады (КПСС тарихы.). Sosyalizm, komünizmin alt aşamasıdır, sosyalizm doğrudan kapitalizmin içinden çıkmasına rağmen, önceki eski sistemin bazı özelliklerini sürdürüyor olabilir (QPSS tarihi.) (KEDS. 2011, c.13. s.290).

4.3. GAZETE VE DERGİLERE YANSIMALAR

Bu bölümde, incelediğimiz Kazak Edebî Dili Sözlüğü'nden tespit ettiğimiz bazı Sovyet ideolojisi ile oluşmuş söz varlığının gazete ve dergilere yansması ele alınmıştır. Sovyet ideolojisi, sadece edebî eserlere değil, günlük gazete ve dönemsel yayımlanan dergilerin dillerine de yansımıştır. Burada Sovyet döneminde yayımlanmış bazı gazete ve dergilerin, bağımsızlık sonrası adını değiştirerek yayım hayatına devam ettiğini vurgulamak gerekir. “*Лениншіл жас*” – Leninci Gençler, günümüzdeki adı “*Жас Алаш*” – Genç Alaş, “*Социалистік Қазақстан*” – Sosyalist Kazakistan, günümüzdeki adı “*Егемен Қазақстан*” - Egemen Kazakistan, *Қазақ әдебиеті* – Kazak Edebiyatı, “*Түркістан*” - Türkistan gibi gazetelerin ve “*Халық мұғалімі*” – Halk Öğretmeni, “*Жұлдыз*” – Yıldız, “*Қазақстан мектебі*” - Kazakistan Mektebi, “*Қазақстан әйелдері*” – Kazakistan Kadınları gibi dergilerin diline nasıl yansıdığını gösteren örnek cümleler ele alınmıştır. Burada vurgulamamız gereken diğer bir husus, bağımsızlık sonrası yayımlanmaya başlayan “Türkistan” (1993) gibi gazetelerde Sovyet ideolojisini, Sovyet yapısını eleştiren yazılar da yer almıştır. Örneğin, **Бәлшебек (Bolşevik)** sözcüğü ile ilgili örnekte görüldüğü gibi.

Актив (Aktif) *sözcüğü ile ilgili örnekler,*

*Әр мектепте ата-аналар **активін** құрайық. (Лен. жас.)* Her okulda ebeveynlerden oluşan aktif üyeler ekibini kuralım (Len. jas.) (KEDS. 2011, c.1. s.206).

Артельдестіру (Artelleştirmek) *sözcüğü ile ilgili örnekler,*

*Қаймен оқиғасы қат-қабат өрбиді. Бұл оқиға алғашқы **артельдестіру** кезеңімен, қиян-кескі тап тартысының көрінісімен байланысты (Лен. жас.).* Kaумен olayı katmanlar halinde ortaya çıkıyor. Bu olay ilk artelleşme döneminde, kanlı sınıf çatışmasının yansımasıyla alakalıdır (Len. jas.) (KEDS. 2011, c.1. s.652).

Ауылдық-Селолық (Köylü ve kasabalı) *sözcüğü ile ilgili örnekler,*

Ауылдық-селолық мектептерде бұл бригадалардың колхоз немесе совхоз тарапынан бекітіліп берілген жер учасоктері мен техникасы болады (Халық

мұғ.) Köy ve kasaba okullarında, bu ekiplere kolhoz veya sovhoz tarafından kalıcı olarak verilen toprak arazileri ile tarım makineleri de olacak (Halıq muğ.) (KEDS. 2011, c.2. s.218).

Ауыспалы вымпел (Dönüşümlü flama) sözcüğü ile ilgili örnekler,

Біздің ауыл жастарының пішен жинайтын бригадасына қыркүйек айында ауыспалы вымпел тапсырылды (Лен. жас.) Eylül ayında köyümüzün saman toplayan gençlerinden oluşan ekibe dönüşümlü flama teslim edilmiştir (Len. jas.) (KEDS. 2011, c.2. s.234).

Батыр ана ордені (Kahraman ana madalyası) sözcüğü ile ilgili örnekler,

Батыр Ана ордені 1941-1945 жылдары көптеген аналарға берілді (Лен. жас.). Kahraman Ana madalyası, 1941-1945'te birçok anneye verilmiştir (Len. jas.) (KEDS. 2011, c.11. s.737).

Бәлшебек (Bolşevik) sözcüğü ile ilgili örnekler,

Журналдың материалдары Түркістан халықтарының тұрмыс-тіршілігі туралы ащы шындықты баяндап, отаршылдарға, бәлшебектерге қарсы ұлт-азаттық күрес бағытында түркістандықтарға рух бере отырып, түрік бірлігі мұраттарын насихаттады (Түркістан). Dergideki yazılar, Türkistan halklarının yaşam tarzı hakkında acı gerçekleri beyan edip, sömürgecilere, Bolşeviklere karşı millî mücadele doğrultusunda Türkistanlılara ruh veren, Türk Birliği amaçlarını öğütlemiştir (Türkistan) (KEDS. 2011, c.3. s.168).

Большевизм (Bolşevizm) sözcüğü ile ilgili örnekler,

Большевизм халықаралық жұмысшы қозғалысындағы ең революцияшыл, дәйекті маркстік бағыт болды (Соң. Қаз.) Bolşevizm, uluslararası işçi hareketindeki en devrimci, tutarlı Marksist eğilimdir (Sots. Qaz.) (KEDS. 2011, c.3. s.474).

Большевиктен- (Bolşevik olmak) sözcüğü ile ilgili örnekтер,

Советтер мен солдат комитеттерінің ерекше тез большевиктенген кезеңі басталды (Соң. Қаз.) Sovyetler ile asker komitelerinde, aceleyle Bolşevikleşme süreci başlamıştır (Sots. Qaz.) (KEDS. 2011, c.3. s.475).

Буденновка (Budennovka, Miğfer) sözcüğü ile ilgili örnekler,

Қызыл жұлдызды буденновка шлемін киген пионерлер қонақтарға ал қызыл қалампыр тапсырды (Соң. Қаз.). Kızıl yıldızlı budennovka miğferini giymiş piyonerler misafirlere kırmızı karanfilleri teslim etti (Sots. Qaz.) (KEDS. 2011, c.3. s.598).

Дружина (Drujina, Gönüllü birlik) sözcüğü ile ilgili örnekler,

Дружиналар бастауыш, сегіз жылдық және орта мектептерде, мектеп-интернаттарда құрылды (Лен. жас.) Drujinalar ilkokul, sekiz yıllık, orta ve yatılı okullarda kuruldu (Len. jas.) (KEDS. 2011, c.4. s.746).

Интернационалды (Uluslararası) sözcüğü ile ilgili örnekler,

«Красноармейск» - интернационалды совхоз. Бұнда қазақ, орыс, неміс, чечен – барлығы 17 ұлт өкілі бар (Лен. жас.) Krasnoarmeysk (Kızılasker), uluslararası bir sovhozdur. Burada Kazak, Rus, Alman ve Çeçenler gibi toplam 17 millet yaşar (Len. jas.) (KEDS. 2011, c.7. s.313).

Кеңес заманы (Sovyet dönemi) sözcüğü ile ilgili örnekler,

Кешегі өткен кеңес заманындағы коммунистік идеологияның түпкі мақсаты қоғамда бір ұлтты қалыптастыру еді (Қаз. әдеб.) Eski Sovyet dönemindeki Komünist ideolojisinin amacı toplumda tek tip millet oluşturmaktı (Qaz. әdeb.) (KEDS. 2011, c.7. s.67).

Коллективтендіріл- ем. тар. совет. Kolektiflendiril- sözcüğü ile ilgili örnekler,

Коммунистік партияның басшылығымен еліміз индустрияландырылды, ауылшаруашылығы коллективтендірілді (Қаз. әдеб.) Komünist partinin yönetimiyle yurdumuz sanayileşmiş, tarımda ise kolektifleştirilmiştir (Kaz. әdeb.) (KEDS. 2011, c.8. s.71).

Колхоздастыру (Kolhozlaştırmak) sözcüğü ile ilgili örnekler,

Колхоздастырудың алғашқы жылдарында жеті класс білімі барлардың өзі некен-саяқ еді. Қазір ауыл адамдарының көбі орта білімді (Қаз. әдеб.). Kolhozlaştırmanın ilk yıllарында yedi sınıflık eğitimi olanlar da çok azdı. Bugünlerde ise köy sakinlerinin çoğu orta düzey eğitilidir (Qaz. әdeb.) (KEDS. 2011, c.8. s.75).

Колхозды ауыл (Kolhozlu köy) sözcüğü ile ilgili örnekler,

Дөңге шыққанымызда колхозды ауылдың оттары түн қаралығында жарқырап көрінді (Жұлдыз) Tepeye çıktığımızда kolhozlu köyün tüten ateşleri gece karanlığında parlayıp göründü (Juldız) (KEDS. 2011, c.2. s.216).

Коммунист (Komünist) sözcüğü ile ilgili örnekler,

Коммунистік партия әрбір коммунистке оның қайда, қандай қызмет атқарып отырғанына қарамастан, жоғары талаптар қояды (Соң. Қаз.). Komünist partisi, her Komüniste onun nerede, nasıl bir görev yaptığına bakmaksızın, yüksek taleplerde bulunur (Sots. Qaz.) (KEDS. 2011, c.8. s.88).

Конфискация (Konfiskatsya) sözcüğü ile ilgili örnekler,

Бұл күрестің әсіресе өршіген, шиеленіскен шағы 20-жылдардың аяғында конфискация науқанына да байланысты еді (Лен. жас.). Bu mücadelenin doruğa çıktığı dönem, 20'li yılların sonundaki zenginlerin mallarına el koyma faaliyetleri ile ilgiliydi (Len. Jas.) (KEDS. 2011, c.8. s.127).

Құрмет грамотасы (Onur belgesi) sözcüğü ile ilgili örnekler,

Мектеп коллективіне Қазақ ССР Оқу министрлігінің Құрмет грамотасымен наградталып, ақшалай сыйлық берілді (Қазақст. мект.) Okul kolektifine Kazak SSCB Eğitim Bakanlığı'ndan onur belgesi ile para ödülü de verilmiştir. (Qazaqst. mekt.) (KEDS. 2011, c.10. s.413).

Қызыл гвардия (Kızıl Muhafız) sözcüğü ile ilgili örnekler,

Сондықтан менің ұсынысым - бүгіннен бастап Совдептің барлық мүшелері Қызыл гвардияға тіркелулері керек (Лен. жас.). Bunun için benim teklifim, bugünden itibaren

Sovdep'in (Sovyet Milletvekilleri Meclisi) tüm üyeleri Kızıl ordu'ya üye olması gerekir (Len. jas.) (KEDS. 2011, c.10. s.501).

Пионер лагері (Piyoner kampı) sözcüğü ile ilgili örnekler,

Пионер лагерьлерінің жұмысын үлгілі дәрежеде ұйымдастыруда – кадр мәселесінің маңызы зор (Қазақст. әйелдері). Piyoner kampının işlerini iyi organize etmede, çalışanların rolü çok önemlidir (Qazaqstan. әйелдері.) (KEDS. 2011, c.10. s.649).

Пролетарлық (Proletaryalık) sözcüğü ile ilgili örnekler,

Социалистік патриотизм мен пролетарлық интернационализмді бір-бірінен бөлек алып қарастыруға болмайды (Соц. Қаз.). Sosyalizmi sevme ile proletar enternasyonalizmi, bir birinden ayırmamak lazım (Sots. Qaz.) (KEDS. 2011, c.12. s.400).

Советтендіру (Sovyetlendirmek) sözcüğü ile ilgili örnekler,

Ол бүкіл өмір бойы Коммунистік партияның елді советтендіру және совет құрылысын дамытуға атсалысты (Қазақст. Мект.) О, bütün hayatını Komünist partisinin halkı Sovyetleştirmesine ve Sovyet yapısını geliştirmeye adanmıştır (Qazaqstan Mekt.) (KEDS. 2011, c.13. s.224).

Советшіл (Sovyet yanlısı) sözcüğü ile ilgili örnekler,

Дегенмен советшіл, өжет коммунист судья аз жылдың ішінде көп міндет атқарады (Қаз. әдеб.). Ancak Sovyet yanlısı, cesur komünist bir yargıç, birkaç yıl içinde çok iş başarabilir (Qaz. әdeb.) (KEDS. 2011, c.13. s.224).

Съезд (Kongre) sözcüğü ile ilgili örnekler,

1981 жылы 4 февраль күні республикамыздың астанасы Алматыда Қазақстан Коммунистік партиясының XV-съезі ашылды (Қаз. әдеб.). 4 Şubat 1981 tarihinde ülkemizin başkenti Almatı'da Kazakistan Komünist partisinin 15. kongresi gerçekleşti (Qaz. әdeb.) (KEDS. 2011, c.13. s.450).

Ұя (Parti alt kurulu) sözcüğü ile ilgili örnekler,

1920 жылы Петропавлда 78 партия ұясы жұмыс істеді («Соц. Қаз.»). 1920 tarihinde Petroval'da 78 parti alt kurulu aktif olarak çalışmıştır (Sots. Qaz) (KEDS. 2011, c.14. s.790).

Орталық комитет (Merkez komitesi) sözcüğü ile ilgili örnekler,

КПСС Орталық Комитеті мен СССР Министрлер Советінің тезистері өмірлік маңызы бар мәселелерді шешуге бағытталған (Халық мұғ.). KPSS Merkez komitesi ile SSCB Bakanlar Meclisi'nin tezleri hayati önemli olan sorunları çözmeye odaklanmıştır (Halıq muğ.) (KEDS. 2011, c.12. s.14).

5. BÖLÜM

SOYVET İDEOLOJİSİ İLE OLUŞAN ADLANDIRMALAR

5.1. SOVYET İDEOLOJİSİ ETKİSİNDE OLUŞAN KİŞİ ADLARI

Dünyada bütün halkların hepsinde kişiye özgü adlar vardır. Gülensoy, kişi adlarının verilmesinde kendi öz kültürün önemini vurgulamış ve şöyle ifade etmiştir: Kişi adları kültür tarihi çalışmaları açısından da önem taşımaktadır. Orhun Yazıtları'nda, Çinli adını alarak millî benliğini kaybeden beylere serzenişlerde bulunulur. Yabancı kültürlerin kendilerini ilk gösterdiği alan, kişi ve yer adlarıdır. Kişi adlarının, dilim açısından önemli bir yönü de dildeki yabancılaşma ve öze dönüşü yansıtmasıdır (Gülensoy, 1999, s.3).

Her ülkede birtakım ad verme gelenekleri, kuralları vardır. Bunların incelenmesinden, insanoğlunun bu konuda yeryüzünün pek çok yerinde ortak eğilimleri olduğu tespit edildiği gibi toplumdan topluma, birbirinden çok farklı, bütünüyle kendine özgü geleneklerin bulunduğu da ortaya çıkmaktadır (Şenel, 2021, s.29). Eskiden Kazaklarda yeni doğan çocuğun adını dönemin ileri gelenleri, aile büyükleri veya anne babaları koyardı. Son zamanlarda ise çocuklara ad verme geleneğinde Sovyet rejiminden dolayı değişiklikler olmuştur. Bununla ilgili Januzakov, devrimden sonra Kazak toplumunda Rus adlarının da Kazaklar arasında yeni doğan çocuklara verilmeye başladığını vurgulamış ve değişen kişi adlar ile ilgili şu değerlendirmeyi yapmıştır, Kişi adlarının sonuna bay, bek, sultan, mirza, töre, han gibi sözcükler eklenirken bu gelenek Sovyet eğitimi almış ailelerin birçoğu bunları kullanmaktan vazgeçip “ideolojik isimler” kullanmaya başlamışlardır. Bu dönemdeki kişi adları eskiden kutsal gördükleri, değer verdikleri evliya, peygamber vb. dini içerikli adlardan uzaklaşıp daha çok devrim önderlerinin adlarını veya devrimi simgeleyen adları öne çıkarmışlardır. Örneğin, Вил (Владимир Ильич Ленин) /Vil – Vladimir İliç Lenin/; Мэлс (Маркс, Энгельс, Ленин, Сталин) /Mels – Marks, Engels, Lenin, Stalin/; Эмил (Энгельс, Маркс, Ильич, Ленин) /Emil - Engels, Marks, İliç, Lenin/; Марлен (Маркс, Ленин) /Marlen – Marks, Lenin/ (Januzakov, 2009, s.17).

Kazak Türklerinde kişi adları üzerinde önemli çalışmalar yapan Telgoja Januzakov'a göre kişi adlarına Rusça eklerin getirilmesi Çarlık Rusya'sının Türkistan coğrafyasında 19 yüzyılda etkisini arttırmasıyla başlamıştır. Ancak tamamen Rus ad sistemine göre bütün Sovyetler Birliği'nde bu durumun resmileştirilmesi; - İvan İvanoviç

İvanov - örneğinde olduğu gibi üçlemeler 1930'lu yıllardan itibaren başlamıştır (Medieva ve İmanberdieva, 2005, s.25).

Destek kaynak olarak taranılan Telğoja Januzakov'un Esimiñiz Kim? Vaşe İmya?/Adınız Ne?/ adlı eserinden tespit ettiğimiz Sovyet ideolojisi etkisi ile oluşmuş kişi adlarının önüne ж. есім – жаңа есім “yeni isim” kısaltması ile verilmiştir.

Вилжан ж. есім. *Владимир Ильич Ленин есімі, әкесінің аты және фамилиясынан қысқарып, оған “жан” сөзі қосылып жасалған есім* (Januzakov, 1989, s.58).

Viljan yeni isim. “Can” sözcüğünün eklenmesiyle Vladimir İlyiç Lenin'in adının ve soyadının kısaltılmış bir biçimi (Januzakov, 1989, s.58).

Вилнұр ж. есім. *Владимир Ильич Ленин есімі, әкесінің аты және фамилиясынан қысқарып, оған “нұр” сөзі қосылып жасалған есім* (Januzakov, 1989, s.58).

Vilnur yeni isim. “Nur” sözcüğünün eklenmesiyle Vladimir İlyiç Lenin'in adının ve soyadının kısaltılmış bir biçimi (Januzakov, 1989, s.58).

Владлен ор. ж. есім. *Владимир және Ленин есімдерінің қысқарған түрі* (Januzakov, 1989, 58).

Vladlen Rusça. yeni isim. Vladimir ve Lenin sözcüklerinden kısaltılmıştır (Januzakov, 1989, s.58).

Емел-Эмиль ж. есім. *Энгельс, Маркс, Ильич, Ленин фамилиялары мен есімдерінің бас әріптерінен қысқартылып алынған есім. Бұл есім 1930 жылдары ел арасында кеңінен қойылған болатын. Біріккен тұлғалы есімдер Емелжан, Емелтай* (Januzakov, 1989, s.68).

Emel, Emil yeni isim. 1930'lu yıllarda yaygınlaşan Engels, Marx, İlyiç ve Lenin adlarının ve soy adlarının büyük harflerinden kısaltılmış bir isimdir. Bundan türemiş birleşik isimler, Emeljan, Emeltay (Januzakov, 1989, s.68).

Замир ор. ж. есім. *Бейбітшілік, тыныштық үшін* (Januzakov, 1989, 85).

Zamir Rusça. yeni isim. Huzur ve barış için (Januzakov, 1989, s.85).

Илмар ж. есім. *Ильич, Ленин, Маркс деген есім мен фамилиялардың бас әріптері мен бас буындарынан қысқарған есім* (Januzakov, 1989, s.86).

İlmar j. isim. İlyiç, Lenin, Marx adlarının ve soyadlarının baş harflerinden ve hecelerinden kısaltılmış bir isimdir (Januzakov, 1989, s.86).

Майдан ар. 1. *Ашық алаң, соғыс алаңы*; 2. *Бұл есім Ұлы Отан соғысы кезінде туған балаларға қойылған* (Januzakov, 1989, s.99).

Maydan Arapça. 1. Ачық alan, savaş alanı. 2. Bu isim, 2. Dünya Savaşı (Büyük Vatan Savaşı) döneminde doğan çocuklara verilmiştir (Januzakov, 1989, s.99).

Нұрсовет ж. есім. *Совет дәуірінде туған көркем, әдемі бала* (Januzakov, 1989, s.114).

Nursovet yeni isim. Sovyet döneminde doğmuş güzel, zarif, sevimli bir çocuk anlamında verilen bir isim (Januzakov, 1989, s.114).

Одақ ж. есім. *Советтік Социалистік Республикалар одағында туған, СССР азаматы деген мағынада қойылған есім* (Januzakov, 1989, s.114).

Odak yeni isim. “Birlik” ismi, SSCB’nde doğmuş ve SSCB vatandaşı anlamına gelen isim (Januzakov, 1989, s.114).

Ревмир ж. есім. *«Революция мировая» сөздерінің бірінші буындарынан жасалған есім* (Januzakov, 1989, s.123).

Reymir yeni isim. Dünya Devrimi (Revolutsiya ve Miravaya) sözcüklerinin ilk hecelerinden oluşturulan isim (Januzakov, 1989, s.123).

Ренат ж. есім. *Орыс тіліндегі “революция, наука, труд” сөздерінен қысқартылып жазылған есім* (Januzakov, 1989, s.123).

Renat yeni isim. Rusçadaki bilim, devrim ve emek sözcüklerinin kısaltılmış halidir (Januzakov, 1989, s.123).

Совет ж. есім. *Совет* өкіметінің алғашқы жылдарында туған балаға осындай есім берген. Синонимі *Кеңес*, *біріккен тұлғалы есімдер*, *Советбек*, *Советжан*, *Советқан* (Januzakov, 1989, s.131).

Sovet *yeni isim*. Sovyet hükûmetinin ilk yıllarında doğan çocuklara verilen isim. Eş anlamlı birleşik isimler, *Sovetbek*, *Sovetjan*, *Sovetkan* (Januzakov, 1989, s.131).

Солдатбек *ор.* *Солдат*+*бек*, синонимдері *Әскербек*, *Ләшкербек* (Januzakov, 1989, s.131).

Soldatbek *Rusça*. *Soldat* (Rus)+ *bek* (Kazak) sözcüklerinin birleşimiyle oluşmuştur. Benzerleri, *Askerbek*, *Leşkerbek* (Januzakov, 1989, s.131).

Вилнұр ж. есім. *Владимир Ильич Ленин* нұры деген есім, *фамилия мен сөзден қысқартылып алынған* (Januzakov, 1989, s.162).

Vilnur *yeni isim*. Vilnur ismi, Vladimir İlyiç Lenin'in ışıġı anlamında bir addır. Adı ve soyadının kısaltılmış halidir (Januzakov, 1989, s.162).

Гүлжеңіс ж. есім. *Жеңістің гүлі. Ұлы Отан соғысының Жеңісі күні туған қыз балаға осындай есім қойылған. Синонимі, Жеңісгүл* (Januzakov, 1989, s.164).

Güljenis *yeni isim*. Zaferin gülü. 2. Dünya Savaşı'nın kazanıldığı zafer gününde doğan kız çocuklarına verilen isim. Buna benzer isim, *Jeñisgöl* (Januzakov, 1989, s.164).

Кеңесгүл ж. есім. *Советтік елдің гүлі, Кеңес елінде туған бақытты бала* (Januzakov, 1989, s.174).

Кеңесгүл *yeni isim*. Sovyet yurdunun gülü. Sovyet yurunda doğan sevimli çocuk (Januzakov, 1989, s.174).

Октябрина ж. есім. *Ұлы Октябрь Социалистік революциясы құрметіне қойылған есім* (Januzakov, 1989, s.181).

Oktyabrina *yeni isim*. Ekim devriminin hürmetine verilen isim (Januzakov, 1989, s.181).

5.2 SOVYET İDEOLOJİSİ ETKİSİNDE OLUŞAN YER ADLARI

5.2.1. Yerleşim Yerleri Adlarındaki Sovyet Tesiri

Yer adları, kişiler üzerinde ulusal kimliğin oluşumunda ve bağlı bulunduğu bölgeye olan aidiyet hususunda önem arz etmektedir. Dün ile bugünü birbirine bağlayan, ulusal kültürü ve ulusal dili canlı tutan yer adları, aynı zamanda millî hafızayı da diri tutarak bir sonraki nesillere bu bağlamda manevi anlamda önemli bir miras bırakmaktadır. Yer adları, bulunduğu bölgedeki sistem, coğrafi şekil, dönemin siyasi politikası, tarihsel süreci ve kullanılan dille bağlantılıdır. Sovyetler de siyasi doktrinlerini benimsetmek için Sovyet ülkelerinde birçok bölgenin yer adlarında değişiklikler yapmıştır. Kazakistan'da da birçok yerin adı bu dönemde değiştirilmiştir. Kazakistan'daki yer adları, yeni Sovyet dünyasının ideolojik ve fikir dünyasını taşıyan izler üzerinden şekillenmeye başlamıştır.

Aktay, Sovyetler döneminde ideoloji bağlamında değiştirilen yer adları ile ilgili görüşlerini şu ifadeleriyle bildirmiştir: *Ekim Devrimi Sovyetler Birliği'nin her alanına hükmettiği gibi toponimler üzerinde de etkisini gösterir. Yeni Düzen kavramından yola çıkarak eskiyi yeniyi değiştirme akımı başlar ve toponimlerde köklü değişikliğe gidilir. Geçmişin siyasi yapısını yansıtan adlar kaldırılarak yerine Sovyet ideolojisini yansıtan, yeni dünya görüşünü içinde barındıran yer adları tercih edilir. Sovyetler Birliği'ne bağlı birçok yer adında farklılık yapıldığı gibi geniş topraklara sahip olan Kazakistan'daki yer adlarında da değişiklik gözlenir. Farklı zaman dilimlerinde değişik uygulamalarla gerçekleştirilen ad değişiklikleri, halkın asırlardır kullandığı yer adlarını ortadan kaldırarak tarihsel hafızayı silme amacı çerçevesinde gerçekleştirilir (Aktay, 2017, s.2685).*

Kazak araştırmacılarından Mekemtas Mirzahmetov'a göre Çarlık Rusya'sı ve Sovyetler tarafından yerleşim yerleri adlarının değiştirilmesi aşama aşama şu şekilde gerçekleşmiştir.

1. Çarlık Rusya'sı, 1731-1822 yılları arasında Kazak bozkırlarının yerleşim yeri adlarını değiştirme konusunda çok dikkatli davranmıştır;
2. 1822-1867 yılları arasında yerleşim yeri adlarını değiştirme durumu artmıştır;
3. 1867-1917 yılları arasında işgal içerikli Rusça yerleşim adları çoğalmıştır;

4. Nikolay Kruşçev'in inisiyatifi ile 1954-64 yılları arasında, Kazakistan'da el değmemiş bozkırların tarıma açılma projesi sırasında, Sovyetler Birliği döneminde Kazakistan'ın Kuzey bölgelerindeki yerleşim yeri adları tamamen değiştirilmiştir (Kayratulı, 2019, s.342).

Dilbilimci Kızdarhan Rısbergenova, arşiv belgelerine dayanarak Sovyetlerin ilk yıllarında (1920-1940) Güney Kazakistan'ın Türkistan ilçesinde kolhozlara verilen yer adlarının daha çok ideolojik anlam yüklü yer adları olduğunu vurgulamıştır;

Батрак “İrgat, rençber”, *Большевик* “Bolşevik”, *Коммуна* “Komün”, *Кедей* “Fakir, yoksul”, *Жаңа шаруа* “Yeni köylü”, *Қызыл орақ* “Kızıl orak”, *Қызыл байрақ* “Kızıl bayrak”, *Қызыл шаруа* “kızıl köylü”, *Кеңес* “Meclis”, *Голощекин* “Goloşşekin – devrimci”, *Джанов* “Djanov - devrimci”, *Ежов* “Ejov -devrimci”, *Каганович* “Kaganoviç - devrimci” (Rısbergenova, 2000, s.44).

Görüldüğü gibi Kazakistan'da Sovyetlerin ilk dönemlerinde kolhoz (köy) adlarının Sovyet ideolojisine uygun Sovyetleri simgeleyen sözcüklerle ve devrimci kişilerin soyadları kullanılarak adlandırılmaya başlandığı gözlemlenmiştir.

Rısbergenova, Sovyetlerin 1950 ve 1960'lı yıllarında kolhozların (bir köyden) sovhozlara (birkaç köyün birleşmesi) dönüştüğü dönemlerde de Sovyetlerin kuruluş yılını, komünist partisinin kurultaylarını vurgulamak amaçlı yeni yer adları verildiğini de ifade etmiştir. Örneğin, Otrar ilçesindeki Kazak Türkçesiyle adlandırılan *Talaptı* sovhozu *SSCB'nin Kuruluşunun 60'ıncı Yıl Dönümü* sovhozu ve Türkistan ilçesindeki *İkan* sovhozu *SSKP'nin 22-nci Siyezdi (Kurultayı)* adını almıştır. Buna benzer örnekleri bütün Sovyetler Birliği sınırları içerisinde görmek mümkündür (Rısbergenova, 2000, s.45). Bunun yanı sıra Rısbergenova, çalışmalarında köy adları üzerinde tahlil yaparken dil bakımından yer adlarının çoğunlukla Rusça ve az sayıda da olsa Kazak Türkçesiyle adlandırıldığını vurgulamıştır;

Rusça yerleşim adlarına örnekler, *Коммунизм* “Komünizm”, *Ленинизм* “Leninizm”, *Заветы Ильича* “İliç öğütleri”, *Путь Ильича* İliç yolu, *Новый Мир* “Yeni Dünya”, *Интернационал* “Uluslararası”, *Красная Заря* “Kızıl Şafak”, *Октябрь* “Ekim”, *имени 22, 23, 24 съездов КПСС* “SSKP'nin 22, 23, 24 Kurultayları adındaki”, *ВЛКСМ – Всесоюзный Ленинский Коммунистический Союз Молодежи* “Sovyetlerin Leninist Genç Komünistler Birliği”.

Kazak Türkçesi yerleşim adlarına örnekler, *Бостандық* “Özgürlük”, *Бірлік* “Birlik”, *Ленин жолы* “Lenin Yolu”, *Ленин туы* “Lenin Tuğu”, *Қызылту* “Kızıl tuğ”, *Достық* “Dostluk”, *Мәдениет* “Medeniyet”, *Коммунизм таңы* “Komünizm Şafağı”, *Жаңа өмір* “Yeni Yaşam”, *КПСС-нің съездері* “KPSS Kurultayları”, *Қазақстан комсомолы* “Kazakistan Komsomolu” (Rısbergenova, 2000, s.45).

Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan beş Türk Cumhuriyetinden biri olan Kazakistan, kendini çeşitli jeopolitik ve sosyo-kültürel olguların içinde bulmuştur. Kazak Türkleri, Sovyet etkisini üzerlerinden atmak ve kendi ulusal kimliğini geliştirme mücadelesinde Sovyetler Birliği döneminde değiştirilen Kazak yer adlarındaki Sovyet tesirinin ortadan kaldırılması ve onun yerine Kazak yer adlarının tekrar konulması konusunu önemli bir gündem maddesi haline getirilmeye çalışıldığı görülmüştür. Bununla ilgili Kazakistan’da kurulan komisyonun faaliyetleri hakkında Kazak dilcilerinden Kusayinov şöyle demiştir: *Onomastik problemlerin öneminin göz önüne alınmasıyla Kazakistan’da 1990’da Hükûmet yanında Devlet adbilim komisyonu kurulmuştur. Komisyonun ana hedefi yerel yönetimlerin tekliflerini tarihî yer adlarının kullanımı ışığında kararlaştırmaktır. Komisyon yerleşim bölgeleri ile ilgili 134 bin adı kapsayan bir katalog oluşturmuş durumdadır. Yer adları ile ilgili koleksiyon çalışması sürmektedir. Toponomik malzemenin derlenmesi ve sözlükte toplanması başlamıştır* (Gökdağ, 2015, s.140).

Aşağıda yerleşim bölgelerindeki adlar ile ilgili bir araya gelen komisyon çalışmalarının neticesinde Güney Kazakistan ili sınırları içerisinde bulunan bazı değiştirilen yerleşim adlarından örnekler verilmiştir. Veriler, E. Şaymerdenulı editörlüğünde hazırlanmış *Atameken atavları anıktamalıғы* “Anavatan Adları Kılavuzu” adlı kaynaktan alınmıştır.

Tablo 2. Sovyet İdeolojisi Etkisinde Oluşan Yer Adları

Бұрынғы атауы	Eski Adı	Жаңа атауы	Yeni Adı
Ленин ауданы	Lenin ilçesi	Қазығұрт ауданы	Kazıgurt ilçesi
Буденный селосы	Budennyı selosı	Жалаңтөс ауылы	Jalantös köyü
Леонтевка селосы	Leontevka köyü	Жарықбас ауылы	Jarıkbas köyü
Китаевка селосы	Kitayevka köyü	Бәйдібек ауылы	Baydibek köyü

Михайловка селосы	Mihaylovka köyü	Қошқарата ауылы	Koşkarata köyü
Орловка селосы	Orlovka köyü	Алмалы ауылы	Almalı köyü
Самсоновка селосы	Samsonovka köyü	Ақбұлақ ауылы	Akbulak köyü
Красноводск селосы	Krasnovodsk köyü	Мәртөбе ауылы	Mertöbe köyü
Қызыл Октябрь селосы	Kızıl Oktrabr köyü	Ақарыс ауылы	Akarıs köyü
Орджоникидзе селосы	Ordjonikidze köyü	Қарабастау ауылы	Karabastav köyü
Куйбышев селосы	Kuybışev köyü	Түркебай ауылы	Türkebay köyü
Коммунизм селосы	Kommünizm köyü	Қарасақал ауылы	Karasakal köyü
Октябрь селосы	Oktyabr köyü	Арай ауылы	Aray köyü
Крупское селосы	Krupsкое köyü	Шұғылы ауылы	Şuğıla köyü
Микоян селосы	Mikoyan köyü	Ынтымық ауылы	Intımak köyü
Заветы Ленина селосы	Zavetıy Lenina köyü	Қаныш ауылы	Kanış köyü
Трудовосток селосы	Trudovostok köyü	Тәңірберген ауылы	Tenirbergen köyü
Куйбышев селосы	Kuybışev köyü	Атамекен ауылы	Atameken köyü
Ильич кенті	İliç kenti	Атакент кенті	Atakent kenti
Александровка селосы	Aleksandrovka köyü	Шоқан Уәлиханов ауылы	Şokan Velihanov köyü
Пролетаровка селосы	Proletarovka köyü	Тұрар Рысқұлов ауылы	Turar Riskulov köyü
Киров селосы	Kırov köyü	Майлыошақ ауылы	Maylıoşak köyü
Карл Маркс селосы	Karl Marks köyü	Махамбет ауылы	Mahambet köyü

Энгельс селосы	Engels köyü	Қарақұр ауылы	Karakur köyü
Мамаевка селосы	Mamaevka köyü	Көлтоған ауылы	Költoğan köyü
Ленин селосы	Lenin köyü	Зерделі ауылы	Zerdeli köyü
Большевик селосы	Bolşevik köyü	Ақжол ауылы	Akjol köyü
Комсомол селосы	Komsomol köyü	Төреарық ауылы	Törearıq köyü
Октябрь селосы	Oktyabr köyü	Сарытоғай ауылы	Saritoğay köyü
Қызылту селосы	Kızıltuğ yurdu köyü	Елшібек батыр ауылы	Elşibek batır köyü
Полторацкое селосы	Poltoratsskoye köyü	Жібек жолы ауылы	Jibek jolı köyü
Красное селосы	Krasnoye Köyü	Ынтымақ ауылы	İmtımak köyü
Михайловка селосы	Mihaylovka köyü	Маятас ауылы	Mayatas köyü
Советское селосы	Sovetskoye köyü	Қаратөбе ауылы	Karatöbe köyü
Александровка селосы	Aleksandrovka köyü	Достық ауылы	Dostık köyü
Георгиевка селосы	Georgievka köyü	Көксәйек ауылы	Köksayek köyü
Корниловка селосы	Kornilovka köyü	Жаскешу ауылы	Jaskeşüv köyü
Высокое селосы	Vısokoye köyü	Шақпақбаба ауылы	Şakpakbaba köyü
Куйбышев селосы	Kuybışev köyü	Ақбиік ауылы	Akbiyik köyü
Владимировка селосы	Vladimirovka köyü	Жыланды ауылы	Jılandı köyü
Вознесеновка селосы	Voznesenovka köyü	Тастұмсық ауылы	Tastumsık köyü
Калинин селосы	Kalinin köyü	Қайыршақты ауылы	Kayırşaktı köyü
Антоновка селосы	Antonovka köyü	Кершетас ауылы	Kerşetas köyü
Юбилейное селосы	Yubilevnoye köyü	Жаушықұм ауылы	Javşıikum köyü

Yukarıdaki yerleşim adlarında görüldüğü gibi, Kazak Türklerinin yoğun yaşadığı Güney Kazakistan bölgesinde durum böyleyken, Kazakistan'ın diğer bölgelerinde de aşağıdaki örneklerde de görüleceği gibi durum farklı değildir.

Bunun yanı sıra Sovyetler Birliği döneminde büyük şehirlerde cadde ve sokak adlandırmaları da genelde Rusça olup ideolojik kavram taşımıştır. Aşağıda Kazakistan'ın Sovyetler dönemindeki başkenti olan Almatı'daki bazı cadde ve sokak adlarının eski ve günümüzdeki yeni adlandırmaları hakkında kısaca örnekler verilmiştir (Madiyeva, İmanberdiyeva, 2004, s.30-31).

Tablo 3. Sovyet İdeolojisi Etkisinde Oluşan Yer Adları

Бұрынғы атауы	Eski Adı	Жаңа атауы	Yeni Adı
Коммунистический даңғылы	Kommunistiçeskiy caddesi	Абылайхан даңғылы	Abılayhan caddesi
Ленин даңғылы	Lenin caddesi	Достық даңғылы	Dostıq caddesi
Космонавтов көшесі	Kosmonavtov sokağı	Ахмет Байтұрсынұлы көшесі	Ahmet Baytursınulı sokağı
Бауман көшесі	Bavman sokağı	Тұрғыт Өзал көшесі	Turgut Özal sokağı
Дзержинский көшесі	Dzerjinskiy sokağı	Наурызбай батыр	Navrızbay batır sokağı
Калинин көшесі	Kalinin sokağı	Бөгенбай батыр	Bögenbay batır sokağı
Чапаев көшесі	Çarayev sokağı	Манас көшесі	Manas sokağı
Аэродромная көшесі	Aerodromnaya sokağı	Бөкейханов көшесі	Bökeyhanov sokağı
Горький көшесі	Gorkiy sokağı	Жібек жолы көшесі	Jibek jolı sokağı
Мир көшесі	Mir sokağı	Желтоқсан көшесі	Jeltoksan sokağı
Комсомольская көшесі	Komsomolskaya sokağı	Төле би көшесі	Töle biy sokağı

Sovyet döneminde cadde ve sokak adlarına daha çok devrimcilerin adları ve ideolojik anlam içeren kavramların verilme geleneği olduğu gözlemlenmiştir. Bağımsızlık sonrası ise Kazak Türklerinin saydığı, önem verdiği kişilerin ve önemli olayları simgeleyen (Jeltoksan sokağı) adların verildiği görülmüştür.

6. BÖLÜM

TESPİT EDİLEN SÖZCÜKLERİN SOSYAL HAYATA YANSIMALARI

Sovyet ideolojisi ile ilgili söz varlığını bütün sosyal hayatın her alanında görmek mümkündür. Çünkü sosyalist realizmin etkisi yaşamın her noktasında varlığı hissettirmiştir. Sosyalist realizm çerçevesinde oluşturulan Sovyet edebiyatında kahramanlar, “olumlu” ve “olumsuz” veya “iyi” ve “kötü” karakterler olarak betimlenmiştir. Bu karakterlerin sosyal hayata yansımaları Özdemir kendi eserinde şöyle ifade etmiştir; *“Olumlu kahraman” sosyalizmin bakış açısına göre ak süten çıkmış ak kaşıktır; sosyalizme inanmıştır, ilericidir, fakirdir, temizdir, ahlaklıdır, yardımseverdir, kimsenin hakkını yemez, çalışkandır yalan söylemez, asla bir şey çalmaz, dini geri cemiyetlerin bir kalıntısı olarak görür, alabildiğine rastyonalist ve pozitivisttir, güler yüzlüdür, iyimserdir, mücadelecidir, merhametlidir, karısına ve çocuklarına iyi davranır...* (Özdemir, 2016, s.38). Sovyet insan tipinin olumlu kahramanlarına çalışmamızda tespit ettiğimiz örnek olarak; **Жас ұлан** (Genç, yetişkin), **Пионер** (Piyoner, öncü), **Активист** (Aktivist) vb. sözcükleri verilebilir. *“Olumsuz kahraman” ise üzerinde bütün kötü ve sevimsiz hususiyetleri toplamıştır; sosyalizme karşıdır, gercidir, zengindir, pistir, ahlaklı gibi görünmesine rağmen ahlaksızdır, kimseye yardım etmez, devamlı insanların hakkını yer, tembeldir, çok rahat yalan söyler, dolaylı ve doğrudan hırsızlık yapar, dindar olmada bile Allah’a inanır, hurafelerle yaşar, asık suratlıdır, kötümserdir, miskindir, merhametsizdir, karısına ve çocuklarına iyi davranmaz* (Özdemir, 2016, s.38). Bu betimlenen olumsuz karakterlere çalışmamızda tespit ettiğimiz bu örnekleri verebiliriz, **Бай-құлақ** (Zengin varlıklı), **Байшыл** (Zengin yanlısı), **Байшыл буржуазияшыл** (Zengin, burjuva yanlısı), **Байшылық** (Zengin taraftarlığı), **Байшыл-ұлтшыл** (Zengin, milliyetçi yanlısı). **Исламшылар** (İslamcılar), **Исламшылық** (İslamcılık) vb.

Bu bölümde, tespit ettiğimiz sözcüklerin sosyal hayatta hangi alanda yer aldığını işlemiş bulunmaktayız. Çalışmamızda tespit ettiğimiz sözcüklerin orijinal Kazak Türkçesi başlığı ve Türkiye Türkçesine aktarımları yer almıştır. Sovyet ideolojisi ile ilgili sözcüklerin yazılı kaynakların diline yansımalarını aşağıdaki alt başlıklar halinde incelenmiştir, *Eğitim alanına yansıyan söz varlığı, tarım alanına yansıyan söz varlığı,*

siyasi alana yansıyan söz varlığı, dinî alana yansıyan söz varlığı, askerî alana yansıyan söz varlığı.

6.1. EĞİTİM ALANINA YANSIYAN SÖZ VARLIĞI

Sovyetlerin en çok önem verdiği alanlardan biri de eğitimidir. Sovyet yönetimi, tam hâkimiyeti sağladıktan sonra okullar meselesini ortaya çıkarmıştır. Buradaki temel amaç “Sovyet Tipi” kişileri oluşturmak ve *Russkaya Tuzemnaya Şkola* (Rus yerli okulu) adı altındaki bu okulların amaçları doğrultusunda Rusçayı ve Rus kültürünü benimsetmektir. Bu çerçevede Kazak ulusunun, Sovyet-Rus kültürünün benimsetme yolunun eğitimden geçtiği düşünülerek, bazı eğitim kurumları Sovyet ideolojine uygun bir biçimde dizayn edilmiştir. Sovyet hükûmeti, bu gelişmeler ışığında Kazakistan’da 2. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1932-1937) “Genel Eğitim” politikasını devreye sokmuştur. Sonraki süreçte de uygulanan politikalarla birlikte Kazak Türkçesinde yeni sözcükler oluşmaya başlamıştır.

Çalışmamızın bu bölümünde sözlüğümüzde eğitim alanına yansıyan sözcükler yer almaktadır. Tespit ettiğimiz sözcüklerden sonra önemli ve açıklanmasına gerek duyduğumuz “Piyoner”, “Drujina” ve “Komsomol” gibi sözcüklerin geniş açıklaması üzerinde de durulmuştur.

Дружина (Drujina, Gönüllü birlik) *isim. sovyet.* Gönüllülerden oluşan müfreze, birlik (KEDS. 2011, c.4. s.746).

Жас ұлан (Genç, yetişkin) *sovyet.* SSCB döneminde 12-18 yaş arası gençlerin ideolojik örgütünün bir üyesi, bir öncü, piyoner (KEDS. 2011, c.14. s.706).

Комсомол (Komsomol) *isim. tarih. sovyet.* Sovyet döneminde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nde kurulan gençlerin sosyo-politik örgütlenmesi (KEDS. 2011, c.8. s.99).

Қызыл бұрыш (Kızıl köşe) *sovyet.* Kurumda kültürel, eğitimsel ve politik eğitim için özel olarak donatılmış oda (KEDS. 2011, c.4. s.9).

Қызыл отау (Kızıl Otağ) *sovyet.* Çoklu kültürel eğitim kurumu (KEDS. 2011, c.10. s.504).

Мектеп-коммуна (Okul-kommüna) *isim. tarih. sovyet.* Mektep internat (yatılı okul) (KEDS. 2011, c.11. s.171).

Пионер (Piyoner, öncü) [Fransızca, pionnier] *isim. sovyet.* SSCB döneminde tüm Cumhuriyetlerdeki çocuk öncü birliği üyesi (KEDS. 2011, c.12. s.367).

Пионер бөлмеси (Piyoner odası) *sovyet.* Okulda piyonerler için özel donatılmış oda (KEDS. 2011, c.3. s.550).

Пионер лагери (Piyoner kampı) *sovyet.* Piyonerler için özel izin belgesiyle gidilen tatil yeri (KEDS. 2011, c.10. s.649).

Рабфак (Rabfak) *isim. tarih. sovyet.* Sovyet hükûmetinin ilk dönemlerinde işçi ile fakir çalışan gençleri yüksek okullara hazırlamak için özel açılmış, orta eğitim veren okul (KEDS. 2011, c.12. s.433).

Piyoner: Piyoner teşkilatı, Sovyetler Birliği'nde 10-14 yaş aralığındaki çocuklardan meydana gelen bir komünist çocuk teşkilatıdır. Bu teşkilatın temel amacı, çocukların ideolojik eğitimi vasıtasıyla yeni bir sosyalist toplum yaratmaktır (Öztürk, 2018, s.91). Komünist ideolojinin öngördüğü toplum anlayışına göre, eşitlikçi bir toplum yapısının kurulabilmesi için, insanlar arasında ayrıma yol açtığı düşünülen başta din olmak üzere her türlü unsurla mücadele edilmeliydi. Bu noktada Piyoner teşkilatı da aktif rol üstlendi. Nitekim teşkilatın gerçekleştirdiği çalışmaların bir amacı da dini inançlar, gelenekler, cinsiyet ayrımı gibi sosyalist anlayışla uyuşmayan unsurlarla mücadele etmek ve bu şekilde sosyalist bir toplum düzeninin kurulmasına hizmet etmektir (Öztürk, 2018, s.96).

Drujina, Gönüllü birlik: Drujina sözcüğünün eski kullanım anlamı, Rus Knezine idarede yardımcı olan, serbest, istedikleri zaman ayrılabilen, knez'e fikir veren kimseler demektir. Aynı zamanda Askerî birlik anlamında da kullanılmaktadır. Bu sözcük Sovyetlerde ise Savaş Drujinarı ve eğitim drujinaları olarak anlamlandırılmıştır.

Komsomol: Sözlük anlamı Sovyet döneminde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde kurulan gençlerin sosyo-politik örgütlenmesi olan Komsomol, Çarlık Rusya'da 1917 yılında meydana gelen devrimin sonra, Bolşevikler ülkede komünist ideolojiyi hâkim kılmak amacıyla; ekonomide, toplumsal yapıda, eğitimde ve pek çok alanda köklü değişikliklere gidilmiştir. Lenin, bu mücadelede gençliğe de önemli rol

düşüğünü ifade ederek, Sovyet gençliğini tek bir çatı altında toplayacak bir teşkilatın kurulması çalışmalarını başlattı. Böylece 1918 yılında komsomol (Komünist Gençler Birliği) kuruldu (Özdemir, 2016, s.20).

Komsomol yapısının asli görevi; başarılı bir şekilde bireyleri vatanına, milletine, sisteme, rejime, komünizme ve Komünist Parti'ye adayan üyelerin yetiştirilmesinde partiye destek olmak, Marksizm-Leninizm gibi ideolojik düşüncelerin öğrenilmesinde yeni nesillere yardım etmektir. Hahn da komsomol yapısı hakkında şu ifadeleri kullanmıştır: *Gençlere ve komsomol üyelerine toplumun faydasına çalışmak konusunda daima hazırlıklı olmaları telkininde bulunmak, devlet plan ve yükümlülüklerinin yerine getirilmesi amacıyla, gençler arasında 'sosyalist' yarışmalar düzenlemek, gençlerin bilimsel bilgi düzeyi ile genel eğitim seviyesinin yükseltilmesine yardımcı olmak, spor derneklerinin çalışmalarına aktif olarak katılmak ve gençleri SSCB silahlı kuvvetleri saflarında hizmet etmeye hazırlamaktır.* (Hahn 1969, s.224). Genel olarak baktığımızda komsomol teşkilatı, gençlerin sosyalist toplumu benimsemelerinde ve bu sisteme uyum sağlamalarında önemli işler yapmıştır.

6.2. TARIM ALANINA YANSIYAN SÖZ VARLIĞI

Sovyet rejiminin en önemli yeniliklerden birisi de tarım politikaları üzerinde olmuştur. Bu alanda toprak sahiplerinden toprakların alınıp kolektifleştirilmesi düşüncesi benimsenmiştir. Böylelikle tarımda tekel arazi sahipleri anlayışından geniş ve ortak mülkiyet esasına dayalı tarım alanları anlayışına geçiş yaşanmıştır. Sovyet toprakları sınırları içerisinde teknolojik yöntemlerin tarıma uygulanmasıyla birlikte tarımda da büyük bir atılım gerçekleşmiştir. Bu politikaların uygulanmasında Kazakistan da çok etkilenmiş, Kazak topraklarında yeni gelişmeler ışığında tarımın sanayileşmesiyle kara sabanların yerini makineler almış sistemin politikalarıyla birlikte Kazak Türkçesinde tarımla ilgili yeni sözcükler oluşmaya başlamıştır.

Çalışmamızın bu bölümünde incelediğimiz sözlüğümüzde tarım alanı ile ilgili sözcükler yer almaktadır. Tespit ettiğimiz sözcüklerden sonra önemli ve açıklanmasına gerek duyduğumuz “Kolhoz” ve “Sovhoz” gibi sözcüklerin geniş açıklaması üzerinde de durulmuştur.

Агрожәрдем (Tarım yardımı) *isim. sovyet.* Tarımsal konularda yapılan yardım (KEDS. 2011, c.1. s.56).

Егіс бригадасы (Tarım tugayı) *sovyet.* Esas olarak tarımla uğraşan bir grup insan (KEDS. 2011, c.3. s.582).

Коллективтен- (Kolektiflen-) *fiil. tarih. sovyet.* Bireysel çiftçilerin kolektif çiftliklere, kolhozlara birleşmesi (KEDS. 2011, c.8. s.70).

Коллективтендір- (Kolektiflendir-) *fiil. tarih. sovyet.* Bireysel çiftçilerin kolektif çiftliklerle, kolhozlarla birleşmesi ile köy işletmeciliğini değiştirme ve kolektif işletmesini gerçekleştirme (KEDS. 2011, c.8. s.70).

Коллективтендіріл- (Kolektiflendiril-) *fiil. tarih. sovyet.* Bireysel çiftçileri kolektif çiftliklerle birleştirerek yeni kolektif çiftliklerin kurulması (KEDS. 2011, c.8. s.71).

Коллективтес- (Kolektifleş-) *fiil. tarih. sovyet.* Bireysel çiftliklerin kolektif çiftliği ve kolhozla birleşmesi (KEDS. 2011, c.8. s.71).

Коллективтестір- (Kolektifleştir-) *fiil. tarih. sovyet.* Bireysel çiftçileri kolektifleştirilmiş çiftliklerle ve kolhozlarla birleştirerek köy çiftliklerini değiştirme, yeni kolektif çiftlikler kurma (KEDS. 2011, c.8. s.71).

Колхоз (Kolhoz) *isim. tarih. sovyet.* Kolhoz, Sovyetler Birliği döneminde köylülerin ortak olarak çalıştıkları tarım işletmesi (KEDS. 2011, c.8. s.75); (KZTS. s. 400).

Колхоздан- (Kolhozdan-) *fiil. tarih. sovyet.* Ortak çiftçilerin kolektif çiftliklerine dâhil olması, onların entegrasyonu (KEDS. 2011, c.8. s.75).

Колхоздастыр- (Kolhozlaştır-) *fiil. tarih. sovyet.* Ortak çiftçileri, kolektif çiftliklerine dâhil etmek (KEDS. 2011, c.8. s.75).

Колхоздандырыл- (Kolhozlaştırıl-) *fiil. tarih. sovyet.* Ortak çiftçileri, kolektif çiftçiliğe dâhil etmek (KEDS. 2011, c.8. s.75).

Колхоздас- (Kolhozlaş-) *fiil. tarih. sovyet.* Kolektif çiftlik olarak birlikte örgütlenme (KEDS. 2011, c.8. s.75).

Колхоздастыр- (Kolhozlaştır-) *fiil. tarih. sovyet.* Ortak çiftçileri, kolektif bir çiftlikte birleştirmek (KEDS. 2011, c.8. s.75).

Колхоздасушы (Kolhoz üyesi) *sıfat. tarih. sovyet.* Kolhoza üye olan birey (KEDS. 2011, c.8. s.75).

Колхоздық (Kolhozlu) *sıfat. tarih. sovyet.* Kolhoza ait, kolhozla ilgili (KEDS. 2011, c.8. s.75).

Колхоз базары (Kolhoz pazarı) *sovyet.* Çiftliğin fazla tarım ürünlerinin satıldığı yer (KEDS. 2011, c.2. s.570).

Колхоз бастығы (Kolhoz başkanı) *sovyet.* Kolektif çiftlik yönetim kurulu başkanı (KEDS. 2011, c.3. s.76).

Коммуна [франц. commune] (Komüne) *isim. tarih. sovyet.* 1920-30 yıllarında tarımın kolektifleştirilmesi hareketinin bir türüdür (KEDS. 2011, c.8. s.86).

Комсомол жастар бригадасы [Комсомол жастар фермасы] (Komsomol gençler birliği, Komsomol gençler çiftliği) *tarih. sovyet.* SSCB dönemindeki komsomol örgütüne dâhil olmuş, on yıllık okuldan mezun olmuş gençlerden gönüllü, gönülsüz olarak oluşturulan ekip, asıl olarak köy çiftliği işlerini yürüten gençler grubu (KEDS. 2011, c.8. s.99).

Орак-балға (Orak ve çekiç) *isim. tarih. sovyet.* Çiftçiler ve işçiler birliğini temsil eden SSCB amblemindeki işaret (KEDS. 2011, c.11. s.718).

Совхоз (Sovhoz) *isim. tarih.* İleri teknoloji ile donatılmış, üretim ekipmanı ile üretilen ürünlerin devletin malı olduğu Sovyet işletme sistemidir (KEDS. 2011, c.13. s.224).

Kolhoz ve Sovhoz: 1917 yılında kararlaştırılan Toprak Reformuyla geniş toprakları olanların mallarına devlet tarafından el konulmuş ve tarım arazisi olmayan köylüleri toprak sahibi yapmak amaçlanmıştır. Bu durum ilk başlarda önemli sıkıntılar ortaya çıkarmış ve köylü genel olarak kendine yetecek kadar üretim yapmaya başlamıştır. Bu durum da belli başlı bölgelerde gıda krizlerine neden olmuştur. Mevcut tarım sistemiyle toplumu doyurabilecek üretim hedefine ulaşamayan SSCB, çiftlikleri birleştirerek kolektif çiftlik üretimi modeline geçme yolunu seçmiştir. Bu durum hakkında Kınacı da şunları söylemiştir: *Stalin, “çözüm yolu, dağınık, küçük çiftçiyi toprağın kolektif olarak ve daha yüksek bir teknikle işlenmesi esasına dayanan büyük çiftlikler halinde birleştirmektir.” şeklindeki düşüncesini 15. parti kongresinde dile getirmiştir. Böylece*

daha büyük ölçekli bir ekonomi uygulanacak, geçimlik değil artık ürün oluşturan bir yapıyla ülkenin gıda ihtiyacı karşılanacak daha da ötesi tek tek her kişisel çiftliğe verilmesi mümkün olmayan tarım makinaları desteği, bunların birleştirilmiş haline sağlanabilecektir. Kolhozlar ve sovhozlar böyle bir ortamda oluşturulmuş kolektif çiftlik örgütleridir (Kınacı, s.2-3)

Kolhoz: Kolhoz sisteminde tek hâkim devlettir. Sovyetler sınırları içinde bütün topraklar devlete aittir. Devletin sahibi olduğu bu topraklar üzerinde çiftçi, sistem dâhilinde işleyişini gerçekleştirdiği taktirde bu araziler için herhangi bir kira bedeli ödemesi yapmadan yararlanabilir. Kınacı'nın kolhoz sistemi hakkındaki görüşleri şunlardır: *SSCB anayasasına göre devlete ait mülk tüm halkın mülkü yani toplumsal mülktür en azından teorik olarak böyledir. Bunun yanı sıra üretimde kullanılan çiftlik araçları kolhozda yaşayanların kolektif mülkiyetindedir. Geri bir tarım teknolojisine sahip olan SSCB, modern tarım tekniklerine uygulayabilmek ve artık ürünü artırabilmek için kolhozların kullanımına sunulan makine- traktör santralleri -MTS (Maşinno - Traktornaya Stansiya) kurmuştur. (Kınacı, s.3-4). Buradaki temel olgu, bu araçlar aracılığıyla yönetimin kolhozlar üzerinde bir denetim sistemi oluşturmasıdır; çünkü bu oluşumlar devlet tarafından kurulur ve yapı da devlet tarafından atanan kişiler aracılığıyla hiyerarşik bir düzen içerisinde idare edilir.*

Sovhoz: Sovyetlerdeki tarım politikaların sonucunda ortaya çıkan bir diğer sistem de Sovhozlardır. Zhumashov, sovhozlar hakkında şu görüşlerini belirtmektedir: *Kırsal alanda yeni köy çiftliğini kurmak gerektiğini Lenin sosyalizm devrimine hazırlık süresindeki yıllarında söylemiştir. Lenin, 1917'de Rusya'ya döndükten sonra yazdığı Nisan Tezleri'nde eğer sosyal devrim başarıya ulaşacaksa büyük toprak sahiplerinin topraklarının devletleştirilmesi yerine devlet çiftliklerinin kurulması gerektiğini söyledi. Neticede Ekim Devrimi'nden sonra ortaya "sovhozlar" çıktı. (Zhumashov, 2010, s.6)* İlk sovhozlar, Ekim Devrimi'den sonra kabul edilen toprak yasanın yürürlüğe girmesiyle birlikte burjuvaların, toprak ağalarının elinden alınan ve atıl durumdaki arazilerde kurulmuştur.

Sovhozlar, genel bir tabirle SSCB genelinde kurulan devlet çiftliklerinin bir türüdür. Sovhoz çalışanları, sürekli işçilerdir. Tarımsal üretimin elde edildiği sovhozlar, 5 yıllık planlara bağlı olarak işletilmektedir. Ortalama bir sovhöz 16.300 hektardır; bunun

5.300 hektarı ekilir. Bir sovhozda yaklaşık 62.000 hayvan, 57 traktör, 18 hasat makinesi, 25 kamyon bulunmaktadır (Büyük Ansiklopedi, 1990, s.5004)

6.3. SİYASİ ALANA YANSIYAN SÖZ VARLIĞI

Sovyetlerin siyasi faaliyetleri hakkında çalışmanın ilk bölümünde ayrıntılı bir bilgi verilmiştir. Çalışmamızın bu bölümünde sözlüğümüzde siyasi alanına yansıyan sözcükler yer almaktadır. Tespit ettiğimiz sözcüklerden sonra önemli ve açıklanmasına gerekeceğini düşündüğümüz “Kızıl” ve “Ak” gibi sözcüklerin geniş açıklaması üzerinde de durulmuştur.

Авторитарлық (Otoriter olma) *isim. siyasi.* Güç ve otoriteye koşulsuz itaat etme (KEDS. 2011, c.1. s.51).

Активист (Aktivist) *isim. sovyet.* Sosyal ve siyasi organizasyonların önde gelen aktif üyeleridir (KEDS. 2011, c.1. s.207).

Антипартиялылық (Antipartilik, Parti karşıtlığı) *isim. sovyet.* Partiye karşı gelen, parti karşıtı (KEDS. 2011, c.1. s.517).

Антиреволюцияшыл (Devrim karşıtlığı) *sıfat. siyasi. sovyet.* Devrime, devrim fikrinin gerçekleşmesine karşı olma (KEDS. 2011, c.1. s.517).

Атком (Atkom) *isim. tar. sovyet.* Yürütme komitesi (KEDS. 2011, c.2. s.103).

Атқару комитеті (Yürütme komitesi) *sovyet.* Sovyetler Birliği döneminde, il, ilçe vb. yerel bölgelerin yönetim yürütme organı (KEDS. 2011, c.2. s.105).

Ауатком (Avatkom) *isim. sovyet.* İlçe yürütme komitesi (kurul, kuruluş). (KEDS. 2011, c.2. s.145).

Ауком (Avkom) *isim. tarih. sovyet.* İlçe komitesi; orada çalışan kişiler (KEDS. 2011, c.2. s.157).

Аукомол (Avkomol) *isim. tarih. sovyet.* İlçe komsomol komitesi (KEDS. 2011, c.2. s.157).

Аупартком (Avpartkom) *isim. sovyet.* İlçenin parti komitesi (kurul) (KEDS. 2011, c.2. s.173).

Ауыл кеңес (Köy konseyi) (*sovyet*) *sovyet*. Köyün idari yönetim organı (KEDS. 2011, c.2. s.215).

Ауыл совет (Köy meclisi) *sovyet*. 1. Köy işçi temsilcileri konseyi 2. Köyün meclis başkanı (KEDS. 2011, c.2. s.215).

Ауыл ұя (Köy yuvası, köy evi) *tarih. sovyet*. Sovyet dönemindeki köylerin parti kurumu (KEDS. 2011, c.2. s.215).

Ауылдық кеңес (Köy meclisi) *sovyet. tarih*. Sovyetler dönemindeki köylü işçilerin başındaki idarecilerinin yerel yönetim yeri (KEDS. 2011, c.2. s.217).

Ауылдық кеңес ағасы (Köy meclis başkanı) *tarih. sovyet*. Köydeki işçi milletvekillerinin yerel yönetim başkanı (KEDS. 2011, c. 2. s.217).

Ауылдық кеңес хатшысы (Köy meclisi sekreteri) *tarih. sovyet*. Sovyet hükûmeti döneminde köyü yöneten kurumun başkanı, Sovyet sekreteri (KEDS. 2011, c.2. s.217).

Ауылдық комитет (Köy komitesi) Köylü yerlerde muhtar yönetim kurumu (KEDS. 2011, c.2. s.217).

Бірінші интернационал (Birinci uluslararası) *tarih. sovyet*. 1864'de K. Marks temelini kurduğu proletaryanın tarihteki ilk kamu uluslararası devrim birliği (KEDS. 2011, c.7. s.313).

Большевизм (Bolşevizm) *Rus. isim. sovyet. siyasi*. Rusya'daki devrimci harekette proletaryanın teori ve taktiklerini tanımlayan Leninist doktrin, Leninizm (KEDS. 2011, c.3. s.474).

Большевик (Bolşevik) *Rus. isim. sovyet. tarih*. Bolşevizm yolunu tutan, destekleyen, komünist (KEDS. 2011, c. 3. s.474).

Большевиктен- (Bolşevik olma) *fiil. sovyet*. Bolşeviklik yolunu seçmek, bolşevizme teslim olmak (KEDS. 2011, c.3. s.475).

Большевиктендір- (Bolşeviklendir-) *fiil. sovyet*. Bolşevik olmak, bolşevizm yolunu tutmak (KEDS. 2011, c.3. s.475).

Волисполком (Volispolkom) *isim. sovyet*. Valilik yürütme komitesi (KEDS. 2011, c.4. s.236).

Ғылыми социализм (Bilimsel sosyalizm) *sovyet*. Kapitalizmi deviren ve onun yerine geçen böyle bir toplumun kurulması hakkında doktrin (KEDS. 2011, c.13. s.290).

Екінші интернационал (İkinci uluslararası) *tarih. sovyet*. 1889'da Sosyalist Partilerin biraraya gelmesiyle Paris'te kurulan ikinci uluslararası (KEDS. 2011, c.7. s.313).

Империализм [лат. **İmperialisme**] (Emperyalizm) (latin imperialisme) *isim. tarih. siyasi*. 1. *sovyet*. Marksist-Lenin biliminde, büyük tekellerin müdahalesiyle sanayi bölgeleri, diğer bölgelerin ve ülkelerin sömürgeleştirilmesi için büyük kapitalist ülkeler arasındaki mücadele ile karakterize edilen hammadde kaynakları, bunların sonucunda, dünyayı yeniden dağıtmak için sonsuz saldırganlık savaşlarına yol açan kapitalizmin son ve en yüksek aşamasıdır. 2. *sovyet*. Kapitalizmin son gelişme aşamalarındaki ülkeler (KEDS. 2011, c.7. s.255).

Империалист (Emperyalist) *isim. sovyet*. Emperyalizm siyasetini destekleyen, onun uygulayan kimseler (KEDS. 2011, c.7. s.256).

Интернационал (Uluslararası) (*Latin. intematio, inter- arası, natio- ulus*) *isim. sovyet*. 1. Uluslararası siyasi birlik, siyasi partilerin ve hareketlerin birliği. 2. *tarih. sovyet*. Uluslararası proleterya marşı (KEDS. 2011, c.7. s.313).

Интернационализм (İnternasyonalizm) (*latin internationis, inter, aralık, natio, ulus*) *isim. tarih. sovyet*. Marksizm-Leninizm teorisi ile pratiğinin temelinde işçilerin milletler arası ve uluslararası birliğinin ideolojisi ile siyaseti, komünizm ideolojisinin temel ilkelerinden biri (KEDS. 2011, c.7. s.314).

Кеңес Одағы Коммунистік Партиясы (Sovyetler Birliği Komünist Partisi) *tarih. sovyet*. Eski SSCB'deki teorik temel Marksist Leninci bilim olarak sayılan, ama asıl amacı komünizm kurma olarak işaretlenen yönetici siyasi parti (KEDS. 2011, c.7. s.617).

Колхоз бастығы (Kolhoz başkanı) *sovyet*. Kolektif çiftlik yönetim kurulu başkanı (KEDS. 2011, c.3. s.76).

Қазақ ауылын кеңестендіру (Kazak köyünü Sovyetleştirme) *tarih. sovyet*. Ekim devriminden sonra Kazak köylerinde yürütülen siyasi sosyal etkinlik (KEDS. 2011, c.8. s.732).

Қызыл (Kızıl) *sıfat*. Kızıl asker (KEDS. 2011, c.10. s.599).

Қызыл империя (Kızıl İmparatorluk) *gazete. olumsuz*. 1917 tarihinde Rusya'daki Ekim Devrimi'den sonra kurulan Sovyetler Birliği adlı totaliter güç (KEDS. 2011, c.7. s.256).

Қызыл керуен (Kızıl kervan) *tarih. sovyet*. Kitleler arasında Sovyet iktidarı hakkında siyasi çalışma yürütmek için özel olarak donatılmış bir mobil araç (KEDS. 2011, c.7. s.668).

Қызыл отар (Kızıl sömürü) *sovyet*. Eski Sovyet hükûmetinin sömürge siyaseti (KEDS. 2011, c.10. s.504).

Одақ советі (Birlik meclisi) *sovyet*. SSCB Yüksek Meclisinin eşit derecesindeki iki meclisinden biri (KEDS. 2011, c.11. s.610).

Одақтас Совет Республикасы (Sovyetler Birliği Cumhuriyetleri) *sovyet. tarih*. Bir zamanlar SSCB'ye bağlı olan bağımsız bir sosyalist işçi ve köylü devleti (KEDS. 2011, c.11. s.610).

Оңшыл (Sağcı, Siyaset yanlısı) *sıfat. sovyet. siyasi*. Siyasi gericiliği destekleyen, karşı gelen (KEDS. 2011, c.11 s.696).

Оңшылдан- (Sağcı olmak) *fiil. toplum. siyasi*. Siyasette düzene karşı gelen (gerici, muhafazakar) bir yaklaşıma geçmek (KEDS. 2011, c.11 s.696).

Оңшылдау (Sağcı yanlısı) *sıfat*. Siyasi kutuplaşmaya, gericiliğe eğilimli olan (KEDS. 2011, c.11. s.696).

Оңшылдық (Sağcılık) *isim*. Siyasi gericilik, yobazlık (KEDS. 2011, c.11. s.696).

Орталық комитет (Орталық партия комитеті, КПСС орталық комитеті) (Merkez komitesi) (Merkez parti komitesi, SSKP merkez komitesi) *tarih. sovyet*. SSCB komünist partisinin devlet, Cumhuriyetler birliğinin en üst organı (KEDS. c.12. s.14).

Өзара (Karşılıklı eleştiri) *tarih. sovyet*. Komünist parti üyelerinin ve kurum çalışanlarına ayırım yapmadan eleştiri yapılan toplantıdır (KEDS. 2011, c. 13. s.506).

Партия, Совет органдары (Parti, Sovyet organları) *tarih. sovyet*. Sovyet hükûmetinin yerel ve üst yönetim sistemi, idari ve parti yerleri (KEDS. 2011, c.11. s.731).

Парторг (Partorg) *isim. sovyet*. Sovyetler hükûmeti dönemindeki parti kurulunun siyasi yöneticisi, parti sorumlusu (KEDS. 2011, c. 12. s. 316).

Революцияшыл (Devrimci) *sıfat. sovyet.* Devrim yolunu takip eden, devrimci (KEDS. 2011, c.12. s.464).

Революцияшылдық (Devrimcilik) *isim. sovyet.* Devrim yolunu takip eden, devrimci (KEDS. 2011, c.12. s.464).

Совет (Sovyet) *isim. tarih* 1. SSCB ülkeleri ile hükûmet kurumu. 2. *sovyet.* Meclis danışma kurulu (KEDS. 2011, c.13. s.224).

Совет мемлекеті (Sovyet Ülkeleri) *tarih.* Sosyalist devrimin zaferi ve proletarya diktatörlüğünün kurulması sonucunda işçi ve köylülerin kurduğu dünyanın ilk sosyalist devleti (KEDS. 2011, c.13. s.224).

Социалды (Sosyalist) (*latin. socialis.*) *sıfat. söylem. sovyet. bk. Социалдық* (KEDS. 2011, c.13. s.290).

Социалдық (Sosyalistlik) *sovyet.* Sosyalizmle ilgili, sosyalizme özgü (KEDS. c.13. s.290).

Социализм (Sosyalizm) (*latin. socialisme*) *isim. sovyet.* Üretim ilişkilerinin ana üretim ekipmanının kamu mülkiyetinde olduğu kamu yapısı (KEDS. 2011, c.13. s.290).

Социалист (Sosyalist) *isim. sovyet.* Sosyalizmi destekleyen, sosyalist parti üyesi (KEDS. 2011, c.13. s.290).

Социалистік (Sosyalistlik) *sıfat. sovyet.* Sosyalizm temelinde yerleşen, gerçekleşen, sosyalizme ait olan (KEDS. 2011, c.13. s.290).

Съезд (Kongre) *isim. tarih. sovyet.* Sovyetler Birliği Komünist Partisi milletvekillerinin sosyal, kamusal ve ekonomik sorunları gözden geçiren, tartışan ve çözen kongresi (KEDS. 2011, c.13. s.450).

Төртінші интернационал (Dördüncü uluslararası) *tarih. sovyet.* 1938 Paris'te, L. D. Troçki'nin desteğiyle kurulan Uluslararası Komünist Partiler Birliği (KEDS. 2011, c.7. s.313).

Ұлтшыл (Milliyetçi) *sıfat. sovyet.* Aşırı milliyetçiliğin destekçisi, kendi milletini kibirli bir şekilde diğer milletlerden üstün gören ve diğer milletlere karşı ayrımcılık yapan biri (KEDS. 2011, c.14. s.718).

Ұлтшылдық (Milliyetçilik) *исим. sovyet.* Sovyet идеологиясында, ішкілерін ықарларына айкыры оларак этник бөлүнмелери яван буржуа идеологиясы ве сйасеті (KEDS. 2011, с.14. s.719).

Ұлы Октябрь Социалистік революциясы (Бүйүк Еким Социалист Devrimi) *тарих. sovyet.* Рүсыа’яа пролетарья диктаторлүгүнү гетирен тарихтеки ilk социалист devrim (KEDS. 2011, с.14. s.720).

Үшінші интернационал (Үчүнцү улусларарасы) *тарих. sovyet.* Коминтерн, темели 1919’да Москва’да курулмуш olup, kendilerini birinci ве ikinci улусларарасынын тарих мйрасшысы гөрмүш, улусларарасы комүнист партиялери бирлигидир (KEDS. 2011, с.7. s. 313).

Ячейка (Үаңейка, alt kurul) *исим. конушма дили. sovyet.* Alt партиянын ве комсомол гргүтлеринин курулш ашамасындаки ilk ады (KEDS. 2011, с.15. s.814).

Кызыл: Казак Едебі Дилинин Сөзлүгү’нде “кызыл” сөзцүгү ile ilgili 3 айры madde башы bulunmaktadır. Birinci madde isim olup, Кırım, Kafkas ве Казакыстан’ын Гүнеыбаты бөлгесинде yetiшен bir bitki адыdır. İkinci madde de isimdir. Harmanda savrulan temiz tahıl anlamında kullanılmaktadır. “Кызыл” сөзцүгү ile ilgili үчүнцү madde ise sıfat оларак шу anlamlarda kullanılmıştır. 1. Кызыл, kırmızı, al. 2. Mecazi anlamda, hayvan eti. 3. Mecazi anlamda, insan yüzündeki kırmızılık. 4. Demli çay. 5. **Кызыл asker.** Bizi ilgilendiren sıfat оларак kullanılan “Кызыл asker” anlamıdır. Sözlükte Кызыл askerlerle ilgili шу örnekler geçmiştir. Örneklerden de anlaşıldığı gibi buradaki “кызыл” сөзцүгү Sovyetlerin ilk kurulma ашамасында Çar askerine karşı mücadele eden Sovyet taraftarı olan askerleri ifade etmiştir:

Сосын әкем әбден қызыл келгенге дейін атағы жоқ, шатағы да жоқ, Жарып шыққандағы қарағай қыстауында шошайып жалғыз отырады да қояды (Б. Аманшин, Көкжар.). Babam, Кызыл askerlerin tamamen bölgeyi kontrol altına alana kadar, Jarıp’taki ormanlı kışlağında тек başына bekliyordu (B. Amanşıl, Kökjar) (KEDS. 2011, с.10. s.499).

Жүндібайдың кенжесі Шаяхмет Қапалда тройка боп жүріп, қызыл мен ақтың түтеген арпалысында, қапыда ақтардың қолына түседі (М. Мырзақұлов, Өмір.). Jündibay’ın en küçük oğlu Şayahmet, Kapal’da Troyka’da (SSCB’nin gizli servis гргүтүнде 3 кішіден oluşан комйسیونун ады) görevliyken Кызыллар ве Ақлар’ın birbirlerine

karşı sert mücadelesi sırasında ansızın *Aklar*'ın eline düşmüştür (M. Mırzakulov, Ömir.) (KEDS. 2011, c.10. s.500).

Kaynaklarda *Kızıl* sözcüğü ilgili şu şekilde ifade de edilmiştir,

Saraç'a göre, Kızılar, Rusya'daki iç savaş (1917-1922) esnasında Sovyet iktidarının savunuculuğunu yapan Bolşevik destekçileri için söylenen genel bir ifadedir. Günümüzde bu ifade, simgesel bağlamda hem Rusya Federasyonu Komünist Partisi üyeleri hem de parti seçmenleri için kullanılır (Saraç, 2023, 56).

Kazak Türkçesinde Sovyet ideolojisini simgeleyen *Kızıl* sözcüğüyle ilgili birçok tamlama oluşmuştur, **қызыл әскер** (*Kızıl ordu askeri*), **қызыл гвардия** (*Kızıl muhafız*), **қызыл жалау**, **қызыл ту** (*Kızıl bayrak*), **(қызыл империя** (*Kızıl İmparatorluk*), **қызыл керуен** (*Kızıl kervan*) ve **қызыл отар** (*Kızıl sömürü*) vb.

Bunlardan *Kızıl* bayrağın taşıdığı anlamla ve simgesel özellikleri üzerine Suzdaltseva şöyle demiştir, *Kızıl bayrak, Sovyetler Birliği'nin millî ve resmî bayrağı olmuştur. Zira devrim sırasında kızıl bayrak, flama ve pankartların üzerine yazılan slogan ve söylemler önce Bolşeviklerin, daha sonra Sovyetlerin siyasi açıdan amaç, ilke ve ideolojilerini yansıtmıştır. Sokaklara ve meydanlara hücum eden eylemcilerin yakalarına taktıkları kızıl kurdeleler ve karanfiller, işçi sınıfının başlattığı devrimin simgeleridir. Geçtiğimiz asırda devrimin, komünizmin ve sosyalizmin sembolü olarak Sovyetler Birliği'ni temsil eden kızıl bayrak, günümüzde benzer siyasi ideolojiye sahip komünist partisinin başlıca simgelerinden biri olmuştur* (Suzdaltseva, 2014, 85).

Ak: 1917 Kızılordu devrimi döneminde Rus Çarı'na hizmet eden askerlere Rusçada *beliye* “beyazlar” denilmiştir. Çarlık Rusya İmparatorluğu sınırlarında yaşayan tüm yerli halklarda bu kullanım kalıplaşmıştır. Türk lehçelerinin hepsinde bu kullanıma rastlamaktayız (Otyzbay, 2019, 119). Kazak Türkçesinde de *ak* sözcüğünün Çarlık rejimi taraftarı olan askerlere verilen siyasi sözcük olarak da kullanıldığı da tespit edilmiştir. Kazak Edebî Dili Sözlüğü'nde Kazak Edebiyatı gazetesinde ve yazarların eserlerinde bununla ilgili şu örnekler yer almıştır. Genelde aşağıdaki örneklerden de görüldüğü gibi *Ak* ve *Kızıl* sözcükleri çokluk ekini alarak *Aktar* ve *Kızıldar* şeklinde kullanılmıştır. *Ұлы төңкерістен кейінгі ақ пен қызылдың алма-кезек арналысы кезінде қызыл отрядқа мініске көп тың аттар беріп, командирден алғыс хат алады («Қаз. әдеб.»).* Devrimden sonraki *Aklar* ile *Kızılların* dönüşümlü mücadelesi sırasında *Kızıl* askerî birliğine binmeleri için güçlü atlar verdiğinden dolayı komutandan teşekkür belgesi

almıştır (Kazak Edebiyatı Gazetesi). *Комиссар Жангелдин - қазақтан шыққан ең бірінші большевик. Қызылдар мен ақтардың майдандасқан жерінен шығып өзі сол майданның жуан ортасында болған кісі (С. Сейфуллин, Тар жол.)*. Komiser Jangeldin, Kazaklar arasından çıkmış ilk Bolşeviktir. *Kızılлар ile Ақларın* savaş meydanından gelmiş ve kendisi de savaşın tan ortasında bulunan kişidir (Saken Seyfullin, Tar Jol).

Қазақтың алашордашыл оқығандары ақтың әскерімен бірге қосып, қызылға қарсы бір шапқан, өлі де болса қашып кетіп бара жатқан атты казактарды тоқтатып, қызылға қарсы қайтадан соғыстырудың соңында арып- ашып шабуылдап жүр (С. Шарипов, Шығ.). Kazakların Alaşorda'yı destekleyen aydınları *Ақларın* askerleriyle bir olup, Kızılлара қарşı birlikte savaşmış, hâlâ savaş meydanında kaçmakta olan atlı Kossakları durdurup Kızılлара қарşı yeniden savaşa dâhil etmenin çabasıdır (S. Şaripov, Eserleri).

Ak sözcüğünün bütün Sovyetler Birliği'nde Çarlık rejimi taraftarı olan askerlere verilen ad anlamında kullanıldığını Saraç da şöyle ifade etmiştir: *Geçtiğimiz asrın başlarında Rusya'da başlayan İç savaşта devrimci işçi sınıfının ve daha sonra Sovyet güçlerinin karşısında duran Çarlık hükümetini askeri, siyasi ve toplumsal açılarından destekleyenlerin sembolü beyazdı. Bu gelişmeler yaşanırken Rus siyaset dilinde beyaz renkle ilgili çeşitli ifadeler türemiştir, белое движение (beyaz hareket), белая армия (beyaz ordu), белая гвардия (beyaz muhafız), белый генерал (beyaz general), белогвардейцы (beyaz muhafızlar), белый террор (beyaz terör) vb. Fakat devrim sonrası Sovyetlerden günümüze bu ifadeler sembolik anlam, imaj ve işlevlerini zaman içinde kaybetmiş ve arkaik tabirler olarak kullanılmaya başlanmıştır (Saraç, 2023, s.51-52).*

6.4. DİNÎ ALANA YANSIYAN SÖZ VARLIĞI

Çalışmamızın bu bölümünde, sözlüğümüzde inancı Sovyet insanına karalama amaçlı yansıtan “İslam” sözcüğünden türetilmiş sözcükler de yer almıştır. Tespit edilen bu sözcüklerden sonra, Sovyetlerin din politikaları üzerine bilgi verilmiştir.

Исламшылар (İslamcılar) *isim. sovyet.* Din yanlısı, dinî yönetim isteyen (KEDS. 2011, c.7. s.353).

Исламшылар (İslamcılar) *isim. sovyet.* Sovyet dönemlerinde milliyetçi, Türkçü, vatan hainleri olarak suç yiyen Müslüman aydınları (KEDS. 2011, c.7. s.353).

Исламшылық (İslamcılık) *isim. sovyet.* Sovyet döneminde “halk düşmanı” ilan edilen Müslüman aydınlarına atılan iftira (KEDS. 2011, c.7. s.353).

Sovyetlerin Din Politikası

Bolşevikler, yayınladıkları beyannameyle Müslümanları yanına çekmek için bölgelerde şeriat mahkemelerini yeniden kurmak dâhil birçok yenilikler gerçekleştirmiştir. Sovyetler asıl amacına geçişte dinî faaliyetlere ilk etapta izin vermiş ülke genelinde tam kontrolü saydıktan sonra da dinî faaliyetlerde de kademeli olarak kısıtlara ve yasaklara başvurmuştur.

Bolşevikler iktidara gelişlerinde din ve özellikle de Müslümanlara karşı özel bir uygulamaya gittiler. Müslümanları yanlarına alabilmek ve yanlarında tutabilmek için onlara millî ve dinî özgürlükler vaat ettiler. Bu vaatlerini 7 Aralık 1917 yılında “Bütün Rusya ve Şark Müslümanlarına” yayınladıkları beyannamede görmek mümkündür (Ağayev, 2006, s.38)

Sovyet rejimi diğer dinlerde de olduğu gibi İslam dinini de kontrol altında tutmak için bazı önemli şehirlerde dinî merkezler kurmuştur. Bunlar Taşkent, Ufa, Kazan ve Bakü gibi önemli şehirlerde ideolojinin etkisi altında faaliyet göstermişlerdir. Buralarda kontrol altında tuttukları mollalar aracılığıyla da Sovyet rejiminin benimsenmesinde din açısından hiçbir sakıncanın olmadığı hatta Sovyet ideolojisine dört elle sarılmanın dinin bir vecisi olduğuyla ilgili fetvalar da yayınlanmıştır. Görüldüğü üzere Sovyet düşünce yapısı, din konusunda inanç sahiplerinin rencide edilmesini hoş görmeden peşin dini kanaatleri gidermeye çalışmıştır. Din alanında tanınan özgürlükler ilk dönemde Sovyet yasalarında yer alsa da verilen inanç özgürlüklerinin çoğu, sonraki süreçte geri alınmaya başlanmıştır. Toplumda inançsızlık (ateistlik) eğitimi yaygınlaşmıştır. Birçok idari kurumlar ve aynı zamanda bu amaçla kurulan “Ateistlik Cemiyetleri” bu konuda aktif rol oynamışlardır.

Din merkezlerini kontrol amaçlı bir dizi seri yasalar çıkartılmıştır. Camiler ve Kiliseler Sovyet ideolojisinin gelişimini engelleyici tehlikeli yerler olarak görüldüğü için

birçok ibadethanenin faaliyetleri son bulmuştur. Yaşanan Kültürel değişim aşamasındaki eğitim anlayışının bir diğer mühim özelliği, dinî eğitimin ortadan kaldırılmasıdır. Dine karşı oluşturulan mücadele, sosyalist olgunun en önemli konularından biridir. Bu hususta Kochan ve Keep şu ifadeleri kullanmıştır: *Din, emekçilerin başlıca düşmanı olarak tanımlandı. Bu anlayışın bir sonucu olarak, ülke genelinde din karşıtı kampanya başlatıldı. Rahip ve keşişlere yönelik baskılar arttırıldı. Kiliselere ait araziler kamulaştırıldı; kilise hazineleri ve din adamlarına ait mallar müsadere edildi. Dinle mücadele, çok geçmeden eğitim alanında da kendini gösterdi. Sovyet hükûmeti 1921’de gençlerin dini eğitim almasını yasakladı. Dini kitapların yayını durduruldu, kilise okulları ve manastırlar kapatıldı* (Kochan ve Keep, 1997, s.141). Kültürel ve özellikle eğitimsel çalışmaların sistematik bir şekilde, çağdaş bilimin verilerine dayanarak insanların bilimsel materyalist düşünce yapısıyla eğitilmesi sonucunda dinden uzaklaşacağı ve dinin de zamanla ortadan kalkacağı öngörülmüştür.

6.5. ASKERÎ ALANA YANSIYAN SÖZ VARLIĞI

Sovyet Ordusu, eski geleneksel silahlardan ziyade modern çağa uygun teçhizatlar ile donatılmış bir yapıya sahiptir. Askerî alanda kullandıkları terimler de ağırlıklı olarak Rusça ve Batı kökenli sözcüklerden oluşmaktadır. Sovyetlerin Kazakistan’ı kontrol altına almasından sonra birçok askerî terim Kazak Türkçesine geçmiş bunun yanında Sovyet ideolojisi ile ilgili Kazak Türkçesiyle yeni sözcükler de türetilmiştir.

Çalışmamın bu bölümünde, sözlüğümüzde askerî alanına yansıyan sözcükler yer almıştır. Tespit edilen sözcüklerden sonra, *Қызыл Армия (Қызыл Гвардия) (Kızıl Ordu)* sözcüğü üzerine geniş açıklaması verilmiştir.

Әскери коммунизм (Askerî komünizm) *tarih. sovyet.* Sovyetler hükûmetinin 1918-1920 tarihlerindeki iç savaş sırasında tüm çalışma, endüstriyel ürünleri ile çalışma durumlarını merkezden yöneterek, fazla ürünleri devlete devretmeyi amaçlayan ekonomik siyaset (KEDS. 2011, c.8. s. 87).

Батыр қала (Kahraman şehir) *sovyet.* 2. Dünya Savaşı’nda Alman faşist işgalcileriyle savaşta halkı için, kahramanlık gösteren şehirlere verilen yüksek rütbedir (KEDS. 2011, c.3. s.114).

Броненосец (Bronenosets, Zırhlı gemi) *Rus. isim. askerî. sovyet.* Silah taşıyan kurşunla kaplanmış, topçu birliği olan büyük savaş gemisi (KEDS. 2011, c.3. s. 586).

Буденновка (Budennovka, Miğfer) *Rus, isim. sovyet.* İç savaş sırasında Kızıl Ordu askerinin başlıklarına benzer kumaştan yapılmış öncülerin kullandığı miğfer (KEDS. 2011, c.3. s.598).

Еңбек армиялары (İşçi ordusu) *tarih. sovyet.* Savaş durumuyla ordu disiplini koruyarak, inşaatta, ekonomik alanlarda çalışan 1920-21 tarihlerinde Sovyet Rusya'sındaki ordunun adı (KEDS. 2011, c.5. s.305).

Жеңіс ордені (Zafer madalyası) *tarih.* Sorumlu operasyonları cesurca çözen askerî komutanlara verilen üç seviyeli yüksek rütbe (KEDS. 2011, c.11. s.738).

Комиссар [франц. commissaire] (Komiser) (*Fransızca Komiser*) *isim. tarih. sovyet.* XX. yüzyılın başlarında, sosyo-politik veya idari faaliyetleri yürütmek için devletten özel bir temsil alan bir liderlik görevini yapan kişi (KEDS. 2011, c.8. s.82).

Кубик (Küp) *isim. askerî. sovyet.* 1943'e kadar Sovyet Ordusunun alt rütbeli askerî kadronun üniformasının yakasına dikilen kare şeklindeki amblemin adı (KEDS. 2011, c.8. s.410).

Қарақағаз (Kara kağıt) *isim. sovyet. tarih.* 1941-45 tarihlerinde 2. Dünya Savaşı sırasında savaşta ölen askerin ailesine gönderilen kara haber yazılmış mektubun halk arasındaki adı (KEDS. 2011, c.9. s.326).

Қаралы қағаз [қаралы хат, қаралы хабар] (Karalı kağıt, ölüm belgesi, ölüm haberi) *sovyet.* Karakağıt (1941-45 tarihlerindeki 2. Dünya Savaşı'nda savaşta askerlerin öldüğü hakkında yazılan rapor) (KEDS. 2011, c.9. s.337).

Қызыл армия (Kızıl ordu) *sovyet.* Sovyetler hükûmetinin askerî yapısı (KEDS. 2011, c.10. s.501).

Қызыл әскер (Kızıl ordu askeri) *sovyet.* 1. İşçi Partisi Hükûmetinin Silahlı Kuvvetleri ve onun alt birimi. 2. Kızıl Ordu'nun özel askeri (KEDS. 2011, c.10. s.501).

Қызыл гвардия (Kızıl muhafız) *tarih. sovyet.* İlk olarak 1917'de devrime karşı ve Beyaz Muhafızlara karşı savaşmak için örgütlenen ve daha sonra 23 Şubat 1918'de Kızıl Ordu'nun temelini oluşturan silahlı bir işçi müfrezesi (KEDS. 2011, c.10. s.501).

Құрметті атақ (Onursal rütbe) *tarih. sovyet.* Sovyetler Birliği Kahramanı, Sosyalist Emek Kahramanı, Sovyetler Birliği döneminin en yüksek resmî ünvanı (KEDS. 2011, c.10. s.415).

Мәңгі өшпес от (Ebedi sönmeyen ateş) *sovyet.* Büyük Vatan savaşında vefat eden askerlerin anısı için yakılan ateş (KEDS. 2011, c.12. s.264).

Отан соғысы ордені (Vatan savaşı ödülü) *tarih. sovyet.* Vatan savaşında kahramanlık gösteren askerler ile subaylara verilen iki dereceli ödül (KEDS. 2011, c.11. s.738).

Совет информбюросы (Sovyet bilgi bürosu) *tarih. sovyet.* (1941-1945 İkinci Dünya Savaşı sırasında halka savaştaki durum hakkında haber ulaştırıp yayan bilgi organıdır) (KEDS. 2011, c.7. s.329).

Совет Одағының батыры (Sovyetler Birliği'nin kahramanı) *sovyet.* 2. Dünya Savaşı sırasında devlet önünde gösterdiği olağanüstü kahramanlık için bir bireye verilen yüksek bir ünvan (KEDS. 2011, c.3. s.114).

Соғыс комиссары (Savaş komiseri) *tarih. sovyet.* SSCB'deki yerel askerî yönetimin temsilcisi (KEDS. 2011, c.8. s.82).

Соғыс комиссариаты (Savaş komiserliği) *tarih. sovyet.* SSCB'deki yerli askerî yönetim organının vekili (KEDS. c.8. s.83).

Қызыл Армия (Қызыл Гвардия) (Kızıl Ordu): Proleter işçi sınıfının Bolşevik Devrimi'nde kendilerini ve siyasal ideolojilerini savunmak adına kurduğu askerî birliklere Kızıl Muhafızlar (Қызыл Гвардия) denmiştir. *Kızıl* sözcüğü bütün Sovyetler birliğinde birçok söylemde kullanıldığı gibi askerî alanda da kullanılmıştır. Askerî alanda geçen *Kızıl* sözcüğü Saraç şu şekilde ifade etmiştir: *Dolayısıyla başlangıçta Kızıl Ordu ifadesi ortaya çıkmadan önce Kızıl Muhafızlar terimi kullanılmıştır 1917'deki devrim başarıyla sonuçlanınca Bolşevikler tarafından 1918'de Kızıl Ordu askerî birliği kurulmuş ve 1922'de Sovyetler Birliği'nin resmî ve ulusal ordusu hâline gelmiştir. Kızıl Ordu, Bolşevik Partisi, Vladimir Lenin ve Josef Stalin tarafından kurulmuştur. Devrim*

hareketini güçlendirmek, içeriden ve dışardan gelebilecek tehlikeleri püskürtmek amacıyla kurulan Kızıl Ordu 1946 yılına kadar var olmuştur (Saraç, 2023, s.57).

7. BÖLÜM SOVYET İDEOLOJİSİ İLE OLUŞAN SÖZ VARLIĞININ DİL İNCELEMESİ

7.1. KAZAK TÜRKÇESİ İLE OLUŞAN SÖZ VARLIĞI

Çalışmamızın bu bölümünde, sözlüğümüzde yer alan Kazak Türkçesi ile oluşmuş söz ve ondan türetilen tamlamalara yer verilmiştir, **ауыл кеңес** (*köy konseyi*), **ауыспалы қызыл ту** (*dönüşümlü kırmızı bayrak*) gibi. Bunun yanı sıra bazı tamlamaların da Rusçadan gelen sözcüklerle de oluşturulduğu görülmüştür, **ана даңқ ордені** (*şöhretli ana madalyası*), **ауыл совет** (*köy meclisi*) vb.

Ана даңқ ордені (Şöhretli ana madalyası) *tarih. sovyet.* Sovyet döneminde çok çocuk doğuran annelere verilen üç seviyeli bir madalya (KEDS. 2011, c.11. s.737).

Атқару комитеті (Yürütme komitesi) *sovyet.* Sovyetler Birliği sırasında, il, ilçe vb. yerel bölgelerin yönetim yürütme organı (KEDS. 2011, c.2. s.105).

Ауыл кеңес (Köy konseyi) (*sovyet*) *sovyet.* Köyün idari yönetim organı (KEDS. 2011, c.2. s.215).

Ауыл совет (Köy sovyeti) *tarih.* 1. Köylü işçi temsilcileri konseyi 2. Köyün meclis başkanı (KEDS. 2011, c.13. s.224).

Ауыл ұя (Köy yuvası, köy evi) *tarih. sovyet.* Sovyet dönemindeki köylerin parti kurumu (KEDS. 2011, c.2. s.215).

Колхозды ауыл (Kolhozlu köy) *tarih. sovyet.* Sovyet dönemindeki köylerin parti kurumu (KEDS. 2011, c.2. s.215).

Ауылдық кеңес (Köy meclisi) *sovyet. tarih.* Sovyetler dönemindeki köylü işçilerin başındaki idarecilerinin yerel yönetim yeri (KEDS. 2011, c.2. s.217).

Ауылдық кеңес ағасы (Köy meclisi başkanı) *tarih. sovyet.* Köydeki işçi milletvekillerinin yerel yönetim başkanı (KEDS. 2011, c.2. s.217).

Ауылдық кеңес хатшысы (Köy meclisi sekreteri) *tarih. sovyet.* Sovyet hükûmeti döneminde köyü yöneten kurumun başkanı, Sovyet sekreteri (KEDS. 2011, c.2. s.217).

Ауылдық комитет (Köy komitesi) Köylü yerlerde muhtar yönetim kurumu (KEDS. 2011, c.2. s.217).

Ауылдық- селолық (Köylü ve kasabalı) *sıfat. tarih. sovyet.* Köy ile kasabaya ait. Köylük ve kasabalık yerlerle ilgili (KEDS. 2011, c.2. s.218).

Ауылшаруашылығын коллективтендіру (Tarımın, köyün kolektifleştirilmesi) *tarih. sovyet.* SSCB’de tarımın yeniden örgütlenmesi, küçük, özel çiftliklerin örgütlenmesi ve birleştirilmesi yoluyla devletin çıkarlarına tam bağlılık (KEDS. 2011, c.2. s.219).

Ауыспалы вымпел (Dönüşümlü flama) *sovyet.* Sovyet hükûmeti sırasında sosyal işlerde vb. yarışmalarda kazananlara verilen ödül (KEDS. c.2. s.234).

Ауыспалы қызыл ту (Dönüşümlü Kızıl bayrak) *tarih. sovyet.* Sovyet zamanı, inşaat yapımındaki emeği organize etmenin yollarından biri de yarışmanın galibi olan bireye verilen ödüldür (KEDS. c.2. s.235).

Әскери коммунизм (Askerî komünizm) *tarih. sovyet.* Sovyetler hükûmetinin 1918-1920 tarihlerindeki iç savaş sırasında tüm çalışma, endüstriyel ürünleri ile çalışma durumlarını merkezden yöneterek, fazla ürünleri devlete devretmeyi amaçlayan ekonomik siyaset (KEDS. 2011, c.8. s. 87).

Әйел теңдігі (Kadın eşitliği) *sovyet. sosyal siyasi.* Sovyet döneminde çok eşlilik, başlık parası, bakıcılık vb. geleneksel Kazak toplumundaki kadın geleneklerine karşı, kadınların sosyal yaşama erkeklerle eşit katılımının desteklenmesine dayanan sosyo-hukuki bir konu (KEDS. 2011, c.2. s.394).

Бай-кулак (Zengin, varlıklı) *isim. sovyet.* Ekim Devrimi’nden sonraki dönemde zengin, varlıklı kimselere verilen ad (KEDS. 2011, c.2. s.582).

Бай-құлақ (Zengin varlıklı) *isim. sovyet.* Bu “Бай-кулак” (Zengin kulak) sözcüğünün “Бай-құлақ” şeklindeki Kazak Türkçesi söylenişi (KEDS. 2011, c.2. s.582).

Байшыл (Zengin yanlısı) *sıfat. sovyet.* Zenginleri savunan, onların gözüne girmeye çalışan (KEDS. 2011, c.2. s.607).

Байшыл-буржуазияшыл (Zengin, burjuva yanlısı) *sıfat. sovyet.* Sömürücü sınıfın çıkarlarının savunucusu, zenginlerin destekçisi (KEDS. 2011, c.2. s.607).

Байшылдық (Zengin taraftarlığı) *isim, sovyet.* Zenginlerin çıkarlarını savunan, zenginleri destekleyen (KEDS. 2011, c.2. s.607)

Байшыл-ұлтшыл (Zengin, milliyetçi yanlısı) *isim. sovyet.* Sovyet hükûmeti sırasındaki yönetenler, millî çıkarları Sovyet hükûmeti çıkarlarından yüksek tutan, onları savunan (KEDS. 2011, c.2. s.607)

Бақылау комиссиясы (Kontrol komisyonu) Belirli bir kuruluşu veya devleti denetleyen bir komisyon (KEDS. 2011, c.2. s.641).

Балалар коммунасы (Çocuklar komünü) *tarih. sovyet.* Sovyet hükûmetinin ilk yıllarında evsiz çocukları eğitme amacıyla kurulan kurum (KEDS. 2011, c.8. s.86).

Батыр ана ордені (Kahraman ana madalyası) *tarih. sovyet.* Sovyetler dönemindeki Vatanı savunmadaki özel kahramanlığı için kadınlara verilen madalya (KEDS. 2011, c.11. s.737).

Батыр қала (Kahraman şehir) *sovyet.* 2. Dünya Savaşı'nda Alman faşist işgalcileriyle savaşta halkı için, kahramanlık gösteren şehirlere verilen yüksek rütbedir (KEDS. 2011, c.3. s.114).

Бейнеткер (Zorluk çeken) *tarih. sovyet. şiir bilgisi.* Sosyal durumu düşük, siyasi yönetimden dışlanan kara işçi, köle gibi vb. toplumsal grubun üyeleri (KEDS. 2011, c.3. s.209).

Бесжылдық (Beş yıllık) *isim. sovyet.* Halk (tarım) işletmeciliğinin beş yıllık planı (KEDS. 2011, c. 3. s.292).

Бірінші интернационал (Birinci uluslararası) *tarih. sovyet.* 1864'de K. Marks temelini kurduğu proletaryanın tarihteki ilk kamu uluslararası devrim birliği (KEDS. 2011, c.7. s.313).

Ғылыми социализм (Bilimsel sosyalizm) *sovyet.* Kapitalizmi deviren ve onun yerine geçen böyle bir toplumun kurulması hakkında doktrin (KEDS. 2011, c.13. s.290).

Даңқ ордені (Devlet nişanı) *tarih. sovyet.* Vatan savaşında kahramanlığıyla göze giren askerler ile subaylara verilen üç dereceli madalya (KEDS. 2011, c.11. s.737).

Егіс бригадасы (Tarım ekibi) *sovyet.* Esas olarak tarımla uğraşan bir grup insan (KEDS. 2011, c.7 s.518)

Екінші интернационал (İkinci uluslararası) *tarih. sovyet.* Sosyalist partilerin biraraya gelmesiyle Paris'te kurulan ikinci uluslararası (KEDS. 2011, c.7. s.313).

Екпінді (I) (Öncü, Önder I) *isim. sovyet.* Sovyet döneminde emek kolektifleri, işçiler, emekçiler arasındaki sosyalist rekabetin kazananları (KEDS. 2011, c.5. s.182).

Екпінді (II) (Öncü, Önder II) *sıfat. mecaz. sovyet.* Öncü, başarılı, kazanan (KEDS. 2011, c.5. s.183).

Екпінді бригада (Öncü ekip) *sovyet.* Sovyet hükûmeti altında her bakımdan plan ve yükümlülüklerin yerine getirilmesinde, üretim disiplininin sürdürülmesinde ön saflarda yer alan tugay (KEDS. 2011, c.5. s.183).

Еңбек екпіндісі (İş önderi) *sovyet.* Sosyalist rekabetin bir sonucu olarak sıkı çalışma ve planın erken yerine getirilmesi için verilen onursal ünvan (KEDS. 2011, c.5. s.183).

Екпінді құрылыс (Hızlı kurulan yapı) *sovyet.* Hızlıca inşa edilen yapı (KEDS. 2011, c.5. s.183).

Екпінді міндеттеме (İlerleme taahhüdü) *sovyet.* Sosyalist sistem inşasında büyük sonuçlar elde etmek için kısa vadede alınan taahhüt (KEDS. 2011, c. 5. s.183).

Екпінділік (Verimli olma) *isim. sovyet.* Çalışkan, başarılı ve önde olma (KEDS. 2011, c.5. s.183).

Еңбек армиялары (İşçi ordusu) *tarih. sovyet.* Savaş durumuyla ordu disiplini koruyarak, inşaatta, ekonomik alanlarda çalışan 1920-21 tarihlerinde Sovyet Rusya'sındaki ordunun adı (KEDS. 2011, c.5. s.305).

Еңбеккүн (Emek günü, Maaş) *isim, tarih. sovyet.* 1. Kolektif işletmelerin kazancının günlere dağılan gelir miktarı. 2. Kolektifteki (köydeki) her gün yapılan işin raporu (KEDS. 2011, c.5. s. 312).

Еңбекші (Emekçi) *isim. sovyet. 1. sovyet.* Faydalı iş yapıp, çalışarak geçinen alt tabaka.
2. Çalışkan, işini yapan, emekçi (KEDS. 2011, c.5. s.313).

Еңбекші қауым (Emekçi halk) Emekçi topluluk (KEDS. 2011, c.5. s.314).

Еңбекші ел (Emekçi yurt) Emek insanları, emekle uğraşan herkes (KEDS. 2011, c.5. s.314).

Еңбекшілер қаласы (Emekçiler şehri) İşçiler şehri (KEDS. 2011, c.5. s.314).

Еңбекші халық [еңбекші бұқара] (Emekçi halk) Maddi ve manevi iyilik yapan toplum ve toplum üyeleri (KEDS. 2011, c.5. s.314).

Еңбекшіл (Çalışmayı seven) *sıfat.* Çalışkan, emeği seven kimse (KEDS. 2011, c.5. s.314).

Еңбекшілдік (Çalışkan Olma) *isim.* Çalışmayı seven, çalışkan, emekçi (KEDS. 2011, c.5. s.314).

Еңбекшілік (Çalışkanlık) *sıfat.* İşçiye ait (KEDS. 2011, c.5. s.314).

Еңбек ері (Emek kahramanı) *tarih. sovyet.* Emekteki başarısı için verilen onur, ünvan (KEDS. 2011, c.5. s.329).

Еңбек қызыл ту ордені (Emek kızıl bayrak madalyası) *tarih. sovyet.* Sovyet vatandaşlarına, kurumlarına ve örgütlerine sosyalist inşaya özel katkılarından dolayı verilen ödül (KEDS. 2011, c.11. s.737).

Жарыс (Yarış) *isim. sovyet.* Sovyet yönetimi altında verimliliği artırmak için personel veya üyeleri arasında yapılan yarışmalar, rekabet, ödül yarışmaları (KEDS. 2011, c.6. s.136).

Жарыс туы (Yarışma tuğu) *sovyet.* Sovyet rejimi altında işçi kolektifleri arasında üretkenliği artırmak için rekabeti aşan takıma ciddiyetle verilen bir zafer sembolü (KEDS. 2011, c.6. s.137).

Жас ұлан (Genç, yetişkin) SSCB döneminde 12-18 yaş arası gençlerin ideolojik örgütünün bir üyesi, bir öncü, piyoner (KEDS. 2011, c.14. s.706).

Жеңіс ордені (Zafer nişanı) *tarih.* Askerî operasyonları cesurca çözen komutanlara verilen üç seviyeli yüksek ödül (KEDS. c.11. s.738).

Жоғарғы Кеңес (Üst meclis) *sovyet.* SSCB dağılana kadar en yüksek yasa çıkaran organ (KEDS. 2011, c.7. s.617).

Жолдастық сот (Yoldaşlık dava) *sovyet.* Farklı yakışsız işleri, yoldaşlar arasında cezalandırmak için değerlendirme (disiplin kurulu) (KEDS. 2011, c.6. s.474).

Жоспарлама (Planlama) *isim. sovyet.* İnşaatta, büyük işletmelerde, günlük işleri izleyen ve genellikle işe başlamadan önce yönü belirleyen kısa bir toplantı (KEDS. 2011, c.6. s.500).

Жоспарлаушы (Planlayıcı) *isim. sovyet.* Planlamacı (KEDS. 2011, c.6. s.500).

Жоспарлы экономика (Planlı ekonomi) *sovyet.* SSCB ve başka “Sosyalist” diye adlandırılan ülkelerde kullanılan ekonomik sistemi organize yöntemi, maddi dernekler devlete ait olarak kabul görülmüş, tüm birliklerin ekonomik hizmetlerini politika planlama, yönetim ve kontrol yoluyla yönlendirme ve koordine etme (KEDS. 2011, c.6. s.500).

Жұмысшы қауым (İşçi sınıfı) *tarih. sovyet.* İşçiler sınıfı (KEDS. 2011, c.9. s. 504).

Исламшылар (İslamcılar) *isim. sovyet.* Din yanlısı, dinî yönetim isteyen (KEDS. 2011, c.7. s.353).

Исламшылдар (İslamcılar) *isim. sovyet.* Sovyet dönemlerinde milliyetçi, Türkçü, vatan hainleri olarak suç yiyen Müslüman aydınları (KEDS. 2011, c.7. s.353).

Исламшылдық (İslamcılık) *isim. sovyet.* Sovyet döneminde “halk düşmanı” ilan edilen Müslüman aydınlarına atılan iftira (KEDS. 2011, c.7. s.353).

Кеңес заманы (Sovyet dönemi) *tarih. sovyet.* Sovyet hükûmetinin zirvede olduğu dönem; 1917-1987 tarihleri arasındaki dönem (KEDS. 2011, c.7. s.67).

Кеңес Одағы Коммунистік партиясы (Sovyetler Birliği Komünist partisi) *tarih. sovyet.* Eski SSCB’deki teorik temel Marksist-Leninci bilim olarak sayılan, ama asıl amacı komünizm kurma olarak işaretlenen yönetici siyasi parti (KEDS. 2011, c.7. s.617).

Күміс медаль (Gümüş madalya) *sovyet. pedagogi.* Sovyet eğitiminde on yıllık mektep sistemini iki tanesi “iyi”, diğer notları “pekiyi” ile bitirdiği için verilen ve gümüş katılarak yapılmış takdir madalyası (KEDS. 2011, c.8. s.485).

Күнделік жоспар (Gündelik plan) *tarih. sovyet.* İşçilerin bir günlük planları (KEDS. 2011, c.8. s.515).

Күнделік норма (Gündelik, günlük norm) *tarih. sovyet.* İşçinin bir günlük yapacağı plan (KEDS. 2011, c.8. s.515).

Қазақ ауылын кеңестендіру (Kazak köylerini Sovyetleştirme) *tarih. sovyet.* Ekim Devrimi’nden sonra Kazak köylerinde yürütülen siyasi sosyal etkinlik (KEDS. 2011, c.8. s.732).

Қарақағаз (Kara kağıt) *isim. sovyet. tarih.* 1941-45 tarihlerinde 2. Dünya Savaşı sırasında savaşta ölen askerin ailesine gönderilen kara haber yazılmış mektubun halk arasındaki adı (KEDS. 2011, c.9. s.326).

Қаралы қағаз [хат, хабар] (Karalı kağıt, ölüm belgesi, ölüm haberi) *sovyet. Karakağıt* 1941-45 tarihlerindeki 2. Dünya Savaşı’nda savaşta askerin öldüğü hakkında yazılan rapor (KEDS. 2011, c.9. s.337).

Қоғамдық таратушы (Toplumsal dağıtıcı) *sovyet.* Kamusal olarak emek kolektiflerinde basın aboneliği işini yürüten kişi (KEDS. 2011, c.9. s. 631).

Қосшы ұйымы (Hizmet kurulu) *tarih. sovyet.* Sovyet iktidarının kurulmasından sonra köydeki yoksul köylülerin ilk örgütlü kurulu (KEDS. 2011, c.10. s.140).

Қосымша демалыс (Ek izin) *sovyet.* SSCB İş Kanunu maddelerine göre her sene verilen temel izine ek olarak verilen izin (KEDS. 2011, c.10. s.146).

Құрмет белгісі (Şeref nişanı) *tarih. sovyet.* Sovyetler Birliği döneminde belirli bir alanda verimli çalışma için hükûmet tarafından verilen ünvan, nişan (KEDS. 2011, c.10. s.412).

Құрмет белгісі ордені (Saygı nişanı madalyası) *tarih. sovyet.* Barışçıl yaşamda özel emeği için özel kişiler ile kurullara verilen madalya (KEDS. 2011, c.11. s.738).

Құрмет грамотасы (Onur belgesi) *tarih. sovyet.* Sovyetler Birliğı döneminde cumhuriyetin bilim ve eğitim, sanayi, kültür ve tarım alanlarındaki üstün çalışmaları için verilen resmî takdir belgesi (KEDS. c.10. s.413).

Құрмет тақтасы (Duvar panosu) *tarih. sovyet.* Teşvik olarak, üstün yararlılık gösteren gazilerin isimlerini ve resimlerini içeren bir duvar panosu (KEDS. 2011, c.10. s.413).

Құрметті атақ (Onursal rütbe) *tarih. sovyet.* Sovyetler Birliğı döneminde verilen Sovyetler Birliğı Kahramanı, Sosyalist Emek Kahramanı gibi en yüksek resmî ünvanlar (KEDS. 2011, c.10. s.415).

Құрылысшы (İnşaatçı) *isim. tarih. sovyet.* Belirli bir topluma hizmet eden ve onlara katkıda bulunan kimse (KEDS. 2011, c.10. s. 440).

Құрылысшылар бригадасы (İnşaatçılar ekibi) İnşaat uzmanlarından oluşan bir ekip (KEDS. 2011, c.3. s.582).

Қызыл (Kızıl) *sıfat.* Kızıl asker (KEDS. 2011, c.10. s.599).

Қызыл армия (Kızıl ordu) *sovyet.* Sovyet hükûmetinin askerî yapısı, SSCB ordusunun adı (KEDS. 2011, c.10. s.501).

Қызыл әскер (Kızıl ordu askeri) *sovyet.* 1. İşçi partisi hükûmetinin silahlı kuvvetleri ve onun alt birimi. 2. Kızıl Ordu'nun özel askeri (KEDS. 2011, c.10. s.501).

Қызыл бұрыш (Kızıl köşe) *sovyet.* Kurumda kültürel, eğitimsel ve politik eğitim için özel olarak donatılmış oda (KEDS. 2011, c.4. s.9).

Қызыл гвардия (Kızıl muhafız) *tarih. sovyet.* İlk olarak 1917'de devrim zamanında Beyaz muhafızlara karşı savaşmak için örgütlenen ve daha sonra 23 Şubat 1918'de Kızıl Ordu'nun temelini oluşturan silahlı bir işçi müfrezesi (KEDS. 2011, c.10. s.501).

Қызыл жалау [қызыл ту] (Kızıl bayrak) *sovyet.* Kan rengi bayrak (Sovyetler Birliğı'nin devlet bayrağı) (KEDS. 2011, c.10. s.502).

Қызыл империя (Kızıl emperyalizm) *olumsuz.* 1917 tarihinde Rusya'daki Ekim Devrimi'nden sonra kurulan Sovyetler Birliğı adlı totaliter güç (KEDS. 2011, c.7. s.256).

Қызыл керуен (Kızıl kervan) *sovyet.* Kitleler arasında siyasi çalışma yürütmek için özel olarak donatılmış bir mobil araç (KEDS. 2011, c.10. s.502).

Қызыл отар (Kızıl sömürü) *sovyet. Eski Sovyet hükûmetinin sömürge siyaseti* (KEDS. 2011, c.10. s.504).

Қызыл отау (Kırmızı otağ) *sovyet. Çoklu kültürel eğitim kurumu* (KEDS. 2011, c.10. s.504).

Қызыл мүйіс (Kızıl köşe) *sovyet. bk. Қызыл бұрыш* (KEDS. 2011, c.11. s.383).

Қызыл тақта (Kızıl tahta) *sovyet. Duvar panosu* (KEDS. 2011, c.10. s.505).

Қызыл ізшілер (Kızıl izciler) *isim. sovyet. Devrim ile yurttaşlar, vatan savaşlarının gazileri hakkında belge biriktiren veya yaşadığı yerlere göre tarihî belgeler arayıp, toplamakla uğraşan gençler grubu* (KEDS. 2011, c.10. s.513).

Мәңгі өшпес от (Ebedi sönmeyen ateş) *sovyet. Büyük Vatan savaşında vefat eden askerlerin anısı için sürekli yanan ateş* (KEDS. 2011, c.12. s.264).

Мектеп-коммуна (Okul komünü) *isim. tarih. sovyet. Mektep-internat(yatılı okul)* (KEDS. 2011, c.11. s.171).

Мойынтақ (Atkı) *isim. Almandan “halstuch”, sovyet. Piyonerlerin boynuna taktığı üç köşeli kıзыл kumaş atkı* (KEDS. 2011, c.11. s.267).

Одақ (Birlik) *isim. sovyet. tarih. Sovyetlere dâhil olan ülkeler birliği* (KEDS. 2011, c.11. s.609).

Одақ советі (Birlik Meclisi) *sovyet. SSCB Yüksek Meclisinin eşit derecesindeki iki meclisinden biri* (KEDS. 2011, c.11. s.610).

Одақтас республикалар (Birlik Cumhuriyetleri) *sovyet. Karşılıklı olarak eşit bir yasal temelde SSCB içerisinde yer alan sosyalist federasyonun en yüksek yapısı* (KEDS. 2011, c.11. s.610).

Одақтас Совет Республикасы (Sovyetler Birliği Cumhuriyeti) *sovyet. tarih. Zamanında SSCB'ye bağlı olan işçi ve köylülerin bağımsız sosyalist devleti* (KEDS. 2011, c.11. s.610).

Одақтық (Birlik'le ilgili) *sıfat. sovyet. tarih. Sovyetler Birliği seviyesinde olan, Birliğe özgü* (KEDS. 2011, c.11. c.610).

Оңшыл (Sağcı) *sıfat. sovyet. siyasi.* Siyasi gericiliği destekleyen, karşı gelen (KEDS. 2011, c.11. s.696).

Оңшылдан- (Sağcı olan) *fiil. toplum. siyasi.* Siyasette düzene karşı gelen (gerici, muhafazakar) bir yaklaşıma geçmek (KEDS. 2011, c.11 s.696).

Оңшылдану (Sağcı olmak) Sağcı olma- fiilinin eylemi (KEDS. 2011, c.11. s.696).

Оңшылдау (Sağcı yanlısı) *sıfat.* Siyasi kutuplaşmaya, gericiliğe eğilimli olan (KEDS. 2011, c.11. s.696).

Оңшылдық (Sağcılık) *isim.* Siyasi gericilik, yobazlık (KEDS. 2011, c.11. s.696).

Орақ-Балға (Orak ve Çekiç) *isim. tarih. sovyet.* Çiftçiler ve işçiler birliğini temsil eden SSCB amblemindeki işaret (KEDS. 2011, c.11. s.718).

Отан соғысы ордені (Vatan savaşı madalyası) *tarih. sovyet.* Vatan savaşında kahramanlık gösteren askerler ile subaylara verilen iki dereceli devlet nişanı (KEDS. 2011, c.11. s.738).

Орталық комитет [Орталық партия комитеті, КПСС орталық комитеті] (Merkez komitesi) (Merkez parti komitesi, KPSS merkez komitesi) *tarih. sovyet.* SSCB komünist partisinin devlet, birlik seviyesindeki en üst organı (KEDS. 2011, c.12. s.14).

Отан үшін (Vatan için) *tarih. sovyet.* 2. Dünya Savaşı sırasında ordu ile orduların giderlerini yapan emekçiler hayatını, çalışmasını, canını, en pahalı değerlerini vatan uğruna refahını ve sağlığını adadığı anlamındaki slogan (KEDS. 2011, c.15. s.98).

Өзара (Karşılıklı tartışma) *tarih. sovyet.* Komünist parti üyelerinin ve kurum çalışanlarının yüzüne bakmadan eleştiri yapılan toplantıdır (KEDS. 2011, c.13. s.506).

Өзара сын (Karşılıklı eleştiri) *tarih. sovyet.* Kurul üyelerinin birinin eksikliğini gösteren dostça eleştiri (KEDS. 2011, c.12. s.85).

Өндірісгік бригада (Üretim ekibi) *sovyet.* Yaz tatillerinde üretimde çalıştırılmak için okul öğrencilerinden oluşturulan grup (KEDS. 2011, c.3. s.582).

Саяси информация (Siyasi bilgi) *sovyet.* Herhangi bir iş yerinde veya kurumda toplumda olup biten siyasi gelişmeler hakkında verilen haber (KEDS. 2011, c.7. s.328).

Соғыс комиссары (Savaş komiseri) *tarih. sovyet.* SSCB'deki yerel askerî yönetimin temsilcisi (KEDS. c.8. s.82).

Соғыс комиссариаты (Savaş komiserliği) *tarih. sovyet.* SSCB'deki yerli askerî yönetim organı (KEDS. 2011, c.8. s.83).

Сынақ мерзімі (Deneme süresi) *sovyet.* Sovyet insanının yüzüne leke getiren, kötü alışkanlıklarıyla göze çarpan işçi veya görevlilere kurum üyeleri tarafından verilen gözlem sürecidir (KEDS. 2011, c.13. s.511).

Таптас бауыр (Sınıftaş kardeş) *kitap, sovyet.* Durumu, çıkarları ortak ve kendi sosyal sınıfından olan (KEDS. 2011, c.3. s.117).

Темір тұлпар (Demir tulpar) *mecazi konuşma. sovyet.* 1. Traktör ile ilgili. 2. Taşıtlarla ilgili (KEDS. 2011, c.14. s.115).

Тимуршы (Timurcu) *isim. tarih. sovyet.* İhtiyaç sahiplerine yardım eden, hayırlı iş yapan piyонерler kurumunun üyesi (KEDS. 2011, c.14. s.181).

Тимур командасы (Timur takımı) *tarih. sovyet.* Yaşlılara, engellilere bakmak ve yardım etmek amacıyla kurulan yardım grubu (KEDS. 2011, c.8. s.76).

Төртінші интерноционал (Dördüncü uluslararası) *tarih. sovyet.* 1938 Paris'te, L. D. Troçki'nin desteğiyle kurulan Uluslararası Komünist Partiler Birliği (KEDS. 2011, c.7. s.313).

Тың Жерші (Bakir toprakçı) *isim. tarih. sovyet.* Bakir toprakları işleme projesine dâhil olan kişi (KEDS. 2011, c.14. s.560).

Уәкіл (Vekil) *isim. tarih. sovyet.* Bir kurumun, kurulun adına hareket etmeye çalışan yetkili, vekil (KEDS. 2011, c.14. s.654).

Ұжымшар (Kolektif) *isim. sovyet.* Sovyet hükûmeti döneminde kurulan kolektif işletmelerden biri (KEDS. 2011, c.14. s.680).

Ұлтшыл (Milliyetçi) *sıfat. sovyet.* Aşırı milliyetçiliğin destekçisi, kendi milletini kibirli bir şekilde diğer milletlerden üstün gören ve diğer milletlere karşı ayrımcılık yapan biri (KEDS. 2011, c. 14. s.718).

Ұлтшылдық (Milliyetçilik) *isim. sovyet.* Sovyet ideolojisiinde, işçilerin çıkarlarına aykırı olarak etnik bölünmeleri yayan burjuva ideolojisi ve siyaseti (KEDS. 2011, c.14. s.719).

Ұлы Октябрь Социалистік Революциясы (Büyük Ekim Sosyalist Devrimi) *tarih. sovyet.* Rusya’ya proletarya diktatörlüğünü getiren tarihteki ilk sosyalist devrim (KEDS. 2011, c.14. s.720).

Ұя (Yuva) *sovyet.* Parti ve gençlik kolu olan komsomol komitelerinin en alt kurumu (KEDS. 2011, c.14. s.790).

Үшінші интернационал (Üçüncü uluslararası) *tarih. sovyet.* Komintern, temeli 1919’da Moskova’da kurulmuş olup, kendilerini birinci ve ikinci uluslararasıının tarihî mirasçısı görmüş, uluslararası komünist partileri birliğidir (KEDS. 2011, c.7. s. 313).

Халықтар достығы ордені (Halklar dostluğu madalyası) *tarih. sovyet.* Halklar arasındaki birlik için mücadele eden ve sosyalist toplum gelişimindeki verdiği katkı için özel kişilere, kurul ve kurumlara verilen yüksek devlet nişanı (KEDS. 2011, c.11. s.738).

Халық жасақшылары (Halk müfrezeleri) *sovyet.* Kamu düzenini ihlâl edenlerle mücadele etmek için gönüllü bir örgütün üyeleri (KEDS. c.6. s. 151).

Халық комиссары (Halk komiseri) *tarih. sovyet.* SSCB’de bakanlıklar kurulmadan önce Halk Komiserliklerine başkanlık eden hükûmet üyeleri (KEDS. 2011, c.8. s.82).

7.2. RUSÇA VE BATI KÖKENLİ SÖZCÜKLERLE KAZAK TÜRKÇESİNDE OLUŞAN SOVYET İDEOLOJİSİ İLE İLGİLİ SÖZ VARLIĞI

Çalışmanın bu bölümünde, Kazak Edebî Dili Sözlüğü’nde yer alan Rusça ve Batı kökenli sözcükleri Kazak Türkçesinin ekleri ve sözcükleri getirilerek yapılmış yeni sözcük ve tamlamalara yer verilmiştir. Buradaki sözcükler genelde Sovyetler Birliği Cumhuriyetleri’nin ortak söz varlığı içerisinde de var olduğu bilinmektedir. Örneğin, Kazakça ek almış, **конфиске** (konfiske), **конфискеле-** (konfiskele-), **конфискелен-** (konfiskelen-), **конфискелеу** (konfiskelemek); kökeni Rusça ve Kazakça olan birleşik isimler, **агрожәрдем** (Tarım yardımı); birinci unsuru Rusça, ikinci unsuru Kazak

Türkçesinden oluşan tamlamalar, **Ильич шамы** (İliç mumu, İliç lambası, bu elektriğin Lenin'in getirdiğini simgeleyen bir söylemdir).

Kazak dilcileri, Kazak Türkçesine Rusçadan *-ка, -изм, -ист* gibi eklerin girdiğini belirtmiştir (Balakayev, Sızdıkova & Janpeyisov, 1968, 207). Rusça ve Batı Kökenli Sözcüklerle Kazak Türkçesinde Oluşmuş Sovyet İdeolojisi ile ilgili söz varlığını tespit ederken bu eklerle yapılmış sözcük örnekleri de gözlemlenmiştir. Örneğin, **Буденновка** (Budenovka, Miğfer), **Активист** (Aktivist), **Большевизм** (Bolşevizm) vb.

Авторитарлық (Otoriter olma) *isim. siyasi*. Güç ve otoriteye koşulsuz itaat etme (KEDS. 2011, c. 1. s.51).

Агрожәрдем (Tarım yardımı) *isim. sovyet*. Tarımsal konularda yapılan yardım (KEDS. 2011, c.1. s.56).

Актив (Aktif) [*latin. activus*] *isim. sovyet*. Belirli bir organizasyonun, kurumun aktif üyelerinden oluşan bir grup (KEDS. 2011, c.1. s.206).

Активист (Aktivist) *isim. sovyet*. Sosyal-siyasi organizasyonların önde gelen aktif üyeleridir (KEDS. 2011, c.1. s.207).

Антипартиялылық (Antipartilik, Parti karşıtlığı) *isim. sovyet*. Partiye karşı gelen, parti karşıtı (KEDS. 2011, c.1. s.517).

Антиреволюцияшыл (Devrim karşıtlığı) *sıfat. siyasi. sovyet*. Devrime, devrim fikrinin gerçekleşmesine karşı olma (KEDS. 2011, c.1. s.517).

Артель (Artel) *isim. tarih. sovyet*. Ekonominin optimal organizasyonu için birleşmiş kişilerin oluşturduğu kurum (KEDS. 2011, c.1. s.652).

Артельдес (Artelli) *isim*. Bir artelde beraber çalışanlar (KEDS. 2011, c.1. s.652).

Артельдес- (Artelli-) *fiil. tarih*. Kurumlaşmak, artel olarak birleşmek, bir araya gelmek (KEDS. 2011, c.1. s.652).

Артельдестір- (Kurumsallaştır-) *fiil. sovyet*. Artellere biriktirmek (KEDS. 2011, c.1. s.652).

Артельдестіру (Artelleştirmek) Artelleşme- fiilinin eylem adıdır (KEDS. 2011, c.1. s.652).

Балшабек (Bolşevik) *isim. sovyet. konuşma dili.* Bolşevik (KEDS. 2011, c.2. s.695).

Бәлшебек (Bolşevik) *Rus. tarih. sovyet. cümle.* Kazak Türkçesindeki “Bolşevik” sözcüğünün söyleniş şeklidir (KEDS. 2011, c.3. s.168).

Большевизм (Bolşevizm) *rus. isim. sovyet. siyasi.* Rusya'daki devrimci harekette proletaryanın teori ve taktiklerini tanımlayan Leninist doktrin, Leninizm (KEDS. 2011, c.3. s.474).

Большевик (Bolşevik) *Rus. isim. sovyet. tarih.* Bolşevizm yolunu tutan, destekleyen, komünist (KEDS. 2011, c. 3. s.474).

Большевиктен- (Bolşevikleş-) *fiil. sovyet.* Bolşeviklik yolunu seçme, Bolşevizme teslim olma (KEDS. 2011, c.3. s.475).

Большевиктендір- (Bolşevikleştir-) *fiil. sovyet.* Bolşevik olma, Bolşevizm yolunu tutma (KEDS. 2011, c.3. s.475).

Большевиктендіру (Bolşevikleştirmek) *sovyet.* Bolşevikleştirme- eyleminin adıdır (KEDS. 2011, c.3. s.475).

Большевиктену (Bolşevikleşmek) *sovyet.* Bolşevik olma- eyleminin adıdır (KEDS. 2011, c.3. s.475).

Большевиктік (Bolşeviklik) *sıfat. sovyet.* Bolşeviğe ait, bolşevikliğe özel (KEDS. 2011, c.3. s.475).

Большевикше (Bolşevik gibi) *zarf. sovyet.* Bolşeviği andırıp, bolşeviğe benzeyen (KEDS. 2011, c.3. s.475).

Бригадир (Yönetici) *isim. sovyet.* Ekip yöneticisi, grubu organize eden, yönetici (KEDS. 2011, c.3. s.582).

Бригадирлік (Yöneticilik) *isim.* Yönetici olan, görevlerini yerine getiren (KEDS. 2011, c.3. s. 583).

Броненосец (Bronenosets, Zırhlı Gemi) *Rus. isim. askerî. sovyet.* Silah taşıyan kurşunla kaplanmış, topçu birliği olan büyük savaş gemisi (KEDS. 2011, c. 3. s. 586).

Буденновка (Budennovka, Miğfer) *Rus, isim, sovyet.* İç savaş sırasında Kızıl Ordu askerinin başlıklarına benzer kumaştan yapılmış öncülerin kullandığı miğfer (KEDS. 2011, c.3. s.598).

Дружина (Drujina, Gönüllü birlik) *isim. sovyet.* Gönüllülerden oluşan müfreze, birlik (KEDS. 2011, c.4. s.746).

Ильич шамы (İliç mumu, lambası) *sovyet.* Elektrik lambası (KEDS. 2011, c.15 s.232).

Империализм [лат. **İmperialisme**] Emperyalizm (Latince) *isim. tarih. siyasi. sovyet.* Marksist-Lenin biliminde, büyük tekellerin müdahalesiyle sanayi bölgeleri, diğer bölgelerin ve ülkelerin sömürgeleştirilmesi için büyük kapitalist ülkeler arasındaki mücadele ile karakterize edilen hammadde kaynakları, bunların sonucunda, dünyayı yeniden dağıtmak için sonsuz saldırganlık savaşlarına yol açan kapitalizmin son ve en yüksek aşamasıdır. 3. *sovyet.* Kapitalizmin son gelişme aşamalarındaki ülkeler (KEDS. 2011, c.7. s.255).

Империалист (Emperyalist) *isim. sovyet.* Emperyalizm siyasetini destekleyen, onun uygulayan kimseler (KEDS. 2011, c. 7. s.256).

Империалистік (Emperyalistlik) *sıfat. sovyet.* Emperyalizme ait olan (KEDS. 2011, c.7. s. 256).

Интернационал (Uluslararası) (*Latin. intematio, inter- arası, natio- ulus*) *isim. sovyet.* 1. Uluslararası siyasi birlik, siyasi partilerin ve hareketlerin birliği. 2. *tarih. sovyet.* Uluslararası proleterya marşı (KEDS. 2011, c.7. s.313).

Интернационалды (Uluslararası) *sıfat. sovyet.* Çok uluslu (farklı halkları olan) “Krasnoarmeysk” uluslararası bir sovhoz (çiftlik) (KEDS. 2011, c.7. s.313).

Интернационалдық (Uluslararasılık) *sıfat. sovyet.* 1. Çok ulusluluk. 2. Dostluk, akrabalık, kardeşlik (KEDS. 2011, c.7. s.314).

Интернационалдық күн (Uluslararasılık gün) *ekonomi.* Uluslararası gün (KEDS. 2011, c.7. s.314).

Интернационализм (Enternasyonalizm) (*Latin internationis, inter, Aralık, natio, Ulus*) isim. tarih. sovyet. Marksizm-Leninizm teorisi ile pratiğinin temelinde işçilerin milletler arası ve uluslararası birliğinin ideolojisi ile siyaseti, komünizm ideolojisinin temel ilkelerinden biri (KEDS. 2011, c.7 s.314).

Интернационализмдер (İnternasyonalizmler) isim. sovyet. dil bilimi. Uluslararası kelime bilgisi (KEDS. 2011, c.7 s.315).

Интернационалист (İnternasyonalist) isim. sovyet. tarih. İnternasyonalizmi destekleyen, güç veren kimseler (KEDS. 2011, c.7 s.315).

Интернационалистік (İnternasyonalislik) sıfat, sovyet. tarih. İnternasyonalistliğe ait (KEDS. 2011, c.7 s.315).

Интернационалшы (Enternasyonalistçi) isim. cümle. İnternasyonalist yanlısı (KEDS. 2011, c.7 s.315).

Кәмпеске (Haciz işlemi, el koyma) Rus. isim. tarih. Sovyet yönetimi kararıyla zenginlerin, üst sınıf tabaka olarak adlandırılan halk arasındaki varlıklı kişilerin özel mülkiyetini zorla kamulaştırma işi (KEDS. 2011, c.7. s.481).

Кәмпескеле- (Haciz etmek) fiil. tarih. Sovyet yönetimi kararıyla zenginlerin, üst sınıf tabaka olarak adlandırılan halk arasındaki varlıklı kişilerin özel mülkiyetini zorla kamulaştırmak (KEDS. 2011, c.7. s.481).

Кәмпескелен- (Haciz edilmek) fiil. tarih. Sovyet yönetimi kararıyla zenginlerin, üst sınıf tabaka olarak adlandırılan halk arasındaki varlıklı kişilerin özel mülkiyetini zorla kamulaştırması (KEDS. 2011, c.7. s.481).

Кәмпескелеу (Haciz etme) tarih. Haciz etmek- fiilinin eylem adıdır (KEDS. 2011, c.7. s.481).

Коллективтен- (Kolektiflen-) fiil. tarih. sovyet. Bireysel çiftçilerin kolektif çiftliklere, kolhozlara karışması birleşmesi (KEDS. 2011, c.8 s.70).

Коллективтендір- (Kolektiflendir-) fiil. tarih. sovyet. Bireysel çiftçileri kolektif çiftliklere, kolhozlara birleştirilmesi ile köy işletmeciliğini değiştirme ve kolektif işletmesini gerçekleştirme (KEDS. 2011, c.8 s.70).

Коллективтендіру (Kolektiflentirme) *tarih. sovyet.* Kolektifleştir- fiilinin eylem adıdır (KEDS. 2011, c.8 s.70).

Коллективтендіріл- (Kolektiflendiril-) *fiil. tarih. sovyet.* Bireysel çiftçileri kolektif çiftliklerle birleştirerek yeni kolektif çiftliklerin kurulması (KEDS. 2011, c.8. s.71).

Коллективтену (Kolektiflenmek) Kolektiflen- fiilinin eylem adıdır (KEDS. 2011, c.8. s.71).

Коллективтес- (Kolektifleş-) *fiil. tarih. sovyet.* Bireysel çiftliklerin kolektif çiftliği ve kolhozla birleşmesi (KEDS. 2011, c.8 s.71).

Коллективтестір- (Kolektifleştir-) *fiil. tarih. sovyet.* Bireysel çiftçileri kolektifleştirilmiş çiftliklerle ve kolhozlarla birleştirerek köy çiftliklerini değiştirmek, yeni kolektif çiftlikler kurmak (KEDS. 2011, c.8 s.71).

Коллективті (Kolektifli) *sıfat. tarih. sovyet.* Kolektifli olan, birleşik (KEDS. 2011, c.8 s.71).

Коллективтік (Kolektiflik) *sıfat. tarih. sovyet.* Kolektif kuruluna ait (KEDS. 2011, c.8 s.71).

Коллективтік мердігерлік әдіс (Toplu sözleşme yöntemi) *tarih. sovyet.* Çalışanları organize etme ve motive etme yöntemleri (KEDS. 2011, c.8 s.71).

Колхоз (Kolhoz) *isim. tarih. sovyet.* Kolhoz, Sovyetler Birliği döneminde köylülerin ortak olarak çalıştıkları tarım işletmesi (KEDS. 2011, c.8 s.75).

Колхозаралық (Kolhozlararası) *isim.* Kolektifler (kolhozlar) arası (KEDS. 2011, c.8 s.75).

Колхоздан- (Kolhozdan-) *fiil. tarih. sovyet.* Ortak çiftçilerin kolektif çiftliklerine dâhil olması, onların entegrasyonu (KEDS. 2011, c.8 s.75).

Колхоздастыр- (Kolhozlaştır-) *fiil. tarih. sovyet.* Ortak çiftçilerin kolektif çiftliklerine dâhil edilmesi (KEDS. 2011, c.8 s.75).

Колхоздандыру (Kolhozlaştırma) Kolhozlaştır- fiilinin eylem adıdır (KEDS. 2011, c.8 s.75).

Колхоздандырыл- (Kolhozlaştırıl-) *fiil. tarih. sovyet.* Ortak çiftçilerin kolektif çiftçiliğe entegrasyonu (KEDS. 2011, c.8 s.75).

Колхоздану (Kolhozlaşma) Kolhozdan- fiilinin eylem adıdır (KEDS. 2011, c.8 s.75).

Колхоздас- (Kolhozlaş-) *fiil. tarih. sovyet.* Kolektif çiftlik olarak birlikte örgütlenme (KEDS. 2011, c.8 s.75).

Колхоздастыр- (Kolhozlaştır-) *fiil. tarih. sovyet.* Ortak çiftçilerin kolektif bir çiftlikte birleştirilmek (KEDS. 2011, c.8 s.75).

Колхоздастыру (Kolhozlaştırma) Kolhozlaştır- fiilinin eylem adıdır (KEDS. 2011, c.8 s.75).

Колхоздасу (Kolhozlaşmak) Kolhozlaş- fiilinin eylem adıdır (KEDS. 2011, c.8 s.75).

Колхоздасушы (Kolhoz Üyesi) *sıfat. tarih. sovyet.* Kolhoza üye olan birey (KEDS. 2011, c.8 s.75).

Колхозды (Kolhozlu) *sıfat. tarih. sovyet.* Kolhozlaşmış olan, kolhoz olarak organize edilen (KEDS. 2011, c.8. s.75).

КОЛХОЗДЫҚ (Kolhozlu) *sıfat. tarih. sovyet.* Kolhoza ait (KEDS. 2011, c.8 s.76).

Колхозшы (Kolhozcu) *isim. tarih. sovyet.* Kolhoz üyesi (KEDS. 2011, c.8 s.76).

Колхозшылық (Kolhozculuk) *isim. tarih. sovyet.* Kolhoza üye olma (KEDS. 2011, c.8 s.76).

Колхозды ауыл (Kolhozlu köy) *tarih. sovyet.* Kolektif işçilerinin bir yere toplandığı Sovyet dönemi sırasındaki küçük kasaba (KEDS. 2011, c.2. s.216).

Колхоз базары (Kolhoz pazarı) *sovyet.* Çiftliğin fazla tarım ürünlerinin satıldığı yer (KEDS. 2011, c. 2. s.570).

Колхоз бастығы (Kolhoz başkanı) *sovyet.* Kolektif çiftlik yönetim kurulu başkanı (KEDS. 2011, c.3. s.76).

комиссар [франц. commissaire] (Komiser) *isim. tarih. sovyet.* 20. yüzyılın başlarında, sosyo-politik veya idari faaliyetleri yürütmek için devletten özel bir temsil alan bir liderlik görevini yapan kişi (KEDS. 2011, c.8. s.82).

Комиссариат [франц. commissariat] (Komiserlik) *isim.* Devlet ve idari kurumların toplu adı (KEDS. 2011, c.8. s.83).

Коммуна [франц. commune] (Komüne) *isim. tarih. sovyet.* 1920-30 yıllarında tarımın kolektifleştirilmesi hareketinin bir türüdür (KEDS. 2011, c.8. s.86).

Коммунист (Komünist) *isim. tarih. sovyet.* Komünist partisinin üyesi, komünizm yanlısı (KEDS. 2011, c.8. s.88).

Коммунистік (Komünistlik) *sıfat. tarih. sovyet.* Komünizme ait, komünistle bağlantılı (KEDS. 2011, c.8. s. 88).

Коммунистік партия (Komünist parti) *tarih. sovyet.* Eski SSCB'de Marksist-Leninist doktrine dayalı komünizm yaratmayı amaçlayan iktidar partisi (KEDS. 2011, c.8. s.88).

Коммунисше (Komünist gibi) *zarf.* Komünist gibi, komüniste benzeyen (KEDS. 2011, c.8. s.88).

Комплексті бригада (Kompleks ekibi) *sovyet.* Farklı uzmanlıklara sahip olup üretim süreçleriyle birbirine bağlı karmaşık bir grup (KEDS. 2011, c.3. s.582).

Комсомол (Komsomol) *isim. tarih. sovyet.* Sovyet döneminde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde kurulan gençlerin sosyo-politik örgütlenmesi (KEDS. 2011, c.8. s.99).

Комсомол жастар бригадасы [Комсомол жастар фермасы] (Komsomol gençler ekibi, Komsomol gençler çiftliği) *tarih. sovyet.* SSCB dönemindeki komsomol örgütüne dâhil olmuş, on yıllık okuldan mezun olmuş gençlerden gönüllü, gönülsüz olarak oluşturulan ekip, asıl olarak köy çiftliği işçilerini yürüten gençler grubu (KEDS. 2011, c.8. s.99).

Комсомол комитеті (Komsomol komitesi) *tarih. sovyet.* Komsomol işini yöneten, yerli kurum (KEDS. 2011, c.8. s.99).

Комсомол ұйымы (Komsomol örgütü) *tarih. sovyet.* Komsomol örgütüne dâhil olan gençleri birleştiren kurum (KEDS. 2011, c.8. s.99).

Комсомолдай (Komsomol benzeri) *sıfat. tarih. sovyet.* Komsomol gibi, komsomol'a benzeyen (KEDS. 2011, c.8. s.99).

Комсомолдық (Komsomollu) *sıfat. tarih. sovyet.* Komsomol üyesine ait, komsomol üyesine benzeyen (KEDS. 2011, c.8. s.100).

Комсомолдық жолдама (Komsomol sevk belgesi) *tarih. sovyet.* Belirli bir görevi, işi yapmaya gönüllü, gönülsüz şekilde gönderilen komsomol gençlere verilen görev (KEDS. 2011, c.8. s.100).

Комсомолец (Komsomol) *isim. tarih. sovyet.* Komsomol üyesi (Komsomol sözcüğünün ek almış Rusça söylenişidir) (KEDS. 2011, c.8. s.100).

Комсорг (Komsorg) *isim. tarih. sovyet.* Belirli bir kolektifteki, kuruldaki komsomol kurumunun sekreteri (KEDS. 2011, c.8 s.100).

Конфискация [лат. *confiscatio*] (Konfiskatsya) *isim. tarih. sovyet.* Kolhozlaştırma döneminde, 1920'li yıllarda Sovyet hükûmeti idari organlarının vekili aracılığıyla veya mahkeme kararı şartıyla zenginlerin malına zorla el koyma sürecidir (KEDS. 2011, c.8. s.127).

Конфиске (Konfiske) *isim. tarih. sovyet.* Haczetme, el koyma (KEDS. 2011, c.8. s.128).

Конфиске-ле- (Konfiskele-) *fiil. tarih. sovyet.* Haczetmek (KEDS. 2011, c.8. s.128).

Конфиске-лен- (Konfiskelen-) *fiil. sovyet.* Haczedilmek (KEDS. 2011, c.8. s.128).

Конфиске-леу (Konfiskelemek) Konfiskele- fiilinin eylem adıdır (KEDS. 2011, c.8. s.128).

Кооператив [лат. *cooperatio*] (Kooperatif) *isim. tarih. sovyet.* Tüketici kooperatif mağazası (KEDS. 2011, c.8. s.134).

Кубик (Küp) *isim. askerî. sovyet.* 1943'e kadar Sovyet Ordusunun genç komutan kadrosunun üniformasının yakasına dikilen kare şeklindeki amblemin adı (KEDS. 2011, c.8. s.410).

Ленин ордени (Lenin madalyası) *tarih. sovyet.* Sosyalizmin oluşumunda başarılı çalışmalarından dolayı vatandaşlara, ilçe, il veya cumhuriyetlere verilen en yüksek madalya (KEDS. 2011, c.11. s.738).

Метрика (Doğum belgesi) *isim. sovyet.* Bebeğin doğduğunu ispatlayan belge, doğum belgesi (KEDS. 2011, c.11. s.214).

Национализация (Millileştirme) (*fransız ulusalcılık*) isim, tarih. sovyet. Üretim ve teçhizat, arazi, iletişim, şahısların ve özel birliklerin mülkiyetinin devlet mülkiyetine devredilmesine yönelik önlemler (KEDS. 2011, c.11. s.505).

Национализацияла- (Millileştiril-) *fiil. tarih. sovyet.* Mülkiyetin devlet mülkiyetine dönüştürülmesi (KEDS. 2011, c.11. s.505).

Национализациялау (Millileştirmek) Millileştirme- fiilinin eylem adı (KEDS. 2011, c.11. s.505).

Норымда- (Ayarla-) *fiil. yerel söz. sovyet.* Çalışma ölçüsünü, oranını belirlemek (KEDS. 2011, c.11. s.570). Sözcük, Rusçadaki latin kökenli “norma” (norm) sözcüğünden gelmektedir. Burada sözcüğün Kazak Türkçesindeki söyleniş şekline *-da* isimden fiil yapma eki getirilmiştir.

Октябрь Революциясы ордені (Ekim Devrimi madalyası) *tarih. sovyet.* Barış döneminde başarılı insanlar ile iyi sonuçlara ulaşan kurul ve kurumlara verilen devlet nişanı (KEDS. 2011, c.11. s.738).

Партия, Совет органдары (Parti, Sovyet organları) *tarih. sovyet.* Sovyet hükûmetinin yerel ve üst yönetim sistemi, idari ve parti yerleri (KEDS. 2011, c.11. s.731).

Партбилет (Parti bileti) *isim. tarih. sovyet.* Komünist parti üyelerine komünist parti üyesi olduklarını kanıtlamak için verilen belge (KEDS. 2011, c.12. s.313).

Парторг (Partorg) *isim. sovyet.* Sovyetler hükûmeti dönemindeki parti kurulunun siyasi yöneticisi, parti müdürü (KEDS. 2011, c.12. s.316).

Педагогикалық кеңес (Pedagojik kurul) *sovyet.* Okul, teknik okul, liselerde toplu yönetim ve bu kurumların önemli konularının tartışıldığı ve çözüme kavuşturulduğu yönetim yeri (KEDS. 2011, c.12. s.346).

Пионер [франц. pionnier] (Piyoner, Öncü) *isim. sovyet.* SSCB döneminde tüm Cumhuriyetlerdeki çocuk öncü birliği üyesi (KEDS. 2011, c.12. s.367).

Пионер бөлмесі (Piyoner odası) *sovyet.* Okulda piyonerler için özel donatılmış oda (KEDS. 2011, c.3. s.550).

Пионер лагери (Piyoner kampı) *sovyet*. Piyonerler için özel izin belgesiyle gidilen tatil yeri (KEDS. 2011, c.10. s.649).

Председатель (Yönetici) *rusça. isim. sovyet*. 1. Devlet aracı ile bazı kurum ve kuruluşların başı. 2. Toplantıyı, meclisi yönetmek için atanan kişi, başkan (KEDS. 2011, c.12. s.391).

Председательдік (Predstedatellik) *isim*. Başkanlık yapma durumu (KEDS. 2011, c.12. s.392).

Пролетар (Proletar) *isim. konuşma dili. sovyet*. Proletarya (KEDS. 2011, c.12. s.399).

Пролетариат (Proletaryat) *isim. sovyet*. Burjuva toplumunda ücretli, sömürülen işçi sınıfı (KEDS. 2011, c.12. s.400).

Радиокомитет [лат. *radiare* – сәуле шығару, франц. *comite* - тапсыру] Radyo komitesi *isim. tarih. sovyet*. Sovyetlerin radyo haberlerini yayan merkez yeridir (KEDS. 2011, c.12. s.437).

Рапорт [франц. *rapport*] (Rapor) *tarih. sovyet*. Mutlak işin bittiği hakkında yukarıya yani başkana yazılı veya sözlü verilen rapor (KEDS. 2011, c.12. s.450).

Революцияшыл (Devrimci) *sıfat. sovyet*. Devrim yolunu takip eden, devrimci (KEDS. 2011, c.12. s.464).

Революцияшылдық (Devrimcilik) *isim. sovyet*. Devrim yolunu takip eden, devrimci (KEDS. 2011, c.12. s.464).

Совдеп (Sovdep) *isim. tarih. sovyet*. İşçi, köylü ve asker Vekil Sovyeti kelimesinin Rusça kısaltması (KEDS. 2011, c.13. s.223).

Совет (Sovyet) *isim. tarih* 1. SSCB ülkeleri ile hükûmet kurumu. 2. Meclis, danışma kurulu (KEDS. 2011, c.13. s.224).

Советтендіруші (Sovyetleştirme görevini yapan) *isim. tarih*. Sovyet yapısının şekillendiricisi, Sovyet hükûmetinin kurucusu (KEDS. 2011, c.13. s.224).

Советтендіріл- (Sovyetleştiril-) *fiil. tarih*. Sovyet sistemine geçirilmek (KEDS. 2011, c.13. s.224).

Советтендірілу (Sovyetleştirilmek) Sovyetleştiril- fiilinin eylem adı (KEDS. 2011, c.13. s.224).

Советтену (Sovyetleşmek) *tarih.* Sovyetleş- fiilinin eylem adı (KEDS. 2011, c.13. s.224).

Советтік (Sovyetlik) *sıfat.* Sovyet hükûmeti yapısına ait, Sovyet yaşam tarzı ile ilgili (KEDS. 2011, c.13. s.224).

Советшіл (Sovyet yanlısı) *sıfat. tarih.* Sovyet hükûmetini içten seven, Sovyet hükûmetini savunan kimse (KEDS. 2011, c.13. s.224).

Совет Армиясы (Sovyet ordusu) *askerî. tarih. sovyet.* Sovyetler Birliği Silahlı Kuvvetleri (KEDS. 2011, c.1. s.634).

Совет информбюросы (Sovyet bilgi bürosu) *tarih. sovyet.* (1941-1945) 2. Dünya Savaşı sırasında halka savaştaki durum hakkında haber ulaştırıp yayan bilgi organıdır (KEDS. 2011, c.7. s.329).

Совет мемлекеті (Sovyet Ülkeleri) *tarih.* Sosyalist devrimin zaferi ve proletarya diktatörlüğünün kurulması sonucunda işçi ve köylülerin kurduğu dünyanın ilk sosyalist devleti (KEDS. 2011, c.13. s.224).

Совет одағының батыры (Sovyetler Birliği'nin kahramanı) *sovyet.* 2. Dünya Savaşı sırasında devlet önünde gösterdiği olağanüstü kahramanlık için bir bireye verilen yüksek bir ünvan (KEDS. 2011, c.3. s.114).

Совет үкіметі орнады (Sovyet hükûmeti geldi) *tarih. sovyet.* İşçi sınıfının kazanarak, hükûmet başına gelmesi (KEDS. 2011, c.11. s.745).

Совет үкіметін орнату (Sovyet hükûmetini yerleştirme) *tarih. sovyet.* İşçi sınıfının hükûmeti yönettiği bir hükûmet biçimi yaratmak (KEDS. 2011, c.11. s.747).

Совхоз (Sovhoz) *isim. tarih.* İleri teknoloji ile donatılmış, üretim ekipmanı ile üretilen ürünlerin devletin malı olduğu Sovyet işletme sistemidir (KEDS. 2011, c.13. s.224).

Социалистік жарыс (Sosyalist Yarışma) *sovyet.* Genel çalışma üretkenliğini arttırmak ve ekonomiyi güçlendirmek için çalışma kolektifleri veya kolektif üyeleri arasında geçen rekabet, özel etkinlik ve gelişmiş çalışma yöntemi (KEDS. 2011, c.6. s.137).

Социалистік реализм (Sosyalist Realizm) *edebiyat. sovyet.* Sosyalist yapının gerçeklerini betimleyen ve komünist, insani ruhu eğitmeyi amaçlayan edebiyat ile sanattaki güzel metot (KEDS. 2011, c.12. s.460).

Социалистік меншік (Sosyalist mülkiyet) *sovyet.* Sosyalist yapıya, devlet hazinesine ait mülkiyet (KEDS. 2011, c.11. s.187).

Социализм орнады (Sosyalizm geldi, yerleşti) *tarih. sovyet.* Tüm devletin ekonomik kaynakları sosyal gruplar arasında eşitliğin sağlandığı bir sosyal yapıya ulaşılmıştır (KEDS. 2011, c.11. s.745).

Социалды (Sosyalist) (*latin. socialis.*) *sıfat. söylem. sovyet.* Sosyalistlik (KEDS. 2011, c.13. s.290).

Социалдық (Sosyalist Destekçisi) *sıfat. sovyet. söylem.* Sosyalistlik (KEDS. 2011, c.13. s.290).

Социализацияла- (Sosyalistleşme-) *sovyet.* Proletarya diktatörlüğü durumunda mülkiyetin kamusal, sosyalist mülkiyete dönüştürülmesi (KEDS. 2011, c.13. s.290).

Социализациялау (Sosyalistleşmek) Sosyalistleşme fiilinin eylem adıdır (KEDS. 2011, c.13. s.290).

Социализм (Sosyalizm) (*latin. socialisme*) *isim. sovyet.* Üretim ilişkilerinin ana üretim ekipmanının kamu mülkiyetinde olduğu kamu yapısı (KEDS. 2011, c.13. s.290).

Социалист (Sosyalist) *isim. sovyet.* Sosyalizmi destekleyen, sosyalist parti üyesi (KEDS. 2011, c.13. s.290).

Социалистік (Sosyalistlik) *sıfat. sovyet.* Sosyalizm temelinde yerleşen, gerçekleşen, sosyalizme ait olan şey (KEDS. 2011, c.13. s.290).

Стахановшы (Stahanovcu) *isim. tarih. sovyet.* İş planını abartarak yapan özel işçidir (KEDS. 2011, c.13 s.318).

Съезд (Kongre) *isim. tarih. sovyet.* Sovyetler Birliği Komünist Partisi milletvekillerinin sosyal, kamusal ve ekonomik sorunları gözden geçiren, tartışan ve çözen kongresi (KEDS. 2011, c.13. s.450).

Трактор бригадасы (Traktör ekibi) *sovyet*. Traktör sürücülerinden oluşan grup (KEDS. 2011, c.3. s.582).

Указ (Kararname) *isim. tarih. sovyet*. Devletin en üst organı tarafından alınan ve kanun hükmünde kararname, kararlar (KEDS. 2011, c.14 s.656).

Чемпион (Şampiyon) *sovyet*. Yarışmalara katılan müsabakalarda en iyi netice gösteren ve başarılı olan kişi (KEDS. 2011, c.15. s.179).

Юбиляр **Yubilyar** (Yubilyar, Yıl dönümü) *isim. sovyet*. Yıl dönümü kutlama düğünü yapılan kişi veya kolektif (KEDS. 2011, c.15. s.808).

Юридикалық (Yasallık) (*latin. juridicus*) *isim. sovyet*. Kanunla ilgili, hukuksal (KEDS. 2011, c.15. s.810).

Ячейка (Yaçeyka, Hücre) *isim. söylem. sovyet*. Alt partinin ve komsomol örgütlerinin kuruluş aşamasındaki ilk adı (KEDS. 2011, c.15. s.814).

7.3. TAMLAMALARLA OLUŞAN SÖZ VARLIĞI

7.3.1. İsim Tamlamaları ile Oluşan Söz Varlığı

İyelik eki almış bir isim unsurunun, iyeliğin işaret ettiği bir başka isim unsuruyla kurduğu kelime grubudur. Bu kelime grubunda iki isim unsuru aitlik, içinde bulunma, sınırlandırma, belirtme vb. anlam ilişkileri etrafında birbirine bağlanır. Bu grup içinde birinci unsurun ikinci unsurla bağlantısı, zamirlerde ekli, isimlerde ise ekli veya eksizdir. Tamlamanın ikinci unsuru ise daima iyelik eki alır (Karahan, 2004, s.39)

Çalışmamızın bu kısmında sözlüğümüzde tespit ettiğimiz isim tamlamaları yer almaktadır.

Ауыл кеңес (Köy Konseyi) *sovyet*. Köyün idari yönetim organı (KEDS. 2011, c.2. s.215).

Ауыл совет (Köy sovyeti) *tarih. sovyet. cümle*. Köy konseyi (KEDS. 2011, c.2. s.215).

Ауыл ұя (Köy yuvası) (evi) *tarih. sovyet*. Sovyet dönemindeki köylerin parti kurumu (KEDS. 2011, c.2. s.215).

Ауылдық кеңес [совет] ағасы (Köy meclisi başkanı) *tarih. sovyet.* Köydeki işçi milletvekillerinin yerel yönetim başkanı (KEDS. 2011, c.2. s.217).

Ауылдық кеңес хатшысы (Köy meclisi sekreteri) *tarih. sovyet.* Sovyet hükûmeti döneminde köyü yöneten kurumun başkanı, sovyet sekreteri (KEDS. 2011, c.2. s.217).

Ауылшаруашылығын коллективтендіру (Tarımın, köyün kolektifleştirilmesi) *tarih. sovyet.* SSCB’de tarımın yeniden örgütlenmesi, küçük, özel çiftliklerin örgütlenmesi ve birleştirilmesi yoluyla devletin çıkarlarına tam bağlılık (KEDS. 2011, c.2. s.219).

Ауыл совет (Köy meclisi) *tarih.* 1. Köylü işçi temsilcileri konseyi 2. Köyün meclis başkanı (KEDS. 2011, c.13. s.224).

Ана Даңқы ордені (Şöhretli ana madalyası) *tarih. sovyet.* Sovyet döneminde çok çocuk doğuran annelere verilen üç seviyeli bir madalya (KEDS. 2011, c.11. s.737).

Әйел тендігі (Kadın eşitliği) *sovet. sosyal-siyasi.* Sovyet döneminde çok eşlilik, başlık parası, bakıcılık vb. geleneksel Kazak toplumundaki kadın geleneklerine karşı, kadınların sosyal yaşama erkeklerle eşit katılımının desteklenmesine dayanan sosyo-hukuki bir konudur (KEDS. 2011, c.2. s.394).

Бақылау комиссиясы (Kontrol komisyonu) Belirli bir kuruluşu veya devleti denetleyen bir komisyon (KEDS. 2011, c.2. s.641).

Балалар коммунасы (Çocuklar komünü) *tarih. sovyet.* Sovyet hükûmetinin ilk yıllarında evsiz çocukları eğitme amacıyla kurulan topluluk (KEDS. 2011, c.8. s.86).

Батыр ана ордені (Kahraman ana madalyası) *tarih. sovyet.* Sovyetler dönemindeki vatani savunmadaki özel kahramanlığı için kadınlara verilen ödül (KEDS. 2011, c.11. s.737).

Даңқ ордені (Devlet nişanı) *tarih. sovyet.* Vatan savaşında kahramanlığıyla göze giren askerler ile subaylara verilen üç dereceli madalya (KEDS. 2011, c.11. s.737).

Егіс бригадасы (Tarım ekibi) *sovyet.* Esas olarak tarımla uğraşan bir grup insan (KEDS. 2011, c.3. s.582).

Екпінді бригада (Öncü ekibi) *sovyet*. Sovyet hükûmeti altında her bakımdan plan ve yükümlülüklerin yerine getirilmesinde, üretim disiplininin sürdürülmesinde ön saflarda yer alan ekip (KEDS. 2011, c.5. s.183).

Еңбек екпіндісі (İş önderi) *sovyet*. Sosyalist rekabetin bir sonucu olarak sıkı çalışma ve planın erken yerine getirilmesi için verilen onursal ünvan (KEDS. 2011, c.5. s.183).

Екпінді міндеттеме (İlerleme taahhüdü) *sovyet*. Sosyalist yapı sisteminde büyük sonuçlar elde etme, sonucunu kısa vadede alma taahhüdü (KEDS. 2011, c.5. s.183).

Еңбек армиялары (İşçi ordusu) *tarih. sovyet*. Savaş durumuyla ordu disiplini koruyarak, inşaatta, ekonomik alanlarda çalışan 1920-21 tarihlerinde Sovyet Rusya'sındaki ordunun adı (KEDS. 2011, c.5. s.305).

Еңбекшілер қаласы (Emekçiler şehri) İşçiler şehri (KEDS. 2011, c.5. s.314).

Еңбек қызыл ту ордені (Emek kıızıl bayrak ödülü) *tarih. sovyet*. Sovyet vatandaşlarına, kurumlarına ve örgütlerine sosyalist yapıya özel katkılarından dolayı verilen ödül (KEDS. 2011, c.11. s.737).

Еңбек Ері (Emek kahramanı) *tarih. sovyet*. Emekteki başarısı için verilen onur, ünvan (KEDS. 2011, c.5. s.329).

Жарыс туы (Yarışma tuğu) *sovyet*. Sovyet rejimi altında işçi kolektifleri arasında üretkenliği artırmak için rekabeti aşan takıma ciddiyetle verilen bir zafer sembolü (KEDS. 2011, c.6. s.137).

Жұмысшы қауым (İşçi sınıfı) *tarih. sovyet*. İşçiler sınıfı (KEDS. 2011, c.9. s.504).

Ильич шамы (İliç mumu, lambası) *sovyet*. Elektrik lambası (KEDS. 2011, c.15. s.232).

Колхоз базары (Kolhoz pazarı) *sovyet*. Çiftliğin fazla tarım ürünlerinin satıldığı yer (KEDS. 2011, c.2. s.570).

Колхоз бастығы (Kolhoz başkanı) *sovyet*. Kolektif çiftlik yönetim kurulu başkanı (KEDS. 2011, c.3. s.76).

Комплексті бригада (Kompleks ekibi) *sovyet*. Farklı uzmanlıklara sahip ancak üretim süreçleriyle birbirine bağlı karmaşık bir grup insan (KEDS. 2011, c.3. s.582).

Құрылысшылар бригадасы (Іншаатчылар ekibi) Іншаат uzmanlarından oluşан bir ekip (KEDS. 2011, c.3. s.582).

Өндірісік бригада (Üretim ekibi) *sovyet*. Yaz tatillerinde üretimde çalıştırılmak için okul öğrencilerinden oluşturulan grup (KEDS. 2011, c.3. s.582).

Трактор бригадасы (Traktör ekibi) *sovyet*. Traktör sürücülerinden oluşан grup (KEDS. 2011, c.3. s.582).

Кеңес заманы (Sovyet dönemi) *tarih. sovyet*. 1917-1987 tarihleri arasındaki Sovyet hükûmetinin dönemi (KEDS. 2011, c.7. s.67).

Кеңес өкіметі (Sovyet hükûmeti) *tarih. sovyet*. Eski Rus İmparatorluğu'nda hükûmetin silahlı gücüyle kuşatılmış Ekim Devrimi'nden sonra gelen hükûmet sisteminin adıdır (KEDS. 2011, c.7. s.617).

Кеңес Одағы Коммунистік партиясы (Sovyetler Birliği Komünist Partisi) *tarih. sovyet*. Eski SSCB'deki teorik temel Marksist Leninci bilim olarak sayılan, ama asıl amacı komünizm kurma olarak işaretlenen yönetici siyasi parti (KEDS. 2011, c.7. s.617).

Кеңес үкіметі (Sovyet hükûmeti) *tarih. sovyet*. Sovyetler Birliği'ndeki yönetici organı (KEDS. 2011, c.7. s.617).

Комсомол жастар бригадасы (Komsomol gençler ekibi, Komsomol gençler çiftliği) *tarih. sovyet*. SSCB dönemindeki komsomol sırasına geçmiş, on yıllık, okuldan mezun olmuş gençlerden gönüllü, gönülsüz şekilde tugay, çiftlik şeklinde yapılmış, aslında köy çiftliği işçilerini yürüten gençler grubu (KEDS. 2011, c.8. s.99).

Комсомол комитеті (Komsomol komitesi) *tarih. sovyet*. Komsomol işini yöneten, yerli kurum (KEDS. 2011, c.8. s.99).

Комсомол ұйымы (Komsomol kurumu) *tarih. sovyet*. Komsomol gençleri birleştiren bir organizasyon (KEDS. 2011, c.8. s.99).

Қазақ ауылын кеңестендіру (Kazak köyünü Sovyetleştirme) *tarih. sovyet*. Ekim devriminden sonra Kazak köylerinde yürütülen siyasi sosyal etkinlik (KEDS. 2011, c.8. s.732).

Қосшы ұйымы (Hizmet kurulu) *tarih. sovyet.* Sovyet iktidarının kurulmasından sonra köydeki yoksul köylülerin ilk örgütlü kurulu (KEDS. 2011, c.10. s.140).

Құрмет белгісі (Şeref nişanı) *tarih. sovyet.* Sovyetler Birliği döneminde belirli bir alanda verimli çalışma için hükmet tarafından verilen ünvan, nişan (KEDS. 2011, c.10. s.412).

Құрмет грамотасы (Onur belgesi) *tarih. sovyet.* Sovyetler Birliği döneminde cumhuriyetin bilim ve eğitim, sanayi, kültür ve tarım alanlarındaki üstün çalışmaları için verilen resmî takdir belgesi (KEDS. 2011, c.10. s.413).

Құрмет тақтасы (Onur tahtası) *tarih. sovyet.* Teşvik olarak, üstün yararlılık gösteren gazilerinin isimlerini ve resimlerini içeren duvar panosu (KEDS. 2011, c.10. s.413).

Құрмет белгісі ордені (Saygı nişanı madalyası) *tarih. sovyet.* Barışçıl yaşamda özel emeği için özel kişiler ile kurullara verilen ödül (KEDS. 2011, c.11. s.738).

Ленин ордені (Lenin madalyası) *tarih. sovyet.* Sosyalist yapıdaki çok iyi çalışmalarından dolayı vatandaşlara, ilçe, il, devlet vb. verilen en yüksek madalyadır (KEDS. 2011, c.11. s.738).

Октябрь революциясы ордені (Ekim Devrimi madalyası) *tarih. sovyet.* Barışçıl çalışmanın başarılı insanları ile yüksek dereceye ulaşan kurul ve kurumlara vb. verilen madalya (KEDS. 2011, c.11. s.738).

Отан соғысы ордені (Vatan savaşı ödülü) *tarih. sovyet.* Vatan savaşında kahramanlık gösteren askerler ile subaylara verilen iki dereceli madalya (KEDS. 2011, c.11. s.738).

Одақ Советі (Birlik Sovyeti) *sovyet.* SSCB yüksek birliğinin eşit odalarından biri (KEDS. 2011, c.11. s.610).

Одақтас совет республикасы (Sovyetler Birliği Cumhuriyetleri) *sovyet. tarih.* Bir zamanlar SSCB'ye bağlı olan bağımsız bir sosyalist işçi ve köylü devleti (KEDS. 2011, c.11. s.610).

Пионер бөлмесі (Piyoner odası) *sovyet.* Okulda piyonerlere özel aletlerle donatılmış odadır (KEDS. 2011, c.3. s.550).

Пионер лагері (Piyoner kampı) *sovyet. Okul piyonerler için özel raporla giden tatil yeri* (KEDS. 2011, c.10. s.649).

Совет армиясы (Sovyet ordusu) *asker. tarih. sovyet. Sovyetler Birliği Silahlı Kuvvetleri* (KEDS. 2011, c.1. s.634).

Совет информбюросы (Sovyet bilgi bürosu) *tarih. sovyet. (1941-19452. Dünya Savaşı sırasında halka savaştaki durum hakkında haber ulaştırıp yayan bilgi organıdır)* (KEDS. 2011, c.7. s.329).

Совет мемлекеті (Sovyet ülkeleri) *tarih. Sosyalist devrimin zaferi ve proletarya diktatörlüğünün kurulması sonucunda işçi ve köylülerin kurduğu dünyanın ilk sosyalist devleti* (KEDS. 2011, c.13. s.224).

Совет одағының батыры (Sovyetler Birliği'nin kahramanı) *sovyet. 2. Dünya Savaşı sırasında devlet önünde gösterdiği olağanüstü kahramanlık için bir bireye verilen yüksek bir ünvan* (KEDS. 2011, c.3. s.114).

совет органдары (Sovyet organları) *tarih. sovyet. Sovyet hükûmetinin yerel ve üst yönetim sistemi, idari ve parti pozisyonları* (KEDS. 2011, c.11. s.731).

Совет үкіметін орнату (Sovyet hükûmetini yerleştirme) *tarih. sovyet. İşçi sınıfının hükûmeti yönettiği bir hükûmet biçimi yaratmak* (KEDS. 2011, c.11. s.747).

Соғыс комиссары (Savaş komiseri) *tarih. sovyet. SSCB'deki yerel askerî yönetimin temsilcisi* (KEDS. 2011, c.8. s.82).

Соғыс комиссариаты (Savaş komiserliği) *tarih. sovyet. SSCB'deki yerli askerî yönetim organının vekili* (KEDS. 2011, c.8. s.83).

Сынақ мерзімі (Deneme süresi) *sovyet. Sovyet insanının yüzüne leke getiren, kötü alışkanlıklarıyla göze çarpan işçi, görevlilere kolektif tarafından verilen yarışma sürecidir* (KEDS. 2011, c.13. s.511).

Темір тұлпар (Demir tulpar) *mecazi konuşma. sovyet. 1. Traktör hakkında. 2. Araba hakkında* (KEDS. 2011, c.14. s.115).

Тимур командасы (Timur takımı) *tarih. sovyet. Yaşlılara, engellilere bakmak ve yardım etmek amacıyla kurulan yardım grubu* (KEDS. 2011, c.8. s.76).

Ұлы октябрь социалистік революциясы (Büyük Ekim Sosyalist Devrimi) *tarih. sovyet.* Rusya’ya proletarya diktatörlüğünü getiren tarihteki ilk sosyalist devrim (KEDS. 2011, c.14. s.720).

Халық комиссары (Halk komiseri) *tarih. sovyet.* SSCB'de bakanlıklar kurulmadan önce Halk Komiserliklerine başkanlık eden hükmet üyeleri (KEDS. 2011, c.8. s.82).

Халықтар достығы ордені (Halklar dostluğu madalyası) *tarih. sovyet.* Halklar arasındaki birlik için mücadele eden ve sosyalist toplum gelişimindeki verdiği pay için özel kişilere ve kurul ve kurumlara verilen yüksek ödüdür (KEDS. 2011, c.11. s.738).

Халық жасақшылары (Halk müfrezeleri) *sovyet.* Kamu düzenini ihlâl edenlerle mücadele etmek için gönüllü bir örgütün üyeleri (KEDS. 2011, c.6. s.151).

7.3.2. Sıfat Tamlamaları ile Oluşan Söz Varlığı

İsim unsurunun sıfat unsuru ile nitelendiği veya belirtildiği sözcük grubudur. Bu tamlamada ana etmen olan isim sonda bulunur. Sıfat tamlayan/niteleyen, isim tamlanan/nitelenen unsurdur (Karahana, 2004, s.48)

Çalışmamızın bu bölümünde sözlüğümüzden tespit ettiğimiz sıfat tamlamaları yer almaktadır.

Ауылдық кеңес (Köy Meclisi) *sovyet. tarih.* Sovyetler dönemindeki köylü işçilerin başındaki idarecilerinin yerel yönetim yeri (KEDS. 2011, c.2. s.217).

Ауылдық комитет (Köy komitesi) Köylü yerlerde muhtar yönetim kurumu (KEDS. 2011, c.2. s.217).

Ауыспалы вымпел (Değişken flama) *sovyet.* Sovyet hükûmeti sırasında sosyal işlerde vb. yarışmalarda kazananlara verilen ödül (KEDS. 2011, c.2. s.234).

Ауыспалы қызыл ту (Değişken kırmızı bayrak) *tarih. sovyet.* Sovyet zamanı, inşaat yapımındaki emeği organize etmenin yollarından biri de yarışmanın galibi olan bireye verilen ödöldü (KEDS. 2011, c.2. s.235).

Әскери коммунизм (Askerî komünizm) *tarih. sovyet.* Sovyetler hükûmetinin 1918-1920 tarihlerindeki iç savaş sırasında tüm çalışma, endüstriyel ürünleri ile çalışma

durumlarını merkezden yöneterek, fazla ürünleri devlete devretmeyi amaçlayan ekonomik siyaset (KEDS. 2011, c.8. s.87).

Батыр қала (Kahraman şehir) *sovyet*. 2. Dünya Savaşı'nda Alman faşist işgalcileriyle savaşta halkı için, kahramanlık gösteren şehirlere verilen yüksek rütbedir (KEDS. 2011, c.3. s.114).

Бірінші интернационал (Birinci uluslararası) *tarih. sovyet*. 1864'de K. Marks temelini kurduğu proletaryanın tarihteki ilk kamu uluslararası devrim birliği (KEDS. 2011, c.7. s.313).

Ғылыми социализм (Bilimsel sosyalizm) *sovyet*. Kapitalizmi deviren ve onun yerine geçen böyle bir toplumun kurulması hakkında doktrindir (KEDS. 2011, c.13. s.290).

Екінші интернационал (İkinci uluslararası) *tarih. sovyet*. 1889'da Uluslararası Sosyalist Partiler Birliği tarafından Paris'te kuruldu (KEDS. 2011, c.7. s.313).

Екпінді құрылыс (Hızlı kurulan yapı) *sovyet*. Hızlıca inşa edilen yapı (KEDS. 2011, c.5. s.183).

Еңбекші қауым (Emekçi halk) Emekçi topluluk 2011, (KEDS. c.5. s.314).

Еңбекші ел (Emekçi yurt) Emek insanları, emekle uğraşan herkes (KEDS. 2011, c.5. s.314).

Еңбекші халық (Emekçi halk) Maddi ve manevi iyilik yapan toplum ve toplum üyeleri (KEDS. 2011, c.5. s.314).

Жолдастық Сот (Yoldaşlık dava) *sovyet*. Farklı yabancı işleri, hareketleri yoldaşlar arasında çözme olayıdır (KEDS. 2011, c.6. s.474).

Жоспарлы экономика (Planlı ekonomi) *sovyet*. SSCB ve başka “Sosyalist” diye adlandırılan ülkelerde kullanılan ekonomik sistemi organize yöntemi, maddi dernekler devlete ait olarak kabul görülmüş, tüm birliklerin ekonomik hizmetlerini politika planlama, yönetim ve kontrol yoluyla yönlendirme ve koordine etmektir (KEDS. 2011, c.6. s.500).

Интернационалдық күн (Uluslararasılık gün) *ekonomi*. Uluslararası gün (KEDS. 2011, c.7. s.314).

Жоғарғы Кеңес (Yukarı birlik) *sovyet*. SSCB dağılana kadar en yüksek yasa çıkaran organdır (KEDS. 2011, c.7. s.617).

Күміс медаль (Gümüş madalya) *sovyet. pedagogoji*. Sovyet eğitiminde on yıllık mektep sistemini iki “4” puanla başarılı bitirdiği için verilen, gümüş katılarak yapılmış madalya. (KEDS. 2011, c.8. s.485).

Күнделік жоспар (Gündelik plan) *tarih. sovyet*. İşçilerin bir günlük planları (KEDS. 2011, c.8. s.515).

Күнделік норма (Gündelik, günlük norm) *tarih. sovyet*. İşçinin bir günlük yapacağı plan (KEDS. 2011, c.8. s.515).

Қаралы қағаз (Karalı kağıt, ölüm belgesi, ölüm haberi) *sovyet*. Karakağıt (1941-45 tarihlerindeki 2. Dünya Savaşı’nda savaştaki askerin öldüğü hakkında yazılan rapor) (KEDS. 2011, c.9. s.337).

Қызыл армия (Kızıl ordu) *sovyet*. Sovyet hükûmetinin askerî yapısı (KEDS. 2011, c.10. s.501).

Қызыл бұрыш (Kızıl köşe) *sovyet*. Kültür ve eğitim çalışmaları için donatılmış, kurumun yakınında özel bir oda (KEDS. 2011, c.10. s.501).

Қызыл әскер (Kızıl asker) *sovyet*. Sovyet hükûmeti işçi ve çiftçilerin silahlı kuvvetleri (KEDS. 2011, c.2. s.489).

Қызыл империя (Kızıl imparatorluk) *gazete. olumsuz*. 1917 tarihinde Rusya’daki ekim ihtilalinden sonra kurulan Sovyetler Birliği adlı totaliter güç (KEDS. 2011, c.7. s.256).

Қызыл әскер (Kızıl ordu askeri) *sovyet*. 1. İşçi Partisi Hükûmetinin Silahlı Kuvvetleri ve onun alt birimi. 2. Kızıl ordu'nun özel askeri (KEDS. 2011, c.10. s.501).

Қызыл гвардия (Kızıl muhafız) *tarih. sovyet*. İlk olarak 1917'de devrime karşı ve Beyaz Muhafızlara karşı savaşmak için örgütlenen ve daha sonra 23 Şubat 1918'de Kızıl Ordu'nun temelini oluşturan silahlı bir işçi müfrezesi (KEDS. 2011, c.10. s.501).

Қызыл жалау (Kızıl bayrak) *sovyet*. Kan rengi bayrak (Sovyetler hükûmetinin devlet bayrağı) (KEDS. 2011, c.10. s.502).

Қызыл керуен (Kızıl kervan) *sovyet*. Kitleler arasında siyasi çalışma yürütmek için özel olarak donatılmış bir mobil araç (KEDS. 2011, c.10. s.502).

Қызыл отар (Kızıl sömürü) *sovyet*. Eski Sovyet hükûmetinin sömürge siyaseti (KEDS. 2011, c.10. s.504).

Қызыл отау (Kırmızı otav) *sovyet*. Çoklu kültürel eğitim kurumu (KEDS. 2011, c.10. s.504).

Қызыл тақта (Kızıl tahta) *sovyet*. Duvar panosu (KEDS. 2011, c.10. s.505).

Қызыл мүйіс (Kızıl köşe) *konuşma dili. sovyet. bz. Kızıl köşe* (KEDS. 2011, c.11. s.383).

Қызыл отау (Kızıl otav) (çadır) *sovyet*. Köyde, büyükbaş hayvan otlağında kültür ve eğitim çalışmalarının yapıldığı yer (KEDS. 2011, c.12. s.44).

Колхозды ауыл (Kolhozlu köy) *tarih. sovyet*. Kolektif işçilerinin bir yere toplandığı Sovyet dönemi sırasındaki küçük kasaba (KEDS. 2011, c.2. s.216).

Коммунистік партия (Komünist parti) 1. Dünyanın birkaç birleşik ülkelerinde kurulmuş marksist-siyasi toplulukların ortak adıdır. 2. *tarih. sovyet*. Eski SSCB'de Marksist- Leninist doktrine dayalı komünizm yaratmayı amaçlayan iktidar partisi (KEDS. 2011, c.8. s. 88).

Комсомолдық жолдама (Komsomollu taahhüt) *tarih. sovyet*. Belirli bir görevi, işi yapmaya gönüllü, gönülsüz şekilde gönderilen komsomol gençlere verilen taahhüt (KEDS. 2011, c.8. s.100).

Қоғамдық таратушы (Toplumsal dağıtıcı) *sovyet*. Kamusal olarak emek kolektiflerinde basın aboneliği işini yürüten bir kişi (KEDS. 2011, c.9. s.631).

Қосымша демалыс (Ek izin) *sovyet*. SSCB İş Kanunu maddelerine göre her sene verilen temel izine ek olarak verilen izin (KEDS. 2011, c.10. s.146).

Құрметті атақ (Onursal rütbe) *tarih. sovyet*. Sovyetler Birliği döneminde verilen Sovyetler Birliği Kahramanı, Sosyalist Emek Kahramanı gibi en yüksek resmî ünvanlar (KEDS. 2011, c.10. s.415).

Мәңгі өшпес от (Ebedi sönmeyen ateş) *sovyet*. 2. Dünya Savaşı'nda vefat eden askerlerin anısı için yakılan ateş (KEDS. 2011, c.12. s.264).

Орталық комитет [Орталық партия комитеті, КПСС орталық комитеті] (Merkez komitesi) (Merkez parti komitesi, KPSS merkez komitesi) *tarih. sovyet*. SSCB komünist partisinin devlet, birlik seviyesindeki en üst organı (KEDS. 2011, c.12. s.14).

Одақтық мемлекет (Birlik cumhuriyeti) *siyasi*. 8 Aralık 1999 tarihinde Beyaz Rusya ve Rusya Federasyonu Cumhurbaşkanı tarafından imzalanan birlik devletinin kurulmasına ilişkin antlaşma ile kurulan devlet yapısının adı (KEDS. 2011, c.11. s.610).

Өзара сын (Karşılıklı eleştiri) *tarih. sovyet*. Kurul üyelerinin birinin eksikliğini gösteren dostça eleştiri (KEDS. 2011, c.12. s.85).

Педагогикалық кеңес (Pedagojik birlik) (*sovyet*). Okul, teknik okul, liselerde toplu yönetim ve bu kurumların önemli konularının tartışıldığı ve çözüme kavuşturulduğu yönetim yeri (KEDS. 2011, c.12. s.346).

Саяси информация (Siyasi bilgi) *sovyet*. Herhangi bir kurumda veya toplumsal yaşamda olan siyaset hakkında haber (KEDS. 2011, c.7. s.328).

Социалистік жарыс (Sosyalistlik yarış) *sovyet*. Genel çalışma üretkenliğini arttırmak ve ekonomiyi güçlendirmek için çalışma kolektifleri veya kolektif üyeleri arasında geçen rekabet, özel etkinlik ve gelişmiş çalışma yöntemi (KEDS. 2011, c.6. s.137).

Социалистік реализм (Sosyalist realizm) *edebiyat. sovyet*. Sosyalist yapının gerçeklerini betimleyen ve komünist, insani ruhu eğitmeyi amaçlayan edebiyat ile sanattaki güzel metod (KEDS. 2011, c.12. s.460).

Таптас бауыр (Sınıftaş kardeş) *kitap, sovyet*. Ortak bir durumu, ortak çıkarları ve ihtiyaçları olan, sosyal sınıfın bir üyesi (KEDS. 2011, c.3. s.117).

Төртінші интерноционал (Dördüncü uluslararası) *tarih. sovyet*. 1938 Paris'te, L. D. Troçki'nin desteğiyle kurulan uluslararası komünist partiler birliği (KEDS. 2011, c.7. s.313).

Үшінші интернационал (Üçüncü uluslararası) *tarih. sovyet.* Komintern, temeli 1919'da Moskova'da kurulmuş olup, kendilerini birinci ve ikinci uluslararasıının tarihî mirasçısı görmüş, uluslararası komünist partileri birliğidir (KEDS. 2011, c.7. s.313).

7.4. KISALTMALARLA OLUŞAN SÖZCÜKLER

Kısaltma; bir veya birden fazla sözcüğün, terimin veya özel adın, içerdiği harflerden biri veya birkaçı ile daha kısa olarak ifade edilmesi ve simgeleştirilmesine denir. Karaağaç da “Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü”nde kısaltmalarla ilgili şu ifadeleri kullanmıştır: *Bir ses, biçim veya söz dizimi birbirinin daha kısa ve daha ekonomik hale gelmesidir* (Karaağaç, 2018, s.534). Çalışmamızın bu bölümünde sözlüğümüzde tespit ettiğimiz kısaltmalarla oluşan sözcüklere yer vermiş bulunmaktayız.

Атком (Atkom) *isim. tarih. sovyet.* Yürütme komitesi (KEDS. 2011, c.2. s.103). “Atqaruv komiteti” sözcüklerinin kısaltılmasıdır.

Ауатком (Avatkom) *isim. sovyet.* İlçe yürütme komitesi (kurul, kuruluş) (KEDS. 2011, c.2. s.145). “Avdandıq atqaruv komiteti” sözcüklerinin kısaltmasıdır.

Ауком (Avkom) *isim. tar. sovyet.* İlçe komitesi; orada çalışan kişiler (KEDS. 2011, c.2. s.157). “Avdandıq komitet” sözcüklerinin kısaltmasıdır.

Аукомол (Avkomol) *isim. tar. sovyet.* İlçe komsomol komitesi (KEDS. 2011, c.2. s.157). “Avdandıq komsomol” sözcüklerinin kısaltmasıdır.

Аупартком (Avpartkom) *isim. sovyet.* İlçenin parti komitesi (kurul) (KEDS. 2011, c.2. s.173). “Avdandıq partiya komiteti” sözcüklerinin kısaltmasıdır.

Колхоз (Kolhoz) *isim. tarih. sovyet.* Kolhoz, Sovyetler Birliği döneminde köylülerin ortak olarak çalıştıkları tarım işletmesi (KEDS. 2011, c.8. s.75). Kolektif çiftliği “**Коллективное хозяйство**” sözcüklerinin kısaltmasıdır.

Комсомол (Komsomol) *isim. tarih. sovyet.* Sovyet döneminde sovyet sosyalist cumhuriyetler birliği'nde kurulan gençlerin sosyo-politik örgütlenmesi. (KEDS. 2011, c.8. s.99). Komünist Gençler Birliği'nin “Rossiski Kommunističeski Soyuz Molodyoji” sözcüklerinin kısaltmasıdır.

Парторг Partorg isim. sovyet. Sovyet hükûmeti dönemindeki parti kurulunun siyasi yöneticisi, parti müdürü (KEDS. 2011, c.12. s.316). “Partiyniy Organizator” sözcüklerinin kısaltmasıdır.

Совдеп (Sovdep) isim. tarih. sovyet. İşçi, Köylü ve Asker Vekilleri Sovyeti" sözcüklerinin Rusça kısaltması (KEDS. 2011, c.13. s.223).

Совхоз (Sovhoz) isim. tarih. Makine, üretim ekipmanı ve üretilen ürünlerle donatılmış Sovyet devlet işletmesi ekonomi kuruluşudur (KEDS. 2011, c.13. s.224) Sovyet çiftliği “**Совetskoe hozyaistvo**” sözcüklerinin kısaltmasıdır.

Рабфак (Rabfak) isim. tarih. sovyet. Sovyet hükûmetinin ilk dönemlerinde işçi ile fakir çalışan gençlerini yüksek okullara hazırlamak için özel açılmış, genel orta eğitim veren okuldur (KEDS. 2011, c.12. s.433). “Raboçiy Fakultet” sözcüklerinin kısaltmasıdır.

Райком (Raykom) isim. tarih. sovyet. İlçe parti komitesi (KEDS. 2011, c.12. s.443).

Волисполком (Volispolkom) isim. sov. Bolşevik Yürütme Komitesi (KEDS. 2011, c.4. s.236). “Bolistiq atqaruv komiteti” sözcüklerinin kısaltılmış halidir.

7.5. DEYİMLERLE OLUŞAN SÖZ VARLIĞI

Üzerinde çalışılan Kazak Edebî Dili Sözlüğü’nde, Sovyet ideolojisi ile ilgili kaynaklarda sıkça görülen birkaç deyim tespit edilmiştir. Bu deyimler daha çok Sovyet insanına Sovyet rejimini benimsetmek amacıyla oluşturulmuş deyimlerdir. Tespit edilen iki deyim de sözlükte geçmiş zamanda verilmiştir.

Совет үкіметі орнады (Sovyet hükûmeti geldi) tarih. sovyet. İşçi sınıfının kazanarak, hükûmet başına gelmesi (KEDS. 2011, c.11. s.745).

Социализм орнады (Sosyalizm geldi) (yerleşti) tarih. sovyet. Tüm devletin ekonomik kaynakları sosyal gruplar arasında eşitliğin sağlandığı bir sosyal yapıya ulaşılmıştır (KEDS. 2011, c.11. s.745).

7.6. EDATLARLA OLUŞAN SÖZ VARLIĞI

Üzerinde çalışılan Kazak Edebî Dili Sözlüğü'nde geçen örnek cümlelerde Sovyet ideolojisi ile ilgili *Отан үшін* (Vatan için) edatı sıkça geçtiği gözlemlenmiştir.

Отан үшін (Vatan için) *tarih. sovyet. 2. Dünya Savaşı* sırasında ordu ile orduların giderlerini yapan emekçiler hayatını, çalışmasını, canını, en pahalı değerlerini vatan uğruna refahını ve sağlığını adadığı anlamındaki slogandır (KEDS. 2011, c.15. s.98).

7.7. ZARFLARLA OLUŞAN SÖZ VARLIĞI

Üzerinde çalışılan Kazak Edebî Dili Sözlüğü'nde, Sovyet ideolojisi ile ilgili kaynaklarda sıkça görülen birkaç zarf tespit edilmiştir. Tespit edilen iki zarf, sözlükte aşağıdaki gibi verilmiştir.

Большевикше *үст. сов. Bolşevik gibi zarf. sovyet Bolşeviği andıran, bolşeviğe benzeyen* (KEDS. 2011, c.3. s.475).

Коммунисте *үст. Komünist gibi zarf. Komünist gibi, komüniste benzeyerek* (KEDS. 2011, c.8. s.88).

8. BÖLÜM

SOVYET İDEOLOJİSİ İLE OLUŞAN SÖZ VARLIĞININ OLUŞUMUNDA EKLERİN İŞLEVİ

8.1. TÜREMİŞ İSİMLER

İsim veya fiil kök ve gövdelerine isim yapım ekleri getirilerek oluşturulan isimlerdir. Türemiş isimler, isimden isim yapım ekleri ile fiilden isim yapım ekleri sayesinde oluşturulur (Koç ve Doğan, 2004, s.186) Kazak Türkçesinde sözcük türetimi aynı Türkiye Türkçesindeki gibidir. Bunlar dört farklı yapım eki ile yapılmaktadır. “İsimden isim yapan yapım eki, fiilden isim yapan yapım eki, isimden fiil yapan yapım eki, fiilden fiil yapım eki”. Türemiş sıfat oluşumunda isimden isim ya da fiilden isim yapım ekleri kullanılır.

8.1.1. İsimden İsim Yapan Yapım Ekleri

Kazak dilcilerinden S. Bizakov, Kazak Türkçesinin yapım ekleri hakkında şöyle bir görüş bildirmiştir: Kazak Türkçesinin yeni sözcük türetme sisteminde sık kullanılan ekler şunlardır. *-шы, -ші, -ым, -ім, -м, -ма, -ме, -лық, -лік, -ғы, -гі, -ыс, -іс, -шыл, -шіл, -нама, -неме, -дама, -ман*. Bu eklerle Rusçadan birebir tercüme edilen yeni sözcükler bolca türetilmiştir (Bizakov, 1999, s.148). Birçok dilci, eskiden de Kazak Türkçesinde var olan *-лық, -шы, -ыс, -с* gibi eklerinin Kazak edebî dilini geliştirmede ve yeni sözcükler türetmede işlevlerinin arttığını vurgulamıştır (Balakayev, Sızdıkova ve Janpeyisov 1968, s.207). Çalışmada da bu eklerle türetilen birçok örnekler verilmiştir.

8.1.1.1. İsimden Türemiş İsim Yapan *+ЛЫҚ, +ЛІК, +ДЫҚ, +ДІК, +ТЫҚ, +ТІК (+лқ, +лік, +дқ, +дік, +тқ, +тік)* Ekleriyle Oluşan Söz Varlığı

+лқ, +лік, +дқ, +дік, +тқ, +тік; Bu ekler Kazak Türkçesinde çok işlek olup, Türkiye Türkçesinde *+lık, +lik, +luk, +lük* ekinin birebir karşılığıdır. Somut isimlere gelerek soyut isimler; bitki, hayvan ve yiyeceklerle ilgili terimler; zaman ve mekan anlamlı isimler; alet, akrabalık, meslek adları ve benzeri isimler türetmeye yarar (Koç ve Doğan, 2004, s.186). Ek, ünlülerden ve *r, w, y* ünsüzlerinden sonra *+лқ, +лік*; *l, m, n, ñ, z, j'* sedalı ünsüzlerinden sonra *+дқ, +дік*; sedasızlardan sonra *-тқ, -тік*; biçimindedir (Ayan,

Biray ve Kurmangaliyeva, 2015, s.61). Bu ek başlangıçtan belli başlı isimden isim yapma eklerinden biri olarak kullanılagelmiştir. Geçici olduğu gibi kalıcı isimler de yapar. Yani bir nesnenin bir vasfını bildirerek sıfat gibi kullanılan isimler yaptığı gibi nesne adı kullanılan kalıcı isimler de teşkil eder. Kullanılış bakımından tam bir umumilik vasfına sahiptir. Başlıca işlevleri isimlerden yer, alet, topluluk isimleri, soyut isimler yapmaktır (Ergin, 1985, s.155).

Антипартиялылық (Antipartiyalılıq) *isim. sovyet.* Partiye karşı gelen, parti karşıtı (KEDS. 2011, c.1 s.517).

Авторитарлық (Otoriter olma) *isim. siyasi.* Güç ve otoriteye koşulsuz itaat etme (KEDS. 2011, c. 1. s.51).

Антипартиялылық (Antipartilik, Parti karşıtlığı) *isim. sovyet.* Partiye karşı gelen, parti karşıtı (KEDS. 2011, c.1. s.517).

Байшылдық (Zengin taraftarlığı) *isim, sovyet.* Zenginin çıkarlarını savunan, zenginleri destekleyen (KEDS. 2011, c.2. s.607).

Бесжылдық (Beş yıllık) *isim. sovyet.* Halk işçiliğinin beş yıl içerisindeki planıdır (KEDS. 2011, c.3. s.292).

Бригадирлік (Yöneticilik) *isim.* Yönetici olan, görevlerini yerine getiren (KEDS. 2011, c.3. s.583).

Екпінділік (Öncü olma) *isim. sovyet.* Öncülük, önderlik (KEDS. 2011, c.5. s.183).

Еңбекшілдік (Çalışkan olma) *isim.* Çalışmayı seven, Çalışkan, emekçi (KEDS. 2011, c.5. s.314).

Исламшылдық (İslamcılık) *isim. sovyet.* İslam'ın kişisel hayat dışında sosyal ve politik alanlarda da yol gösterici kılınmasını hedefleyen yol (KEDS. 2011, c.7. s.353).

Колхозаралық (Kolhozlararası) *isim.* Kolektifler (kolhozlar) arası (KEDS. 2011, c.8. s.75).

революцияшылдық (Devrimcilik) *isim. sovyet.* Devrim yolunu takip eden, devrimci (KEDS. 2011, c.12. s.464).

Оңшылдық (Sağcılık) *isim*. Siyasi gericilik, yobazlık (KEDS. 2011, c.11. s.696).

Председательдік (Predstedatellik) *isim*. Yönetici olma (KEDS. 2011, c.12. s.392).

Ұлтшылдық (Milliyetçilik) *isim*. sovyet. Sovyet ideolojisinde, işçilerin çıkarlarına aykırı olarak etnik bölünmeleri yayan burjuva ideolojisi ve siyaseti (KEDS. 2011, c.14. s.719).

Yukarıdaki verilere dayanarak, Sovyet ideolojisi ile oluşan söz varlığı olarak tespit edilen sözcüklerin isim köküne +dıq (6), +dik (2), +lıq (4), lik (2) eklerinin getirilmesiyle türetilmiş toplam 14 adet isim bulunmuştur.

8.1.1.2. İsimden Türemiş İsim Yapan +ЛАС, +ЛЕС, +ДАС, +ДЕС, +ТАС, +ТЕС (+las, +les +das, +des, +tas, +tes) Ekleriyle Oluşan Söz Varlığı

+las, +les +das, +des, +tas, +tes; Türkiye Türkçesindeki +daş, +deş, +taş, +teş ekinin karşılığı olan bu ek, eklendiği sözcüklere yakınlık, ortaklık, eşitlik anlamlarını katar (Koç ve Doğan, 2004, 187). Ek, ünlülerden ve r, w, y ünsüzlerinden sonra +las, +les; l, m, n, ñ, z, j' sedalı ünsüzlerinden sonra +das, +des; sedasızlardan sonra +tas, +tes biçimindedir. (Ayan, Biray ve Kurmangaliyeva, 2015, s.62).

Артельдес (Artelli) *isim*. Bir kurumda beraber çalışanlara verilen isim (KEDS. 2011, c.1. s.652).

Yukarıdaki verilere dayanarak, Sovyet ideolojisi ile oluşan söz varlığı olarak tespit edilen sözcüklerin isim köküne +des (1), ekinin getirilmesiyle türetilmiş 1 adet isim bulunmuştur.

8.1.1.3. İsimden Türemiş İsim Yapan +ІІІІІ, +ІІІІ (+şı, +şi) Ekleriyle Oluşan Söz Varlığı

+şı, +şi; Kazak Türkçesinde bir ektir, isim kök ve gövdelerine getirilerek yeni isimler yapar. Türkiye Türkçesindeki +cı, +ci, +cu, +cü, +çı, +çi, +çu, +çü; ekinin karşılığı olup, ekin Kazak Türkçesinde yuvarlak ünlülü şekilleri bulunmamaktadır. Meslek adları, mesleklerin niteliklerini ve meslek adlarıyla ilgili meşguliyetleri belirten sözcükler, alışkanlık haline gelmiş hareket adları yapar (Koç ve Doğan, 2004, s.188).

Еңбекші (Emekçi) *isim. sovyet.* Faydalı iş yaparak, kendi işlerini yaparak geçinen halk (KEDS. 2011, c.5. s.313).

Жоспарлаушы (Planlayıcı) *isim. sovyet.* Planlamacı (KEDS. 2011, c.6. s.500).

Интернационалшы (İnternasyonalistçi) *isim. cümle.* İnternasyonalist (KEDS. 2011, c.7. s.315).

Колхозшы (Kolhozcu) *isim. tarih. sovyet.* Kolhoz üyesi (KEDS. 2011, c.8. s.76).

Колхоздасушы (Kolhoz üyesi) *isim. tarih. sovyet.* Kolhoza üye olan birey (KEDS. 2011, c.8. s.75).

Құрылысшы (İnşaatçı) *isim. tarih. sovyet.* Belirli bir topluma hizmet eden ve onlara katkıda bulunan kimse (KEDS. 2011, c.10. s.440).

Советтендіруші (Sovyetleştirme görevini yapan) *isim. tarih.* Sovyet yapısının şekillendiricisi, Sovyet hükûmetinin kurucusu (KEDS. 2011, c.13. s.224).

Стахановшы (Stahanovcu) *isim. tarih. sovyet.* İş planını abartarak yapan özel işçidir (KEDS. 2011, c.13. s.318).

Тимуршы (Timurcu) *isim. tarih. sovyet.* İhtiyaç sahiplerine yardım eden, hayırlı iş yapan piyонерler kurumunun üyesi (KEDS. 2011, c.14. s.181).

Тың Жерші (Bakir toprakçı) *isim. tarih. sovyet.* Bakir toprakları işleme projesine dâhil olan kişi (KEDS. 2011, c.14. s.560).

Yukarıdaki verilere dayanarak, Sovyet ideolojisi ile oluşan söz varlığı olarak tespit edilen sözcüklerin isim köküne +şı (7), +şi (3), eklerinin getirilmesiyle türetilmiş 10 adet isim bulunmuştur.

8.1.1.4. İsimden Türemiş İsim Yapan +ШЫЛЫҚ, +ШІЛІК (+şılıq, +şilik) Ekleriyle Oluşan Söz Varlığı

Bu ek, +şı+lıq, şі+lik şeklinde iki ayrı yapım ekinin birleşmesiyle oluşmuştur. İsim ve sıfatlara eklenerek, bunlardan soyut anlamlı isimler türetilir (Koç ve Doğan, 2004, s.188).

Колхозшылық (Kolhozculuk) *isim. tarih. sovyet.* Kolhoza üye olma (KEDS. 2011, c.8. s.76).

Yukarıdaki verilere dayanarak, Sovyet ideolojisi ile oluşan söz varlığı olarak tespit edilen sözcüklerin isim köküne +şılıq (1), ekinin getirilmesiyle türetilmiş 1 adet isim bulunmuştur.

8.1.1.5. Fiilden Türemiş İsim Yapan +MA, +ME, +BA, +BE, +ПА, +ПЕ (+ma, +me, +ba, +be, +pa, +pe) Ekleriyle Oluşan Söz Varlığı

Ek, ünlülerden ve 'r, w, y' ünsüzlerinden sonra '-ma, -me, l, m, n, ñ, z, j' sedalı ünsüzlerinden sonra -ba, -be; sedasızlardan sonra -pa, -pe biçimindedir. Eşya ve nesne isimleri, yer adları, iş adları, vasıf adları, yiyecek adları ve organ adları yapar (Ayan, Biray ve Kurmangaliyeva, 2015, s.71).

Жоспарлама (Planlama) *isim. sovyet.* İnşaatta, büyük işletmelerde, günlük işleri izleyen ve genellikle işe başlamadan önce yönü belirleyen kısa bir toplantı (KEDS. 2011, c.6. s.500).

Yukarıdaki verilere dayanarak, Sovyet ideolojisi ile oluşan söz varlığı olarak tespit edilen sözcüklerin fiil köküne +ma (1), ekinin getirilmesiyle türetilmiş 1 adet isim bulunmuştur.

8.2. TÜREMİŞ SIFATLAR

İsim kök veya gövdelerine, isimden isim veya isimden fiil türeten ekler getirilerek kurulan sıfatlardır (Korkmaz, 2009, s.340). Fiil kök veya gövdelerine bazı fiilden sıfat türeten ekler getirilerek kurulmuş olan sıfatlardır (Ergin, 2013, s.141-142).

8.2.1. İsimden Türemiş Sıfat Yapan +ЛЫ, +ЛИ, +ДЫ, +ДИ, +ТЫ, +ТИ (+lı, +li, +dı, +di, +tı, +ti) Ekleriyle Oluşan Söz Varlığı

Kazak Türkçesinde oldukça işlek olan bu ekin başlıca fonksiyonu, isimden, mevcut bulundurma, ihtiva etme, bir yere, bir müesseseye, bir kavme, bir hanedana mensubiyet taşıma gibi anlamlar ifade eden olumlu sıfat yapmaktır. Bu eki taşıyan sözlerin sıfat, zarf veya sadece isim olarak kullanımı tamamen cümle veya kelime grupları

içindeki şekil ve anlam bağlarıyla ilgilidir. Fakat sıfatlar isim olarak da kullanıldıkları için bu ekle yapılan isimler hem sıfat hem isim olarak kullanılan vasıf isimleridir” (Ergin, 2013, s.159). Ek, ünlülerden ve r, w, y ünsüzlerinden sonra *+lı, +li*; *l, m, n, ñ, z, j* sedalı ünsüzlerinden sonra *+dı, +di*; sedasızlardan sonra *-ti, -ti* biçimindedir. (Ayan, Biray ve Kurmangaliyeva, 2015, s.61).

Екпінді (Öncü, Önder) *sıfat. mecaz. sovyet.* Öncü, başarılı, kazanan (KEDS. 2011, c.5. s.183).

Интернационалды (Uluslararasılı) *sıfat. sovyet.* Çok milletli (farklı halkları olan) “Krasnoarmeysk” uluslararası bir sovhoz (çiftlik) (KEDS. 2011, c.7. s.313).

Коллективті (Kolektifli) *sıfat. tarih. sovyet.* Kolektifli olan, birleşik (KEDS. 2011, c.8. s.71).

Колхозды (Kolhozlu) *sıfat. tarih. sovyet.* Kolhozlaşmış olan, kolhoz olarak organize edilen (KEDS. 2011, c.8. s.76).

Социалды (Sosyalist) (*latin. socialis.*) *sıfat. konuşma dili. sovyet.* Sosyalistlik (KEDS. 2011, c.13. s.290).

Yukarıdaki verilere dayanarak, Sovyet ideolojisi ile oluşan söz varlığı olarak tespit edilen sözcüklerin isim köküne *+ti*, (1) *+dı* (2), *+di* (2), ekinin getirilmesiyle türetilmiş 5 adet sıfat bulunmuştur.

8.2.2. İsimden Türemiş Sıfat Yapan **+ШЫЛ, +ШІЛ** (*+şıl, +şil*) Ekleriyle Oluşan Söz Varlığı

+şıl, +şil; Kazak Türkçesinde oldukça işlek bir ek olup isim, sıfat ve zamirlere gelerek, bunların anlamlarına uygun olarak belli bir işe, harekete elverişli olmayı, düşkünlüğü belirten bu ek, bağlılık anlamı taşıyan yeni isimler yapar. Ayrıca, iki nesne arasında karşılaştırma veya benzetme anlam ilgisi sağlayan sıfatlar türetir (Koç ve Doğan, 2004, s.188).

Антиреволюцияшыл (Devrim karşıtlığı) *sıfat. siyasi. sovyet.* Devrime, devrim fikrinin gerçekleşmesine karşı olma (KEDS. 2011, c.1. s.517).

Байшыл (Zengin yanlısı) *sıfat. sovyet.* Zenginleri savunan, onların gözüne girmeye çalışan (KEDS. 2011, c.2. s.607).

Байшыл-буржуазияшыл (Zengin, Burjuva yanlısı) *sıfat. sovyet.* Sömürücü sınıfın çıkarlarının savunucusu, zenginlerin destekçisi (KEDS. 2011, c.2. s.607).

Байшыл-ұлтшыл (Zengin, Milliyetçi yanlısı) *isim. sovyet.* Sovyet hükûmeti dönemindeki yönetenler, millî çıkarları Sovyet hükûmeti çıkarlarından yüksek tutan, onları savunan (KEDS. 2011, c.2 s.607).

Еңбекшіл (Çalışmayı seven) *sıfat.* Çalışkan, emeği seven kimse (KEDS. 2011, c.5. s.314).

революцияшыл (Devrimci) *sıfat. sovyet.* Devrim yolunu takip eden, devrimci (KEDS. 2011, c.12. s.464).

Ұлтшыл (Milliyetçi) *sıfat. sovyet.* Aşırı milliyetçiliğin destekçisi, kendi milletini kibirli bir şekilde diğer milletlerden üstün gören ve diğer milletlere karşı ayrımcılık yapan biri (KEDS. 2011, c.14. s.718).

Оңшыл (Sağcı, Siyaset yanlısı) *sıfat. sovyet. siyasi.* Sağ görüşlü olan (KEDS. 2011, c.11 s.696).

Советшіл (Sovyet yanlısı) *sıfat. tarih.* Sovyet hükûmetini içten seven, Sovyet hükûmetini savunan kimse (KEDS. 2011, c.13. s.224).

Yukarıdaki verilere dayanarak, Sovyet ideolojisi ile oluşan söz varlığı olarak tespit ettiğimiz sözcüklerin isim köküne +şıl, (7) +şil (2), ekinin getirilmesiyle türetilmiş 9 adet sıfat tespit edilmiştir.

8.2.3. İsimden Türemiş Sıfat Yapan +ДАЙ, +ДЕЙ, +ТАЙ, +ТЕЙ (+day, +dey, +tay, +tey) Ekleriyle Oluşan Söz Varlığı

Kazak Türkçesinde isimden sıfat türeten işlek bir ektir. Bu ek zamir, çağdaş Türk lehçelerinin tamamında sayı adları ve sıfat-fiillere getirilerek onlara kıyaslama ve Eski Türkçeden beri kullanılan +çА eki eşitlik anlamı katar. Akrabalık adları, sevgi ve küçültme ifadeli sözlerde kullanılmış olup türetilen sözcüğe “gibi” ve “kadar” gibi edatların anlamını verir (Koç ve Doğan, 2004, s.190). +day, +dey+ tay, +tey ekleri asıl

sayı isimlerine gelerek tahmini sayı sıfatları yapar (Ayan, Biray ve Kurmangaliyeva, 2015, s.64).

Комсомолдай (Komsomol benzeri) *sıfat. tarih. sovyet.* Komsomol gibi, komsomol'a benzeyen (KEDS. 2011, c.8. s.99).

Yukarıdaki verilere dayanarak, Sovyet ideolojisi ile oluşan söz varlığı olarak tespit edilen sözcüklerin isim köküne +day (1), ekinin getirilmesiyle türetilmiş 1 adet sıfat bulunmuştur.

8.2.4. İsimden Türemiş Sıfat Yapan +ЛЫҚ, +ЛИК, +ДЫҚ, +ДИК, +ТЫҚ, +ТИК (+lıq, +lik, +dıq, +dik, +tıq, +tik) Ekleriyle Oluşan Söz Varlığı

Kazak Türkçesinde kullanım sıklığı büyük olan bu ek, geçmişten beri işlek olarak kullanılmaktadır. Başlıca fonksiyonları isimlerden, yer, alet, layıklık, gereklik, miktar, topluluk isimleri, mücerret kavram isimleri ve sıfat yaparlar (Öner, 1998, 36). Ek, ünlülerden ve r, w, y ünsüzlerinden sonra +lıq, +lik; 'l, m, n, ñ, z, j' sedalı ünsüzlerinden sonra +dıq, +dik; sedasızlardan sonra -tıq, -tik biçimindedir. (Ayan, Biray ve Kurmangaliyeva, 2015, s.61).

Ауылдық-Селолық (Köylü-Kasabalı) *sıfat. tarih. sovyet.* Köy ile kasabaya ait. Köylük ve kasabalık yerler (KEDS. 2011, c.2. s.218).

Ауыл-Селолық (Köy-Kasabalı) *sıfat.* Köy ve kasabalı (KEDS. 2011, c.2. s.218).

Еңбекшілік (Çalışkanlık) *sıfat.* İşçiye ait (KEDS. 2011, c.5. s.314).

Импералистік (Emperyalistlik) *sıfat. sovyet.* Emperyalizme ait olan (KEDS. 2011, c. 7. s. 256).

Большевиктік (Bolşeviklik) *sıfat. sovyet.* Bolşeviğe ait, bolşevikliğe özel (KEDS. 2011, c.3. s.475).

Коллективтік (Kolektiflik) *sıfat. tarih. sovyet.* Kolektif kuruluna ait (KEDS. 2011, c.8. s.71).

Колхозаралық (Kolhozlararası) *sıfat*. Kolektifler (kolhozlar) arası (KEDS. 2011, c.8. s.75).

Интернационалдық (Uluslararasılık) *sıfat. sovyet*. 1. Çok ulusluluk. 2. Dostluk, akrabalık, kardeşlik (KEDS. 2011, c.7. s.314).

Интернационалистік (İnternasyonalistlik) *sıfat, sovyet. tarih*. İnternasyonalistliğe ait (KEDS. 2011, c.7. s.315).

колхоздық (Kolhozlu) *sıfat. tarih. sovyet*. Kolhoza ait (KEDS. 2011, c.8. s.76).

Коммунистік (Komünistlik) *sıfat. tarih. sovyet*. Komünizme ait, komünistle bağlantılı (KEDS. 2011, c.8. s. 88).

Комсомолдық (Komsomollu) *sıfat. tarih. sovyet*. Komsomol üyesine ait, komsomol üyesine benzeyen (KEDS. 2011, c.8. s.100).

Одақтық (Birlik) *sıfat. sovyet. tarih*. Sovyetler Birliğine özgü olan (KEDS. 2011, c.11. s.610).

Пролетариаттық (Proletaryalı) *sıfat. sovyet*. Proletaryaya ait, ona ait, onun olan (KEDS. 2011, c.12. s.400).

Пролетарлық (Proletaryalık) *sıfat. sovyet*. Proletaryanın yönetimiyle, onların katılımıyla (KEDS. 2011, c.12. s.400).

Советтік (Sovyetlik) *sıfat*. Sovyet hükûmeti yapısına ait, Sovyet yaşam tarzına ait (KEDS. 2011, c.13. s.224).

Социалдық (Sosyalist destekçisi) *sıfat. sovyet. söylem*. Sosyalistlik (KEDS. 2011, c.13. s.290).

Социалистік (Sosyalistlik) *sıfat. sovyet*. Sosyalizm temelinde yerleşen, gerçekleşen, sosyalizme ait olan şey (KEDS. 2011, c.13. s.290).

Юридикалық (Yasallık) (*latin. juridicus*) *sıfat. sovyet*. Kanunla ilgili, hukuksal (KEDS. 2011, c.15. s.810).

Yukarıdaki verilere dayanarak, Sovyet ideolojisi ile oluşan söz varlığı olarak tespit edilen sözcüklerin isim köküne +lɨq (5), +lik (1), +dɨq (4), tɨq (2), tik (7) ekinin getirilmesiyle türetilmiş 19 adet sıfat bulunmuştur.

8.3. TÜREMİŞ FİİLLER

İsimlere veyahut fiil kök ve gövdelerine yapım ekleri eklenmek suretiyle elde edilen fiillerdir. Türemiş fiil yapmaya yarayan yapım ekleri, isimden fiil yapan ve fiilden fiil yapan yapım ekleri olarak 2'ye ayrılır (Koç ve Doğan, 2004, s.225).

8.3.1. İsimden Fiil Yapma Eklerle Yapılan Sözcükler

8.3.1.1. İsimden Türemiş Fiil Yapan +lɨA-, +lɨE-, dɨA-, dɨE-, +tA-, +tE- (+la-, +le-, +da-, +de-, +ta-, +te-) Ekleriyle Oluşan Söz Varlığı

Bütün Türk lehçelerinde işlek olarak karşımıza çıkan bu ekin Türkiye Türkçesinde sadece karşılığı +la +le şekilleri vardır. Kazak Türkçesinde ise $l > d > t$ değişimine bağlı olarak +da, +de, +ta, +te şekilleri de kullanılmaktadır. Bu ek, isim soylu bütün sözcük türlerine geldiği gibi, ses taklidi sözcüklere de eklenerek fiiller türetir (Koç ve Doğan, 2004, s.225). +la eki eklendiği adın gösterdiği nesne veya nitelediği başka nesneye yönelten, o nesneden etkilenen geçişli fiiller türetmenin yanında, bu ekin adın gösterdiği nesneyi araç olarak kullanma yoluyla o nesne ile ilgili işi gösteren geçişli fiiller türetir (Korkmaz, 2003, s.289). Ek, ünlülerden ve 'r, w, y' ünsüzlerinden sonra +la-, +le-; l, m, n, ñ, z, j' sedalı ünsüzlerinden sonra +da-, +de-; sedasızlardan sonra +ta-, +te- biçimindedir. İşlek bir ektir. Yapma ifade eden fiiller yapar (Ayan, Biray ve Kurmangaliyeva, 2015, s.68).

Конфиске- (Konfiskele-) *fiil. tarih. sovyet.* Haczetmek (KEDS. 2011, c.8. s.128).

Национализация- (Millileştirilmek) *fiil. tarih. sovyet.* Mülkiyetin devlet mülkiyetine dönüştürülmesi (KEDS. 2011, c.11. s.505).

Норымда- (Normalle-) *fiil. konuşma dili. sovyet.* Normalleştirme, doğru oranlı aktarım (KEDS. 2011, c.11. s.570).

Социализацияла- (Sosyalistleşme-) *fiil. sovyet.* Proletarya diktatörlüğü durumunda mülkiyetin kamusal, sosyalist mülkiyete dönüştürülmesi (KEDS. 2011, c.13. s.290).

Yukarıdaki verilere dayanarak, Sovyet ideolojisi ile oluşan söz varlığı olarak tespit edilen sözcüklerin isim köküne +le (1) +la (3), ekinin getirilmesiyle türetilmiş 4 adet fiil bulunmuştur.

8.3.1.2. İsimden Türemiş Fiil Yapan +ЛАН-, +ЛЕН-, ДАН-, +ДЕН-, +ТАН-, +ТЕН- (+lan-, +len-, +dan-, +den-, +tan-, +ten-) Ekleriyle Oluşan Söz Varlığı

Ek, ünlülerden ve 'r, w, y' ünsüzlerinden sonra +lan-, +len-; l, m, n, ñ, z, j' sedalı ünsüzlerinden +dan-, +den-; sedasızlardan sonra +tan-, +ten- biçimindedir (Ayan, Biray & Kurmangaliyeva, 2015, s.68). +La isimden fiil yapma eki ve -n dönüşlülük ekinin birleşmesinden oluşmuş kaynaşık ve birleşik bir yapım ekidir. Kazak Türkçesindeki bu ek, Türkiye Türkçesindekiyle aynı işlevde kullanılmaktadır (Koç, Doğan, 2004, s.226).

Большевиктен- (Bolşeviklen-) *fiil. sovyet.* Bolşeviklik yolunu seçme, Bolşevizme teslim olma (KEDS. 2011, c.3. s.475).

Коллективтен- (Kolektiflen-) *fiil. tarih. sovyet.* Bireysel çiftçilerin kolektif çiftliklere, kolhozlara karışması birleşmesi (KEDS. 2011, c.8. s.70).

Колхоздан- (Kolhozdan-) *fiil. tarih. sovyet.* Ortak çiftçilerin kolektif çiftliklerine dâhil olması, onların entegrasyonu (KEDS. 2011, c.8. s.75).

Конфискеден- (Konfiskelen-) *fiil. sovyet.* Haczedilmek (KEDS. 2011, c.8. s.128).

Национализациялан- (Millileştirilen-) *fiil, tarih. sovyet.* Özel Mülkiyetin devlet mülkiyetine dönüştürülmesi (KEDS. 2011, c.11. s.505).

Оңшылдан- (Sağcılaşıma-) *fiil. toplum. siyasi.* Siyasete olumlu (gerici, muhafazakar) bir yaklaşıma geçiş (KEDS. 2011, c.11. s.696).

Yukarıdaki verilere dayanarak, Sovyet ideolojisi ile oluşan söz varlığı olarak tespit edilen sözcüklerin isim köküne +lan- (1) +len- (1), +dan- (2), +ten- (2), ekinin getirilmesiyle türetilmiş 6 adet fiil bulunmuştur.

8.3.1.3. İsimden Türemiş Fiil Yapan +ЛАС-, +ЛЕС-, ДАС-, +ДЕС-, +ТАС-, +ТЕС- (+лас-, +лес-, +дас-, +дес-, +тас-, +тес-) Ekleriyle Oluşan Söz Varlığı

+La isimden fiil yapma eki ve -s işteşlik ekinin birleşmesinden oluşmuş kaynaşık ve birleşik bir yapım ekidir (Koç ve Doğan, 2004, s.226). Ek, ünlülerden ve 'r, w, y' ünsüzlerinden sonra +лас-, +лес-; l, m, n, ñ, z, j' sedalı ünsüzlerinden sonra +дас-, +дес-; sedasızlardan sonra +тас-, +тес- biçimindedir (Ayan, Biray ve Kurmangaliyeva, 2015, s.68).

Артельдес- (Arteldes-) *fiil. tarih.* Kurumlaşmak, kurum olarak birleşmek, bir araya gelmek (KEDS. 2011, c.1. s.652).

Коллективтес- (Kolektifleş-) *fiil. tarih. sovyet.* Bireysel çiftliklerin kolektif çiftliği ve kolhozla birleşmesi (KEDS. 2011, c.8. s.71).

Колхоздас- (Kolhozlaş-) *fiil. tarih. sovyet.* Kolektif çiftlik olarak birlikte örgütlenme (KEDS. 2011, c.8. s.75).

Yukarıdaki verilere dayanarak, Sovyet ideolojisi ile oluşan söz varlığı olarak tespit edilen sözcüklerin isim köküne +дас- (1), +дес- (1), +тес- (1), ekinin getirilmesiyle türetilmiş 3 adet fiil bulunmuştur.

8.3.2. Fiilden Fiil Yapma Eklerle Yapılan Sözcükler

8.3.2.1. Fiilden Türemiş Fiil Yapan +ДЫП-, +ДИП-, +ТЫП-, +ТІП- (+дыр-, +дир-, +тыр-, +тір-) Ekleriyle Oluşan Söz Varlığı

İşlek bir ettirgenlik ekidir. Yaptırma ve oldurma ifade eden fiiller yapar. Sedasız veya sürekli ünsüzler (l, m, n, ñ, r, v, y, z, w) ile biten fiillere getirilir, (Ayan, Biray ve Kurmangaliyeva, 2015, s.78).

Артельдестір- (Kurumsallaştır-) *fiil. sovyet.* Artellere biriktirmek (KEDS. 2011, c.1. s.652).

Большевиктендір- (Bolşeviklendir-) *fiil. sovyet.* Bolşevik olma, Bolşevizm yolunu tutma (KEDS. 2011, c.3. s.475).

Коллективтестір- (Kolektifleştir-) *fiil. tarih. sovyet.* Bireysel çiftçileri kolektifleştirilmiş çiftliklerle ve kolhozlarla birleştirerek köy çiftliklerini değiştirme, yeni kolektif çiftlikler yapma (KEDS. 2011, c.8. s.71).

Колхоздастыр- (Kolhozlaştır-) *fiil. tarih. sovyet.* Ortak çiftçilerin kolektif çiftliklerine dâhil edilmesi (KEDS. 2011, c.8. s.75).

Колхоздастыр- (Kolhozlaştır-) *fiil. tarih. sovyet.* Ortak çiftçilerin kolektif bir çiftlikte birleştirilmesi (KEDS. 2011, c.8. s.75).

Коллективтендір- (Kolektiflendir-) *fiil. tarih. sovyet.* Bireysel çiftçilerin kolektif çiftliklerle, kolhozlarla birleşmesi üzerine köy çiftliklerini değiştirme, yeni kolektif işlerini yerleştirme işine verilen ad (KEDS. 2011, c.8. s.70).

Yukarıdaki verilere dayanarak, Sovyet ideolojisi ile oluşan söz varlığı olarak tespit edilen sözcüklerin fiil köküne +-dir-(2), +-tır-(2), +-tir-(2), eklerinin getirilmesiyle türetilmiş 6 adet fiil bulunmuştur.

8.3.2.2. Fiilden Türemiş Fiil Yapan +-/- (+/-) Ekiyle Oluşan Söz Varlığı

Oldukça işlek olan bir fiilden fiil yapma ekidir. Bir başka deyişle edilgenlik eki olarak tabir edilen bu ekin yaptığı fiillerde iş kendiliğinden yapılmış gibi bir anlam taşır ve işin kimin tarafından yapıldığı belli değildir (Koç ve Doğan, 2004, s.231).

Коллективтендіріл- (Kolektiflendiril-) *fiil. tarih. sovyet.* Bireysel çiftçileri kolektif çiftliklerle birleştirerek yeni kolektif çiftliklerin kurulması (KEDS. 2011, c.8. s.71).

Колхоздандырыл- (Kolhozlaştırıl-) *fiil. tarih. sovyet.* Ortak çiftçilerin kolektif çiftçiliğe entegrasyonu (KEDS. 2011, c.8. s.75).

Советтендіріл- (Sovyetlendiril-) *fiil. tarih.* Sovyet sistemine geçiş (KEDS. 2011, c.13. s.224).

Yukarıdaki verilere dayanarak, Sovyet ideolojisi ile oluşan söz varlığı olarak tespit edilen sözcüklerin fiil köküne +-l- (3) ekinin getirilmesiyle türetilmiş 3 adet fiil bulunmuştur.

SONUÇ

Sovyetler Birliğinin, devrimle birlikte ortaya koyduğu ideolojik yaklaşımlar bütün cumhuriyetlerde olduğu gibi Kazakistan’da da ciddi değişimlere neden olmuştur. Sovyet ideolojisi çok milletli bir yapıyı elinde tutabilmek, düzeni sürdürülebilir bir hâle getirmek için yeni bir uygulamaya gitmiş ve Sovyetler Birliği için yeni bir kimlik şekli olan “Sovyet Tipi” insan kavramını ortaya atmıştır. Bu kimlik, her şeyden önce Sovyetlerde uluslar üstü bir kimlik durumundadır. Bu kimliğin kültürel varlığı ise Marksist Leninist düşünceye ve Rus kültürü merkezîyetçiliğine dayanmaktadır. Sovyet rejimi, ideolojisi doğrultusunda toplumu radikal bir şekilde değiştirmeyi amaçlayan ve sert bir biçimde uyguladığı Sovyet kültürü yaratma ideolojisi, toplumun her alanında kendini az/çok hissettirmiş, özellikle Sovyet dil politikaları hususunda kati bir biçimde uygulanmıştır. Tüm bu nedenlerle Sovyetler Birliği’nin kurucuları olan başta Lenin’in, Stalin’in ve onların kurduğu sistemli dil politikaları hakkında ayrıntılı bilgi verilmiş ve alanla ilgili çalışma yapan bilim insanlarının görüşleri de çalışmaya eklenmiştir.

Sovyetler Birliği döneminde, Kazakistan’da yaşanan gelişmeler SSCB Döneminde Kazakistan (1920-1991) başlığının altında toplanmıştır. Alaş Orda idaresinden sonra Kazak Türklerinin Sovyetler Birliği’ne dâhil olma süreci, yaşanan kıtlık ve siyasi sürüncemelerin sonuçları Kazak Türklerinde büyük acılara neden olmuştur. Sovyetlerin son zamanlarındaki Jeltoksan olayları Kazak Türkleri açısından bağımsızlığın en önemli kıvılcımları olarak adlandırılabilir. Kazakistan’ın bağımsız olmasından sonra dil politikalarında değişikliğe gidilmiş ve Kazak Türkçesi dersleri ile Kazak Türkçesinin devlet dili olması münasebetiyle ana dile dönüşün hızlandırıldığı gözlemlenmiştir. Kazak Türklerinin kullandığı alfabeler çalışmamın içerisinde yer almış, ilk kullandıkları Arap alfabesi, sonrasında kullanılan Latin alfabesi ve Sovyetlerin 1940 yılında aldığı kararla günümüzde de kullanılmaya devam edilen Kiril alfabesi hakkında bilgiler verilmiştir. Geçmişten günümüze alfabe değişiklikleri ele alındığı gibi günümüzdeki alfabe tartışmaları ve 2025 alfabe vizyonu da bu kapsamda çalışmada değerlendirilmiştir. 2. bölümde, “Kazak Edebî Dilinin Oluşum Süreci” başlığı altında XVIII, XIX ve XX. yüzyılda Kazak Edebî Dilinin yazı diline geçişi, geçirdiği süreç ve döneme etki etmiş önemli şairler ve yazarlar hakkında bilgiler verilmiştir. 3. bölüm, çalışmamın ana kaynağını oluşturan kısımdır. Kazak Edebî Dili Sözlüğü’nden Sovyet ideolojisi

bağlamında tespit edilen söz varlığı ele alınıp incelenmiştir. Bu kapsamda Sovyet İdeolojisi bağlamında oluşmuş toplam 305 sözcük, tamlama ve deyim tespit edilmiştir. Her bir sözcüğü tabloda göstererek Kazak Türkçesi sözcüklerinin Kiril alfabesiyle açıklaması, Latin harfleriyle transkripsiyonu ve Türkiye Türkçesindeki izahı verilmiştir.

Çalışmanın 4. bölümünde ise tespit edilen sözcüklerin kullanım alanları bakımından birçok alana olan yansımalarının tespiti yapılmış, tanıklı cümlelerle örneklendirilmiştir. Bu yansımalar, sözlükte tespit edilen sözcüklerle birlikte de verilmiştir. Tespit edilen sözcüklerin hangi alanda ve kaynaklarda yer aldığı sınıflandırarak yer verilmiştir. Çalışmada tespit edilen sözcüklerin orijinal Kazak Türkçesi kısımları ve Türkiye Türkçesine aktarımları yer almıştır. Bu bölümde, Sovyet ideolojisi ile ilgili sözcüklerin yazılı kaynaklara yansımalarında; Edebî Eserlere Yansımalarında 59, Tarih ve Ders Kitaplarına, Siyasi, Sözlük ve Ansiklopedik Eserlere Yansımalarında 22, Gazete ve Dergilere Yansımalarında 33, sözcüğe tezde yer verilmiştir.

Sovyet İdeolojisi Etkisinde Oluşan Adlandırmalar başlıklı bölümde, Sovyet ideolojisi etkisinde oluşan kişi adları ve Sovyet ideolojisi etkisinde oluşan yer adları kısımları incelenmiştir. Çalışmada tespit edilen sözcüklerin orijinal Kazak Türkçesi kısımları ve Türkiye Türkçesine aktarımları yer almıştır. Ekim Devrimi'nden sonra Kazak toplumunda Rus adlarının da Kazaklar arasında yeni doğan çocuklara verilmeye başladığını gözlemlenmiş ve değişen kişi adları ile ilgili tespitler yapılmıştır. Kişi adlarının sonuna bay, bek, sultan, mirza, töre, han gibi sözcükler eklenirken bu gelenek Sovyet eğitimi almış ailelerin birçoğu bunları kullanmaktan vazgeçip “ideolojik isimler” kullanmaya başladığı ve Вил (Владимир Ильич Ленин) /Vil – Vladimir İliç Lenin/; Мэлс (Маркс, Энгельс, Ленин, Сталин) gibi örneklerde yeni kişi adların oluşturulduğu tespit edilmiştir. Ekim Devrimi ile birlikte, Sovyetler Birliği'ne bağlı birçok yer adında farklılık yapıldığı gibi geniş topraklara sahip olan Kazakistan'daki yer adlarında da değişiklik olmuştur. Kazakistan'da Sovyetlerin ilk dönemlerinden itibaren kolhoz (köy), şehir, kasaba, cadde ve sokak gibi yer adlarının Sovyet ideolojisine uygun Sovyetleri simgeleyen sözcüklerle ve devrimci kişilerin soyadları kullanılarak adlandırılmaya başladığı gözlemlenmiştir.

6. bölümde, Kazak Edebî Dili Sözlüğü'nden tespit edilen sözcüklerin kullanım alanları bakımından birçok alana yansydıkları gibi sosyal hayata da yansydıkları tespit

edilmiştir. Bu yansımalar, sözlüğümüzde tespit edilen sözcüklerle birlikte verilmiştir. Bu bölümde tespit edilen sözcüklerin sosyal hayatta hangi alanda yer aldığını işlenmiştir. Çalışmada tespit edilen sözcüklerin orijinal Kazak Türkçesi başlığı ve Türkiye Türkçesine aktarımları yer almıştır. Bu bölümde, Sovyet ideolojisi ile ilgili sözcüklerin yazılı kaynakların diline yansımalarını eğitim alanına (10), tarım alanına (21), siyasi alana (67), dini alana (3), askerî alana (20) yansıyan söz varlığı adlı başlıklar halinde incelemiştir.

7. bölüm, Sovyet ideolojisi ile oluşan söz varlığının dil incelemesi bölümünde Kazak Türkçesi ile oluşmuş söz varlığı kısmında, Kazak Türkçesi ile oluşan söz ve ondan türetilen tamlamalara örneklerde de olduğu gibi yer verilmiştir, **ауыл кеңес** (köy konseyi), **ауыспалы қызыл ту** (dönüşümlü kırmızı bayrak) Bunun yanı sıra bazı tamlamaların da Rusçadan gelen sözcüklerle de oluşturulduğu görülmüştür, **ана данқ ордени** (Şöhretli ana madalyası), **ауыл совет** (Köy Sovyeti) vb. söz ve söz varlıkları çalışmamıza eklenmiştir. Rusça ve Batı kökenli sözcüklerle Kazak Türkçesinde oluşan Sovyet ideolojisi ile ilgili söz varlığı kısmında sözcükler genelde Sovyetler Birliği Cumhuriyetleri'nin ortak söz varlığı içerisinde de var olduğu bilinmektedir. Örneğin, Kazakça ek almış, **конфиске** (konfiske), **конфискеле-** (konfiskele-), **конфискелен-** (konfiskelen-), **конфискелеу** (konfiskelemek); kökeni Rusça ve Kazak Türkçesi olan birleşik isimler, **агрожәрдем** (tarım yardımı); birinci unsuru Rusça, ikinci unsuru Kazak Türkçesinden oluşan tamlamalar, **Ильич шамы** (İliç mumu, İliç lambası) yer almıştır. Bölümümüzde ayriyeten, isim ve sıfat tamlamaları ile oluşan söz varlığı, kısaltmalarla oluşan sözcükler, deyimlerle oluşan söz varlığı, edatlarla oluşan söz varlığı ve zarflarla oluşan söz varlığı kısımları da yer almıştır.

Tezin son bölümü olan 8. bölümde Sovyet ideolojisi ile oluşan söz varlığının oluşumunda eklerin işlevi adlı başlıkta, türemiş isimlere, türemiş sıfatlara ve türemiş fiillere yer verilmiştir.

İsimden türemiş isim yapan **+ЛЫҚ, +ЛИК, +ДЫҚ, +ДИК, +ТЫҚ, +ТИК** (+lıq, +lik, +dıq, +dik, +tıq, +tik) ekleriyle Sovyet ideolojisi ile oluşan söz varlığı olarak tespit ettiğimiz sözcüklerin isim köküne +dıq (6), +dik (2), +lıq (4), lik (2) eklerinin getirilmesiyle türetilmiş toplam 14 adet isim;

İsimden türemiş isim yapan +ЛАС, +ЛЕС, +ДАС, +ДЕС, +ТАС, +ТЕС (+las, +les +das, +des, +tas, +tes) ekleriyle Sovyet ideolojisi ile oluşan söz varlığı olarak tespit ettiğimiz sözcüklerin isim köküne +des (1), ekinin getirilmesiyle türetilmiş 1 adet isim;

İsimden türemiş isim yapan +ШЫ, +ШИ (+şı, +şi) ekleriyle Sovyet ideolojisi ile oluşan söz varlığı olarak tespit ettiğimiz sözcüklerin isim köküne +şı (7), +şi (3), eklerinin getirilmesiyle türetilmiş 10 adet isim;

İsimden Türemiş İsim Yapan +ШЫЛЫҚ, +ШИЛИК (+şılıq, +şilik) ekleriyle Sovyet ideolojisi ile oluşan söz varlığı olarak tespit ettiğimiz sözcüklerin isim köküne +şılıq (1), ekinin getirilmesiyle türetilmiş 1 adet isim;

Fiilden Türemiş İsim Yapan +МА, +МЕ, +БА, +БЕ, +ПА, +ПЕ (+ma, +me, +ba, +be, +pa, +pe) ekleriyle Sovyet ideolojisi ile oluşan söz varlığı olarak tespit ettiğimiz sözcüklerin fiil köküne +ma (1), ekinin getirilmesiyle türetilmiş 1 adet isim;

İsimden Türemiş Sıfat Yapan +ЛЫ, +ЛИ, +ДЫ, +ДИ, +ТЫ, +ТИ (+lı, +li, +dı, +di, +tı, +ti) ekleriyle Sovyet ideolojisi ile oluşan söz varlığı olarak tespit ettiğimiz sözcüklerin isim köküne +ti, (1) +dı (2), +di (2), ekinin getirilmesiyle türetilmiş 5 adet sıfat;

İsimden türemiş sıfat yapan +ШЫЛ, +ШИЛ (+şıl, +şil) ekleriyle Sovyet ideolojisi ile oluşan söz varlığı olarak tespit ettiğimiz sözcüklerin isim köküne +şıl, (7) +şil (2), ekinin getirilmesiyle türetilmiş 9 adet sıfat;

İsimden türemiş sıfat yapan +ДАЙ, +ДЕЙ, +ТАЙ, +ТЕЙ (+day, +dey, +tay, +tey) ekleriyle Sovyet ideolojisi ile oluşan söz varlığı olarak tespit ettiğimiz sözcüklerin isim köküne +day (1), ekinin getirilmesiyle türetilmiş 1 adet sıfat;

İsimden türemiş sıfat yapan +ЛЫҚ, +ЛИК, +ДЫҚ, +ДИК, +ТЫҚ, +ТИК (+lıq, +lik, +dıq, +dik, +tıq, +tik) ekleriyle Sovyet ideolojisi ile oluşan söz varlığı olarak tespit ettiğimiz sözcüklerin isim köküne +lıq (5), +lik (1), +dıq (4), +tıq (2), +tik (7) ekinin getirilmesiyle türetilmiş 19 adet sıfat;

İsimden türemiş fiil yapan +ЛА-, +ЛЕ-, +ДА-, +ДЕ-, +ТА-, +ТЕ- (+la-, +le-, +da-, +de-, +ta-, +te-) ekleriyle Sovyet ideolojisi ile oluşan söz varlığı olarak tespit ettiğimiz sözcüklerin isim köküne +le (1) +la (3), ekinin getirilmesiyle türetilmiş 4 adet fiil;

İsimden Türemiş Fiil Yapan +ЛАН-, +ЛЕН-, +ДАН-, +ДЕН-, +ТАН-, +ТЕН- (+lan-, +len-, +dan-, +den-, +tan-, +ten-) ekleriyle Sovyet ideolojisi ile oluşan söz varlığı olarak tespit ettiğimiz sözcüklerin isim köküne +lan- (1) +len- (1), +dan- (2), +ten- (2), ekinin getirilmesiyle türetilmiş 6 adet fiil;

İsimden türemiş fiil yapan +*ЛAC-*, +*ЛEC-*, +*ДAC-*, +*ДEC-*, +*TAC-*, +*TEC-* (+*las-*, +*les-*, +*das-*, +*des-*, +*tas-*, +*tes-*) Sovyet ideolojisi ile oluşan söz varlığı olarak tespit ettiğimiz sözcüklerin isim köküne +*das-* (1), +*des-* (1), +*tes-* (1), ekinin getirilmesiyle türetilmiş 3 adet fiil;

Fiilden türemiş fiil yapan +*-ДБIP-*, +*-ДIP-*, +*-ТБIP-*, +*-TIP-* (+*-dır-*, +*-dir-*, +*-tır-*, +*-tir-*) ekleriyle Sovyet ideolojisi ile oluşan söz varlığı olarak tespit ettiğimiz sözcüklerin fiil köküne +*-dir-*(2), +*-tır-*(2), +*-tir-*(2), eklerinin getirilmesiyle türetilmiş 6 adet fiil;

Fiilden türemiş fiil yapan +*-I-* (+*-l-*) ekiyle Sovyet ideolojisi ile oluşan söz varlığı olarak tespit ettiğimiz sözcüklerin fiil köküne +*-l-* (3) ekinin getirilmesiyle türetilmiş 3 adet fiil tespit edilmiştir.

Bu sözcüklerin çoğu bazı ses değişimleri dışında Türkiye Türkçesi ile işlevleri bakımından anlaşılacak derecede benzer olduğu da görülmüştür.

Yapılan bu çalışma sonucunda elde edilen veriler ışığında, Kazakistan'da SSCB'nin siyasi, ekonomik, dil, eğitim ve kültürel alanlardaki politikasının, tarihsel olarak oluşturulmuştur. Kazak geleneksel ulusal yapısı yerine Sovyet otoriter-sosyalist rejiminin yerleştirilmesi olduğunu ve Kazak Türkçesine doğrudan veya dolaylı olarak yarattığı etki istatistiki verilerle bariz bir biçimde ortaya konmuştur.

KAYNAKÇA

- Adilbayev, A. (2002). *Çarlık Döneminde Kazak Topraklarında Yürütülen Ruslaştırma Faaliyetleri*, Bilig, (23) 67-90.
- Ağayev, E. (2006). *Sovyet İdeolojisi Çerçevesinde Türk Cumhuriyetlerinin Tarih Yazımı ve Tarih Eğitimi, Azerbaycan Örneği*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Aksan, D. (2006). *Türkçenin Sözvarlığı*. Ankara, Engin Yayınevi.
- Aktay, S. (2017). *Sovyet İdeolojisinin Kazakistan Toponimlerine Yansıması*. İdil, (38) 2685-2693.
- Alkaya, E. Buran, A. (2013). *Çağdaş Türk Yazı Dilleri-II*. Eskişehir, T.C. Anadolu Üniversitesi yayını.
- Aliyeva, G. (2005) *Sscb Döneminde Azerbaycan'da Dil Plânlaması, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara*.
- Arkhyatayeva, A. (2021). *Sovyetler Birliği'nin Kazakistan Politikası (1927-1938)* Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Denizli.
- Ayan, E. Biray, N. Ercilasun Kurmangaliyeva, G. (2015) *Çağdaş Kazak Türkçesi*, İstanbul, Bilge Kültür Sanat.
- Aytbayulı, Ö. (1998). *Türk Dillerinde Terimlerin Ortak Kullanılmasının Temel Prensipleri*. Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Dergisi, (17) 7-12.
- Bacon, Elizabeth E. (1978). *Esir Orta Asya*, Çev. Tansu Say, İstanbul, Tercüman Yayınları.
- Balakayev, M. Sızdıkova, R. Janpeyisov, E. (1968). *Kazak Edebî Dilinin Tarihi*, Almatı, Mektep Baspası.
- Bayniyazov, A. Bayniyazova J. (2014). *Kazakistan'da Kıpçak Sözlükleri ve XVII-XX Yüzyıllar Arası Sözlük Çalışmaları*. Bilig, (71) 81-92.
- Bayniyazov, A. (2018). 100. Yılında Sovyet İhtilâli ve Türk Dünyası. *XX. Yüzyılın 20. - 30. Yıllarında Kazak Edebiyatında Sansür*. Ankara, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 573-581.
- Bayniyazov, A. Bayniyazova J. Koç. K. (2021). *Türkiye Türkçesi-Kazak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Bizakov, S. (1999). *Sözdiñ Jarıspa Tulğaları*. Almatı, Kağanat Baspası.
- Boranbayeva, G. S. (2004). *SSCB Dönemi ve Bağımsızlık Sonrası Kazakistan Cumhuriyeti'nde Kazak Dilinin Genel Durumu*. Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, Cilt1, (1) 20-41.
- Büyük Ansiklopedi. 1990. Milliyet. Cilt 13, 5004.
- Dinasheva, L. Egamberdiyev, M. (2019). *Çarlık Rusyasının Güney Kazakistan'daki Eğitim Politikası (1850–1914)*. Belleten, (297) 665-688.
- Doğan, O. (2011). *Rusya'nın Orta Asya'ya Yönelik Siyasetinde Kazak Hanlıklarının Önemi (18. Yüzyılın İlk Yarısı)*. Tarih Dergisi (37) 77-92.
- Doğan, O, Erdoğan, A. (2017). *Batı Türkistan Hanlıkları (Kuruluştan Yıkılışa)*. Ankara, Berikan.
- Doğançay, Aktuna, S. (1995). *“Language planning and education, An intertwined matrix”*, *Dilbilim araştırmaları* Ankara, Bizim Büro Basımevi.
- Ergin, M. (1993). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul, Bayrak yayınları.
- Ergin, M. (2013). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul, Bayrak yayınları.
- Fierman, W. (1991). *Language planning and national developmant, the Uzbek experience*, Berlin; New York, Moun-ton de Gruyter.
- Gökdağ, B. A. (2015). *Türklerin Dünyası, Dil, Kimlik, Siyaset*. İstanbul, Akçağ Yayınları.
- Gömeç, S. Y. (2003). *Türk Cumhuriyetleri ve Topluluklar Tarihi*, Ankara, Akçay Yayınları.
- Gömeç, S, Y. (2020). *Sovyet Rusya Döneminde Kazakistan*. Türk Dünyası Araştırmaları Cilt 124, (245) 405-420.
- Gülensoy, T. (1999). *Türk Kişi Adlarının Dil ve Tarih Açısından Önemi*. Türk Dili, (565) 3-9.
- Güven, E. (2021). *“Hakas ve Kırgız Adı Üzerine”*. Asbider (Akademi Sosyal Bilimler Dergisi), Cilt 8, (23) 344-355.
- Güven, E. (2021). *Hakas Yazı Dilinin Oluşturulma Süreci*. Doktora Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Çağdaş Türk Lehçeleri, Ankara.
- Güven, E. (2023). *“Hakasça “Ah Çibek Arığ” destanında kadınla ilgili söz varlığı”*. *Turkish Studies -Language*, Cilt 18, (2) 937-948.
- Hahn, J. W. (1969). *“The Komsomol Kollektiv as an Agency of Political Socialization”*. Youth Society, (1) 219-237.

- Hekimoğlu, S. F. (2012). *Sovyetler Birliği Döneminde Kazakistan, Bölgesel ve küresel politikalarda Orta Asya* / editör, M. Savaş Kafkasyalı Ankara-Türkistan, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, 389-427.
- Hitchins, K. (2002). “Kazaklar”. *İslam Ansiklopedisi*, (25, 131-132). Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Hizmetli S. (2011). *Kazak Ulusu ve Kazak Tarihi Üzerine, Dünyü ve Bugünü*. İstem, (17) 23-43.
- Januzakov, T. (1989). *Esminiz kim? Vaşę imya?* Almatı, Kazakistan Yayınları.
- Januzakov, T. (2009). *Qazaq Esimderiniñ Anıqtamalıǵı*. Almatı, Arıs Baspası.
- Kara, A. (2006). *Kazakistan’ın Yeniden Doğuşu, 1986 Aralık Olayları*. İstanbul, Ufuk ötesi Yayınları.
- Karaağaç, G. (2018). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara, Türk Dil Kurumları Yayınları.
- Karabulut, F. (2004). “*Dil Ölümü Sürecinde Kazak Türkçesinin Durumu*”. Sosyal Bilimler Celal Bayar Üniversitesi S.B.E, Cilt 2, (1) 67-87.
- Karabulut, F. (2009). *İktidar Meşrulaştırma Mücadelesinin Odağı Orta Asya, Sovyetlerin Dil ve Eğitim Politikaları*. Bilig, (50) 65-96.
- Karahan, L. (2004). *Türkçede Söz Dizimi*, Ankara, Akçağ Yayınları.
- Kaya, A. (2012). *SSCB Sonrası Coğrafyada Ulus İnşa Süreci, Kazakistan Örneği*. Alternatif Politika, Cilt 4, (3) 354-378.
- Kayratulı, B. (2019). *Kazakiya Kalay Otarlandı?* Almatı, BRK Press Yayınları.
- Kesici, K. (2003). *Dün Bugün ve Hedefteki Kazakistan*. İstanbul, İq Kültür Sanat.
- Kınacı, C. (2010). *Sovyetlerden Günümüze Kazakistan’da Kazak Dilinde Eğitim Politikaları*. Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 1304-1319.
- Kınacı, Y. Z. *Kolhozlar Sovhozlar ve Kibutzlar, Kolektif Örgüt Yapılarının İncelenmesi Üzerine Bir Deneme*, Public Administration Institute for Turkey and the Middle East (TODAIE).
- Koç, K. Doğan, D. (2004). *Kazak Türkçesi Grameri*. Ankara, Gazi Kitabevi.
- Koç, K. Bayniyazov, A. Başkapan, V. (2021). *Kazak Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlüğü*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Konseptsiya Yazıkovoy Politiki Respubliki Kazakhstan. *Kazakhstanskaya Pravda* gazetesi, 6 Kasım 1996.
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi Kurumu*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2007). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)* (2 B.). Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kochan, L. ve J. Keep (1997). *The Making of Modern Russia*, Penguin Books.
- Kul-Muhammed, M. (2011). *Қазақ Әдеби Тілінің Сөздігі (Kazak Edebî Dili Sözlüğü)*. XV-том. Almatı, Ahmet Baytursınlı Dilbilimi Enstitüsü “Arıs” Baspası.
- Kutalmış, M. (2004). *Tarihte ve Günümüzde Kazakistan’ın Alfabe Meselesi*. Bilig, (31) 1-21.
- Lenin, V.İ. (1949). *Tezisi po natsionalnomu voprosı*, İz. Proiz. Cilt 23, Moskva, Politizdat.
- Madieva, G. B. İmanberdiyeva, S. K. (2004). *Onomastika, Zerttev Meseleleri*. Astana, IS-Servis JSS Baspası.
- McLeish, J. (1972). *The Soviet Conquest of Illiteracy*. The Alberta Journal of Educational Research 18, 309.
- Nurpeyisov, K. (1972). *Kazakstannın Şarualar Sovyetleri (1917–1929 Jıldar)*, Almatı, Kazak SSR Gılım Baspası.
- Omarbekov, T. (2016). *Kazakistan Tarihi*. Almatı, Kazak Üniversitesi Yayınevi.
- Otyzbay, J. (2019). *Türk Kavram Sisteminde Renkler*. Ankara, SFN Yayıncılık.
- Otyzbayeva, J. (2014). *Kazakistan’da Alfabe Hareketleri ve Günümüzdeki Kazak Latin Alfabeti Tartışmaları*, Modern Türklük Araştırmaları Dergisi. Cilt 10, (4) 111-125.
- Öner, M. (1998). *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özdemir, A. (2016). *Destandan Romana, İlk Kazak Romanları Üzerine Oluşumcu Kuruluşçu Bir Deneme*. Konya, Salkımsöğüt Yayınevi.
- Özdemir, B. (2016). *Rusya’nın Kırsal Kesiminde Komünist Gençler Birliği’nin Kuruluşu ve Sovyet İktidarının Güçlenmesindeki Rolü, 1918-39*. Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi Cilt 3, (1) 19-30.
- Öztürk, B. (2018). “Azerbaycan Pioner Teşkilatı ve Sovyet Toplumunun İnşası Sürecinde Çocuklar”, Avrasya İncelemeleri Dergisi, (1) 91-101.
- Rısbergenova, K. (2000). *İstoriko-Lingvistiçeskoye İssledovaniye Toponimov Yujnogo Kazahstana*. Almatı, Gılım Baspası.

- Saduakasov, A. (2012). *Türki tildes memleketterdin ulttik sayasatı, Alipbi reformalarının genezisi jane evolyutsiyası* (Monografiya). Astana, L. N. Gumilyev atındağı Euraziya Universiteti.
- Saraç, H. (2020). *Sovyet Rusya'nın Korenizatsiya (Yerelleştirme) Kapsamında Uyguladığı Dil Politikaları, Orta Asya Örneği*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 13, (71)
- Saraç, H. (2023). *Sovyetlerden Günümüze Rus Siyaset Dilinde Renk Sembolizmi*, Akademik İncelemeler Dergisi Cilt 18, (1)
- Stalin İ.V. (1953). *Marksizm ve Dilcilik Meseleleri*, Bakü, Azərneşr.
- Sızdıkova, R. (1993). *Kazak edebi tilinin tarihi (XV-XIX ғасырлар)* Almatı, Beti ISBN 5-630-00214-7.
- Suzdaltseva, V. N. (2014). “*Simvolika tsveta i funktsionirovaniye tsevooboznaçeniı v massmediynom političeskom diskurse*”. Vestnik Moskovskogo Universiteta, (1) 81-96.
- Şaymerdenulı, E. (1999). ed. *Atameken Atavları Anıktamalıǵı/Anavatan Adları Kılavuzu*, Astana.
- Şenel, M. (2021). *Adbilim Açısından Yanlış Yazılan Kişi Adları “Kars İli Örneği*. İstanbul, Hiperyayın.
- Şimşir, N. (2008). *Kazak Tarihi ve Kültürü Araştırmaları*. İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Қазақ Әдеби Тілінің Сөздігі (Kazak Edebî Dili Sözlüğü)*. (2011). I-XV-том. Almatı, Ahmet Baytursınlı Dilbilimi Enstitüsü “Arıs” Baspası.
- Zhumashov, Y, (2010). *Kazakistan Cumhuriyeti'nde Yerel Yönetim Reformları, Kolhoz ve Sovhoz Sisteminin Çözülmesi ve Yeni Yapılanma*, Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

EKLER

EK 1. ORJİNALLİK RAPORU FORMU

ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Tarih, 01/08/2023

Tez Başlığı, Sovyet İdeolojisi Bağlamında Kazak Türkçesinde Oluşan Söz Varlığı

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 199 sayfalık kısmına ilişkin, 06/07/2023 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %12'dir.

Uygulanan filtrelemeler,

- 1- ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- 2- ☒ Kaynakça hariç
- 3- ☒ Alıntılar dâhil
- 4- ☒ 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Ardaahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nde belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

01/08/2023

Adı Soyadı,	Necati ÜNLÜCAN
Öğrenci No,	19201900002
Ana Bilim Dalı,	Türk Dili ve Edebiyatı
Programı,	Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bilim Dalı
Statüsü,	☐ Yüksek Lisans ☒ Doktora

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

UYGUNDUR.

Prof. Dr. Ayabek BAINIYAZOV

Detaylı Bilgi, <https://www.ardahan.edu.tr/birim.aspx?id=1002003>

Telefon, 0-4782117522

Faks, 0-4782117523

Eposta, sbe@ardahan.edu.tr

EK 2. ETİK KURUL MUAFİYET İZİNİ

ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU

ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Tarih 01/08/2023

Tez Başlığı, Sovyet İdeolojisi Bağlamında Kazak Türkçesinde Oluşan Söz Varlığı

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam,

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

Tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

01/08/2023

Adı Soyadı, Necati ÜNLÜCAN
 Öğrenci No, 19201900002
 Ana Bilim Dalı, Türk Dili ve Edebiyatı
 Programı, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bilim Dalı
 Statüsü, ☐ Yüksek Lisans ☒ Doktora

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

UYGUNDUR.

Prof. Dr. Ayabek BAINIYAZOV

Detaylı Bilgi, <https://www.ardahan.edu.tr/birim.aspx?id=1002003>

Telefon, 0-4782117522

Faks, 0-4782117523

E-posta, sbe@ardahan.edu.tr

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Necati ÜNLÜCAN

Doğum Yeri ve Tarihi : --- --

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

Yüksek Lisans Öğrenimi : Ardahan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı - Çağdaş Türk lehçeleri ve Edebiyatları Bilim Dalı

Doktora Öğrenimi : Ardahan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı - Çağdaş Türk lehçeleri ve Edebiyatları Bilim Dalı

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce, Kazak Türkçesi

Bilimsel Faaliyetleri : Ünlücan, N. (2019). *Rus Kaynaklarında Tatar Dili ve Tarihi*. Atlas International Referred Journal On Social Sciences, (18), 202-211.

Ünlücan, N. (2022). *Ölçünlü Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesi Ağzıları Üzerine Bir Değerlendirme*. Belgü, (6), 60-75.

Türk Dünyası Birlik Kurultayı, “Kuruluşunun 100. Yılında Azerbaycan”, 11-13 Mayıs. 2018 Gümüşhane.

İletişim

E-Posta Adresi

Tarih

Jüri Tarihi : 01.08.2023